

**LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE**

PROMOCIJAS DARBS

**TIESĪBAS UZ LABVĒLĪGU VIDI UN TO ĪSTENOŠANAS
TIESISKĀS PROBLĒMAS LATVIJĀ**

Juridiskās zinātnes
doktora studiju programmas
doktorante
Silvija Meiere
(vārds, uzvārds)
Doct990176
(st. apliec. Numurs)

Promocijas darba vadītāja:
Prof., dr. iur. Ilma Čepāne

Rīga 2013

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā «Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē - 2».

Satura rādītājs

IEVADS	4
I TIESĪBAS UZ VIDI CILVĒKTIESĪBU SISTĒMĀ	13
1. TIESĪBU UZ VIDI NOSTIPRINĀJUMA JURIDISKAIS RANGS	13
1.1. <i>Starptautiskajās tiesībās</i>	13
A. Rekomandatīvajās tiesībās.....	13
B. Starptautiskajos līgumos.....	14
1.2. <i>Eiropas Savienības tiesībās</i>	18
1.3. <i>Tiesības uz vidi valstu nacionālajās tiesībās (konstitūcijās)</i>	21
2. TIESĪBAS UZ VIDI KĀ PATSTĀVĪGAS CILVĒKTIESĪBAS	23
2.1. <i>Jautājums par patstāvīgu tiesību uz vidi esamību</i>	23
2.2. <i>Materiālo tiesību uz vidi definēšanas problēma</i>	25
2.3. <i>Tiesību uz vidi satura interpretācija</i>	28
3. TIESĪBAS UZ VIDI CILVĒKTIESĪBU KLASIFIKĀCIJĀ	35
3.1. <i>Pilsoniskās tiesības un sociālās tiesības</i>	36
3.2. <i>Valsts pienākumi</i>	38
3.3. <i>Cilvēktiesību paaudzes</i>	40
4. TIESĪBAS UZ VIDI LATVIJAS REPUBLIKĀ	44
4.1. <i>Pamattiesību tiešas piemērojamības doktrīna</i>	47
4.2. <i>Doktrīna par Satversmē noteikto pamattiesību normu harmoniju ar starptautisko cilvēktiesību normām</i>	48
5. SECINĀJUMI	49
II VIDES ASPEKTU ATKLĀŠANA PILSONISKO TIESĪBU SATURĀ	53
1. VIDES AIZSARDZĪBA KĀ KONSTITUCIONĀLS VALSTS PIENĀKUMS	53
1.1. <i>Konstitucionālo vērtību atklāšana un aizsardzība</i>	53
1.2. <i>Dažādas pieejas atsevišķās nacionālajās tiesībās</i>	54
2. VIDES AIZSARDZĪBA ECTK IETVAROS	56
2.1. <i>Locus standi</i>	57
2.2. <i>Nacionālajām institūcijām (iestādēm) piešķirtais vērtēšanas ietvars</i>	58
2.3. <i>Vides aspekti ECTK aizsargāto cilvēktiesību saturā</i>	60
A. Tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi.....	60
B. Tiesības uz dzīvību	64
C. Vārda brīvība	65
D. Tiesības uz īpašumu	66
E. Tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu	68
3. SECINĀJUMI	70
III ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS KONCEPCIJA UN TĀS IETEKME UZ SUBJEKTĪVO VIDES TIESĪBU ATTĪSTĪBU	73
1. PĀREJA UZ VIDES VADĪBU	74
1.1. <i>Doktrinālas pārmaiņas, kas noteikušas mūsdienu objektīvo vides tiesību attīstību</i>	74
1.2. <i>Ilgtspējīgas attīstības koncepcijas saturs un tiesiskais nostiprinājums</i>	78
1.3. <i>Ilgtspējīgas attīstības princips</i>	82
1.4. <i>Integrācijas princips</i>	83
1.5. <i>Ilgtspējības princips</i>	86
2. VIDES AIZSARDZĪBAS PRINCIPI	90
2.1. <i>Vides aizsardzības principu raksturojums</i>	91
A. Eiropas Savienības tiesībās.....	91
B. Tiesību zinātnes atziņās	91
C. Latvijas tiesību sistēmā.....	93
2.2. <i>Vides aizsardzības principi kā reflektīvo tiesību atribūts</i>	94
A. Pāreja uz ex-ante regulējumu un prevencijas loģika.....	94
B. Virziena principu piemērošana	96
3. PROCESUĀLĀS VIDES TIESĪBAS	96
3.1. <i>Procesuālās vides tiesības Orhūsas konvencijā</i>	96
3.2. <i>Procesuālo vides tiesību subjekti</i>	98
3.3. <i>Lēmumi, kuru pieņemšanā sabiedrībai ir tiesības piedalīties</i>	100

A. Sabiedrības līdzdalība lēmumos par īpašām darbībām	100
B. Sabiedrības līdzdalība plānu un programmu sagatavošanā	101
3.4. <i>Valsts pienākumi sabiedrības līdzdalības tiesību nodrošināšanai</i>	102
3.5. <i>Sabiedrības tiesības vērsties tiesā (locus standi) ar vidi saistītos jautājumos</i>	104
A. Pieejas locus standi noteikšanai	104
B. Īpatnības, vērsties tiesā ar vidi saistītos jautājumos	108
4. SECINĀJUMI	113
IV TIESĪBU UZ LABVĒLĪGU VIDI ĪSTENOŠANA LATVIJĀ	117
1. TIESĪBAS UZ LABVĒLĪGU VIDI SATVERSMES TIESAS JUDIKATŪRĀ	117
2. TIESĪBAS UZ LĪDZDALĪBU KĀ TIESĪBU UZ LABVĒLĪGU VIDI SATURA ELEMENTS	123
2.1. <i>Sabiedrības līdzdalības tiesību institūts</i>	124
A. Pārstāvju demokrātijas vājumus	124
B. Līdzdalības doktrīnas	124
C. Pārrunu demokrātija	125
2.2. <i>Sabiedrības līdzdalības procesuālais un materiālais aspekts</i>	128
A. Sabiedrības līdzdalība valsts pārvaldē vispār	128
B. Sabiedrības līdzdalība vides vadībā	130
2.3. <i>Tiesību uz līdzdalību rašanās priekšnoteikumi</i>	132
2.4. <i>Tiesību uz līdzdalību pārkāpumi</i>	136
A. Sabiedrības neiesaistīšana	136
B. Neefektīva sabiedrības iesaistīšana	137
C. Attīstības perspektīva tiesību uz līdzdalību nodrošināšanai	144
3. PERSONAS TIESĪBAS VĒRSTIES TIESĀ KĀ TIESĪBU UZ VIDI PROCESUĀLS ELEMENTS	148
3.1. <i>Personas tiesības vērsties Satversmes tiesā</i>	148
A. Locus standi kritēriji	149
B. Tiesību uz labvēlīgu vidi subjekti	154
3.2. <i>Personas tiesības vērsties administratīvajā tiesā</i>	158
A. Actio popularis	160
B. “Vides normatīvie akti”	163
C. Būvniecība un vides tiesības	165
3.3. <i>Stratēģiskās prasības Latvijā</i>	167
A. Stratēģisko prasību jēdziens	167
B. Stratēģisko prasību novēršanas līdzekļi	170
4. TIESĪBAS UZ VIDI KĀ JAUNA VEIDA CILVĒKA PAMATTIESĪBAS	172
4.1. <i>Tiesību uz labvēlīgu vidi pazīmes</i>	172
4.2. <i>Tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzības objekts</i>	173
4.3. <i>Individuālas tiesības, kas kalpo vides kā kopīga labuma aizsardzībai</i>	174
4.4. <i>Valsts pienākumi tiesību uz vidi nodrošināšanā</i>	175
4.5. <i>Tiesību uz labvēlīgu vidi aizskārums</i>	178
4.6. <i>Speciāli mehānismi tiesību uz labvēlīgu vidi garantēšanai</i>	179
5. TIESĪBU UZ LABVĒLĪGU VIDI LĪDZVAROŠANA AR CITĀM PAMATTIESĪBĀM	179
5.1. <i>Neatrisinātie jautājumi</i>	180
A. Juridiskās prakses nekoncekvence	180
B. „Saprātīga līdzsvara” noteikšanas problēma	182
5.2. <i>Attīstības perspektīva</i>	186
A. Pamattiesību līdzsvarošana, kas nodrošina efektīvu tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzību	186
B. Tiesību uz labvēlīgu vidi un pienākuma „pret” vidi komplementaritāte	188
6. SECINĀJUMI	190
KOPSAVILKUMS	196
ANOTĀCIJA	204
ABSTRACT	206
ZUSAMMENFASSUNG	208
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS, NORMATĪVO AKTU UN JURIDISKĀS PRAKSES SARAKSTS	210

IEVADS

Cilvēce savā vēsturiskajā attīstībā ir guvusi pilnīgu vai daļēju kontroli pār pārējām sugām un noteicošo lomu daudzās ekosistēmās. Vienlaikus civilizācijas valdošā stratēģija līdz šim ir bijusi vērsta uz ekosistēmu resursu maksimālu ekspluatāciju un dabas vides pārveidošanu savās interesēs. Tas neizbēgami ir atstājis negatīvu ietekmi uz vides stāvokli un ievērojami mazinājis cilvēku iespējas baudīt tīru un neskartu vidi.

Tikai retais nepiekrītu apgalvojumam, ka tīra vide ir būtiska cilvēka cienīgas dzīves sastāvdaļa. Cilvēks nevar dzīvot bez tīra ūdens un tīra gaisa, civilizācija ir atkarīga no ekosistēmu funkcijām, jo ekosistēmas sniedz cilvēku sabiedrībai daudzus svarīgus ekoloģiskos pakalpojumus¹. Tāpat tikai retais nepiekrītu, ka nevienam nedrīkst liegt piekļuvi un tiesības lietot tīru ūdeni, tīru gaisu vai ekoloģisko pakalpojumu sniegtos labumus. Tomēr tās galvenokārt ir morālas tiesības, kuras juridiski tiek aizsargātas ievērojami šaurākā ietvarā.

Šis darbs ir par tādām cilvēka tiesībām uz vidi, kas ir nevien morālas tiesības, bet vienlaikus arī juridiski aizsargājamās tiesības. Ideja par to, ka cilvēkam ir jābūt tādām subjektīvajām tiesībām, kas viņam ļauj baudīt dabas vides sniegtos labumus un tos aizsargāt, radās, sabiedriskajai domai reaģējot uz daudzajiem vides degradācijas gadījumiem (vides piesārņojuma, dabisko biotopu iznīcināšanas, bioloģiskās daudzveidības samazināšanās, dabas vides estētiskās vērtības iznīcināšanas dēļ), kuru cēlonis bija galvenokārt uz maksimālas peļņas gūšanu orientēta saimnieciskā darbība.

Lai atturētu likumdevēju un valsts iestādes no tādu likumu pieņemšanas un darbību (projektu) atļaušanas, kas videi var radīt kaitējumu, jau kopš 20.gadsimta sešdesmitajiem gadiem vairāku valstu konstitūcijas tikušas papildinātas, formāli atzīstot šādas cilvēka tiesības. Piemēram, Amerikas Savienoto Valstu Pensilvānijas štata Konstitūcija paredzēja, ka sabiedrībai ir tiesības uz tīru gaisu un ūdeni, kā arī uz vides dabisko, gleznaino, vēsturisko un estētisko vērtību aizsardzību.² Šādas tiesību normas galvenokārt tika (un joprojām daudzviet tiek) uzskatītas par sociālu mērķi, pēc kura valstij ir jāvadās, tomēr cilvēka tiesības uz vidi joprojām lielā mērā palika morālas tiesības. Tās joprojām nebija īstas subjektīvās tiesības, kuras persona varētu aizsargāt tiesā. Viens no iemesliem, kāpēc valstis,

¹ Ekoloģiskie pakalpojumi ir, piemēram, gaisa gāzu sastāva nodrošināšana, ko ražo ekosistēmas fotosintēzes procesā; ūdens attīrīšana un aprites regulēšana: ūdens organismi attīra ūdeni, augsne darbojas kā ūdens attīrīšanas filtrs, meži un purvi darbojas kā ūdens bilances regulatori; klimata regulēšana: meži un purvi darbojas kā vietējā un globālā klimata regulatori, augsnes auglības nodrošināšana, augu apputeksnēšana, cilvēka garīgo un estētisko vajadzību apmierināšana, u.c.; - sk. Vides zinātne. Māra Kļaviņa redakcijā. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 314.lpp.

² Beatley, T. Ethical Land Use. Principles of Policy and Planning. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1994, p.78.-79.

apzinoties, ka konstitūcijā garantētajām pamattiesībām jābūt tieši piemērojamām, tiesības uz vidi nav atzinušas, ir to neskaidrais saturs. Taču, raugoties dziļāk, galvenais to neatzīšanas iemesls visdrīzāk ir bijis politiskās gribas trūkums, ko noteikušas “šo tiesību neparedzamās sekas, jo indivīdi varētu bloķēt daudzus saimnieciskus projektus”³.

Līdz ar to nostiprinājās atziņa, ka vidi labāk var aizsargāt ar vides likumiem nevis ar subjektīvo tiesību uz vidi atzīšanu. Vides kvalitāte iemieso kopīgu sabiedrisku labumu, tāpēc vides kaitējuma identificēšanu un novēršanu labāk sekmē aktīva valsts rīcība, nevis individuāls pieteikums tiesā.⁴

Lai gan likumiem, kuri pēc būtības saistāmi ar centieniem aizsargāt vidi, ir sena vēsture, tomēr par mūsdienu vides tiesībām objektīvā nozīmē var runāt tikai kopš 20.gadsimta sešdesmitajiem gadiem.⁵ Lai mazinātu negatīvo ietekmi uz vidi, dažādi normatīvi aizliegumi bija visai izplatīti jau 19.gadsimtā. Taču tad šo regulējumu mērķis galvenokārt bija uzlabot cilvēku sanitāros un sadzīves apstākļus pilsētās. Mūsdienu vides tiesības radās brīdī, kad tika atzīts, ka valstij ir jākontrolē arī tāda ietekme uz vidi (piesārņojums), kas tieši neapdraud cilvēka veselību.⁶ Veidojoties sabiedrības izpratnei par cilvēka darbības ietekmi uz vidi, pieauga arī sabiedrības spiediens uz valstu valdībām, lai tās uzņemtos aktīvāku lomu vides degradācijas mazināšanai.⁷ Nacionālajās tiesībās, lai aizsargātu vidi *per se* un mazinātu cilvēka darbības izraisīto slodzi uz vidi, vispirms radās normas, kuras regulēja rūpniecisko ražošanu⁸ un zemes izmantošanu⁹. Tika iedibināta arī valsts pārvalde vides aizsardzībā, tostarp izveidotas speciālas valsts pārvaldes iestādes vides aizsardzības un dabas saglabāšanas pārraudzībai. Turklāt tas bija visaptverošs process, jo skāra gan tās valstis, kurām bija raksturīgs

³ Levits, E. Piezīmes par Satversmes 8.nodaļu – Cilvēka pamattiesības. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1999, Nr.9-12, 37.lpp.

⁴ Šādos ieskatos ir, piem., Starptautisko publisko tiesību profesors ASV, Kanādā, Eiropā un Japānā - Ginters Hendls (Günther Handl). Šeit citēts pēc Hayward, T. *Constitutional Environmental Rights*. Oxford University Press, 2005, p. 74-75.

⁵ Richardson, B.J., Wood, S. *Environmental Law for Sustainability*. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.3.

⁶ Abbot, C. *Environmental Command Regulation*. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*. Richardson B., Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.63.

⁷ Sabiedrības apzināšanos veicināja, piemēram, Reičelas Kārsones (Rachel Carson) grāmata „Klusais pavasaris” (Silent Spring) un Stjuarta Udala (Stewart Udall) grāmata „Klusā krīze” (The Quiet Crisis), kuras pirmo reizi tika publicētas ASV 20.gadsimta sešdesmitajos gados un kurās attēlota dabas vides degradācija, ko veicina un izraisa rūpnieciskās ražošanas un tirdzniecības centieni maksimizēt peļņu, nerēķinoties ar sabiedrības interesēm un negatīvo ietekmi uz dabas vidi. Turklāt arī lielas tankeru avārijas, kas pasaules jūrās radīja milzu piesārņojumu ar naftas produktiem, starptautiskajā sabiedrībā raisīja bažas par globālas vides krīzes tuvošanos. Palielinājās nevalstisko vides organizāciju un kustību spiediens uz valstu valdībām. Šie procesi lielā mērā sekmēja valstu apņemšanos sadarboties, lai kopīgiem spēkiem risinātu pārrobežu piesārņojuma problēmas, kurām vēlāk pievienojās arī tādas globālas vides problēmas kā ozona slāņa un bioloģiskās daudzveidības sarūkšana, kā arī klimata pārmaiņas.

⁸ Ar likumu noteikti emisiju normatīvi (galvenokārt tehniskas normas), kuras noteica piesārņojošo vielu vai citu emisiju apjomu, kuru no iekārtas noteiktā laika vienībā atļauts ievadīt vidē.

⁹ Termins „zemes izmantošana” te saprotams teritoriālā nozīmē. Zemes izmantošanas plāni (land use plans) ir plaši izmatots līdzeklis, lai ar plānā paredzētā teritorijas zonējuma palīdzību regulētu un kontrolētu zemes izmantošanas atbilstību paredzētajam zemes izmantošanas mērķim.

privātais zemes īpašums, gan arī valstis, kur pastāvēja valsts īpašums uz zemi un ar to saistītiem dabas objektiem.¹⁰

Turpmākajos gados vides aizsardzību reglamentējošo tiesību normu skaits ļoti ievērojami pieauga visos līmeņos (starptautiskajās tiesībās, Eiropas Savienības tiesībās, nacionālajās tiesībās) un formās (sākot ar starptautiskajām ietvara konvencijām, kurās ietverti vien galvenie vides aizsardzības principi, līdz visai detalizētiem noteikumiem dažāda veida cilvēka darbībām Eiropas Savienības un nacionālajās tiesībās).¹¹ Tomēr vides tiesību milzu izaugsmi pēdējo četrdesmit gadu laikā raksturo ne tikai tiesību normatīvo aktu kvantitatīvs pieaugums, bet arī visai būtiskas doktrinālas pārmaiņas, kas notikušas izpratnē par tiesiskās regulēšanas mērķiem, uzdevumiem, līdzekļiem un pat par pašu objektu.

Vides aizsardzības tiesiskie regulējumi vērsti uz to, lai ietekmētu cilvēka darbības izraisīto vides pārmaiņu veidu, pakāpi un tempu, tomēr tie neietver prezumpciju, pēc kuras ikviena pati par sevi vidi ietekmējoša cilvēka darbība būtu atzīstama par prettiesisku.¹² Vienlaikus šādu ierobežojumu sistēmas izveides primārais mērķis nav cilvēks (galvenais tradicionālās tiesību sistēmas sniegto labumu guvējs), bet vide un nākamās paaudzes (t.i., tiesību jēdzieni, kuri tradicionālajā tiesību sistēmā netiek atzīti par tiesību subjektu). Objektīvās tiesības, kuru primārais aizsardzības objekts ir vide un nākamās paaudzes, radikāli pārveido izpratni par attiecībām starp dabu un cilvēci. Daudzas vides tiesību aizsargātās vērtības tiešā veidā nav saistītas ar cilvēka cieņas un labklājības veicināšanu, īpašuma aizsardzību vai sabiedriskās kārtības nodrošināšanu. Lai gan šai unikālajai vides tiesību iezīmei ir milzu ietekme īpaši uz vides aizsardzības prasību izpildi un ievērošanu, mūsdienu zinātnieku darbos tā līdz šim ir maz pētīta.¹³

Mūsdienu pasaulē ir ievērojams skaits valstu, kuru konstitūcijās vides aizsardzība ir iekļauta kā objektīvs valsts pienākums. Tomēr praksē joprojām konflikts starp ekonomiku un ekoloģiju visbiežāk

¹⁰ Strautmanis, J. Ekoloģisko tiesību pamati. Dabas vides tiesiskā aizsardzība. Rīga: Zvaigzne ABC, 1997, 52.lpp.

¹¹ Mūsdienu vides tiesības ir salīdzinoši jauna un kompleksa publisko tiesību joma, kura ietver tādas konstitucionālo tiesību, administratīvo tiesību, krimināltiesību, procesuālo administratīvo tiesību normas, kuru mērķis ir veicināt vai nodrošināt vides aizsardzību. Vides tiesiskā aizsardzība ir saistīta gan ar vides un dabas resursu aizsardzību, ilgtspējīgu to izmantošanu, gan arī ar cilvēku veselības pasargāšanu no kaitīgiem vides faktoriem šādās ar vidi saistītās jomās: ūdeņu aizsardzība, augsnes aizsardzība, aizsardzība pret troksni vidē, atmosfēras gaisa piesārņojums, dabas un bioloģiskās daudzveidības saglabāšana, atkritumu apsaimniekošana, ķīmisko vielu un produktu, arī biocīdu un pesticīdu aprīte, ģenētiski modificēto organismu aprīte, dažādas emisijas un izmetes vidē, ietekmes uz vidi novērtējums, piekļuve vides informācijai un sabiedrības līdzdalība ar vidi saistītu valsts lēmumu pieņemšanā, pilsētu un lauku teritoriju telpiskā plānošana.

¹² Pūraitė, A. Origins of Environmental Regulation. Rakstu krāj.: Jurisprudence. Research Papers, 2012, 19(2). Vilnius: Mykolas Romeris University, 2012, p.659.

¹³ Ibid.

tiek novērsts par labu ekonomikai.¹⁴ Saistībā ar vides likumu spēju novērst tālāku vides degradāciju var izdalīt vairākas problēmu grupas: politiskās gribas trūkums, lai pieņemtu pietiekami stingras vides prasības (piemēram, meža izciršanas apjomu pieaugums ekonomiskās krīzes apstākļos), sektorāli un savstarpēji nekoordinēti vides tiesiskie regulējumi (milzīgs vides normatīvo aktu skaits); vājš kontroles mehānisms pār vides likumu izpildi; konflikts starp „lielā biznesa” un vides interesēm; sabiedrības nepietiekama interese par vides problēmām, ja tās tieši neietekmē personas individuālās intereses.¹⁵

Līdz ar to jautājums, cik lielā mērā civilizācija var atļauties ietekmēt vides stāvokli, kā arī ideja par cilvēka tiesībām uz vidi joprojām ir aktuāla. Tomēr tādas cilvēka tiesības, kuras ir vērstas uz vides kvalitātes aizsardzību *per se*, ir grūti savienot ar izpratni par individuālām cilvēka pamattiesībām to klasiskajā izpratnē. Tradicionālās cilvēktiesības un vides tiesības pastāv kā divi atšķirīgi regulējumi, kur pirmais izriet no nepieciešamības aizsargāt cilvēka individuālās vērtības, savukārt otrs izriet no mūsdienu vides zinātnes ietekmē radītās izpratnes par nepieciešamību aizsargāt vidi *per se*. Abas regulējuma jomas sakrīt tiktāl, ciktāl tās ir saistītas ar nepieciešamību cilvēkam nodrošināt labākus dzīves apstākļus. Tomēr ir aspekti, kuros šīs jomas nesakrīt un pat darbojas pretējos virzienos (dabisko ekosistēmu, sugu aizsardzība).¹⁶

Mūsdienās ideju par cilvēka tiesībām uz vidi parasti saista ar cerībām, ka šo tiesību īstenošana destruktīvo attieksmi pret vidi varētu aizstāt ar „zaļāku un tīrāku” sabiedrību.¹⁷ Vienlaikus jautājumā par cilvēka tiesībām uz vidi valda liela viedokļu dažādība. Tas ir redzams gan no tiesību pamatavotiem (starptautiskajiem līgumiem, valstu konstitūcijām), gan no speciālās zinātniskās literatūras.

Tā kā cilvēka tiesības uz vidi nepieder pie universāli atzītām cilvēktiesībām un par tām nav vienotas izpratnes, liela dažādība valda arī lietotajos terminos. Atšķirīgo vides un cilvēktiesību saiknes traktējumu dēļ termins „subjektīvās vides tiesības” (*angl. – environmental rights*) var apzīmēt dažādus subjektīvo tiesību aspektus (piemēram, pilsonisko tiesību materiālos un procesuālos vides aspektus, sabiedrības procesuālās tiesības uz vides informāciju un līdzdalību vides lēmumos). Arī patstāvīgu materiālo tiesību uz vidi apzīmēšanai mēdz izmantot dažādus terminus, piemēram, tiesības uz veselīgu vidi (*angl. – healthy environment*), tiesības uz tīru vidi (*angl. – clean environment*), tiesības uz

¹⁴ Eiropas Padomes Parlamentārās Asamblejas Vides, lauksaimniecības, vietējo un reģionālo lietu komisijas 2003. gada 16. aprīļa ziņojums „Environment and human rights” – Rappporteur Agudo C., Doc. 9791. Pieejams: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc03/EDOC9791.htm> [aplūkots 2005. gada 16. jūnijā].

¹⁵ Pūraitė, A. Origins of Environmental Regulation. Rakstu krāj.: Jurisprudence. Research Papers, 2012, 19(2). Vilnius: Mykolas Romeris University, 2012, p.671.

¹⁶ Bosselmann, K. The principle of sustainability: transforming law and governance. Farnham: ASHGATE, 2008, p.112.

¹⁷ Boyd, D.R. The Constitutional Right to a Healthy Environment. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 2012, July – August. Pieejams: www.environmentmagazine.org/Archives/Back/issues/2012/July-August2012/constitutional-rights-full.html [aplūkots 2012. gada 2. augustā].

apmierinošu vidi (*angl. – decent environment*). Šā darba ietvaros, lai apzīmētu patstāvīgas subjektīvas tiesības, kas ir saistītas ar vides kvalitātes nodrošināšanu, lietots neitrāls termins „tiesības uz vidi”. Minētās tiesības apskatot Latvijas tiesību sistēmā, izmantots Latvijas Republikas Satversmē lietotais termins „tiesības uz labvēlīgu vidi”.

Tēmas aktualitāte

1998. gadā bez plašām parlamentārām debatēm¹⁸ Latvijas Republikas Satversmē tika iekļauts 115.pants (t.i., konstitucionālā vides norma), kas ietver divus būtiskus satura elementus: valsts konstitucionālu pienākumu aizsargāt vidi un personu subjektīvās tiesības dzīvot labvēlīgā vidē.¹⁹ Turklāt Saversmes tiesas judikatūra apstiprina, ka tiesības uz labvēlīgu vidi, līdzīgi kā pārējās Satversmē grantētās pamattiesības, ir piemērojamas tieši un nepastarpināti.²⁰ Šādai Sartversmes 115.panta satura interpretācijai atbalsts rodams arī speciālajā literatūrā.²¹ Tomēr iepriekš aplūkots konceptuālo neskaidrību fons, kas joprojām ieskauj tiesības uz labvēlīgu vidi, apgrūtina ne tikai šo tiesību aizsardzību, bet arī piemērošanu. Rezultātā līdzšinējā Latvijas juridiskā prakse šo tiesību piemērošanā ir visai pretrunīga. Lai nodrošinātu tiesību uz labvēlīgu vidi efektīvu aizsardzību un to būtībai atbilstošu piemērošanu, nepieciešama dziļāka izpratne par šo tiesību būtību.

Pētījuma novitāti noteic tas, ka līdz šim Latvijā nav veikts neviens plašāks pētījums par cilvēka tiesību uz vidi konceptuāliem jautājumiem, analizējot tos nacionālo tiesību sistēmas kontekstā. Turklāt iespēja izmantot citu valstu pieredzi šajā jautājumā ir ierobežota, minēto tiesību atšķirīgā juridiskā ranga un traktējuma dēļ, ko noteic tiesību kultūra, tradīcijas un sociāli ekonomiskie faktori. Joprojām ir virkne neskaidrību par tiesību uz labvēlīgu vidi raksturu un saturu, tām korespondējošiem valsts pienākumiem, par to, kā šīs tiesības ir līdzsvarojamas ar citām cilvēka pamattiesībām. Latvijas tiesiskajā telpā līdz šim par minētajiem jautājumiem nav notikusi plašāka diskusija. Līdz ar to Latvijas Republikas Satversmē garantēto tiesību uz labvēlīgu vidi plaša izpēte un analīze ir ļoti aktuāla.

Darba mērķis un uzdevumi

Darba mērķis ir izpētīt tiesību uz labvēlīgu vidi būtību un analizēt šo tiesību aizsardzības praksi Latvijā.Ievērojot izvirzīto mērķi, darbu veido divi pētniecības virzieni. Pirmais ir cilvēka tiesību uz vidi

¹⁸ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 726.-727.lpp.

¹⁹ Turpat, 727.lpp.

²⁰ Turpat, 729.lpp.

²¹ Čepāne, I. Konstitucionālās sūdzības īpatnības vides aizsardzības lietās. Grām.: *Aktuālas cilvēktiesību aizsardzības problēmas. Konstitucionālā sūdzība. Satversmes tiesas konferenču materiāli 2008-2009*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 131.-140.lpp.

būtības konceptuālo un teorētisko aspektu analīze, bet otrs – tiesu prakses pētniecība. Abu pētniecības virzienu mijiedarbībā tiek veikti vērtējumi un izdarīti secinājumi.

Noteiktā mērķu sasniegšanai ir izvirzīti vairāki uzdevumi.

Pirmkārt, lai izprastu tiesību uz labvēlīgu vidi būtību, izpētīt to vietu kopējā cilvēktiesību sistēmā; noskaidrot cilvēka tiesību uz vidi atzīšanas veidus, pakāpi un juridisko rangu starptautisko, pārnacionālo un valstu nacionālo tiesību sistēmu kontekstā.

Otrkārt, analizēt speciālo zinātnisko literatūru un citus tiesību avotus, nolūkā identificēt galvenos šķēršļus materiālo tiesību uz vidi atzīšanai; noformulēt galvenās tiesību uz vidi satura interpretācijas un novērtēt to piemērotību vides aizsardzības uzlabošanai.

Treškārt, lai atsegtu tiesību evolūcijas rezultātā notikušo doktrinālo pārmaiņu, tostarp ilgtspējīgas attīstības koncepcijas ietekmi uz subjektīvo vides tiesību izpratni, izpētīt integrācijas principa, ilgtspējības principa, vides aizsardzības principu un sabiedrības procesuālo vides tiesību saturu un noskaidrot to juridiskā nostiprinājuma rangu.

Ceturtkārt, izpētīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, lai noskaidrotu, vai tiesību uz vidi atvasināšana no pilsoniskajām cilvēktiesībām būtu Latvijas tiesību sistēmai piemērots modelis.

Piektkārt, analizēt Latvijas tiesu, īpaši Satversmes tiesas praksi, lai noskaidrotu, cik lielā mērā tā var nodrošināt tiesību uz labvēlīgu vidi efektīvu aizsardzību.

Sestkārt, lai izpētītu, kādā veidā pašlaik Latvijā tiek nodrošināta tiesību uz vidi aizsardzība, analizēt sabiedrības līdzdalības tiesību institūta un personas tiesību vērsties tiesā institūta būtību, kā arī atklāt, kādā veidā šie tiesību institūti tikuši pielāgoti vides aizsardzības mērķu sasniegšanai.

Septītkārt, izdarīt un noformulēt secinājumus par tiesību uz labvēlīgu vidi pazīmēm, kas ļauj šīs tiesības nošķirt no citām pamattiesībām, par šo tiesību saturu un subjektiem, par tiesību uz labvēlīgu vidi līdzsvarošanu ar citām pamattiesībām, kā arī izteikt priekšlikumus par to, kādā veidā minētā līdzsvarošana būtu pilnveidojama, lai tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzību padarītu efektīvāku, par dažiem nepieciešamiem papildinājumiem tiesību normatīvajos aktos un tiesu nolēmumu pamatošanā

Astotkārt, veidot labāku izpratni par subjektīvo tiesību uz vidi institūtu, kas varētu noderēt šo tiesību nodrošināšanā un aizsardzībā.

Darba struktūras pamatojums

Darba formālo struktūru veido četras galvenās nodaļas, kuras ir sadalītas trīs pakāpju apakšnodaļās. Darba saturiskā struktūra veidota, lai subjektīvās vides tiesības būtu iespējams apskatīt no vairākām perspektīvām, kā arī izdarīt secinājumus par šo perspektīvu piemērotību un atbilstību

tiesību uz vidi būtībai un tai vietai, kāda Latvijas tiesību sistēmā ir ierādīta cilvēka iesībām uz labvēlīgu vidi.

Mūsdienu tiesiskajā telpā, atzītot cilvēktiesības un vides aizsardzību par savstarpēji saistītām jomām, ir sastopamas vismaz trīs pieejas, ar kuru palīdzību minētā saikne tiek definēta un atklāta. Pirmkārt, tās ir patstāvīgas materiālās cilvēka tiesības uz vidi, kuras, būdamas tiesības uz zināmu vides kvalitāti, iemieso visciešāko vides tiesību un cilvēktiesību savijuma pakāpi. Otrkārt, tās ir atsevišķu tradicionālo cilvēktiesību atvasinājumi (piemēram, tiesību uz dzīvību vai tiesību uz privātās dzīves aizsardzību vides aspekti). Treškārt, tās ir patstāvīgas subjektīvās procesuālās vides tiesības, kuras sabiedrība var īstenot dažādu ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanas procesā. Turpmākajās nodaļās katra no šīm konceptuālajām pieejām aplūkota detalizēti, lai noskaidrotu, kura no tām ir raksturīga Latvijas tiesībās vēsturiskā aspektā un kura ir vispiemērotākā turpmākai tiesību attīstībai.

Darba pirmajā nodaļā ir apskatītas materiālās tiesības uz vidi, atklājot šo tiesību vietu cilvēktiesību sistēmā, atzīšanas pakāpi un juridiskā nostiprinājuma rangu starptautiskajās, pārnacionālajās un valstu, tostarp Latvijas nacionālajās tiesībās. Lai veidotu izpratni par tiesību uz vidi būtību, analizētas materiālo tiesību uz vidi galvenās satura interpretācijas, kā arī šo tiesību neatzīšanas problēma.

Darba otrajā nodaļā, ņemot vērā, ka mūsdienu valsts konstitūcijā nostiprinātā valsts pienākuma aizsargāt vidi pienācīga izpilde ir priekšnoteikums starptautiski garantēto cilvēktiesību realizēšanai, analizēts, kā valsts konstitucionālais pienākums aizsargāt vidi ietekmē valsts varas funkcionēšanu un cik lielā mērā cilvēks, aizsargājot savas starptautiski un nacionāli garantētās pilsoniskās tiesības, var panākt, ka valsts ievēro pieņemtos vides likumus.

Darba trešā nodaļa veltīta ilgtspējīgas attīstības koncepcijas izpētei. Ilgtspējīgas attīstības principi pamatoja pāreju no dabas aizsardzības uz vides vadību. Savukārt šī pāreja ir radījusi būtisku ietekmi uz tiesību sistēmu kopumā. Šīs nodaļas mērķis ir noskaidrot, kādas doktrinālas pārmaiņas ilgtspējīgas attīstības koncepcija ir „ienesusi” objektīvajās vides tiesībās un kādā veidā no tās izrietošie principi ir ietekmējuši subjektīvo tiesību uz vidi attīstību.

Darba ceturtnā nodaļas mērķis ir sniegt vērtējumu Latvijas juridiskajai praksei, kas tiesību uz labvēlīgu vidi īstenošanā ir veidojusies pēc 1998.gada, kad Latvijas Republikas Satversme tika papildināta ar konstitucionālo vides normu. Nodaļas ietvaros analizēta Latvijas tiesu prakse, atklājot tiesību uz labvēlīgu vidi saturu; vērtēts, vai Latvijas juridiskā prakse nodrošina tiesībām uz labvēlīgu vidi to statusam atbilstošu aizsardzību; identificētas galvenās tiesiskās problēmas, kas apgrūtina minēto tiesību efektīvu aizsardzību. Darba tēmas teorētiskās izpētes nolūkā tiks formulētas pazīmes, kuras

raksturo tiesības uz vidi kā jauna veida cilvēka pamattiesības, norādīts uz neatrisinātiem jautājumiem šo tiesību aizsardzībā, kā arī iezīmēta perspektīva efektīvākai tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzībai.

Pētīšanas metodes

Darbā pamatā pielietotas šādas zinātniskās pētniecības metodes: analītiskā metode, salīdzinošā metode, vēsturiskā metode, un monogrāfiskā (aprakstošā) metode.

Ņemot vērā darbām izvirzīto mērķi un uzdevumus, viena no galvenajām šī darba pētniecības metodēm ir analītiskā metode. Tā ir izmantota, lai noskaidrotu pētāmā objekta (tiesību uz vidi) būtību, formulētu to raksturojošās pazīmes; sabiedrības līdzdalības tiesību institūta un personas tiesību vērties tiesā institūta būtību, atklājot, kādā veidā šie tiesību institūti pielāgoti vides aizsardzības mērķu sasniegšanai, analizējot Latvijas tiesu, īpaši Satversmes tiesas praksi, lai noskaidrotu, cik lielā mērā tā var nodrošināt tiesību uz labvēlīgu vidi efektīvu aizsardzību; formulēju priekšlikumus par to, kādā veidā tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzību padarīt efektīvāku.

Salīdzinošā metode izmantota, lai noskaidrotu, vai tiesību uz vidi atvasināšana no tradicionālajām cilvēktiesībām būtu piemērots modelis Latvijas tiesību sistēmai. Tam nolūkam vispirms formulēta izpratne par tiesībām uz vidi, kas sekmē vides aizsardzības līmeņa uzlabošanu un tādējādi pamato nepieciešamību pēc patstāvīgām subjektīvām tiesībām uz vidi, pēc tam šis modelis ir salīdzināts ar citām pieejām (modeļiem), kādās saikne starp cilvēktiesībām un vides aizsardzību tiek definēta un atklāta.

Darba tapšanā liela nozīme ir arī vēsturiskajai metodei. Lai izprastu tiesību uz vidi nozīmi un vietu mūsdienīgā tiesību sistēmā, nepieciešams pārzināt un izprast tos vēsturiskos apstākļus, kā arī tiesību sistēmas attīstības un folozofijas tendences, kas noteikušas un veidojušas izpratni par tiesībām uz vidi. Vēsturiskā metode izmantota, lai izpētu idejas par tiesībām uz vidi attīstību un noskaidrotu, kādas doktrinālas pārmaiņas šīs idejas attīstībā ir noteikusi ilgtspējīgas attīstības koncepcija no tās izrietošie principi.

Monogrāfiskā (aprakstošā) metode ir izmantota, lai idejas par tiesībām uz vidi attīstību aplūkotu plašākā tiesību sistēmas, tostarp vides tiesību attīstības kontekstā.

Izmantoto avotu raksturojums

Tā kā jautājums par tiesībām uz vidi līdz šim nav analizēts plašos pētnieciskos rakstos, darbā ir izmantoti salīdzinoši maz Latvijas autoru darbi. To vidū īpaši minami profesores Ilmas Čepānes raksti un pētījumi, kas skar tiesību uz labvēlīgu vidi institūtu, kā arī Egila Levita raksti cilvēktiesību jautājumos. Darba tapšanā izmantots galvenokārt ārvalstu autoru literatūras klāsts. Šie literatūras avoti veido trīs grupas. Pirmkārt, tie ir avoti, kas attiecas uz subjektīvo vides tiesību diskursu. To vidū ir

Alana Boila (*Alan Boyle*), Maikla Andersona (*Mickael Anderson*), Patrīcijas Bērnijas (*Patricia Birnie*), Džonsa Merila (*John Merills*), Robina Čērčila (*Robin Churchill*), Tima Heiverda (*Tim Hayward*), Klauša Boselmana (*Klaus Bosselmann*), Dinas Šeltones (*Dinah Shelton*), Aleksandra Kisa (*Aleksandre Kiss*), Edītes Braunas Veisas (*Edith Brown Weiss*), Malgosijas Ficmorikas (*Malgosia Fitzmaurice*), Džeimsa Meja (*James May*), Deivida Boida (*David Boyd*), Stephena Tērnera (*Stephen Turner*), Jonas Rezekjū (*Jonas Razzaque*), Filipa Kulē (*Philippe Cullet*), Marijas Soveroski (*Marie Soveroski*) Loras Hornas (*Laura Horn*), Lindas Kolinsas (*Linda Collins*), Margaritas Demerī (*Margaret DeMerieux*), Marka Pelmerta (*Marc Pallemarts*) un vairāku citu tiesībzinātnieku monogrāfijas un raksti.

Otru grupu veido avoti, kuros aplūkoti no ilgtspējīgas attīstības koncepcijas izrietošie tiesību jautājumi. To vidū minami Bendžamina Ričardsona (*Benjamin Richardson*), Stephena Doversa (*Stephen Dovers*), Kerolainas Ebotas (*Carolyn Abbot*), Elizabetes Fišeres (*Elizabeth Fisher*), Džona Drizeka (*John Dryzek*), Nikolasa de Sedalīra (*Nicolas de Sadeleer*), Džonatana Vīnera (*Jonathan Wiener*), Vogana Lova (*Vaughan Lowe*), Džona Morisona (*John Morison*), Filipa Senda (*Philippe Sands*), Džeinas Holderes (*Jane Holder*), Džeinas Stīlas (*Jane Steele*) monogrāfijas un raksti.

Trešo grupu veido avoti, kuros aplūkoti tiesību sistēmas evolūcijas, kā arī cilvēktiesību sistematizācijas un piemērošanas jautājumi. Tie ir Gintera Teubnera (*Gunther Teubner*), Malkolma Langforma (*Malcolm Langford*), Endjū Klephema (*Andrew Clapham*), Kesa Sanstaina (*Cass Sunstein*), Henrija Stainera (*Henry Steiner*), Filipa Alstona (*Philip Alston*), Kristofa Demkes (*Christoph Demmke*), Martina Šeinina (*Martin Scheinin*), Jensa Ritera (*Jens Ruttter*) monogrāfijas un raksti.

Darbā izmantoti Latvijas normatīvie akti, ievērojams skaits starptautisko tiesību (galvenokārt rekomendatīvo tiesību) dokumentu, Eiropas Savienības tiesību akti, kā arī ārvalstu pamatlikumi.

Liela uzmanība darbā pievērsta tiesu spriedumiem. Darbā izmantoti Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi, vairāki Eiropas Savienības (bij.Kopienu) tiesas, citu starptautisko tiesu un atsevišķu citu valstu tiesu spriedumi. Saistībā ar darba tematiku izvērtējums veikts galvenokārt par Latvijas Satversmes tiesas un administratīvo tiesu spriedumiem.

I Tiesības uz vidi cilvēktiesību sistēmā

1. Tiesību uz vidi nostiprinājuma juridiskais rangs

1.1. Starptautiskajās tiesībās

A. Rekomendatīvajās tiesībās

Saikne starp vides aizsardzību un cilvēktiesībām pirmo reizi nepārprotami skaidri tika atzīta 1972.gadā pirmajā Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) konferencē „Par cilvēka vidi” (*angl. - Conference on the Human Environment*), kas notika Stokholmā. Konferences noslēguma deklarācijas (turpmāk – Stokholmas deklarācija) 1.princips noteic, ka cilvēkam ir pamattiesības uz brīvību, vienlīdzību un adekvātiem dzīves apstākļiem vidē, kuras kvalitāte nodrošina cilvēka dzīvību, cieņu un labklājību un ka cilvēks ir arī atbildīgs par vides saglabāšanu un uzlabošanu esošās un nākamo paaudžu interesēs.²² Tātad Stokholmas deklarācijā atzīts, ka vide ir jāaizsargā, lai būtu iespējams īstenot cilvēktiesības, tostarp arī tiesības uz dzīvību. Tomēr minētās deklarācijas tekstā tiesības uz vidi tieši nav formulētas. Formulējumi drīzāk liecina, ka, sasaistot jautājumu par vides kvalitāti ar tādām vispāratzītām cilvēktiesībām kā tiesības uz dzīvību un brīvību, tiesības uz vidi ir atzītas netieši. Vides kvalitāte ir priekšnoteikums „adekvātu dzīves apstākļu” nodrošināšanai. Tāpēc var teikt, ka Stokholmas deklarācija veidota, lielā mērā balstoties uz jau iepriekš akceptētiem formulējumiem, kuri sastopami Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām.²³

Ideja par patstāvīgām cilvēktiesībām uz vidi tika akceptēta 20.gadsimta 80.gados. Vispasaules komisijas *Par vidi un attīstību* vides tiesību ekspertu grupas sagatavotajā rekomendācijā (*angl.- Legal Principles for Environmental Protection and Sustainable Development*) teikts, ka ikvienai cilvēcisķai būtnei ir pamattiesības uz vidi, kas ir adekvāta tās veselībai un labklājībai.²⁴ Vienlaikus atzīstot, ka tiesības uz vidi joprojām nav pietiekami iesakņojušās starptautiski saistošajos tiesību avotos, ekspertu

²² Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 16 June 1972, UN Doc A/CONF/48/14/REV.

²³ Sk. Starptautiskā pakta par sociālajām, ekonomiskajām un kultūras tiesībām 11. un 12.pantu. Pieejams: www.humanrights.lv/doc/vispaar/escpakc.htm [aplūkots 2010.gada 25.jūnijā].

²⁴ Experts Group on Environmental Law of the World Commission on Environment and Development. Environmental Protection and Sustainable Development Legal Principles and Recommendations, 1986, Principle 1. Pieejams: <http://daccess-dds-hy.un.org/doc/UNDOC/GEN/N87/184/67/IMG/N8718467.pdf> [aplūkots 2010.gada 25.jūlijā].

grupa ierosināja šo robu aizpildīt ar universāliem vides tiesību principiem un koncepciju par ilgtspējīgu attīstību, kam būtu piešķirams saistošs raksturs.²⁵

Mūsdienu vides tiesību attīstībā jaunus akcentus iezīmēja ANO konference „Par vidi un attīstību” (angl.- *Conference on Environment and Development*), kas notika 1992.gadā Brazīlijā Riodežaneiro. Tās noslēguma deklarācija (turpmāk – Riodežaneiro deklarācija) vēlreiz apstiprināja, ka cilvēcisai būtnei ir tiesības uz veselīgu un produktīvu dzīvi harmonijā ar dabu. Deklarācijā uzsvērta nepieciešamība nodrošināt vides informācijas publisku pieejamību, sabiedrības līdzdalību ar vidi saistītos jautājumos, kā arī piekļuvi tiesai, tomēr materiālās tiesības uz vidi šajā dokumentā nav fiksētas.²⁶

Tiesību uz vidi attīstībai nozīmīgs dokuments ir ANO speciālās ziņotājas Fatmas Zohras Ksentini ANO Cilvēktiesību komisijas 46.sesijai sagatavotais ziņojums (turpmāk – Ksentini ziņojums) un tam pievienotās deklarācijas „Par cilvēktiesību un vides principiem” projekts.²⁷ Deklarācijas projektā ir iezīmēts tiesību uz vidi saturs. 2.princips tiesības uz vidi noteic šādi:

„visām personām ir tiesības uz drošu, veselīgu un ekoloģiski līdzsvarotu vidi. Šīs tiesības un citas cilvēktiesības, ieskaitot pilsoniskās, politiskās, kultūras, ekonomiskās, un sociālās tiesības ir universālās, savstarpēji saistītas un nedalāmas”.

Viens no šā ziņojuma mērķiem bija atklāt veidu, kā cilvēktiesības būtu iespējams izmantot tiešai vides aizsardzībai. Nepieciešamība pēc tiesībām uz vidi tika pamatota tā, ka šādā gadījumā lēmumu pieņemšanā vides kvalitātei tiktu piešķirts citiem konkurējošiem mērķiem līdzvērtīgs statuss.²⁸

B. Starptautiskajos līgumos

Cilvēktiesības uz vidi līdz šim ir formulētas divos starptautiskos reģionālas nozīmes līgumos: Āfrikas Cilvēka un tautu tiesību hartā²⁹ un Amerikas Cilvēktiesību konvencijas Papildu protokolā³⁰.

²⁵ Dejeant – Pons, M., Pallemarts, M. *Humane rights and the environment*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2002, p.12.

²⁶ Declaration of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio De Janeiro, 14 June, 1992, UN Doc. A/CONF.151/5/Rev.

²⁷ Final Report of the UN Special Rapporteur F.Z.Ksentini. *Human Rights and the Environment, Annex III Developments in national legislation and practices*, UN Economic and Social Council Commission on Human Rights Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, 46th session, 17 August 1994, E/CN.4/Sub.2/1994/9/Corr.1. Pieejams: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G94/132/05/PDF/G9413205.pdf?OpenElement> [aplūkots 2010.gada 25.jūlijā].

²⁸ Birnie, P., Boyle, A., Redgwell, C. *International Law & the Environment. Third edition*. New York: Oxford University Press, 2009, p.278.

²⁹ Āfrikas Cilvēka un tautu tiesību hartas 24.pants (angl. - “*All people's shall have the right to a general satisfactory environment favourable to their development.*”). Pieejams: <http://www.hrcr.org/docs/Banjul/afhr.html> [aplūkots 2010.gada 31.jūlijā]. Harta pieņemta 1981.gada 27.jūnijā, spēkā no 1986.gada 21.oktobra.

Āfrikas Cilvēka un tautu tiesību hartas 24.pantā noteikts, ka visām tautām ir tiesības uz apmierinošu vidi, kas sekmē to attīstību. Formulējums norāda, ka tiesības uz vidi atzītas nevis par individuālām, bet gan par kolektīvām tiesībām. Vienlaikus tas rada vairākas neskaidrības, piemēram, par tiesību subjektu loku, kam šīs normas pārkāpuma gadījumā būtu tiesības tiesā celt prasību – vai tās ir atsevišķas personas, to grupas, vai arī vienīgi tauta kopumā. Turklāt šai normai iespējami atšķirīgi traktējumi. No vienas puses, normu var saprast tā, ka apmierinoša vide ir attīstības priekšnoteikums un tāpēc prioritāra nozīme ir piešķirama vides pasākumiem. No otras puses, to ir iespējams iztulkot arī tā, ka, pastāvot pretrunai starp vides aizsardzības pasākumiem un ekonomisko attīstību, priekšroka dodama pēdējai. Tāpēc speciālajā literatūrā ir izteiktas šaubas par šādu tiesību praktisko nozīmību.³¹ Tomēr Āfrikas Cilvēka un tautu tiesību komisijas prakse liecina, ka hartā ietvertās tiesības uz vidi nav deklaratīva norma. Nozīmīgajā *Ogoniland* lietā minētā komisija atzina, ka hartas 24.pants uzliek valstij pienākumu veikt saprātīgus pasākumus, lai novērstu piesārņojumu un vides degradāciju, sekmētu dabas saglabāšanu un nodrošinātu ekoloģiski ilgtspējīgu attīstību un dabas resursu izmantošanu. Lai darbotos atbilstoši 24.pantam, valstij ir pienākums kontrolēt lielus rūpnieciskus projektus: jāpieprasa neatkarīgs zinātnisks vides monitorings, jāpieprasa un jāpublicē šādu projektu vides un sociālās ietekmes izvērtējums, jāinformē skartās kopienas un lēmuma pieņemšanā jānodrošina tām jēgpilna līdzdalība.³²

Amerikas Cilvēktiesību konvencijas Papildu protokola 11.pants ietver precīzākus formulējumus. Tas paredz, ka ikvienam ir tiesības dzīvot veselīgā vidē un piekļūt pamata publiskiem pakalpojumiem.³³ No formulējuma „ikvienam” izriet, ka tiesības uz vidi šajā aktā ir atzītas par individuālām tiesībām. Tomēr šajā starptautiskajā līgumā nav precizēts, ko saprast ar „veselīgu vidi”, kā arī kādi pasākumi dalībvalstīm jāveic, lai aizsargātu, saglabātu un uzlabotu vidi. Papildu protokolā ietvertais 11.panta formulējums ir visai vājš juridiskā spēka ziņā, jo, ņemot vērā protokola 1.un 2.pantā noteikto, konvencijas dalībvalstīm vides aizsardzības pasākumi ir jāveic pieejamo resursu ietvaros.³⁴ Tā

³⁰ Additional Protocol to the American Convention on Human Rights. Pieejams: <http://www.oas.org/juridico/english/sigs/a-52.html> [aplūkots 2010.gada 31.07.jūlijā]. Papildu protokols par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām pieņemts 1988.gada 17.novembrī, spēkā no 1999.gada 16.novembra.

³¹ Churchill, R. Environmental Rights In Existing Human Rights Treaties. Grām.: *Human Rights Approaches to Environmental Protection*. Boyle A. and Anderson M.(eds.). Oxford: Clarendon Press, 2003, p.106 – 108.

³² African Commission on Human and Peoples' Rights decision 27 May 2002, para. 52-53. Pieejams: www.cesr.org/downloads/AfricanCommissionDecision.pdf [aplūkots 2012.gada 17.septembrī].

³³ Amerikas Cilvēktiesību konvencijas Papildu protokola 11.pants (*angl.* - „Everyone shall have the right to live in a healthy environment and to have Access to basic public services. The States Parties shall promote the protection, preservation and improvement of the environment.”).

³⁴ Churchill, R. Environmental Rights In Existing Human Rights Treaties. Grām.: *Human Rights Approaches to Environmental Protection*. Oxford: Clarendon Paperbacks, 2003, p.99-100.

kā tiesībām uz veselīgu vidi speciāls aizsardzības standarts nav noteikts, šajā ziņā valstis būtībā var rīkoties saskaņā ar saviem ieskatiem.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā un tās protokolos (turpmāk – ECTK) tiesības uz vidi kā patstāvīgas cilvēktiesības nav nostiprinātas. Ierosinājums papildināt ECTK ar jaunu protokolu, kurš paredzētu tiesības uz vidi, ir izteikts vairākkārt.³⁵ Taču Eiropas Padomes dalībvalstu vidū tas līdz šim nav ticis atbalstīts. Lai arī konvencijas izstrādes un pieņemšanas laikā vides aizsardzības mērķi vēl nebija izvirzīti un līdz šim Eiropas cilvēktiesību aizsardzības sistēmā cilvēktiesības uz vidi formāli vēl nav nostiprinātas, Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) savā praksē ir izrādījusi pieaugošu vēlmi atzīt sakni starp vides aizsardzību un cilvēktiesībām. Tā ir atzinusi, ka atsevišķos gadījumos ECTK aizsargāto tiesību pārkāpumu var radīt gan kaitējums indivīdam, kas radies vides stāvokļa pasliktināšanās dēļ, gan arī tas, ka valsts iestādes nav sniegušas informāciju par pastāvošo vides risku tā apdraudētajiem iedzīvotājiem.

Tāds ir arī tiesību doktrīnā dominējošais viedoklis: ECTK dinamiska interpretācija ir pieļaujama un pastāvošie cilvēktiesību instrumenti var tikt interpretēti tā, lai sasniegtu arī vides aizsardzības mērķus.³⁶ ECTK ietver pietiekamu potenciālu, lai tās iztulkošanā varētu izmantot starptautisko vides tiesību principus un citus starptautisko tiesību aspektus, un tādējādi, novēršot ECTK garantēto cilvēktiesību pārkāpumu, iespējams aizsargāt arī vidi.³⁷

Tiesību doktrīnā par ECTK dinamisko iztulkošanu pastāv arī pretējs viedoklis. Saskaņā ar to „visefektīvākos ieročus” nevajadzētu „notrulināt mazāk cienīgiem mērķiem” un, ka ECT iepriekš būtu nopietni jāpārdomā pirms tālākas atšķirību nonivelēšanas starp neefektīvi organizētu valsts pārvaldi un sistemātisku valsts iejaukšanos personas privātajā sfērā (proti, to mērķi, kam ECTK sākotnēji bija paredzēti).³⁸

Diskusiju par nepieciešamību papildināt ECTK ar cilvēktiesībām, kuras būtu tieši saistītas ar vidi, atspoguļo Eiropas Padomes Parlamentārās Asamblejas 2003.gada 27.jūnija Rekomendācija Nr.1614 (2003) „Par vidi un cilvēktiesībām” un tai sekojušie lēmumi. Minētajā rekomendācijā norādīts, ka ir pienācis laiks apspriest, kādā veidā Eiropas cilvēktiesību aizsardzības sistēma varētu sekmēt vides

³⁵ Eiropas Padomes Parlamentārās Asamblejas Vides, lauksaimniecības, vietējo un reģionālo lietu komisijas 2003.gada 16.aprīļa ziņojums „Environment and human rights” – Rapporteur Agudo C., Doc. 9791. Pieejams: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc03/EDOC9791.htm> [aplūkots 2005.gada 16.jūnijā].

³⁶ Hayward, T. Constitutional Environmental Rights. Oxford: Oxford University Press, 2005, p.174.

³⁷ DeMerieux, M. Deriving Environmental Rights from the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Oxford Journal of Legal Studies, Vol.21, 3 (2001), p.525.

³⁸ Citēts pēc: Hayward, T. Constitutional Environmental Rights. New York: Oxford University Press, 2005, p.177.

aizsardzību.³⁹ Šajā dokumentā rekomendēts sagatavot ECTK Papildu protokolu, kurā būtu nostiprinātas procesuālās cilvēktiesības ar tiešu mērķi aizsargāt vidi.

Viedokļu saskaņošanas rezultātā Eiropas Padomes Ministru komiteja nonāca pie secinājuma, ka šāds papildu protokols pagaidām nav nepieciešams, jo ECT prakse liecina, ka ECTK iespējams interpretēt tā, lai zināmā mērā varētu sasniegt arī vides aizsardzības mērķus. Taču, lai sekmētu, ka ECTK dalībvalstis labāk apzinātos savus no ECTK izrietošos pienākumus saistībā ar vidi, tika nolemts sagatavot vadlīnijas (rokasgrāmatu), kurā būtu apkopota attiecīga ECT prakse.⁴⁰

1998.gadā Dānijas pilsētā Orhūsā pieņemtā **Konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem** (turpmāk – Orhūsas konvencija)⁴¹ ir reģionāla starptautiska konvencija, kas aizsargā trīs individuālas procesuālās tiesības vides jomā. Tās ir: tiesības uz vides informāciju, tiesības piedalīties ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā un tiesības vērsties tiesā ar vidi saistītos jautājumos. Tomēr Orhūsas konvencija neiet tik tālu, lai definētu materiālās cilvēktiesības uz vidi. Uz iespējamu materiālo cilvēktiesību uz vidi attīstības potenciālu norāda Orhūsas konvencijas 1.pants, kurā definēts konvencijas mērķis:

„(..) tagad un nākamajās paaudzēs aizsargā[t] ikvienas personas tiesības dzīvot vidē, kas atbilst personas veselībai un labklājībai”,

kā arī Preambulā norādītais, ka

„[k]atrai personai ir tiesības dzīvot vidē, kas atbilst šīs personas veselības stāvoklim un labklājībai, un pienākums gan individuāli, gan sadarbībā ar citiem aizsargāt un uzlabot vidi pašreizējo un nākamo paaudžu labā,

[lai] īstenotu šīs tiesības un pildītu šo pienākumu, pilsoņiem jābūt pieejamai informācijai, jābūt tiesībām piedalīties lēmumu pieņemšanā un iespējai griezties tiesā saistībā ar vides jautājumiem (..)”.

Minētie formulējumi ļauj secināt, ka Orhūsas konvencijā nostiprinātās procesuālās tiesības ir domātas tam, lai sekmētu šobrīd vēl tiesiski neskaidrās aprisēs pastāvošās materiālās tiesības uz vidi.

³⁹ Eirpas Padomes Ekspertu komiteja par Cilvēktiesību attīstību: “Vides aizsardzība cilvēktiesību kontekstā” (angl. - Steering Committee for Human Rights, Committee of Experts for the Development of human Rights, “The Protection of the Environment in a Human Rights Context”, DH-DEV(2004)004. Pieejams: http://www.coe.int/t/e/human_rights/cddh/3._committees/04.%20development%20of%2 [aplūkots 2008.gada 6.jūnijā].

⁴⁰ Manual on Human Rights and the Environment. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2006, 2012.

⁴¹ Konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. Latvijas Vēstnesis, 2002. 26.aprīlis, nr. 64. Latvijā ir spēkā kopš 2002.gada 12.septembra.

Tiesību doktrīnā pamatoti tiek uzskatīts, ka minētās procesuālās tiesības ir atvasinātas no materiālajām tiesībām uz vidi.⁴²

1.2. Eiropas Savienības tiesībās

Pagājušā gadsimta 80.-90. gadu mijā, līdzīgi kā daudzviet pasaulē, arī Eiropas tiesiskajā telpā ideja par patstāvīgām cilvēktiesībām uz vidi tika atbalstīta visaugstākajā politiskajā līmenī. Eiropas Padomes 1990.gada 7.jūlijā pieņemtajā Dublinas deklarācijā „Par vides imperatīvu” Eiropas Ekonomiskās Kopienas valstu vadītāji proklamēja, ka kopienas vides aizsardzības pasākumu mērķis ir garantēt pilsoņu tiesības uz tīru un veselīgu vidi.⁴³ Eiropas Komisija pat vairākkārt ir ieteikusi starpvaldību konferencei reformēt Kopienas (tagad – Eiropas Savienības) līgumus, iekļaujot tajos tiesības uz vidi. Tomēr minētās organizācijas dalībvalstis par tādu soli līdz pat šim brīdim nav izšķīrušās.

Eiropas Savienības Pamattiesību hartā⁴⁴ ir apstiprinātas (proklamētas) tiesības, kuras ir nostiprinājušās kā dalībvalstīm kopīgu konstitucionālo tradīciju, starptautisko saistību, Eiropas Savienības (bij. Kopienu) tiesas un ECT prakses rezultāts. Šajā dokumentā ir ietverta arī norma par vides aizsardzību. Pamattiesību hartas 37.pants nosaka, ka Savienības politika jāveido, integrējot tajā prasību pēc augsta vides aizsardzības līmeņa un vides kvalitātes uzlabošanas, ievērojot ilgtspējīgas attīstības principu. Šādas normas iekļaušana Pamattiesību hartā liecina, ka Eiropas Savienības tiesībās tiek atzīts, ka saikne starp vidi un cilvēktiesībām pastāv. Turklāt panta formulējums apstiprina Eiropas Savienības tiesiskajā telpā panākto vienprātību par vides aizsardzības mērķu noteikšanu kā vienu no modernas valsts būtiskām pazīmēm. Kaut arī saikne starp vidi un cilvēktiesībām ir atzīta visaugstākajā Eiropas Savienības tiesību līmenī, tomēr no panta redakcijas skaidri redzams, ka Pamattiesību hartā patstāvīgas cilvēktiesības uz vidi nav nostiprinātas.

Minēto apstiprina **Līgums par Eiropas Savienību** un **Līgums par Eiropas Savienības darbību**. Līgumos nostiprināts princips, pēc kura Eiropas Savienības vides politika tiecas panākt augsta līmeņa vides aizsardzību, ievērojot dažādu tās reģionu atšķirības. Piemēram, Līguma par

⁴² Pallemerts, M. The human right to a healthy environment as a substantive right. Grām.: *Human rights and the environment*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2002, p.14.

⁴³ Dublin Declaration “On the Environmental Imperative”. Council of Europe, 1990. Pieejams: http://www.europarl.europa.eu/summits/dublin/default_un.htm# [aplūkots 2010.gada 31.jūlijā].

⁴⁴ Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Oficiālais Vēstnesis C 303, 2007. 14.decembris.

Eiropas Savienību 3.pantā ir noteikts, ka Eiropas Savienībā jānodrošina „vides augsta līmeņa aizsardzība un tās kvalitātes uzlabošana”.⁴⁵

Norāde uz nepieciešamību sasniegt „augstu vides aizsardzības līmeni” ir iekļauta arī vairākos Līguma par Eiropas Savienības darbību pantos, tostarp 191.pantā, kura otrajā daļā ir nostiprināti Eiropas Savienības vides politikas principi⁴⁶. Lai gan viens no šajā līgumā definētajiem vides politikas mērķiem ir aizsargāt cilvēka veselību⁴⁷, tomēr 191.panta otrajā daļā ietvertie vides politikas principi nerada indivīdam subjektīvās tiesības vērsties savas valsts tiesā, lai apstrīdētu valsts rīcību vai tās pieņemtu normatīvo tiesību aktu, kas neatbilst minētajiem principiem.⁴⁸

Atšķirīga situācija vērojama Eiropas Savienības sekundārajās tiesības, kur subjektīvās vides tiesības personai atsevišķos gadījumos ir garantētas. Pirmkārt, subjektīvās tiesības var būt tieši definētas Eiropas Savienības tiesību aktā, piemēram, personas tiesības uz vides informāciju un tiesības uz līdzdalību. Otrkārt, personas subjektīvās tiesības var tikt arī atvasinātas, interpretējot Eiropas Savienības tiesību aktu. Šādā gadījumā jāņem vērā, ka galvenā sekundāro vides tiesību forma ir direktīvas, kuras vispirms ir adresētas Eiropas Savienības dalībvalstīm un primāri nav paredzētas kā tiesību avots, kas privātpersonai radītu subjektīvās tiesības. Tāpēc direktīva kā personas subjektīvo tiesību avots nav vispārīgs noteikums, bet drīzāk atsevišķs gadījums. Nozīmīga loma šo atsevišķo gadījumu noteikšanā ir Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesai (turpmāk – EST).

Interpretējot Eiropas Savienības primāro tiesību noteikumus un meklējot atbildi uz jautājumu, vai direktīvai dalībvalstī ir juridisks spēks, ja dalībvalsts noteiktajā termiņā to savās tiesībās nav ieviesusi, EST ir attīstījusi direktīvu tiešās iedarbības doktrīnu. Saskaņā ar šo doktrīnu atsevišķi direktīvu nosacījumi, ievērojot noteiktus priekšnoteikumus, var tikt piemēroti tieši. Direktīva var būt par indivīda subjektīvo tiesību avotu, ja ir ievēroti šādi priekšnoteikumi: direktīvas ieviešanas termiņš ir pagājis; valsts attiecīgās direktīvas prasības noteiktajā termiņā savās nacionālajās tiesībās nav ieviesusi, vai arī ir ieviesusi neatbilstoši; attiecīgā tiesību norma nesatur nosacījumus un ir pietiekami skaidri un precīzi formulēta.⁴⁹ Speciālajā literatūrā identificētas trīs vides direktīvu grupas, kurām iespējama tieša iedarbība un kas tādējādi personai var radīt subjektīvās tiesības. Pirmkārt, tās ir direktīvas, kuras ietver skaidri noteiktus aizliegumus (piemēram, atsevišķu videi bīstamo vielu emisijas aizliegums). Ja dalībvalsts savās tiesībās nav noteikusi konkrētās vielas aizliegumu, indivīds, aizstāvot savas tiesības

⁴⁵ Līguma par Eiropas Savienību konsolidētā versija: Oficiālais Vēstnesis C 115, 2008. 9.maijs.

⁴⁶ Tie ir: piesardzības princips, preventīvas darbības princips, cēloņa princips, princips “piesārņotājs maksā”.

⁴⁷ Līguma par Eiropas Savienības darbību 189.panta pirmā daļa; - sk. Oficiālais Vēstnesis C 115, 2008. 9.maijs.

⁴⁸ de Sadeleer, N. Environmental principles. From Political Slogans to Legal Rules. New York: Oxford University Press, 2005, p.328.

nacionālajā tiesā, var atsaukties uz attiecīgo direktīvas normu. Otrkārt, tās ir direktīvas, kurās fiksēti augstākie un zemākie pieļaujamie līmeņi vai raksturlielumi vielu, trokšņu, organismu vai citu ietekmējošu faktoru klātbūtnei vidē. Treškārt, tās var būt arī tādas direktīvas, kuras nosaka pienākumu valstij (noteiktā gadījumā) rīkoties.⁵⁰

Atsaucoties uz *Francovich* lietu, speciālajā literatūrā tiek argumentēts viedoklis, ka personas subjektīvās tiesības var atvasināt arī no tādām direktīvām, kurām, atbilstoši iepriekš aplūkotojiem kritērijiem, nav tiešas iedarbības. *Francovich* lietā EST atzina: ja valsts nav izpildījusi tai ar direktīvu noteiktos pienākumus, no Eiropas Kopienas tiesībām izriet, ka dalībvalstij ir jākompensē indivīdam radušies zaudējumi. Tādējādi saskaņā ar EST praksi ir iespējama dalībvalstu atbildība par nesavlaicīgu vai neatbilstošu direktīvu ieviešanu (t.s. valsts atbildības doktrīna) un indivīdam, pastāvot noteiktiem priekšnosacījumiem, ir tiesības celt prasību pret dalībvalsti par zaudējumu atlīdzināšanu. Tomēr joprojām tiek diskutēts, vai persona valsts atbildības doktrīnu varētu sekmīgi izmantot arī vides direktīvu pārkāpšanas gadījumā. Tā kā vides direktīvas parasti atvēr visai plašu rīcības brīvību valstij, jāpiekrīt viedoklim, ka indivīdam ir ļoti grūti pamatot izvirzīto priekšnosacījumu esamību, piemēram, to, ka direktīva prioritāri ir paredzēta indivīda subjektīvo tiesību aizsardzībai.⁵¹

Minētais ļauj secināt: pirmkārt, neraugoties uz to, ka Eiropas Savienība ir apņēmusies ievērot cilvēka pamattiesības, un vienlaikus nodrošināt arī augstu vides aizsardzības līmeni, personas materiālās cilvēktiesības uz vidi Eiropas Savienības tiesībās tiešā veidā nav deklarētas. Otrkārt, indivīda subjektīvās tiesības vides jomā iespējams atvasināt no vides direktīvām, taču to var darīt vienīgi tad, ja šādas tiesības ir nepārprotami iekļautas direktīvas ietvarā. Savukārt indivīda subjektīvo tiesību atvasināšana no vides direktīvām ir ierobežota ar konkrētās direktīvas salīdzinoši šauru mērķi un ietvaru (piemēram, bīstamo vielu nepieļaujamība pazemes ūdeņos).⁵²

Līdz ar to jāpiekrīt viedoklim, ka Eiropas Savienības tiesībās personas materiālās tiesības uz vidi joprojām nav skaidri formulētas un nepārprotami atzītas⁵³, kā arī tam, ka juridiskā spēka ziņā

⁴⁹ Gatawis, S., Broks, E., Bule Z. Eiropas tiesības. Rīga: EuroFaculty, 2002, 81.-83.lpp.

⁵⁰ Hayward, T. Constitutional environmental rights. New York: Oxford University Press. 2005, p.171.

⁵¹ Afilalo, A. How Far *Francovich* Effective judicial Protection and Associational Standing to Litigate Diffuse Interests in The European Union. Pieejams: <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/98/98-1--Part.html> [aplūkots 2006.gada 21.martā].

⁵² EST ir atzinusi: ja valsts neievēro direktīvu prasības par gaisa un ūdens kvalitāti, pamatojoties uz ES normām, persona var vērsties nacionālajā tiesā; - sk.: Eiropas Savienības (bij. Kopienų) tiesas 2008.gada 25.jūlija sprieduma lietā: C-237/07, *Janecek*, ECR, I-6221, para. 38.

⁵³ Douglas – Scott, S. Environmental Rights In The European Union – Participatory Democracy Or Democratic deficit? Grām.: *Human Rights approaches to Environmental protection*. Oxford: Clarendon Prss, 2003, p.115.

personu tiesības saistībā ar vidi (procesuālās vides tiesības) atrodas vājākā pozīcijā salīdzinājumā ar indivīda tiesībām uz ekonomisko brīvību, kurām Eiropas Savienības tiesībās ir pamattiesību rangs.⁵⁴

1.3. Tiesības uz vidi valstu nacionālajās tiesībās (konstitūcijās)

Mūsdienās ikvienas demokrātiskas valsts konstitūcija satur vairāk vai mazāk izvērstu pamattiesību katalogu, jo cilvēka pamattiesību aizsardzība ir svarīgākais no tiesiskas valsts principiem. Tiesiskā valstī cilvēka pamattiesībām ir divējāds raksturs - tās ir personas subjektīvās publiskās tiesības un nacionālo tiesību sistēmas objektīvs elements.⁵⁵ Proti, tradicionāli pamattiesību lielākā nozīme ir realizēt indivīda aizsardzību bipolarās attiecībās starp valsti un personu, lai ierobežotu valsts iejaukšanos indivīda personisko tiesību (brīvību) sfērā. Taču pamattiesības ietver arī objektīvu vērtību sistēmu, kas valstij ir saistoša un uzdod tai īpašu pienākumu īstenot šo vērtību sistēmu savā kopējā likumdošanā.⁵⁶

Valstu nacionālās tiesības ir tas regulējuma līmenis, kurā vērojams visplašākais atbalsts idejai par cilvēka pamattiesībām uz vidi. Pēc 1972.gada, iespējams Stokholmas deklarācijas iespaidā, vide kā konstitucionāli aizsargāta vērtība *expressis verbis* ir iekļauta aptuveni 130 pasaules valstu konstitūcijās⁵⁷. Tomēr jāatzīst, ka konstitucionālo vides normu tiesiskajā statusā ir vērojamas visai būtiskas atšķirības. Vides normas ir „konstitucionalizētas” trīs dažādos veidos – kā valsts politikas mērķis, kā procesuālas normas un kā cilvēka pamattiesības uz vidi.⁵⁸ Konstitūciju teksta analīze liecina, ka cilvēka pamattiesības uz vidi strukturāli var atrasties gan pie pilsoniskajām tiesībām, gan sociālo (un ekonomisko) tiesību grupā, gan atsevišķi nodalītā jaunu tiesību grupā.⁵⁹ Personas pamattiesības uz vidi *expressis verbis* ir nostiprinātas, piemēram, Somijas,⁶⁰ Beļģijas,⁶¹ Norvēģijas,⁶² Portugāles,⁶³

⁵⁴ Hayward, T. Constitutional environmental rights. New York: Oxford University Press. 2005, p.181; Macrory, R. Environmental Citizenship and the Law: Repairing the European Road. *Journal of Environmental Law*, Vol. 8, No 2, 1996, p.219-235.

⁵⁵ de Kremadess, H. Cilvēktiesību kataloga iekļaušana Latvijas Republikas Satversmē. *Juristu Žurnāls nr.5 / Cilvēktiesību Žurnāls*, 1997, nr.6, 7.lpp.

⁵⁶ Zommers, B. Individuālo tiesību aizsardzība ar Konstitucionālās tiesas palīdzību. Grām.: Konstitucionālās tiesas loma valsts konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzībā. Rīga: Tiesu namu aģentūra. 2007, 47.lpp.

⁵⁷ May, J.R. Constituting Fundamental Environmental Rights Worldwide. *Pace Environmental Law Review*, 2006, Vol. 23, p.114.

⁵⁸ Ibid, p.115-116.

⁵⁹ Piemēram, kā valsts politikas mērķis - Albānijā un Horvātijā; pie cilvēka pamattiesībām - Bulgārijā, Ungārijā, Moldovā, Norvēģijā, Dienvidāfrikas Republikā, Dienvidkorejā; pie sociālām tiesībām - Beļģijā, Čehijā, Portugālē, Slovēnijā, Turcijā, Maķedonijā; atsevišķi izdalītā grupā - Argentīnā un Slovākijā.

⁶⁰ Somijas Konstitūcijas 20.pants (*angl.* - “*Nature and its biodiversity, the environment and the national heritage are the responsibility of everyone. The public authorities shall endeavour to grantee for everyone the right to a healthy environment and for everyone the possibility to influence the decisions that concern their own living environment.*”). Pieejams: <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en/19990731.pdf> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

Slovākijas,⁶⁴ Slovēnijas,⁶⁵ Ungārijas⁶⁶ konstitūcijās. Tiesību uz vidi konstitucionāla atzīšana nav vienīgi Eiropas reģiona valstu īpatnība. Šāda tendence ir vērojama arī citās pasaules daļās un kontinentos.⁶⁷ Pat Amerikas Savienotajās Valstīs, kur valsts federālajā konstitūcijā tiesības uz vidi nav nostiprinātas, atsevišķu štatu konstitūcijās tās ir iekļautas.⁶⁸ Kopumā cilvēka pamattiesības uz vidi ir atzītas aptuveni 60 pasaules valstīs, un tikai pusē no tām pamattiesības uz vidi ir tieši piemērojamas personu subjektīvās tiesības.⁶⁹

Redzams, ka vairākumā valstu konstitucionālā vides norma nav veidota kā personu subjektīvās tiesības, bet gan kā objektīvs valsts pienākums aizsargāt vidi. Šādā gadījumā konstitucionālās vides normas adresāts ir vienīgi pati valsts (sk., piemēram, Vācijas,⁷⁰ Nīderlandes⁷¹ un Šveices⁷²

⁶¹ Beļģijas Konstitūcijas 23.panta pirmā daļa kopā ar trešās daļas 4.punktu (*angl.* - “Everyone has the right to lead a life in conformity with hyman dignity. These rights include notably the right to enjoy the protection of a healthy environment.”). Pieejams: <http://home.scarlet.be/dirkvanhuele/compcins/ConstitutionBelgium/ConstitutionBelgium.htm> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

⁶² Norvēģijas Konstitūcijas 110. b panta pirmā daļa (*angl.* - “Every person has a right to an environment that is conducive to health and to a natural environment whose productivity and diaversity are maintained. Natural resources should be managed on the bses of comprehensive long-term considerations whereby this right will be safeguarded for future generations as well.”). Pieejams: <http://www.stortinget.no/en/in-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

⁶³ Portugāles Konstitūcijas 66.panta pirmā daļa (*angl.* - “Everyone shall possess the right to a healthy and ecologically balanced human living environment and the duty to defend it.”). Pieejams: http://app.parlamento.pt/site_antioغو/ingles/cons_leg/constitution_VII_revisao_definitive.pdf [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

⁶⁴ Slovākijas Konstitūcijas 44.panta pirmā un otrā daļa (*angl.*- “Everyone has the right to an auspicious environment. Everyone is obliged to protect and enhance the environment and the cultutal heritage.”). Pieejams: http://www.slovakia.org/sk_constitution.htm [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

⁶⁵ Slovēnijas Konstitūcijas 72.panta pirmā un otrā daļa (*angl.* - “Everyone has the right in accordance with the law to a healthy environment. The state shall promote a healthy environment. To this end, the conditions and manner in which economic and other activities are pursued shall be established by law.”). Pieejams: http://www.dz_rs.si/index.php?id=351&docid=25&showdoc=1 [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

⁶⁶ Ungārijas Konstitūcijas 18.pants (*angl.*- “The Republic of Hungary recognizes and impements everyone`s right to a healthy environment.”). Pieejams: <http://www.lectlaw.com/files/int05.htm> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

⁶⁷ May J.R. Constituting Fundamental Environmental Rights Worldwide. *Pace Environmental Law Review*, 2006, Vol 23, p.129-133.

⁶⁸ Rogers, W. *Environmental law*. 2nd ed., ST. PAUL, MINN.: West Publishing Co., p.63 – 67.

⁶⁹ May J.R. Constituting Fundamental Environmental Rights Worldwide. *Pace Environmental Law Review*, 2006, Vol 23, p.114.

⁷⁰ Vācijas Pamatlikuma 20.a pants (*angl.* - “Mindful also of its responsibility toward future generations, the state shall protect the natural bases of the life by legislation and, in accordance with law and justice, by executive and judicive action, all within the framework of the constitutional order.”). Pieejams: <http://www.iuscomp.org/statutes/gg.htm#20a> [aplūkots 02.08.2010.gada 2.augustā].

⁷¹ Nīderlandes Konstitūcijas 21.pants (*angl.* - “It shall be concern of the authorities to keep the country habitabl and to protect and improve the environment.”). Pieejams: http://www.servat.unibe.ch/icl/nl00000_.html [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

⁷² Šveices Konfederācijas Konstitucionālā akta 74.panta pirmā un otrā daļa (*angl.* - “The Confederation shall legislate on the protection of the population and its natural environment against damage or nuisance. Ir shall ensure that such damage or nuisance is avoid.”). Pieejams: <http://www.admin.ch/ch/e/rs/101/index.html> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

pamatlikumu). Turklāt ir arī tādas valstis, kurās vides aizsardzības pienākuma adresāti ir ne tikai valsts, bet arī privātpersonas. Šai grupai pieder Lietuvas⁷³ un Igaunijas⁷⁴ konstitūcija.

2. Tiesības uz vidi kā patstāvīgas cilvēktiesības

2.1. Jautājums par patstāvīgu tiesību uz vidi esamību

ANO Stokholmas konference iezīmēja ne vien mūsdienu vides tiesību (likumdošanas) attīstības sākumu, bet aizsāka arī diskusiju par tiesībām uz vidi kā patstāvīgām cilvēktiesībām. Diskusija citstarp ir saistīta ar atšķirīgu Stokholmas Deklarācijas 1.principa interpretāciju.⁷⁵ Vieni uzskata, ka šis princips tiesības *uz adekvātiem dzīves apstākļiem vidē, kuras kvalitāte nodrošina cienīgu dzīvi un labklājību*, atzīst kā patstāvīgas cilvēktiesības un nozīmes ziņā tās pielīdzina cilvēka pamattiesībām uz brīvību un vienlīdzību.⁷⁶ Turpretī citi pārstāv viedokli, ka 1.princips tieši nenorāda, ka tiesībām uz vidi būtu patstāvīgu cilvēktiesību statuss. Princips ir saprotams tā: ja vides stāvoklis atbilst noteiktām kvalitātes prasībām, cilvēki varēs īstenot savas pamattiesības uz brīvību, uz vienlīdzību un uz adekvātiem dzīves apstākļiem.⁷⁷

Četrdesmit gadu laikā ir mainījies diskusijas fokuss, taču tā joprojām turpinās. Jau no paša sākuma diskusija skāra vismaz divus būtiskus jautājumus: pirmkārt, vai cilvēktiesības uz vidi pastāv; otrkārt, ja šādas tiesības ir, tad kas ir to aizsardzības objekts (tostarp, kāds ir šo tiesību aizsardzībai nepieciešamais vides kvalitātes līmenis), subjekts un kādiem jābūt to aizsardzības mehānismam.

Lai korekti atbildētu uz pirmo jautājumu, starptautiskais un nacionālais tiesību līmenis jāaplūko atsevišķi. Starptautiski tiesības uz vidi nav guvušas vispārēju atzīšanu un nav iekļautas nevienā universālā starptautisko cilvēktiesību līgumā. Pēc starptautisko tiesību doktrīnā valdošā viedokļa

⁷³ Lietuvas Konstitūcijas 53.panta trešā daļa (*angl.* - “*The state and each individual must protect the environment from harmful influences.*”). Pieejams: <http://www.litlex.lt/Litlex/eng/Frames/Laws/Documents/CONSTITU.HTM> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

⁷⁴ Igaunijas Konstitūcijas 53.panta pirmais teikums (*angl.* - “*Everyone has a duty to preserve the human and natural environment, and to compensate for damage caused to environment by him or her.*”). Pieejams: <http://www.legaltext.ee/text/en/x0000k1.htm> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

⁷⁵ Stokholmas Deklarācijas 1.princips: „Cilvēkam ir pamattiesības uz brīvību, vienlīdzību un adekvātiem dzīves apstākļiem vidē, kuras kvalitāte nodrošina cienīgu dzīvi un labklājību, un viņam ir morāls pienākums aizsargāt un uzlabot vidi šās un nākamo paaudžu interesēs (*angl. val.* - “*Man has the fundamental right to freedom, equality and adequate condotions of the life in an environment of a quality that permits a life of dignity and well-being, and he bears a solemn responsibility to protect and improve the environment for present and future generations*”); - sk. UN Doc A/CONF.48/14/REV.1, New York, 1972, principle 1.

⁷⁶ Boyle, A.. Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment. *Fordham Environmental Law Review*, Vol.XVIII, 2007, p.473-474.

⁷⁷ Pallemarts, M. Human rights and the environment. *Compendium of instruments and other international texts on individual and collective rights relating to the environment in the international and European framework*. Strasbourg: Council of Europe, 2002, p.11.

tiesības uz vidi vēl nav kļuvušas arī par starptautisko paražu.⁷⁸ Vienlaikus nevar noliegt, ka pieaugošā tendence tiesību uz vidi iekļaušanai valstu konstitūcijās, ar tām saistītu lietu nonākšana valstu tiesās, kā arī atsaukšanās uz šīm tiesībām daudzās starptautiskās deklarācijās liecina, ka šīs tiesības ir (vai kļūst) par civilizēto nāciju vispārējo tiesību principu.⁷⁹

Visplašākais pieejamo avotu klāsts cilvēka tiesību uz vidi problemātiku aplūko starptautisko tiesību kontekstā, un tajos tiek diskutēts, vai patstāvīgas materiālas cilvēktiesības uz vidi ir nepieciešamas. Vairums tiesību zinātnieku - Alans Boils (Alan Boyle), Patrīcija Bērnija (Patricia Birnie), Džons Merils (John Merills), Robins Čērčils (Robin Churchill) - nepieciešamību pēc tām starptautisko tiesību līmenī dažādu iemeslu dēļ noraida (valdošais viedoklis). Savukārt nepieciešamību pēc šādām tiesībām pamatojis, piemēram, Stephens Tērnērs (Stephen Turner)⁸⁰ un Tims Heiverds (Tim Hayward)⁸¹.

Visai izplatīts ir viedoklis, ka nav nekādas nepieciešamības pēc jaunām uz vidi orientētām cilvēktiesībām. Drīzāk jāveicina efektīvāka esošo cilvēktiesību aizsardzība, bet vides aizsardzību jau nodrošina esošās objektīvās vides tiesības (vides likumi un vides konvencijas).⁸²

Starptautisko tiesību līmenī par dominējošo var uzskatīt viedokli, ka vispiemērotākais veids, kādā mūsdienās aktuālie vides aizsardzības jautājumi var ietekmēt cilvēktiesības, ir vides aspektu atklāšana pilsonisko tiesību saturā. Tā būtībā ir subjektīvo vides tiesību atvasināšana no pilsoniskajām tiesībām („greening existing human rights”).⁸³

Arvien vairāk sāk nostiprināties pieaugošu atbalstu ieguvušais viedoklis, pēc kura subjektīvās tiesības uz vidi ir patstāvīgas cilvēktiesības. Taču pēc rakstura tās ir nevis materiālas, bet gan procesuālas tiesības (piemēram, tiesības uz līdzdalību vides lēmumu pieņemšanā).⁸⁴

⁷⁸ May, J.R. Constituting Fundamental Environmental Rights Worldwide. *Pace Environmental Law Review*, 2006, Vol. 23, p.123.

⁷⁹ Soveroski, M. Environmental Rights versus Environmental Wrongs: Forum over Substance? *Review of European Community & International Environmental Law*, 2007, 16(3), p.268.

⁸⁰ Turner, S. A. Substantive Environmental Right: An Examination of the Legal Obligations of Decision-makers towards the Environment. Netherlands: Kluwer Law International, 2008.

⁸¹ Hayward, T. Constitutional environmental rights. New York: Oxford University Press, 2005.

⁸² Merills, J.G. Environmental Rights. Grām.: *The Oxford Handbook of International Environmental Law*. Bodansky D., Brunee J., Hey E. (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, pp.664.-680.

⁸³ Birnie, P.W., Boyle, A.E.. *International Law & the Environment*. Oxford: Clarendon Press, 1995, p.192.; Birnie, P., Boyle, A., Redgwell, C.. *International Law & The Environment*. Third Edition. New York: Oxford University Press, 2009, pp.271-302.; Fitzmaurice, M. The European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms and the Human Rights to a Clean Environment: The English Perspective. Grām.: *Law of the Sea, Environmental Law and Settlement of Disputes*. Nadiaye F.M., Wolfrum R. (eds.). Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 2007, p.53-96.; DeMerieux, M. Deriving Environmental Rights from the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol.21, No 3, 2001, p.558-561.

⁸⁴ Boyle, A. Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment. *Fordham Environmental Law Review*, 2006-2007, Vol.XVIII, p.483-484.

Pastāv arī viedoklis, kas atbalsta patstāvīgu materiālo tiesību uz vidi attīstību, taču vienīgi valstu nacionālo tiesību līmenī.⁸⁵ Vienlaikus tiek atzīts, ka tik cieša vides tiesību un cilvēktiesību integrācija, rada virkni konceptuāli neatrisinātu vai neskaidru jautājumu (piemēram, par šo tiesību definīciju, kā šīs tiesības līdzsvarot ar citām cilvēktiesībām).⁸⁶

Līdz šim pats pretrunīgākais ir bijis nevis jautājums par patstāvīgām cilvēktiesībām saistībā ar vidi, bet gan jautājums par materiālajām tiesībām uz vidi. Proti, vai personai ir tiesības uz vidi, kas atbilst noteiktām kvalitātes prasībām, un pēc kādiem kritērijiem attiecīgās kvalitātes prasības būtu nosakāmas. Mēģinājums starptautisko tiesību līmenī nodefinēt vides stāvokli saistībā ar universālu cilvēktiesību ievērošanu kopumā izrādījās nesekmīgs, jo visai problemātiska ir vides kvalitatīvo rādītāju universāla un abstrakta noteikšana. Tomēr, iespējams, ka viens no galvenajiem šķēršļiem ir tas, ka universālu tiesību uz vidi atzīšana tiešā veidā skartu jautājumu par valstu suverenitāti savu dabas resursu izmantošanā. Šādu kardinālu lēmumu pieņemšana līdz šim nav guvusi pietiekamu politisko atbalstu.⁸⁷ Tas izskaidro arī nespēju panākt starptautisku vienošanos par tiesību uz vidi sakarā lietojamiem terminiem⁸⁸ Tāpēc joprojām viens no galvenajiem argumentiem pret materiālajām tiesībām uz vidi ir to nenoteiktais saturs.⁸⁹

2.2. Materiālo tiesību uz vidi definēšanas problēma

Lai gan ir virkne valstu, kuru konstitūcijā ir nostiprinātas tiesības uz vidi, tiesību deklarēšana vēl negarantē to efektīvu īstenošanu. Visupirms tām ir jābūt subjektīvām tiesībām, kuras iespējams tieši un nepastarpināti piemērot. Tieša un nepastarpināta piemērojamība ir būtiska cilvēktiesību normas pazīme. Tas nozīmē, ka persona, atsaucoties uz šo tiesību aizskārumu, var vērsties tiesā. Tiešā piemērojamība ir tas faktors, kura izpildīšanās materiāli nodrošina tiesību uz vidi konstitucionālo rangū.⁹⁰

⁸⁵ Anderson, M.R. Human Rights Approaches to Environmental Protection: An Overview. Grām.: *Human Rights Approaches to Environmental Law*. Boyle A., Andrsn M. (eds.). New York: Oxford University Press, 2003, p.9.

⁸⁶ Birnie, P., Boyle, A., Redgwell, C. *International Law & The Environment. Third Edition*. New York: Oxford University Press, 2009, p.280-281.

⁸⁷ Handl, G. Human Rights and Protection of the Environment: A Midly "Revisionist" View. Piejams: www.bibliojuridica.org/libros/4/1985/14.pdf [aplūkots 2012.gada 26.jūlijā].

⁸⁸ Boyle, A. Human Rights and the Environment: A Reassessment. UNEP, First Preparatory Meeting of the World Congress on Justice, Governance and Law for Environmental Sustainability, 12-13 October 2011, Kuala – Lumpur, Malaysia. Piejams: www.unep.org/environmentalgovernance/portals/8/documents/Events/HumanRightsEnvironmentRev.pdf [aplūkots 2012.gada 26.jūlijā].

⁸⁹ Birnie, P.W., Boyle A.E. *International Law & The Environment, 6th edition*, Oxford: Oxford University Press, 2002, p.256-259.

⁹⁰ Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Ziemeles I. redakcijā. Rīga: Izglītības solī, 2000, 259., 261.lpp.

Iepriekš tika noskaidrots, ka aptuveni trīsdesmit pasaules valstīs tiesības uz vidi tiek uzskatītas par tieši piemērojamām cilvēka pamattiesībām, tādējādi, piešķirot tām visaugstāko juridisko rangu. Tomēr arī apgalvojums, ka tiesības uz vidi ir tieši piemērojamas, un attiecīgu lietu pieņemšana izskatīšanai tiesā vēl nedod garantiju atbilstīgai šo tiesību aizsardzībai. Tims Heiverds (*Tim Hayward*) min trīs priekšnosacījumus tiesību uz vidi efektīvai īstenošanai: skaidri definēts tiesību saturs (aizsardzības standarts); attiecīga jautājuma pakļautība tiesai (atbilstīga tiesas kompetence); personas subjektīvās tiesības vērsties tiesā.⁹¹ Tādējādi redzams, ka par tiesībām uz vidi kā īstām cilvēka pamattiesībām varēs runāt vienīgi tad, kad tiks atrisināts jautājums par šo tiesību saturu.

Līdz šim tiesību uz vidi satura raksturošanai ir izmantoti dažādi vispārīgi vides stāvokļa apzīmējumi, piemēram, tādi kā tiesības uz “veselīgu un ekoloģiski līdzsvarotu vidi”⁹² “vidi, kas neapdraud veselību”,⁹³ „labvēlīgu vidi”,⁹⁴ “līdzsvarotu vidi”⁹⁵. Taču sarežģījumus rada ne jau abstraktie vides stāvokļa apzīmējumi. Cilvēktiesību satura formulēšanā tiesu devums nenoliedzami ir liels, jo galvenokārt tieši tiesas cilvēktiesību normas piepilda ar konkrētu saturu. Problēma ir tā, ka šie termini norāda nevien uz atšķirīgiem vides aizsardzības līmeņiem, bet arī uz atšķirīgiem aizsardzības objektiem, radot jautājumu par tiesību uz vidi aizsargājamām vērtībām un to prioritāti. Proti, vai tiesību uz vidi uzdevums ir pastiprināti aizsargāt cilvēka dzīvību un veselību no apdraudējumiem, kurus rada vides stāvoklis, vai arī tās ir domātas, lai primāri aizsargātu vidi *per se*.

Tiesību uz vidi saturs raksturots vairākos starptautisko tiesību dokumentos. Deklarācijā par vidi, ko Eiropas Kopienas valstu vadītāji pieņēma 1990.gada jūnijā, proklamēts, ka tiesības uz veselīgu un tīru vidi ietver tiesības uz noteiktām kvalitātes prasībām atbilstošu: gaisu, upju, ezeru piekrastes un jūras ūdeņus, pārtiku un dzeramo ūdeni; aizsardzību pret troksni; aizsardzību pret augsnes piesārņošanu un eroziju; biotopu, floras, faunas, ainavas un citu dabas mantojuma elementu saglabāšanu, kā arī apdzīvoto teritoriju pievilcību un kvalitāti.⁹⁶

⁹¹ Hayward, T. *Constitutional environmental rights*. New York: Oxford University Press. 2005, p.95.

⁹² Portugāles Konstitūcijas 66.pants. Pieejams:

http://app.parlamento.pt/site_antiogo/ingles/cons_leg/constitution_VII_revisao_definitive.pdf [aplūkots 2010.gada 2.augustā]; Slovēnijas Konstitūcijas 72.pants. Pieejams: http://www.dz_rs.si/index.php?id=351&docid=25&showdoc=1 [aplūkots 2010.gada 2.augustā]; Maķedonijas Konstitūcijas 43.pants. Pieejams: <http://www.sobranie.mk/en/default-en.asp?ItemID=9F7452BF44EE814B8DB897C1858B71FF> [aplūkots 2012.gada 27.decembrī].

⁹³ Dienvidāfrikas Republikas Konstitūcijas 24.pants. Pieejams: www.info.gov.za/documents/constitution/1996/index.htm [aplūkots 2012.gada 27.decembrī].

⁹⁴ Latvijas Republikas Satversmes 115.pants: LR likums. Latvijas Vēstnesis, nr.43, 1993. 1.jūlijs.

⁹⁵ Turcijas Konstitūcijas 56.pants. Pieejams: http://www.hri.org/docs/turkey/part_ii_3.html#article_56 [aplūkots 2012.gada 27.decembrī].

⁹⁶ Citēts pēc: Krämer, L. *EC Environmental Law*. Fourth Edition. London: Sweet & Maxwell Limited, 2000, p.1-2.

Ksentini ziņojumā un tam pievienotajā Deklarācijas par cilvēktiesību un vides principiem projektā⁹⁷ nostiprināta atziņa, ka tiesības uz vidi būtu formulējamas tā, lai tās sekmētu attīstību un vides aizsardzību kā kopīgu mērķi, proti, izslēdzot abus – gan „cilvēks pirmajā vietā”, gan arī „ekoloģija pirmajā vietā”.⁹⁸ Tātad tiesību uz vidi kontekstā vides aizsardzība ir apskatāma nevis kā ekonomikas pretnostatījums, bet gan kā ekonomikas un ekoloģijas mijiedarbības lauks.

Ksentini ziņojumam pievienotais deklarācijas projekts ir nozīmīgs ar to, ka tajā definētais vides aizsardzības līmenis iezīmē pietiekami universālu atskaites punktu tālākai tiesību uz vidi satura noskaidrošanai. Proti, deklarācijas projektā tiesības uz vidi ir raksturotas kā tiesības uz *drošu, veselīgu un ekoloģiski līdzsvarotu vidi*.⁹⁹ Tās ir tiesības būt pasargātam ne tikai no vides piesārņojuma un degradācijas, kā arī tādām darbībām, kas ietekmē vidi un apdauz cilvēka veselību, dzīvību, labklājību vai ilgtspējīgu attīstību¹⁰⁰, bet arī tiesības uz gaisa, augsnes, ūdeņu, floras un faunas, kā arī uz bioloģiskajai daudzveidībai un ekosistēmām būtisku procesu un teritoriju saglabāšanu.¹⁰¹ Dokumentā ir norādīts arī uz valsts un privātpersonu un pienākumiem vides jomā.¹⁰² Lai tiesības uz vidi būtu efektīvas, valstij ir pienākums ar likumdošanas, administratīviem un citiem pasākumiem nodrošināt vides kaitējuma prevenciju un ilgtspējīgu dabas resursu izmantošanu.¹⁰³

Līdzīgs tiesību uz vidi satura ieskicējums ir atrodams arī Deklarācijas par tiesībām uz vidi (tā sauktā Bizkajas deklarācija), kas pieņemta UNESCO 30.sesijā 1999.gada 12.februārī, 1.pantā: ikvienam ir tiesības uz *veselīgu un ekoloģiski līdzsvarotu vidi*, kā arī individuāli un sadarbībā ar citiem šīs tiesības aizsargāt, vēršoties pret valsti vai privātpersonu.¹⁰⁴

⁹⁷ Final Report of the UN Special Rapporteur F.Z.Ksentini. Human Rights and the Environment, Annex III Developments in national legislation and practices, UN Economic and Social Council Commission on Human Rights Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, 46th session, 17 August 1994, E/CN.4/Sub.2/1994/9/Corr.1. Pieejams: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G94/132/05/PDF/G9413205.pdf?OpenElement> [aplūkots 2010.gada 25.jūlijā].

⁹⁸ Birnie, P., Boyle, A., Redgwell, C. International Law & The Environment. *Third Edition*. New York: Oxford University Press, 2009, p.278.

⁹⁹ Draft Declaration of Principles on Human Rights and the Environment, principle 2; - sk. Final Report of the UN Special Rapporteur F.Z.Ksentini. Human Rights and the Environment, Annex III Developments in national legislation and practices, UN Economic and Social Council Commission on Human Rights Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, 46th session, 17 August 1994, E/CN.4/Sub.2/1994/9/Corr.1. Pieejams: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G94/132/05/PDF/G9413205.pdf?OpenElement> [aplūkots 2010.gada 25.jūlijā].

¹⁰⁰ Ibid, principle 5.

¹⁰¹ Ibid, principle 6.

¹⁰² Ibid, principle 21.

¹⁰³ Ibid, principle 22.

¹⁰⁴ UNESCO 30th Sess., 199, Doc 30/C/INF.11.

2.3. Tiesību uz vidi satura interpretācija

Pēc dažādos avotos pieejamā tiesību uz vidi satura raksturojuma, var runāt vismaz par četrām dažādām materiālo tiesību uz vidi satura interpretācijām.

Pirmkārt, tiesības uz „drošu vidi”, kas ir priekšnoteikums tiesību uz dzīvību īstenošanai.¹⁰⁵ To var uzskatīt par tiesību uz vidi satura „minimālo” definīciju, pēc kuras vides kvalitātei jābūt tādai, lai tā neapdraudētu cilvēka dzīvību. Akceptējot šādu interpretāciju, tiesības uz vidi tiktu pārkāptas vienīgi tad, ja vides stāvoklis apdraudētu cilvēka dzīvību. Taču šādā gadījumā tiesības uz vidi būtiski samazinātu vides likumos jau noteikto vides kvalitātes aizsardzības līmeni. Tik zema vides aizsardzības līmeņa noteikšana nonāktu pretrunā arī ar Stokholmas deklarācijā un Riodežaneiro deklarācijā paredzēto vidi, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi un labklājību harmonijā ar dabu. Tāpēc tiesību uz vidi saturs nedrīkst tikt ierobežots vienīgi ar cilvēka pamatvajadzību apmierināšanu.

Otrkārt, tiesības uz “veselīgu vidi”, kas paredz tādu vides aizsardzības līmeni, lai vides apstākļi neietekmētu cilvēku veselību. Pasaules Veselības Organizācija „veselību” definējusi kā cilvēka fiziskās, mentālās un sociālās labklājības stāvokli. Termins „veselīga vide” visbiežāk tiek saistīts ar vides piesārņojumu, kam ir tieša ietekme uz cilvēka veselību. Daudzi pētījumi liecina, ka vides piesārņojums ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas pasliktina vides stāvokli, nereti izraisot dažādas saslimšanas.¹⁰⁶ Vides stāvokli ir iespējams reglamentēt ar vides kvalitātes normatīvu¹⁰⁷ palīdzību. Turklāt valstij būtu jāveic arī citi pozitīvi pienākumi, lai cilvēka veselību apdraudošais vides piesārņojums nepārsniegtu noteiktos vides kvalitātes normatīvus.

Lai gan salīdzinājumā ar pirmo šī tiesību uz vidi satura interpretācija nodrošinātu augstāku vides aizsardzības līmeni, tomēr arī tā nav akceptējama: (1) jau šobrīd vides tiesības paredz tādu vides kvalitātes normatīvu noteikšanu, kuros tiek ņemta vērā ne tikai piesārņojošo vielu ietekme uz cilvēka veselību, bet arī uz dabas vidi.¹⁰⁸ (2) Vides kvalitātes normatīvu piemērojamība vides aizsardzības

¹⁰⁵ Sk. The Protection of the Environment in a Human Rights Context. Council of Europe, Background document prepared by the Directorate General of Human Rights – DG I, Strasbourg, 4 October 2004. Pieejams:

[www.coe.int/t/e/human_rights/cddh/3._committees/04.%20development%20of%20](http://www.coe.int/t/e/human_rights/cddh/3._committees/04.%20development%20of%20 [aplūkots 2008.gada 6.jūnijā].)

¹⁰⁶ Depledge, M.H., Carlarne, C.P. Environmental Rights and Wrongs. *Environmental Science & Technology A-Page Magazine*, 2008, Vol. 42, Iss.4, p. 990-994.

¹⁰⁷ Parasti ar vides kvalitātes normatīviem saprot valsts noteikto augstāko un zemāko pieļaujamo līmeni vai raksturlielumu vielu, trokšņu, organismu vai citu vidi ietekmējošu faktoru klātbūtnē gaisā, ūdenī, augsnē vai gruntī. Piemēram, saskaņā ar likuma “Par piesārņojumu” 12.pantu vides kvalitāte nosakāma salīdzinājumā ar vēlamo gaisa, virszemes ūdeņu, pazemes ūdeņu, augsnes un zemes dziļņu vai citu vides komponentu kvalitāti, kuras nodrošināšanai tiek reglamentēti kvantitatīvos rādītājos izteikti vides kvalitātes normatīvi; - sk.: likums „Par piesārņojumu”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 29.marts, nr.51.

¹⁰⁸ Likuma “Par piesārņojumu” 12.pants uzdod Ministru kabinetam noteikt vides kvalitātes normatīvus noteikt tā, lai tie novērstu kaitējumu cilvēku veselībai vai videi un nodrošinātu bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu ilgākā laikposmā, ņemot vērā nepieciešamo drošības rezervi.

līmeņa noteikšanai ir visai ierobežota. Nosakot vides kvalitātes normatīvus, valstij ir jābalstās uz zinātnes atziņām.¹⁰⁹ Taču jebkurš šāds novērtējums ir visai spekulatīvs, jo tajā ietver ne vien veselības aizsardzības apsvērumus, bet ņem vērā arī citus kumulatīvus, difūzus un pat tieši neuztveramus vidē notiekošos procesus (klimata pārmaiņas, piesārņojošo vielu klātbūtne organismos, utml.). Turklāt vides kvalitātes normatīvu noteikšana nav vienīgi uz zinātnes atziņām balstīts tehnisks, bet arī sociāls process, kurā jaušams zināms rūpniecības („lielā biznesa”) spiediens, jo noteikto normatīvu ievērošana prasa ievērojamas finansiālas izmaksas.¹¹⁰ Tā kā minēto kritēriju zinātniskais pamatojums parasti saistīts ar zinātniskās nenoteiktības fenomenu, rodas pamatotas šaubas par vides kvalitātes normatīvu piemērotību.¹¹¹ (3) Vides stāvokļa pasliktināšanos izraisa ne tikai tāda cilvēka darbības ietekme, kas ir pakļauta vai var tikt pakļauta vides kvalitātes normēšanai, bet arī citas vides degradācijas formas, kam šāds regulēšanas līdzeklis nav piemērots. (4) Šķiet, ka pats būtiskākais iebildums pret šo interpretāciju meklējams apstākļi, ka šādas tiesības uz vidi nenodrošinātu tādu būtisku vides elementu kā bioloģiskās daudzveidības un ainavu aizsardzību.

Treškārt, tiesības uz „vidi, kas neapdraud labklājību”. Cilvēktiesību dimensija vides aizsardzībā neaprobežojas tikai ar iepriekš apskatīto “vides higiēnu”. Stokholmas deklarācijas un Orhūsas konvencijas 1.pantā ietvertais formulējums “adekvāti dzīves apstākļi” norāda uz diviem komponentiem - vides stāvokli, kas neapdraud cilvēka veselību un labklājību (*angl. - well-being*).¹¹² Pēc šīs interpretācijas tiesību uz vidi saturā ietilpst arī tiesības uz zināmu labklājības līmeni. Par labu šādai interpretācijai netieši runā ECT prakse. Piemēram, lietā *Lopez – Ostra pret Spāniju* tiesa vides apstākļu ietekmi uz iesniedzēja dzīves kvalitāti nepārprotami nodalīja no šo apstākļu ietekmes uz indivīda veselību.¹¹³

Tiesību uz vidi sakarā „labklājību” iespējams apskatīt kā no ekonomiskā, tā arī no vides (ekoloģiskā) viedokļa. Ekonomiskās labklājības pieaugums visbiežāk negatīvi ietekmē vides stāvokli. Savukārt vides saglabāšanas pasākumi var ierobežot iespēju no dabas resursu izmantošanas gūt materiālos labumus. „Labklājības” aspekta iekļaušana tiesību uz vidi saturā raisīja bažas, ka tas vides

¹⁰⁹Pallemaerts, M. Human rights and the environment. *Compendium of instruments and other international texts on individual and collective rights relating to the environment in the international and European framework*. Strasbourg: Council of Europe, 2002, p.20.

¹¹⁰ Abbot, C. Environmental Command Regulation. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*. Richardson B.J., Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.69.-70.

¹¹¹ Pallemaerts M. The human right to a healthy environment as a substantive right. Grām.: *Human rights and the environment*. Strasbourg: Council of Europe, 2002, p.20.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1994.gada 9.decembra spriedums lietā *Lopez – Ostra v. Spain*, 51.punkts.

aizsardzībā varētu pastiprināt antropocentrismu.¹¹⁴ Ar šā aspekta starpniecību tiesības uz vidi būtu iespējams interpretēt kā tādas tiesības, kas prasa nodrošināt zināmu ekonomiskās (materiālās) labklājības līmeni. Tas ne vien neveicinātu, bet pat apgrūtinātu vides aizsardzību (esošo vides likumu piemērošanu). Līdz ar to, lai nepazeminātu jau esošo vides aizsardzības līmeni, kuru nodrošina vides likumi, „labklājības” aspektu tiesību uz vidi saturā nedrīkst saistīt ar ekonomisko (materiālo) labklājību. Tas ir apskatāms vienīgi vides (ekoloģiskās) labklājības kontekstā. Šāda interpretācija vairāk atbilst arī speciālajā literatūrā paustajiem viedokļiem.

Tā kā „labklājība” ietver garīgos un psiholoģiskos aspektus, piemēram, cilvēka nepieciešamību komunicēt ar dabu, vides kontekstā tā ir atkarīga no dabas vides un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas.¹¹⁵ Termins „labklājība” ir pietiekami plašs, lai tiesa varētu tajā atklāt vides estētisko un garīgo dimensiju.¹¹⁶ Dina Šeltone (*Dinah Shelton*) uzskata, ka tiesības uz vidi būtu piemērotas, lai to saturā ietvertu arī tādu līdz šim ar tradicionālajām cilvēktiesībām neaizsargātu jomu, kā neskartu, maz pārveidotu, no daudzveidības viedokļa bagātu un skaistu ainavu aizsardzību.¹¹⁷ Šādam viedoklim var piekrist, jo „labklājība” tiesību uz vidi saturā pārstāv dzīves nemateriālās vērtības.

Ceturtkārt, tiesības uz „ekoloģiski līdzsvarotu vidi”. Dzīvās dabas un tās sastāvdaļu ekoloģiskā, ģenētiskā, sabiedriskā, saimnieciskā, zinātniskā, izglītojošā, kultūras, atpūtas un estētiskā vērtība, kā arī tās nozīme evolūcijā un biosfēras dzīvību uzturošo sistēmu saglabāšanā ir starptautiski atzīta.¹¹⁸ Tāpēc ir pamatoti uzskatīt, ka dzīvā daba (bioloģiskā daudzveidība) atzīstama par būtisku cilvēkam veselīgas vides sastāvdaļu un dzīves kvalitāti nosakošu komponentu. Tomēr, interpretējot tiesību uz vidi saturu tikai atbilstoši cilvēka vajadzībām, iespējams neņemt vērā tādas citu sugu un ekosistēmu saglabāšanas aspektus, no kuriem cilvēks šķietami negūst labumu.¹¹⁹ Vienlaikus mūsdienu zinātnes atziņas liecina, ka vide ir organizēta līmeņos – sākot no atsevišķām populācijām un beidzot ar biosfēru. Visos organizācijas līmeņos notiekošie procesi ir savstarpēji saistīti un cilvēks nevis stāv tiem

¹¹⁴ du Bois, F. “Well-being” and “the Common Man”: A Critical Look at Public Interest Environmental Law in South Africa and India. Grām.: *Public Interest Perspectives in Environmental Law*. Robinson D., Dunkley I., (eds.). London, Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: Wiley Chancery a Division of John Wiley & Sons, 1995, p.142-144.

¹¹⁵ du Bois, F. “Well-being” and “the Common Man”: A Critical Look at Public Interest Environmental Law in South Africa and India. Grām.: *Public Interest Perspectives in Environmental Law*. Robinson D., Dunkley I., (eds.). London, Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: Wiley Chancery a Division of John Wiley & Sons, 1995, p.142-144.

¹¹⁶ Glazewski, J. Environmental Rights and the New South African Constitution. Grām.: *Human Rights Approaches to Environmental Protection*. Boyle A., Anderson M. (eds.). Oxford: Clarendon Press, 2003, p.187.

¹¹⁷ Citēts pēc: Collins L. Are We There Yet? The Right to Environment in International and European Law. *Sustainable Development Law & Policy*, 2007, Vol. 3, p.150.

¹¹⁸ ANO Konvencijas par bioloģisko daudzveidību preambula. Latvijas Vēstnesis, 1995. 8.septembris, nr.137.

pāri, bet ir to sastāvdaļa. Ekosistēmās starp daudziem konkurējošiem organismiem valda dinamisks līdzsvars. Šī sistēma ir pašregulējoša, un ir zināms – lai saglabātu tās stabilitāti, ekosistēmas izmantošana nedrīkst pārsniegt tās izturību.¹²⁰

Tiesību uz vidi definēšanā formulējums *ekoloģiski līdzsvarota vide* norāda, ka tas sakņojas ekocentrismā. Saskaņā ar to vides aizsardzībai jānotiek ne vien rūpēs par cilvēka veselību un labklājību, bet arī rūpēs par citu dzīvības formu, arī ekosistēmu „veselību” un labklājību”. Plašākā nozīmē cilvēka labklājību jeb dzīves kvalitāti noteic vide, kas ir veselīga ne vien cilvēkam, bet kas pati par sevi ir “ekoloģiski līdzsvarota”. Lai mazinātu tiesību uz vidi antropocentrisko ievirzi, ir jāatzīst, ka visi vides elementi ir savstarpēji saistīti un ka tiem ir vērtība pašiem par sevi, neatkarīgi no cilvēka vajadzībām.¹²¹

Ekocentriskajā skatījumā vienīgi ekoloģiski līdzsvarota vide var nodrošināt labvēlīgus dzīves (pastāvēšanas) apstākļus gan cilvēkam, gan arī ekosistēmām. Šādā gadījumā cilvēktiesību un vides aizsardzības aspektus ir iespējams integrēt tā, ka tiesībām uz vidi ir tiešs sakars ar „ekoloģisko ilgtspējību”.¹²² Attīstību var uzskatīt par ilgtspējīgu vienīgi tad, ja tā nodrošina ekosistēmu integritāti un ilgtspējību. Ekoloģiskā ilgtspējība būtībā ir pienākums aizsargāt un atjaunot Zemes ekoloģisko sistēmu integritāti.¹²³ Ekoloģiskās intergritātes princips vispilnīgāk aplūkots Zemes hartā, kas noteic ilgtspējīgas dzīves principus kā vienotu standartu.¹²⁴

Ceturtā tiesību uz vidi satura interpretācija atrodas vistuvāk idejai par vides tiesību un cilvēktiesību integrāciju, kas izriet no nepieciešamības apvienot abu minēto tiesību jomu būtiskās īpatnības, lai tādējādi mazinātu vai novērstu vides degradācijas apmērus. Proti, ar mūsdienu vides tiesībām tiek aizsargātas ne tikai cilvēku intereses, bet arī vide *per se*, savukārt cilvēktiesību aizsardzībai ir izveidoti efektīvi kontroles mehānismi¹²⁵ Tomēr jāatzīst: kaut arī šāda tiesību uz vidi satura interpretācija visvairāk atbilst Ksentini ziņojumam, tā var būt pārāk plaša, un tas neveicinātu

¹¹⁹ Horn, L. The Implications of the Concept of Common Concern of a Human Ind on a Human Right to a Healthy Environment. *Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law*, 2004, Vol. 1, p.240.

¹²⁰ Steigens, A. Nākotne sākas šodien: ceļā uz ilgtspējīgu attīstību. Rīga: Nordik, 1999, 43., 85.lpp.

¹²¹ Horn, L. The Implications of the Concept of Common Concern of a Human Ind on a Human Right to a Healthy Environment. *Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law*, 2004, Vol 1, p.241.

¹²² Tiek dēvēta arī par *stingro ilgtspējīgas attīstības koncepciju*.

¹²³ Bosselmann, K. *The Principle of Sustainability*. Transforming Law and Governance. Cornwall: Ashgate, 2008, p.53.

¹²⁴ Zemes harta ir pieņemta 2000.gadā. To atbalsta galvenokārt starptautiskā pilsoniskā sabiedrība. No starptautisko tiesību viedokļa tā ir inovatīvs līdzeklis. Hartā ietvertie principi ir definēti, tālāk attīstot, savstarpēji saistot un paplašinot starptautisko deklarāciju un līgumu ētisko vīziju. Harta definē cieņu pret Zemi un dzīvību visā tās dažādībā, kā arī ekoloģisko integritāti kā divus būtiskākos principus. Pieejams: www.earthcharter.org [aplūkots 2010.gada 6.jūnijā].

¹²⁵ Cullet, P. Definition of an Environmental Right in a Human Rights Context. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 13, 1995, p.25-40. Pieejams: <http://www.ielrc.org/content/a9502.pdf> [aplūkots 2010.gada 15.jūlijā].

tiesību uz vidi efektīvu aizsardzību. Kā iespējams risinājums varētu būt definēts „ekoloģiskais minimums”, ko tiesībām uz vidi būtu jāaizsargā.¹²⁶

Vienlaikus šī interpretācija atrodas vistālāk no tradicionālās cilvēktiesību izpratnes, kas sakņojas liberālajās teorijās un ir antropocentriska.¹²⁷ Moderno cilvēktiesību deklarācijas ir tapušas trīs filosofisko avotu - kristietiskās domāšanas tradīcijas, indivīda dabisko tiesību teorijas un Apgaismības laikmeta filozofijas iespaidā.¹²⁸ Tradicionāli cilvēktiesību mērķi ir orientēti vienīgi uz cilvēku; daba (dabas resursi) kalpo cilvēkam un pašai par sevi tai nav vērtības. Tāpēc tradicionālā cilvēktiesību izpratne nespēj sevī pilnībā uzņemt ne dabas saglabāšanu, ne vides aizsardzību, ne ilgtspējību.¹²⁹

Trīs no aplūkotajām četrām tiesību uz vidi satura interpretācijām ir antropocentriskas, un šādas tiesības uz vidi nekādi nesekmētu vides aizsardzību, kā arī neuzlabotu jau pastāvošo vides aizsardzības sistēmu.¹³⁰ Ja nepieciešamību pēc tiesībām uz vidi noteikusi vienīgi vēlme uzlabot dzīves kvalitāti, tad tādas tiesības uz vidi proponētu cilvēka pārākumu pār dabu, tādējādi stiprinot utilitārismu (kā antropocentrisma galēju izpausmi) ar visām no izrietošajām sekām (piemēram, vides krīzi). Tieši antropocentriskā pieeja līdz šim īstenotajai vides aizsardzībai ir iemesls, kāpēc vide kopumā joprojām tiek degradēta.¹³¹ Tas liecina, ka esošie vides aizsardzības pasākumi (jeb veids, kādā valstis īsteno savu konstitucionālo pienākumu aizsargāt vidi) ir nepietiekami, lai šo situāciju mainītu. Taču sabiedrībai, kura apzinās situācijas nopietnību, ir maz iespēju to mainīt, jo tradicionālajā cilvēktiesību aizsardzības sistēmā vides degradācija *per se* netiek atzīta par pietiekamu pamatu, lai skartā sabiedrības daļa varētu saņemt tiesas aizsardzību, un šāds prasījums noteikti jāpamato ar kādu no personas individuālo tiesību pārkāpumiem.

Vienīgā akceptējamā tiesību uz vidi satura interpretācija ir tā, kuras mērķis ir vides saglabāšana. Cilvēka vajadzību hipertrofēšana un pretnostatīšana dabas videi, vairs neatbilst mūsdienu dabas zinātņu

¹²⁶ “Ekoloģiskais minimums” – prasības, kas ļauj noraidīt attīstības ieceres, kuras piedāvā ekonomisku ieguvumu īstermiņā, kamēr ilgtermiņā var radīt pastāvīgu kaitējumu videi. - sk.: EC Parliamentary Assembly Committee on the Environment, Agriculture and Local and Regional Affairs, Rapporteur Cristina Agudo, Spain, at p.18. Pieejams: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc03/EDOC9791.htm> [aplūkots 2005.gada 16.jūnijā].

¹²⁷ Bosselman, K. Ecological Justice and Law. Grām.: *Environmental law for Sustainability*. Richardson B.J., Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.129-137.

¹²⁸ de Kremadess, H. Cilvēktiesību kataloga iekļaušana Latvijas Republikas Satversmē. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1997, nr.6, 6.lpp.

¹²⁹ Bosselman, K. The Principle of Sustainability. Transforming Law and Governance. Farnham: Ashgate, 2009, p.127-131.

¹³⁰ Boyle, A. Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment. *Fordham Environmental Law Review*, Vol.XVIII, 2007, p.483-484; Handl G. Human Rights and Protection of the Environment: A Midly “Revisionist” View. Pieejams: www.bibliojuridica.org/libros/4/1985/14.pdf [aplūkots 2012.gada 26.jūlijā].

¹³¹ Pēc Tūkstošgades ekosistēmu novērtējuma datiem no 24 identificētajiem ekosistēmu pakalpojumiem 60% jau ir degradēti; - sk.: Millennium Ecosystem Assessment (2005). Pieejams: www.millenniumassessment.org [aplūkots 2010.gada 21.oktobrī].

atziņām.¹³² Vides sistēmu sastāvdaļu ciešā mijiedarbība un savstarpējā atkarība prasa uzlūkot tās holistiski, proti, kā vienotu, nedalāmu, cieši integrētu un funkcionējošu sistēmu.¹³³ Tā kā cilvēks nevar pastāvēt ārpus vides sistēmām, vienam no cilvēktiesību mērķiem ir jābūt vides saglabāšanai.¹³⁴ Taču šī vienkāršā atziņa reformē un paplašina tradicionālo izpratni par cilvēktiesībām.

Diskusija par materiālajām tiesībām uz vidi ir novedusi pie secinājuma, ka dziļākā būtībā materiālās tiesības uz vidi netiek atzītas divu iemeslu dēļ - antropocentriskā interpretācija neatbilst šo tiesību jēgai, bet ekocentriskā interpretācija nesaskan ar tradicionālo cilvēktiesību izpratni. Kā trāpīgi norāda Filips Kulē (*Philippe Cullet*), tiesību uz vidi plašā kritika galvenokārt izriet no nevarēšanas tās ievietot kādā no vecajām cilvēktiesību kategorijām.¹³⁵

Visbeidzot jāatzīst: apstākļi, ka tiesības uz vidi tiek akceptētās kā cilvēktiesības uz vides aizsardzību,¹³⁶ pats par sevi neatrisina jautājumu par šīm tiesībām korespondējošiem valsts pienākumiem. Līdz ar to konstitucionālo vides normu satura atklāšana galvenokārt gulst uz tiesu pleciem.¹³⁷

Tomēr jāatzīst, ka konstitucionālo vides normu satura iztulkošanā tiesu pieeja ir ļoti atšķirīga. Piemēram, Spānijas un Turcijas konstitucionālās tiesas ir pašierobežojušās no pienākuma atklāt tiesību uz vidi saturu, atzīstot, ka šīs tiesības nav tieši piemērojamas, vai ka tās ir konstitūcijas norma, kuras vienīgais adresāts ir likumdevējs.¹³⁸ Pilnīgi pretēja pieeja ir vērojama Indijā. Pamatojoties uz Indijas Konstitūcijas 21.pantu, kas aizsargā personas tiesības uz dzīvību un ievērojot Konstitūcijā nostiprināto valsts pienākumu aizsargāt un uzlabot vidi, Indijas Augstākā tiesa ir atzinusi, ka 21.pants aizsargā arī

¹³² Sk. Vides zinātne. Kļaviņa M. redakcijā. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 31.lpp. Šī izpratne zināmā mērā jau ir nostiprināta vides tiesībās, kas vidi definē, ietverot tajā arī cilvēku. Vides aizsardzības likums terminu "vide" skaidro kā dabas, antropogēno un sociālo faktoru kopumu; - sk.: Vides aizsardzības likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2006, 15.novembris, nr.183.

¹³³ Vienu atsevišķu sistēmu (veselumu) nevar izprast pareizi, ja to aplūko atrauti no augstākas kārtas sistēmas, kuras integrētā daļa tā ir. Vides zinātnes atziņas saskan ar filosofijas virzienu, kas uzskata, ka realitāti veido veselumi, kas vienlaikus ir kāda lielāka veseluma daļas (universālais integrālisms). Šādu izpratni par lietu dabisko kārtību raksturo jēdziens „holisms”.

¹³⁴ Shelton, D. Human Rights, environmental rights and right to environment. *Stanford Journal of Law*, 1991, 28, p.103, 104.

¹³⁵ Cullet, P. Definition of an Environmental Right in a Human Rights Context. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 13, 1995, p.25-40. Pieejams: <http://www.ielrc.org/content/a9502.pdf> [aplūkots 2010.gada 15.jūlijā].

¹³⁶ Kiss, A. An Introductory Note on a Human Right to Environment. Grām.: *Environmental Change and International Law: New Challenges and dimensions*, ed. Brown – Weiss E. Tokyo: United Nations University Press, 1992, p.199-201. Pieejams: <http://www.unu.edu/unupress/unupbooks/uu25ee/uu25ee01.htm> [aplūkots 2005.gada 2.jūnijā].

¹³⁷ Birnie, P., Boyle, A. *International Law & Environment. 6th edition.* Oxford: Oxford University Press, 2002, p.257.

¹³⁸ May, J.R. Constituting Fundamental Environmental Rights Worldwide. *Pace Environmental Law Review*, 2006, Vol. 23, p.136.

personas tiesības uz tīru vidi.¹³⁹ Plaša konstitucionālo vides normu interpretācija ir raksturīga iezīme ne vien Āzijas valstu augstāko tiesu praksē, bet arī Eiropas valstu tiesās, tostarp Igaunijas tiesu praksē. Igaunijas Augstākā tiesa un Tallinas Administratīvā tiesa savos nolēmumos vairākkārt atzinušas, ka konstitucionālais valsts pienākumam aizsagāt vidi korespondē ar personu subjektīvajām tiesībām.¹⁴⁰

Pamatojoties uz konstitucionālajām normām, kas aizsargā tiesības uz vidi, Beļģijā, Ungārijā, Dienvidāfrikas Republikā un vairākās Dienvidamerikas valstīs tiesas par konstitūcijai neatbilstošiem ir atzinušas mēģinājumus pazemināt valstī noteikto vides aizsardzības līmeni.¹⁴¹ Piemēram, Beļģijas Konstitucionālā tiesa noraidīja mēģinājumu padarīt vājākas vides kvalitātes prasības atmosfēras gaisam un troksnim.¹⁴² Ungārijas Konstitucionālā tiesa par antikonstitucionālu atzina aktu par valsts īpašumā esoša meža privatizāciju, jo meža nonākšana privātīpašumā pavājinātu tā aizsardzības līmeni.¹⁴³

Interpretējot konstitucionālo vides normu, Dienvidāfrikas Republikas Augstākā tiesa atzina, ka tiesības uz vidi ir līdzvērtīgas citām konstitūcijā garantētajām pamattiesībām, tāpēc piemērošanas procesā starp šīm tiesībām ir jāatrod līdzsvars. Tajā pašā laikā vides interešu saskaņošanai ar ekonomisko un sociālo attīstību ir jānotiek, ņemot vērā nākamo paaudžu vajadzības.¹⁴⁴ Kādā citā lietā tiesa norāda, ka konstitucionāli nostiprinātās cilvēka pamattiesības uz vidi prasa, lai administratīvajos procesos vides apsvērumiem tiktu veltīta pienācīga atzišana un cieņa.¹⁴⁵

Vienā no nozīmīgākajiem spriedumiem, ko Dienvidāfrikas Republikas Konstitucionālā tiesa ir pieņēmusi saistībā ar tiesībām uz vidi, tiesa vērtēja situāciju, kurā sūdzības iesniedzējs, atsaucoties uz konstitucionālās vides normas pārkāpumu, bija apstrīdējis iestādes lēmumu atļaut jaunas degvielas uzpildes stacijas būvniecību tādā teritorijā, kurā jau bija izvietotas vairākas šādas stacijas. Lietā tika noskaidrots, ka attiecīgo lēmumu iestāde bija pieņēmusi, neievērojot likumā noteikto pienākumu izdarīt apsvērumus, lai saskaņotu dažādās (tostarp vides) intereses. Neraugoties uz to, ka, visticamāk, sūdzības iesniedzējs tiesā bija vērsies, lai aizsargātu nevis vides, bet gan savas ekonomiskās intereses, tiesa

¹³⁹ Razzaque, J. Human Rights and the Environment: the National Experience in South Asia and Africa. Joint UNEP-OHCHR expert seminar on Human Rights and the Environment, 14-16 January 2002 – Background paper. Pieejams: <http://www.unhcr.ch/environment/bp4.html> [aplūkots 2006.gada 20.jūnijā].

¹⁴⁰ Andersson, A., Kolk, T. The Role of Basic Rights in Environmental Protection. Basic Right to Environment de lege ferenda in the Estonian Constitution. Pieejams: <http://www.juridicainternational.eu/the-role-of-basic-rights-in-environmental-protection-basic-right-to-environment-de-lege-ferenda-in-the-estonian-constitution#top> [aplūkots 2010.gada 20.jūlijā].

¹⁴¹ Aizliegums pazemināt jau noteikto vides aizsardzības līmeni, kas vides likumus sargā no to iespējamās pavājināšanas – Beļģijā “standstill principle”, Francijā “ratchet effect” vai “nonregression”.

¹⁴² Lavrysen, L. Presentation of Aarhus – Related Cases of the Belgian Constitutional Court. *Environmental Law Network International Review*, 2007, No 2, p.5-8.

¹⁴³ Constitutional Court of Hungary. 1994. Judgement 28, V. 20AB, p.1919.

¹⁴⁴ BP Southern Africa (Pty) Ltd v MEC for Agriculture, Conservation and Land Affairs [2004] 5 Sa 124 WLD.

tomēr atzina, ka tiesības uz vidi ir pārkāptas, jo atbildīgās iestādes ar pienācīgu rūpību nav veikušas projekta ietekmes uz vidi izvērtējumu.¹⁴⁶

Tajā pašā laikā starptautiskajās tiesībās, meklējot atbildi uz jautājumu, kā konkretizēt valstu pienākumu aizsargāt vidi, tika rasts visai neordinārs risinājums, kas tomēr ieguva plašu atbalstu. Tā bija ideja, ka subjektīvās tiesības uz vidi varētu veidot uz jau esošo politisko cilvēktiesību bāzes, tās papildinot ar specifiskām individuālām tiesībām veikt noteiktas darbības, lai aizsargātu vidi. Idejas pirmsākumos specifiskās individuālās tiesības tika formulētas šādi: visām personām saskaņā ar nacionālajām tiesībām jābūt nodrošinātai iespējai individuāli vai kopā ar citiem piedalīties to lēmumu, kuri tieši skar viņu vidi, formulēšanā, kā arī jābūt nodrošinātai iespējai prasīt aizsardzību viņu vides degradācijas gadījumā.¹⁴⁷ Tādējādi diskusija par tiesībām uz vidi bija ieguvusi praktisku virzienu, tiesības uz vidi aplūkojot kā procesuālas tiesības un apskatot to saikni ar materiālajām tiesībām uz vidi.¹⁴⁸

Materiālo un procesuālo tiesību atšķirību Stefans Terners (*Stephen J. Turner*) skaidro šādi. Materiālās tiesības uz vidi ir personas tiesības uz noteiktu vides kvalitātes līmeni, savukārt procesuālās tiesības uz vidi ir personas tiesības piekļūt vides informācijai, tiesības uz līdzdalību ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā, kā arī tiesības vērsties tiesā ar vidi saistītos jautājumos.¹⁴⁹ Speciālajā literatūrā jautājuma par tiesībām uz vidi aplūkošana no procesuālā viedokļa šobrīd ir vadošais viedoklis. Būtībā to ir atzinuši gan tie, kuri materiālās tiesības uz vidi noraida to antropocentrisma dēļ, gan arī tie, kuri sākotnēji tiesības uz vidi neatzina vispār.¹⁵⁰

3. Tiesības uz vidi cilvēktiesību klasifikācijā

Tiesību uz vidi fiksēšana konstitūcijā pati par sevi vēl negarantē, ka ar attiecīgo konstitucionālo normu personām tiek garantētas arī subjektīvās tiesības. Līdz ar to svarīgi noskaidrot faktorus, kuri

¹⁴⁵ Director: Mineral Development, Gauteng Region and SASOL Mining (Pty) Ltd v Save the Vaal Environment and Others [1999] 2 SA 709 SCA.

¹⁴⁶ Fuel Retailers Association of Southern Africa v Director General Environmental Management, Department of Agriculture, Conservation and Environment Mpumalanga Province, 7 June 2007.

¹⁴⁷ World Charter for Nature (Pasaules dabas harta) p.23; - sk. United Nations General Assembly, A/RES/37/7, 48th plenary meeting 28 October 1982. Pieejams: www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm [aplūkots 2012. gada 26. jūlijā].

¹⁴⁸ Fitzmaurice, M. The European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms and the Human Rights to a Clean Environment: The English Perspective. Grām. *Law of the Sea, Environmental Law and Settlement of Disputes. Nadiaye F.M., Wolfrum R. (eds.)*. Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 2007, p.53.-96.

¹⁴⁹ Turner, S.J. A Substantive Environmental Right: An Examination of the Legal Obligations of Decision-Makers towards the Environment. The Netherlands: Kluwer Law International BV, 2009, p.6-7.

¹⁵⁰ Pie pirmajiem pieder Alans Boils (*Alan Boyle*), Patrīcija Bairnija (*Patricia Birnie*), Katrīna Regvela (*Catherine Regwell*), Malgosija Ficmorica (*Malgosia Fitzmaurice*), u.c.; viens no redzamākiem otrās grupas pārstāvjiem ir Ginters Hendls (*Günther Handl*).

nodrošina pamattiesību nepastarpinātu darbību un ietekmē to aizsardzību. Cilvēktiesību klasifikācija ļauj labāk izprast pamattiesību īpatnības un ar šīm īpatnībām saistītās tiesību piemērošanas un aizsardzības nianšes.

3.1. Pilsoniskās tiesības un sociālās tiesības

Viens no izplatītākajiem cilvēktiesību klasifikācijas kritērijiem ir cilvēktiesību saturs.¹⁵¹ Pēc tā cilvēktiesības (arī pamattiesības) iedala pilsoniskajās un politiskajās tiesībās¹⁵² (turpmāk – pilsoniskās tiesības) un ekonomiskajās, sociālajās un kultūras tiesībās¹⁵³ (turpmāk – sociālās tiesības). Kā liecina iepriekš izdarītā valstu konstitucionālo vides normu analīze, tiesības uz vidi visbiežāk attiecina tieši uz sociālo tiesību grupu. Sociālās tiesības ievieto indivīdu sociālajā struktūrā, atzīstot, ka indivīdam sabiedrībā ir noteiktas un sociāli nozīmīgas materiālas, garīgas un fiziskas vajadzības.¹⁵⁴

Lai gan ANO cilvēktiesību institūciju nostāja ir tāda, ka visas cilvēktiesības ir nedalāmas, savstarpēji atkarīgas un saistītas,¹⁵⁵ taču praksē nereti tām tiek piešķirta atšķirīga juridiskā nozīmība. Kā atzinis ANO Cilvēktiesību komisijas bijušais loceklis Martins Šeinins (*Martin Scheinin*), „vecie” argumenti par pilsonisko un sociālo tiesību atšķirīgo dabu joprojām nav „miruši un apglabāti”.¹⁵⁶

Cilvēktiesību nedalāmības oponenti uzsver pilsonisko tiesību pārkumu pār sociālajām tiesībām, norādot, ka pirmās ir īstas juridiskās tiesības (t.i., negatīvas, tieši piemērojamas, iztiesājamas tiesā, ar noteiktu saturu, ne-politiskas, resursus nepaģērošas). Turpretī sociālās tiesības ir pozitīvas, resursu pārdali prasošas, pakāpeniski īstenojamas, ar neskaidru saturu, politiskas, tiesā neaizsargājamas tiesības, kas būtībā ir valsts politikas mērķi.¹⁵⁷ Uz pilsonisko un sociālo tiesību atšķirīgo juridisko nozīmību norādot termini un frāzes, kādās šīs tiesības ir formulētas. Piemēram, par pilsoniskajām

¹⁵¹ См. Конституционное право. Второе издание под ред. В.В.Лазарева. Москва. Юристъ. 2004. стр.154.

¹⁵² Ar terminu „pilsoniskās tiesības” apzīmē, piemēram, tiesības uz dzīvību, spīdzināšanas aizliegumu, tiesības uz personas brīvību un drošību, tiesības uz taisnīgu tiesu, tiesības uz privāto dzīvi, reliģijas brīvību, vārda brīvību, pulcēšanās un biedrošanās brīvību un pārvietošanās brīvību. Vēsturiski cilvēktiesību attīstībā pilsoniskajām tiesībām sekojušas politiskās tiesības. Ar tām saprot galvenokārt tiesības piedalīties valsts pārvaldē un vēlēšanu tiesības.

¹⁵³ Šīs tiesības ir saistītas ar tādām nozīmīgām dzīves jomām kā: darba attiecības, atpūtas laiks, veselības aizsardzība, sociālais nodrošinājums, izglītība un kultūra. Sociālo tiesību grupai pieder plašs tiesību loks, kas variē no valsts uz valsti.

¹⁵⁴ Steiner, H., Alston, P. *International Human Rights in Context Law, Politics. Morals*. 2nd edition, Oxford: Oxford University Press, 2000, p.136.

¹⁵⁵ Šāda pieeja atkārtoti apliecināta arī ANO Pasaules Cilvēktiesību konferences Vīnes deklarācijas 5.principā. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1997, nr.5, 49.lpp.; Committee on Economic, social and cultural rights, General comment No.9 (1998); UN Doc. E/1999/22, Annex IV, para. 10.

¹⁵⁶ Langford, M. *The Justiciability of Social Rights: From Practice to Theory*. Grām.: *Social Rights Jurisprudence. Emerging Trends in International and Comparative Law*, M. Langford (ed.). New York: Cambridge University Press, 2008, p.30.

tiesībām saka, ka “ikvienam ir tiesības uz (...)”. Turpretī saistībā ar sociālajām tiesībām parasti tiek lietota frāze “valsts atzīst (aizsargā) ikviena tiesības uz (...)”.¹⁵⁸

To, ka pilsonisko tiesību saturs ir definēts pietiekami skaidri un noteikti, nosaka vairāki faktori. Pirmkārt, valstis ir spējušas vienoties par detalizētiem pantiem starptautiskajos cilvēktiesību līgumos. Otrkārt, šo tiesību saturu nepārtraukti slīpē starptautiskās institūcijas, tostarp arī ECT. Turklāt pilsonisko tiesību īstenošanai ir izveidoti efektīvi cilvēktiesību aizsardzības mehānismi.¹⁵⁹ Ja pilsonisko tiesību gadījumā valstij pamatā ir pienākums neiejaukties un respektēt cilvēka kā personības un sabiedrības locekļa iekšējo brīvību, valsts sargā indivīda brīvību no prettiesiskas valsts iejaukšanās un kontroles,¹⁶⁰ tad par sociālo tiesību saturu līdz pat šim laikam nav panākta īsta vienprātība.

Tā kā sociālajām tiesībām nav vispārātzītu definīciju, konkrēto tiesību satura noskaidrošanā ir jāņem vērā gan attiecīgo starptautisko dokumentu izstrādāšanas gaita, gan tiesību zinātnes atziņas, gan arī turpmākā Apvienoto Nāciju Organizācijas prakse.¹⁶¹ Sociālo tiesību īstenošanu valsts nevar pilnībā nodrošināt, ja nav ekonomisko un tehnisko resursu, izglītības un plānošanas, pakāpeniskas sociālo prioritāšu pārkārtošanas un daudzos gadījumos arī starptautiskās sadarbības. Tāpēc Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām valstis ir atzinušas, ka sociālo tiesību pilnīga īstenošana sasniedzama pakāpeniski, veicot atbilstošus pasākumus valstij pieejamo resursu ietvaros.¹⁶²

Katra valsts pati nosaka sociālo tiesību minimālo aizsardzības līmeni.¹⁶³ Sociālo tiesību aizsardzības “līmeņa atzīmes” (*angl.- benchmarks*), jeb valdības nospraustie mērķi noteic ietvaru, kurā norit sociālo tiesību pakāpeniska (progresīva) īstenošana. Taču, ņemot vērā pieejamos resursus un prioritātes, tie variē un dažādās valstīs ir atšķirīgi.¹⁶⁴

Lai arī sociālo tiesību pilnīgu īstenošanu nereti nevar sasniegt īsā laika posmā, tomēr valstij ir pienākums šo tiesību nodrošināšanas virzienā doties progresējoši, veicot pārdomātus, konkrētus un uz sociālo tiesību paktā nostiprināto standartu sasniegšanu vērstus pasākumus. Piemēram, valstij šo

¹⁵⁷ Beetham, D. What future for economic and social rights? Grām.: *International Human Rights in Context Law, Politics. Morals. 2nd edition*, Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 255-256. Sunstein, C. Against Positive Rights. Grām.: *International Human Rights in Context Law, Politics. Morals. 2nd edition*. Oxford: Oxford University Press, 2000, p.282.

¹⁵⁸ Sunstein, C. Against Positive Rights. Grām.: *International Human Rights in Context Law, Politics, Morals. 2nd edition*, Oxford: Oxford University Press, 2000, p.280-281.

¹⁵⁹ Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Autoru kolektīvs I.Ziemeles zinātniskajā redakcijā. Rīga: Izglītības soļi, 2000, 68.-69.lpp.

¹⁶⁰ Karpen, U. Efectuating the Constitution: Constitution Law in View of Economic and Social Progress. Interpretation and Direct Application of the Constitution. Vilnius: The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2002, p.50; Vildbergs, H., Meseršmits, K., Niedre, L. Pilsonis tiesiskā valstī. Rīga: EuroFaculty, 2004, 219.lpp.

¹⁶¹ Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. I Ziemeles zinātniskajā redakcijā. Rīga: Izglītības soļi, 2000, 88.-93.lpp.

¹⁶² Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 2.pants.

¹⁶³ Committee on Economic, social and cultural rights, General comment No.3 (1990); UN Doc. E/1991/23.

tiesību aizsardzībai ir jāizstrādā un jāīsteno atbilstošas stratēģijas un programmas. Jo pieejamie resursi ir trūcīgāki, jo programmas var būt ar zemākām izmaksām, tomēr šādām programmām ir jābūt.¹⁶⁵

Sociālo tiesību aizsardzības kontekstā nošķirami divi jēdzieni: „iztiesājams tiesā” (*angl. – justiciability*) un „pašīstenojošs” (*angl. – self-executing*)¹⁶⁶. Tā kā sociālo tiesību tālāks noregulējums likumā ir vēlams, bet atsevišķos gadījumos pat nepieciešams, tās nav „pašīstenojošās” konstitūcijas normas, taču tās var tik aizsargātas tiesā.¹⁶⁷ Šajā ziņā likums ir būtisks sociālo mērķu sasniegšanas elements.¹⁶⁸ Taču tas nenozīmē, ka sociālās tiesības kā cilvēktiesību kategorija būtu pilnībā izslēdzama no tiesas kompetences.

Nepārsniedzot savu kompetenci, tiesa var pārbaudīt, vai valsts, tās noteiktās sociālo tiesību aizsardzības “līmeņa atzīmes” (mērķa) ietvaros, šādus pasākumus veic.¹⁶⁹ Tiesa var pārbaudīt, vai valstī atbilstošas sociālās programmas vispār ir izstrādātas un tiek īstenotas,¹⁷⁰ vai valsts nodrošina diskriminācijas aizlieguma ievērošanu, vai katrai deklarētajai sociālajai tiesībai valsts ir noteikusi vismaz aizsardzības minimumu.¹⁷¹

Nenoliedzot pilsonisko un sociālo tiesību atšķirības, mūsdienās galvenā diskusija norit nevis par sociālajām tiesībām kā „īstām” tiesā iztiesājāmām cilvēktiesībām, bet gan par to, cik lielā mērā tās var tikt aizsargātas tiesā (piemēram, cik stingrā/vājā formā tiesām būtu jāiesaistās šo tiesību aizsardzībā, kādi tiesību aizsardzības līdzekļi būtu piemērojami, kā saskaņot individuālās un kolektīvās intereses).¹⁷²

3.2. Valsts pienākumi

Praksē sastopamais cilvēktiesību iedalījums “negatīvajās - pozitīvajās” tiesībās mūsdienās vairāk neatspoguļo valsts pienākumu saturu. Jāņem vērā, ka līdz ar ideju par sociālu valsti, izpratne par

¹⁶⁴ Alston, P. International governance in the normative areas. Grām.: *International Human Rights in Context Law, Politics. Morals. 2nd edition*. Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 317.

¹⁶⁵ Committee on Economic, social and cultural rights, General comment No.3 (1990); UN Doc. E/1991/23.

¹⁶⁶ “Self-executing” - konstitūcijas normu tiesa var piemērot bez tālākiem likumdevēja noregulējumiem.

¹⁶⁷ Committee on Economic, social and cultural rights, General comment No.9 (1998); UN Doc. E/1999/22.

¹⁶⁸ Committee on Economic, social and cultural rights, General comment No.3 (1990); UN Doc. E/1991/23.

¹⁶⁹ Fabre, C. Constitutional Social Rights. Grām.: *International Human Rights in Context Law, Politics. Morals. 2nd edition*. Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 280.

¹⁷⁰ Committee on Economic, social and cultural rights, General comment No.3 (1990); UN Doc. E/1991/23.

¹⁷¹ Chapman, A. A New Approach to Monitoring the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Grām.: *International Human Rights in Context Law, Politics. Morals. 2nd edition*. Oxford: Oxford University Press, 2000, p.314; Māstrihtas vadlīnijas par ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību pārkāpumiem (Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights, Maastricht, January 22-24, 1997). Pieejams: <http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/Maastrichtguidelines-.html> [aplūkots 2010.gada 20.janvārī].

¹⁷² Langford, M. The Justiciability of Social Rights: From Practice to Theory. Grām.: *Social Rights Jurisprudence. Emerging Trends in International and Comparative Law, M. Langford (ed.)*. New York: Cambridge University Press, 2008, p.29.

valsts pienākumiem un to saturu cilvēktiesību īstenošanā ir mainījusies.¹⁷³ Sociālais valsts pienākums nav tikai aizsargāt tiesisko kārtību. Tai ir jātiecas sasniegt harmoniju starp liberālajām idejām un brīvu ekonomiku, no vienas puses, un vienlīdzīgām iespējām un labumu sadali, no otras puses.¹⁷⁴ Tāpēc valsts pienākumu loks ir paplašinājies. To vidū ir valsts pienākums aizsargāt vidi un pat plānot sabiedrības attīstību ilgtermiņā.

Lai valsts pienākumus atspoguļotu precīzāk un atbilstošāk starptautiskajiem cilvēktiesību līgumiem, tie tiek iedalīti piecās grupās.¹⁷⁵ Pirmkārt, tas ir pienākums ievērot citu cilvēku tiesības (*angl. - respect rights of others*). Šis pienākums prasa, lai valsts pret personām izturētos vienādi, ievērotu ikviena individuālo cieņu un labumu. Tas ir pienākums atturēties –“ rokas nost”, kas ietver ideju nepasliktināt situāciju, kurā indivīds atrodas un neliegt viņam iespēju baudīt deklarētās tiesības.

Otrkārt, tas ir pienākums izveidot institucionālo sistēmu, lai cilvēktiesības varētu realizēt (*angl.- create institutional machinery essential to realization of rights*). Piemēram, bez institucionālas sistēmas nav īstenojama politiskā līdzdalība, arī vēlēšanu tiesības.

Treškārt, tas ir pienākums aizsargāt tiesības, novērst to aizskārumus (*angl.- protect rights / prevent violations*). Valstij ir jārada un tajā ir jādarbojas tiesību aizsardzības institūcijām, kuras aizsargā cilvēkus tiesību aizskāruma gadījumā. Valstij ir jārada arī atbilstošas tiesību normas (likumi).

Ceturtkārt, tas ir valsts pienākums nodrošināt noteiktus labumus un pakalpojumus, lai apmierinātu tiesības (*angl. - provide goods and services to satisfy rights*). Šajā gadījumā valsts pienākums ir indivīdam novirzīt materiālos resursus, kas var notikt tiešā vai netiešā veidā. Atšķirībā no pienākuma ievērot tiesības (nepasliktināt esošo situāciju), pienākums nodrošināt tiesības vispārīgā nozīmē ietver pienākumu uzlabot situāciju, kādā persona atrodas. Situācijas (stāvokļa) uzlabošanai valstij ir jārada attiecīgi fondi, jānovirza resursi.

Piektkārt, tas ir valsts pienākums sekmēt tiesības (*angl.- promote rights*). Citiem vārdiem, valstij ir pienākums rūpēties par to, lai sabiedrība apzinātos un izprastu savas tiesības un pastāvošās problēmas to īstenošanā. Tiesību sekmēšana galvenokārt saistāma ar sabiedrības informēšanu un izglītošanu, un to var organizēt dažādi, tostarp, izmantojot izglītības sistēmu un dažādas kampaņas.

¹⁷³ Sk.: Eide, A. Starptautiskās cilvēktiesības: prasības prēt nacionālajām tiesībām un to piemērošanu. *Juristu Žurnāls nr.5 / Cilvēktiesību Žurnāls*, 1997, nr.6, 20.-21.lpp; Clapham, A. Human Rights Obligations of Non-State Actors. New York: Oxford University Press, 2006, p.56-58.

¹⁷⁴ Karpen, U. *Efectuating the Constitution: Constitution Law in View of Economic and Social Progress. Interpretation and Direct Application of the Constitution*. Vilnius: The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2002, p.51.

¹⁷⁵ Steiner, H., Alston, P. *International Human Rights in Context Law, Politics. Morals*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2000, p.180-184.

Tiesību sekmēšana nereti ietekmē gan tiesību nodrošināšanu, gan to aizsardzību. Būtiski, ka šāda pieeja pamattiesību satura noskaidrošanā atbilst arī Satversmes tiesas metodoloģijai.¹⁷⁶

Starptautiskais pakts par sociālajām, ekonomiskajām un kultūras tiesībām atzīst katra cilvēka tiesības sasniegt visaugstāko fiziskās un psihiskās veselības līmeni.¹⁷⁷ Pasākumos, kas valstij jāveic minēto tiesību pilnīgai realizēšanai, ietilpst pasākumi, kas nepieciešami, lai nodrošinātu visu vides higiēnas aspektu uzlabošanu.¹⁷⁸ Tie ietver prasību pēc zināma kvalitātes līmeņa nodrošināšanas, piemēram, prasība nodrošināt atbilstošu apgādi ar drošu dzeramo ūdeni un pamata sanitāriju; novērst vai samazināt iedzīvotāju pakļaušanu bīstamām vielām, radiācijai un citiem kaitīgiem vides apstākļiem, kas tieši vai netieši ietekmē cilvēka veselību.¹⁷⁹ Tomēr šīs tiesības joprojām ir antropocentriskas - tās neskar jautājumu par vides kvalitāti kā tādu, bet attiecas uz šauru vides aizsardzības sektoru (vides higiēnu).¹⁸⁰

Līdz ar to var secināt: nav tādu juridisku šķēršļu, kuri liegtu sociālo tiesību aizsardzībai vērsties tiesā; neraugoties uz to, ka tiesības uz vidi bieži tiek attiecinātas uz sociālajām tiesībām, tomēr sociālās tiesības sasniegt visaugstāko fiziskās un psihiskās veselības līmeni nevar uzskatīt par pietiekamām, lai aizsargātu vidi *per se*.

3.3. Cilvēktiesību paaudzes

Speciālajā literatūrā plaši pazīstams cilvēktiesību iedalījums paaudzēs. Šīs cilvēktiesību klasifikācijas autors ir franču jurists Karels Vasaks (*Karel Vasak*). Terminu "cilvēktiesību paaudze" viņš lietoja, lai parādītu jaunās un atšķirīgās iezīmes cilvēktiesību attīstībā.¹⁸¹ Tas, ka radusies jauna cilvēktiesību paaudze nebūt nenozīmē, ka iepriekšējā paaudze „atmirst”. Cilvēktiesību paaudzes ne vien pastāv līdzās, bet arī savstarpēji mijiedarbojas. Saskaņā ar šo klasifikāciju cilvēktiesības tiek iedalītas trīs paaudzēs.

¹⁷⁶ Čepāne, I. Konstitucionālās sūdzības īpatnības vides aizsardzības lietās. Grām.: *Aktuālās cilvēktiesību aizsardzības problēmas. Konstitucionālā sūdzība*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 133.lpp.

¹⁷⁷ Šajā gadījumā tiesības uz veselību saprotamas kā tiesības izmantot iespējas, labumus, pakalpojumus, nosacījumus, kas nepieciešami augstākā iespējamā veselības līmeņa sasniegšanai. Taču tās nav tiesības uz veselību.

¹⁷⁸ Sk. Starptautiskā pakta par sociālajām, ekonomiskajām un kultūras tiesībām 12.panta otrās daļas b punktu. Latvijai saistošs kopš 1992.gada 14.jūnija.

¹⁷⁹ Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No.14 (2000). UN doc. E/C.12/2000/4. Pieejams: [www.unhcr.ch/th/s/doc.nst/\(symbol\)/E.C.12.2000.4.En](http://www.unhcr.ch/th/s/doc.nst/(symbol)/E.C.12.2000.4.En) [aplūkots 2012.gada 20.augustā].

¹⁸⁰ Birnie, P., Boyle, A., Redgwell, C. *International Law & The Environment. Third Edition*. New York: Oxford University Press, 2009, p.281.

¹⁸¹ Vasak, K. A Thirty Year Struggle: The Sustained Efforts to give force of Law to the Universal Declaration of Human Rights. UNESCO Courier, 1977, 29-32.

Par visagrākajām – *pirmās paaudzes* cilvēktiesībām tiek uzskatītas pilsoniskās tiesības, kuras radās franču un amerikāņu revolūciju laikā 18.gadsimtā.¹⁸² Vēsturiski cilvēktiesību attīstībā pilsoniskajām tiesībām sekojušas politiskās tiesības. Pirmās paaudzes cilvēktiesības, lielā mērā būdamas indivīda brīvības, ir ar negatīvu raksturu, kas ietver valsts pienākumu tās respektēt un aizsargāt. Tās ir tieši aizsargājamas un veido cilvēktiesību sistēmas kodolu.

Pie *otrās paaudzes* cilvēktiesībām pieder ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības, kuras galvenokārt radušās un attīstījušās 20.gadsimtā, nostiprinoties idejai par sociālu valsti. Tā kā to īstenošanai nepieciešama aktīva valsts rīcība, tās ir pozitīvas tiesības, kuru pilnīga īstenošana sasniedzama pakāpeniski, veicot atbilstošus pasākumus valstij pieejamo resursu ietvaros. Otrās paaudzes cilvēktiesības nereti uzskata par valsts politikas mērķiem, jo ne visas no tām persona var aizsargāt tieši.¹⁸³ Tāpēc cilvēktiesību normas, kas formulētas kā valsts mērķi, ir „vājākas” nekā subjektīvās tiesības.

Visjaunākās – *trešās paaudzes* cilvēktiesības K.Vasaks nosauca par solidaritātes tiesībām, ar tām saprotot jauna veida cilvēktiesības, kuras pauž ideju par cilvēku kopienas kopējo vērtību aizsardzību un kuras var tikt īstenotas, sadarbojoties visiem kopienas dalībniekiem – indivīdiem, valstij, publiskajām personām un privātpersonām, kā arī, iesaistoties starptautiskajai kopienai.¹⁸⁴ Raksturojot solidaritātes tiesības, K. Vasaks izvirzīja ideju, ka tajās ietvertie centieni ir jauns veids, kādā cilvēktiesības „ienes” cilvēka dimensiju dzīves jomās, kurās tās allaž ir trūcis un kuras ir bijušas nodotas vienīgi valsts (publiskās varas) ziņā.

Ar solidaritātes tiesībām visbiežāk saprot tiesības uz attīstību, tiesības uz mieru, tiesības uz kopīgo cilvēces mantojumu, kā arī tiesības uz vidi.¹⁸⁵ Solidaritātes tiesību grupas formēšanos lielā mērā noteicis apstākļi, ka minētās tiesības ir visai grūti ietvert pilsonisko vai sociālo tiesību grupā.¹⁸⁶ Vienlaikus ideja par solidaritātes tiesībām ir kritizēta, jo ir grūti nosakāms to aizsardzības objekts, šo

¹⁸² O Byrne, D. Human Rights. An introduction. Harlow: Pearson Education Limited, 2003, p.62.

¹⁸³ Otrās paaudzes cilvēktiesību aizsardzība raksturīga galvenokārt, t.s., labklājības valstij - kā tiesības uz sociālās drošības minimumu, kuru valstij ir pienākums nodrošināt kā personas materiālās tiesības. – Sk. Arajärvi P. The Finnish Perspective on the Last-Resort Support for Subsistence. Grām. – Constitutional Law. Constitutions, ed. Wahlgren P. Stockholm: Stockholm Institute for Scandinavian Law, 2007, p.23.

¹⁸⁴ Ouguergouz, F. The African Charter on Humans and Peoples' Rights. A Comprehensive Agenda for Human Dignity and Sustainable Democracy in Africa. Hague: Kluwer Law International, 2003, p.290.

¹⁸⁵ Ibid, p.297-372.

¹⁸⁶ Horn, L. The Implications of the Concept of Common Concern of a Human Kind on a Human Right to a Healthy Environment. *Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law*, 2004, Vol. 1, p.264. Pieejams: http://www.law.mq.edu.au/html/MqJICEL/vol11-2_4pdf [aplūkots 2008.gada 2.jūnijā]; The United Kingdom Parliament. Joint Committee on Human Rights Twenty-Ninth Report., para.199-200. Pieejams: <http://www.publications.parliament.uk/pa/jt200708/jtselect/jtrights/165/16509.htm> [aplūkots 2009.gada 30.martā].

tiesību subjekti un pret ko tās varētu vērst.¹⁸⁷ Līdz ar to ir apšaubīts, vai solidaritātes tiesības vispār ir atzīstamas par cilvēktiesībām, jo jaunu cilvēktiesību, kuru saturs ir neskaidrs, veidošana grauj pastāvošos cilvēktiesību standartus. Solidaritātes tiesību sakarā radās arī filosofiska rakstura jautājums par to devumu cilvēktiesību teorijai, izsakot šaubas, ka, iespējams, idejas, kuras šīs tiesības iemieso, ir vērstas uz cilvēktiesību filosofijas pārskatīšanu.¹⁸⁸

Idejām, kuras balsta solidaritātes tiesību koncepciju, iespējama dažāda interpretācija. Pēc vienas interpretācijas solidaritātes tiesības sakņojas Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 28.pantā. Saskaņā ar šo pantu ikvienam ir tiesības uz tādu starptautisko un sociālo kārtību, kurā var tikt realizētas deklarācijā minētās tiesības un brīvības.¹⁸⁹ Tas nozīmē, ka solidaritātes tiesību nodrošināšanai nepieciešami daudz būtiskāki pārkārtojumi valsts ekonomiskajās un politiskajās attiecībās, jo trešās paaudzes cilvēktiesības liek valstij radīt tādus apstākļus, kuros indivīds varētu netraucēti īstenot pārējās cilvēktiesību katalogā ietvertās tiesības. Bet šādas izmaiņas sabiedrībā var notikt tikai ilgstošā laika posmā.

Minētais solidaritātes tiesību traktējums ir izraisījis kritiku, jo nav saprotams, kā īstenot tiesības, kuras būtībā ir atkarīgas no visu cilvēktiesību īstenošanas.¹⁹⁰ Vienlaikus nevar noliegt, ka solidaritātes tiesības cilvēktiesību kontekstā iemieso arī jaunas idejas par nepieciešamību sadarbības ceļā aizsargāt kopienām nozīmīgas globāla rakstura vērtības (miers, attīstība, vide), kas paģer būtiskus pārkārtojumus valstu ekonomiskajās un politiskajās attiecībās, tostarp veidojot solidaritātes tiesību īstenošanai atbilstošus mehānismus. Kamēr nav šādu mehānismu, solidaritātes tiesībām ir visai deklaratīvs raksturs. Tomēr jāatzīst, ka solidaritātes tiesību koncepcija kā tāda vispārīgos vilcienos netiek noraidīta, jo tā ir mēģinājums starptautiskās kopienas pienākumus mobilizēt virzienos, kurus pirmās un otrās paaudzes cilvēktiesības neaptver.¹⁹¹

Pretēji visai izplatītajam un vienkāršotajam viedoklim par tiesībām uz vidi kā par trešās paaudzes cilvēktiesībām, jāatzīst, ka šāds pieņēmums ir apstrīdams, jo tiesības uz vidi potenciāli var

¹⁸⁷ Kā iespējamie šo tiesību subjekti tika minēti: valstis, starptautiskās organizācijas, starptautiskā kopiena. Taču šajā sakarā pastāv daudz neskaidrību. Piemēram, saitībā ar tiesībām uz vidi tika izvirzīts jautājums, vai šādas tiesības spēs nodrošināt ko vairāk par starptautiskajos līgumos jau noteiktajiem valsts pienākumiem.

¹⁸⁸ Alston, P. A Third Generation Of Solidarity Rights: Progressive Development or Obfuscation of International Law. *Netherlands International Law Review*, 1982, Vol. 29, pp.307-322.

¹⁸⁹ Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Autoru kolektīvs I.Ziemeles zinātniskajā redakcijā. Rīga: Izglītības solī, 2000, 94.lpp.

¹⁹⁰ Turpat.

¹⁹¹ Ougergouz, F. The African Charter on Humans and Peoples' Rights. A Comprehensive Agenda for Human Dignity and Sustainable Democracy in Africa. Hague: Kluwer Law International, 2003, p.296.

attiecināt uz ikvienu no cilvēktiesību paaudzēm.¹⁹² Piemēram, tiesības uz vidi iespējams aplūkot kā tiesību uz dzīvību paplašinājumu. Tādā gadījumā tās ar dinamiskās interpretācijas palīdzību var atklāt gan Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 3.pantā¹⁹³, gan Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 6.pantā¹⁹⁴, gan arī ECTK 2.pantā¹⁹⁵. Tiesības uz vidi iespējams aplūkot arī kā pie sociālajām tiesībām piederošo tiesību uz veselību paplašinājumu, atklājot tās Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 25.pantā¹⁹⁶ un Starptautiskā pakta par sociālajām, ekonomiskajām un kultūras tiesībām 12.pantā¹⁹⁷, kā arī saistot tās ar nepieciešamību cilvēkam nodrošināt saprātīgu dzīves kvalitāti. Tā kā tiesībām uz vidi ir arī starptautiskā dimensija (vides aizsardzība kā globāls mērķis) un to īstenošanai nepieciešama visu iesaistīto (skarto) pušu sadarbība, tās zināmā mērā var attiecināt arī uz solidaritātes tiesībām.¹⁹⁸ Ņemot vērā solidaritātes tiesību ietekmi, atsevišķu tiesu praksē vērojama tendence tiesības uz dzīvību tulkot plašāk, salīdzinājumā ar to sākotnēji šaurāko saturu.¹⁹⁹

Vienlaikus arī jāsecina, ka tiesības uz vidi īsti neiederas nevienā no aplūkotajām cilvēktiesību paaudzēm.²⁰⁰ Domājams, ka tieši šajā apstākļī meklējams tiesību uz vidi novatorais raksturs. Lai gan vides aizsardzība var būt priekšnoteikums citu cilvēktiesību īstenošanai, tiesības uz vidi nevar uzskatīt

¹⁹² Environmental Change and International Law: New Challenges and dimensions, Brown – Weiss E (ed.). Tokyo: United Nations University Press, 1992. Pieejams: <http://www.unu.edu/unupress/unupbooks/uu25ee/uu25ee01.htm> [aplūkots 2005.gada 2.jūnijā].

¹⁹³ Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 3.pants: „Katram cilvēkam ir tiesības uz dzīvību, brīvību un personas neatņemamas tiesības. Šīs tiesības aizsargā likums. Nevienam nedrīkst patvarīgi atņemt dzīvību”. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1996, nr.3, 45.lpp.

¹⁹⁴ Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 6.panta pirmā daļa: „Tiesības uz dzīvību ir katra cilvēka neatņemamas tiesības. Šīs tiesības aizsargā likums. Nevienam nedrīkst patvarīgi atņemt dzīvību”. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1996, nr.3, 54.lpp.

¹⁹⁵ Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 2.panta pirmā daļa: „Ikviens tiesības uz dzīvību aizsargā likums.[..]”. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1999, nr.9-12, 149.lpp.

¹⁹⁶ Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 25.panta pirmā daļa: „Katram cilvēkam ir tiesības uz tādu dzīves līmeni, ieskaitot uzturu, apģērbu, mājokli, medicīniskos pakalpojumus un vajadzīgo sociālo apkalpošanu, kas nepieciešams viņa un viņa ģimenes veselības uzturēšanai un labklājībai [..]”. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1996, nr.3, 49.lpp.

¹⁹⁷ Starptautiskā pakta par sociālajām, ekonomiskajām un kultūras tiesībām 12.pants: „Šā pakta dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības sasniegt visaugstāko fiziskās un psihiskās veselības līmeni. Pasākumos, kas šā pakta dalībvalstīm jāveic minēto tiesību pilnīgai realizēšanai, ietilpst pasākumi, kas nepieciešami, lai nodrošinātu [..] b) visu vides higiēnas un rūpniecības darba higiēnas aspektu uzlabošanu; [..]”. Pieejams: www.humanrights.lv/doc/vispaar/escpakc.htm [aplūkots 2012.gada 17.jūlijā].

¹⁹⁸ Horn, L. The Implications of the Concept of Common Concern of a Human Kind on a Human Right to a Healthy Environment. *Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law*, 2004, Vol. 1, p.265. Pieejams: http://www.law.mq.edu.au/html/MqJICEL/vol11-2_4pdf [aplūkots 2008.gada 2.jūnijā].

¹⁹⁹ Piemēram, Indijas Konstitūcijas 21.pantā nostiprinātās personas tiesības uz dzīvību Indijas Augstākā tiesa paplašinājusi, iekļaujot to saturā arī tiesības uz tīru vidi; - sk. Razzaque, J. Human Rights and the Environment: the national experience in South Asia and Africa. Joint UNEP-OHCHR Expert Seminar on Human Rights and the Environment, 14-16 January 2002 at Geneva. Pieejams: <http://www.unhcr.ch/environment/bp4.html> [aplūkots 2006.gada 20.jūnijā].

²⁰⁰ Boyle, A. Human Rights and the Environment: A Reassessment. UNEP, First Preparatory Meeting of the World Congress on Justice, Governance and Law for Environmental Sustainability, 12-13 October 2011, Kuala Lumpur, Malaysia. Pieejams: www.unep.org/environmental-governance/portals/8/documents/Events/HumanRightsEnvironmentRev.pdf [aplūkots 2012.gada 26.jūlijā].

par „sintēzes” tiesībām²⁰¹, jo tām ir pazīmes, pēc kurām tiesības uz vidi iespējams nošķirt no citām tiesībām. Tāpat nav pamatoti tiesības uz vidi uzskatīt par „ietvara” tiesībām, kuru mērķis ir nodrošināt citu tiesību īstenošanu. Šveices tiesību doktors no Starptautiskā Vides tiesību izpētes centra Filips Kulē (*Philippe Cullet*), atsaucoties uz Amerikas Cilvēktiesību tiesas tiesnesi Antonio Augusto Kankado Trindadi (*Antonio Augusto Cançado Trindade*) no Brazīlijas, tiesības uz vidi kā jaunu cilvēktiesību kategoriju ļoti trāpīgi raksturo šādi: mēs nevaram un mums arī nevajadzētu šīs jaunās tiesības kategorizēt vai nu kā pilsoniskās, vai sociālās vai arī kā solidaritātes tiesības, jo tās pārsniedz starp cilvēktiesību paaudzēm identificētās atšķirības un vienlaikus ietver visu cilvēktiesību paaudžu atsevišķus elementus.²⁰²

4. Tiesības uz vidi Latvijas Republikā

Latvija ierindojama to valstu vidū, kuras tiesības uz vidi atzīst par patstāvīgām cilvēka pamattiesībām. Latvijas iedzīvotāju tiesības dzīvot kvalitatīvā dzīves vidē pirmo reizi tika fiksētas 1991.gada 6.augustā Latvijas Republikas Augstākās Padomes pieņemtajā likumā “Par vides aizsardzību”.²⁰³ Likumā cilvēk subjektīvajām tiesībām vides jomā bija veltīta vesela nodaļa.²⁰⁴ Likuma 11.pantā bija noteikts, ka Latvijas Republikas iedzīvotājiem ir tiesības dzīvot kvalitatīvā dzīves vidē un prasīt, lai kompetentās valsts institūcijas, juridiskās personas un to amatpersonas, kā arī fiziskās personas izbeidz tādu darbību vai bezdarbību, kas šo vidi pasliktina, kaitē iedzīvotāju veselībai vai apdraud viņu dzīvību, intereses un īpašumu.

Turklāt likums paredzēja arī tiesību uz vidi aizsardzības garantijas. Atbilstoši likuma sākotnējai redakcijai, iedzīvotājiem bija dotas tiesības vērsties tiesā divos gadījumos. Pirmkārt, sakarā ar vides aizsardzības vai dabas resursu izmantošanas normatīvo aktu pārkāpumiem.²⁰⁵ Otrkārt, iedzīvotājiem

²⁰¹ Piemēram, tiesības uz vidi kā tiesību uz attīstību elements. Šādi tiesības uz vidi tiek traktētas Āfrikas Cilvēka un tautu tiesību hartā; - sk. Ouguergouz, F. *The African Charter on Humans and Peoples' Rights. A Comprehensive Agenda for Human Dignity and Sustainable Democracy in Africa*. Hague: Kluwer Law International, 2003, p.320.

²⁰² Cullet, P. Definition of an Environmental Right in a Human Rights Context. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 1995, No 13, p.25-40. Pieejams: <http://www.ielrc.org/content/a9502.pdf> [aplūkots 2010.gada 15.jūlijā]; Trindade A.A.C. *The Contribution of International Human Rights Law to Environmental Protection, with Special Reference to Global Environmental Change*. Grām: *Environmental Change and International Law: New Changes and Development*, Brown – Weiss E. (ed.). Tokyo: United Nations University Press, 1992, p.245-312.

²⁰³ Likums „Par vides aizsardzību”: LR likums. *Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1991. 29.augusts, nr.33; likums ar vēlākiem grozījumiem bija spēkā līdz 2006.gada 29.novembrim.

²⁰⁴ Likuma 3.nodaļa: “Latvijas Republikas iedzīvotāju tiesības uz kvalitatīvu dzīves vidi un tās garantēšana”.

²⁰⁵ Likuma 13.panta 6.punkts paredzēja, ka iedzīvotājiem un sabiedriskajām organizācijām ir tiesības “griezties tiesībaizsardzības iestādēs ar prasību atcelt vai apturēt valsts pārvaldes institūciju un to amatpersonu lēmumus un rīkojumus, kas pieņemti ekoloģijas jautājumos, ignorējot iedzīvotāju un sabiedrisko organizāciju tiesības un likumīgās intereses”, kā arī 11.panta otrā daļa (2003.gada 15.maija redakcijā), kas noteica: “Latvijas Republikas iedzīvotājiem ir tiesības sakarā ar vides

bija tiesības prasīt atlīdzību no fiziskajām un juridiskajām personām par zaudējumu, ko tās nodarījušas iedzīvotāju veselībai, dzīvībai, interesēm vai īpašumam ar videi kaitīgu darbību vai bezdarbību²⁰⁶. Likuma 56.pants noteica tiesību subjektus, kuriem bija piešķirtas tiesības tiesā celt prasības par vides likumu un citu normatīvo aktu pārkāpumu rezultātā nodarītā zaudējuma atlīdzināšanu.

Šādas tiesības bija tām fiziskajām un juridiskajām personām, kuru veselībai, dzīvībai, interesēm vai īpašumam nodarīts zaudējums, kā arī Vides ministrijas padotībā esošajām iestādēm un prokuroram, ja kaitējums bija nodarīts videi. Likums "Par vides aizsardzību" bija īpatnējs ar to, ka sabiedriskajām organizācijām tika rezervētas īpašas tiesības celt tiesā prasību par videi nodarītā zaudējuma atlīdzināšanu, ja šādu prasību nav iesniegušas Vides ministrijas padotībā esošās iestādes vai prokurors, kā arī ar noteikumu, ka prasībām par videi nodarītā zaudējuma atlīdzināšanu nav noilguma²⁰⁷.

Latvijas pievienošanās Orhūsas konvencijai sekmēja tiesību uz vidi aizsardzības garantiju tālāku paplašināšanos. Likumā "Par vides aizsardzību" 2000.gada 20.jūnijā izdarītie papildinājumi fiziskajām un juridiskajām personām, kā arī to apvienībām, organizācijām un pat grupām piešķīra tiesības prasīt no visu līmeņu valsts institūcijām un pašvaldībām to rīcībā esošo vides informāciju, arī informāciju par pieteikumiem licenču vai atļauju saņemšanai darbībām, kas var ietekmēt vides kvalitāti, lai izteiktu savu viedokli un piedalītos ar vides aizsardzību saistītu lēmumu pieņemšanā.²⁰⁸ Savukārt minēto tiesību aizskārums gadījumā, personas varēja vērsties tiesā saskaņā ar Informācijas atklātības likuma noteikumiem.

1991.gada 10.decembrī Latvijas Republikas Augstākā padome pieņēma cilvēktiesības regulējošu likumu "Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi".²⁰⁹ Līdz brīdim, kad stājās spēkā Latvijas Republikas Satversmes 8.nodaļa "Cilvēka pamattiesības", pamattiesības tika garantētas divos dažādos tiesību aktos ar dažādiem rangiem tiesību aktu hierarhijā. To pamats bija noteikts konstitucionāla ranga normā - Satversmes 1.pantā, bet pamattiesību konkretizējums ietverts 1991.gada 10.decembra likumā.²¹⁰

aizsardzības vai dabas resursu izmantošanas normatīvo aktu pārkāpumiem vērsties valsts vai pašvaldību institūcijās un tiesā normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā".

²⁰⁶ Par vides aizsardzību: LR likums. *Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1991. 29.augusts, nr.33, 15.pants (zaudējis spēku).

²⁰⁷ Turpat, 56.panta pirmās daļas 3.punkts un 56.panta trešā daļa.

²⁰⁸ Turpat, 17. prim panta otrā daļa.

²⁰⁹ Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi: LR likums. *Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1992. 30.janvāris, nr.4 (zaudēja spēku 1998.gada 6.novembrī).

²¹⁰ Levits E. Tiesību normu interpretācija un Satversmes 1.panta demokrātijas jēdziens. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1997, nr.4, 68.lpp.

Minētā likuma 43.pants noteica, ka dabas, kultūrvides, ainavu, vēstures un arhitektūras pieminekļu un vides aizsardzība ir katras personas, visas sabiedrības un valsts pienākums. Tādējādi līdz brīdim, kad cilvēka pamattiesības tika nostiprinātas atsevišķā Satversmes nodaļā, tiesības uz vidi bija atzītas likuma līmenī, taču tām nebija konstitucionāls rangs. Turpretī pienākums aizsargāt vidi ir konstitucionāla tiesību norma jau kopš Satversmes 1.panta juridiskā spēka atjaunošanas brīža.

1998.gada 15.oktobrī Latvijas Republikas Satversmē tika izdarīti grozījumi (stājās spēkā 1998.gada 6.novembrī).²¹¹ Ar tiem valsts pamatlikums tika papildināts ar 8.nodaļu "Cilvēka pamattiesības". Vides konstitucionālais regulējums ir iekļauts Satversmes 115.pantā. Tas noteic:

„Valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu.”

Lai arī mūsu pamatlikumā nostiprināts plašs personas pamattiesību katalogs, tomēr tajā ietvertās tiesības nav strukturētas un nav sadalītas, piemēram, pilsonisko, politisko, sociālo, un citu tiesību grupās. Tās veido vienotu pamattiesību sistēmu, kuru vienojošos aspektus Egils Levits raksturo šādi. Pirmkārt, Satversmē nostiprinātas pamattiesības neļauj ierēdnim vai tiesnesim tās tik viegli ignorēt. Otrkārt, var sagaidīt, ka tās kļūs arī par kristalizācijas punktiem cilvēktiesību teorijas (dogmatikas) attīstībai.²¹² Tomēr, lai tas īstenotos, Satversmē ietvertajām pamattiesībām ir jābūt normām, kas darbojas nepastarpināti. Citiem vārdiem, tām ir jābūt normām, kas ir augstākas par likumu, kas ir obligātas visiem valsts orgāniem un iestādēm, un kuru ievērošanu indivīds var panākt, iesūdzot valsti tiesā. Pamattiesību normas teksts ir jāpiemēro tieši un nepastarpināti, ja vien pašā pamattiesību normā nav īpaši norādīts uz likumu.²¹³ Iestāde un tiesa nevar aizbildināties ar juridiskās obstrukcijas argumentiem: ka likumā nav noteikti pamattiesības realizācijas mehānismi, ka procesuālos likumos šādas sūdzības nav paredzētas, ka Satversmes norma ir pārāk nekonkrēta un tā jāizsakaidro tuvāk.²¹⁴

Interpretējot Satversmē nostiprinātās pamattiesības, Satversmes tiesa savos spriedumos ir attīstījusi divas doktrīnas: (1) par Satversmē iekļauto pamattiesību tiešu piemērojamību; (2) par Satversmē ietverto pamattiesību normu harmoniju ar starptautisko cilvēktiesību normām.

²¹¹ Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 23.oktobris, nr.308/312.

²¹² Levits, E. Piezīmes par Satversmes 8.nodaļu – Cilvēka pamattiesības. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1999, nr.9-12, 17.lpp.

²¹³ „*The concept of "self-executing" constitutional clause*” ir ASV tiesu doktrīna, pēc kuras konstitucionālas normas nepastarpinātu piemērošanu tiesā persona var prasīt vienīgi tad, ja attiecīgo subjektīvo tiesību īstenošanai nav nepieciešama likuma izdošana. Turpretī konstitucionālās normas, kuras ietver vispārējus principus (mērķus) vai politikas vadlīnijas, nav tieši piemērojamas un aizsargājamas tiesas ceļā. Pieejams:

<http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=ut&vol=supopin&invol=Spackman> [aplūkots 2008.gada 22.jūlijā].

4.1. Pamattiesību tiesas piemērojamības doktrīna

Saskaņā ar pamattiesību tiesas piemērojamības doktrīnu Latvijas Republikas Satversmē garantētās personas pamattiesības veido vienotu sistēmu, tāpēc tās visas ir jātiecas nodrošināt un aizsargāt. Vienlaikus Satversmes tiesa ir ņēmusi vērā pilsonisko un politisko tiesību saturiskās atšķirības no ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām. Raksturojot minētās atšķirības, norādīts, ka sociālās tiesības ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas, atšķirīgas cilvēktiesības, jo to īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamiem resursiem.²¹⁵ Turklāt valsts lēmumiem ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību īstenošanas jomā parasti ir nozīmīga politiskā dimensija - likumdevējs lēmumus šajā jomā parasti pieņem, vadoties ne tik daudz no juridiskiem, bet drīzāk no politiskiem apsvērumiem. Līdz ar to ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību īstenošanā pret likumdevēju nevar izvirzīt tikpat stingras prasības kā attiecībā uz tā neiejaukšanos personas pilsonisko un politisko tiesību īstenošanā.²¹⁶ Ja kādas sociālās tiesības ir iekļautas konstitūcijā, tad valsts no tām nevar atteikties. Šīm tiesībām vairs nav tikai deklaratīvs raksturs. Tas, ka sociālās tiesības ir specifiska cilvēktiesību joma, kas starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos un citu valstu konstitūcijās pamatā tiek formulēta kā vispārīgi valsts pienākumi, tomēr nenozīmē, ka personai nerodas prasījuma tiesības.²¹⁷

Minētās atziņas, kuras raksturo sociālās tiesības, lielā mērā iespējams attiecināt arī uz tiesībām uz labvēlīgu vidi: Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmes 115.pantā noteiktās tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, līdzīgi kā pārējās Satversmes 8. nodaļā ietvertās pamattiesības, ir piemērojamas tieši un nepastarpināti. Proti, privātpersona, pamatojoties uz Satversmes 115. pantu, ir tiesīga vērsties tiesā par tādu publisko tiesību subjekta darbību (bezdarbību), kas aizskar privātpersonas tiesības un likumīgās intereses.²¹⁸ Tādējādi tiesības uz labvēlīgu vidi ir paceltas pamattiesību rangā.²¹⁹ Latvija pieder pie valstīm, kurās pamattiesību katalogs ir salīdzinoši plašs. Latvijas Republikas Satversme atzīst un aizsargā ne vien tādas pamattiesības, kuras vispārēji tiek atzītas par piederīgām pie cilvēktiesību

²¹⁴ Levits, E. Piezīmes par Satversmes 8.nodaļi – Cilvēka pamattiesības. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1999, nr.9-12, 17.-18.lpp.

²¹⁵ Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 secinājumu daļa. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 14.marts, nr.41.

²¹⁶ Satversmes tiesas 2006.gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 16. punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 15.novembris, nr.183.

²¹⁷ Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 secinājumu daļa. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 14.marts, nr.41; Satversmes tiesas 2001.gada 26.jūnija sprieduma lietā Nr. 2001-02-0106 secinājumu daļas 4. punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 27.jūnijs, nr.99; Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra sprieduma lietā Nr.2006-10-03 14.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 19.decembris, nr.201.

²¹⁸ Satversmes tiesas 2007.gada 8.februāra sprieduma lietā Nr.2006-09-03 11.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 13.februāris, nr.25.

²¹⁹ Turpat.

„kanona”, bet arī par jaunām cilvēktiesībām uzskatītās tiesības uz vidi. Visas Satversmē fiksētās cilvēka pamattiesības, ievērojot to specifiskās iezīmes, ir vienlīdz respektējamas un aizsargājamas.

4.2. Doktrīna par Satversmē noteikto pamattiesību normu harmoniju ar starptautisko cilvēktiesību normām

Aplūkojamā doktrīna balstās atziņā, ka, atklājot pamattiesību saturu, par interpretācijas līdzekli izmantojamas Latvijai saistošās starptautiskās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse. Satversmes tiesa atzinusi, ka, pirmkārt, pieņemot Latvijas Republikas Satversmes 8.nodaļu "Cilvēka pamattiesības", likumdevējs tiecies panākt pamatlikumā garantēto pamattiesību normu harmoniju ar starptautisko cilvēktiesību normām, nevis tās pretnostatīt.²²⁰ Otrkārt, Latvijai saistošās starptautiskās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse konstitucionālo tiesību līmenī ir interpretācijas līdzeklis, lai noteiktu pamattiesību un tiesiskas valsts principu saturu un apjomu, ciktāl tas nenoved pie Satversmē ietverto pamattiesību samazināšanas vai ierobežošanas.²²¹ Treškārt, gadījumos, kad ir šaubas par Satversmē ietverto cilvēktiesību normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši tai interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē.²²²

Šajā ziņā tiesības uz labvēlīgu vidi būtiski atšķiras no pilsoniskajām un sociālajām tiesībām, jo materiālo tiesību uz labvēlīgu vidi standarts starptautiskajās saistošajās tiesībās līdz šim vēl nav noteikts. Turklāt, kā jau iepriekš minēts, valstīs, kurās tiesībām uz vidi noteikts konstitucionāls rangs, šo tiesību traktējumā sastopamas atšķirīgas pieejas.

Ņemot vērā, ka Orhūsas konvencija noteic procesuālo vides tiesību aizsardzības standartu, lielā daļā Eiropas valstu pastāv noteikumi, tostarp konstitucionāli, kas garantē personai piekļuvi vides informācijai, tiesības piedalīties lēmumu pieņemšanas procesos un vērsties tiesā ar vidi saistītos jautājumos (tas ir, procesuālās vides tiesības). Savukārt materiālās tiesības uz vidi tiek traktētas vai nu kā tradicionālo cilvēktiesību vides dimensija, vai arī kā patstāvīgas tiesības uz vidi.²²³

²²⁰ Satversmes tiesas 2006.gada 23.novembra sprieduma lietā Nr.2006-03-0106 8.2.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 1.decembris, nr.192; - *sk. arī*: Satversmes tiesas 2000.gada 30.augusta sprieduma lietā Nr.2000-03-01 secinājumu daļas 5.punktu. *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 1.septembris, nr.307/309; Satversmes tiesas 2002.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2001-08-01 secinājumu daļas 3.punktu. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 18.janvāris, nr.10.

²²¹ Turpat, - *sk. arī*: Satversmes tiesas 2005.gada 13.maija sprieduma lietā Nr.2004-18-0106 secinājumu daļas 5.punktu. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 17.maijs, nr.77.

²²² Satversmes tiesas 2005.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2004-10-01 7.1.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 18.janvāris, nr.9; - *sk. arī*: Satversmes tiesas 2000.gada 30.augusta sprieduma lietā Nr. 2000-03-01 secinājumu daļas 5. punktu. *Latvijas Vēstnesis*, 2000. 1.septembris, nr.307/309; Satversmes tiesas 2002.gada 22.oktobra sprieduma lietā Nr.2002-04-03 secinājumu daļas 1.punktu. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 24.oktobris, nr.154.

²²³ Bosselmann, K. The principle of sustainability: transforming law and governance. Farnham: ASHGATE, 2008, p.126.

Latvijas nacionālo tiesību sistēmā tiesībām uz labvēlīgu vidi nav deklaratīvs raksturs, tāpēc valsts no tām nevar atteikties.²²⁴ Tiesību uz labvēlīgu vidi ignorēšana, atsaucoties uz to neskaidro saturu, būtu pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmi. Tiesību uz vidi satura neskaidrība akcentē nepieciešamību radīt (attīstīt) skaidrus šo tiesību piemērošanas kritērijus. Tiesām un iestādēm tiesības uz vidi jāpiemēro bez aizbildinājuma par neskaidro tiesību saturu, tādā veidā soli pa solim „izkristalizējot” šo tiesību saturisko ietvaru.

Tā kā patstāvīgām tiesībām uz vidi šobrīd nav starptautiski atzīta standarta, to satura atklāšanai var izmantot ne tikai starptautiskajos līgumos, bet arī citos tiesību avotos, tostarp starptautiskajās rekomendatīvajās tiesības un tiesību doktrīnā ietvertos principus un idejas.²²⁵

5. Secinājumi

Tiesības uz vidi nepieder pie starptautiski atzītām cilvēktiesībām: līdz šim tās nav fiksētas nevienā universāla rakstura starptautisko cilvēktiesību līgumā, tās vēl nav kļuvušas par starptautisko paražu normu. Tomēr starptautisko cilvēktiesību un nacionālo pamattiesību katalogi tuprina veidoties un attīstīties. Šobrīd no starptautiskā viedokļa par tiesībām uz vidi var runāt kā par tiesībām „tapšanas stadijā” (*in statu nascendi*), par ko liecina vismaz divi apstākļi: (1) tiesības uz vidi ir fiksētās daudzos dažādos starptautiskos dokumentos (rekomendatīvajās tiesībās); (2) vide kā konstitucionāli aizsargāta vērtība *expressis verbis* ir iekļauta aptuveni 130 pasaules valstu konstitūcijās, un pusē no tām ir fiksētas arī pamattiesības uz vidi.

Tā kā tiesībām uz vidi vēl nav vienota starptautiski noteikta aizsardzības standarta, valstu pieejas tiesību uz vidi statusa noteikšanā ir atšķirīgas. Konstitucionālajā vides normā iekļautais jēdziens „tiesības uz vidi” var būt „konstitucionalizēts” gan kā valsts politikas mērķis, gan arī kā cilvēka subjektīvās tiesības uz vidi. Ievērojot, ka vienīgi subjektīvo tiesību gadījumā konstitucionālo vides normu var piemērot tieši un nepastarpināti (būtiska cilvēktiesību normas pazīme), jāsecina, ka tiesību uz vidi fiksēšana konstitūcijā pati par sevi vēl negarantē iespēju tās efektīvi aizsargāt.

²²⁴ Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 secinājumu daļa. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 14.marts, nr.41; Satversmes tiesas 2001.gada 26.jūnija sprieduma lietā Nr. 2001-02-0106 secinājumu daļas 4.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 27.jūnijs, nr.99; Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra sprieduma lietā Nr.2006-10-03 14.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 19.decembris, nr.201.

²²⁵ Starptautiskās rekomendatīvās tiesības var sniegt vadlīnijas tiesību uz vidi satura atklāšanā, ņemot vērā globālās tiesību attīstības tendences: striktas robežas starp starptautiski saistošām un rekomendatīvām tiesībām izžušana; rekomendatīvo tiesību kā jaunu starptautisko tiesību normu “kristalizētāja” atzīšana; - sk. de Sadeleer, N. *Environmental Principles. From Political Slogans to Legal Rules*. New York: Oxford University Press, 2005, p.249; Shelton, D. *Normative Hierarchy in International Law*. *American Journal of International Law*, 2006, 100, pp.291-323. Pieejams: www.asil.org/ilpost/president/ajil0604/centennialesseysaj/0604.pdf [aplūkots 2010.gada 27.jūlijā].

Valstu konstitūcijās tiesības uz vidi ierindotas galvenokārt sociālo tiesību grupā, bet retāk tiek nodalītas atsevišķi kā jauna veida tiesības. Daudzās valstīs sociālo tiesību lielāko daļu neuzskata par tieši piemērojamām pamattiesībām, kuru aizsardzību persona var meklēt tiesā. Dažādos avotos tiesības uz vidi mēdz raksturot arī kā solidaritātes tiesības, jeb trešās paaudzes cilvēktiesības, kuras pēc daudzu ieskatiem nav uzskatāmas par īstām cilvēktiesībām to neskaidrā satura un neattīstīto aizsardzības mehānismu dēļ.

Izpratne, ka sociālās tiesības tām piemītošo īpatnību dēļ (objektīvas tiesības, kas ir progresīvi realizējamas, prasa valsts resursu pārdali) nevar tikt atzītas par personu subjektīvajām tiesībām, ir vienkāršota un nepamatota, tādēļ mūsdienās tā vairs nebauda vispārēju atzīšanu. Nenoliedzot pilsonisko un sociālo tiesību atšķirības, mūsdienās galvenā diskusija norit nevis par sociālajām tiesībām kā „īstām” tiesā iztiesājamām cilvēktiesībām, bet gan par to, cik lielā mērā tās var tikt aizsargātas tiesā (piemēram, cik stingrā/vājā formā tiesām būtu jāiesaistās šo tiesību aizsardzībā, kādi tiesību aizsardzības līdzekļi būtu piemērojami, kā saskaņot individuālās un kolektīvās intereses). Līdz ar to, ja tiesības uz vidi attiecina uz sociālajām tiesībām, nav tādu juridisku šķēršļu, kuri liegtu šo tiesību aizsardzībai vērsties tiesā; sociālās tiesības sasniegt visaugstāko fiziskās un psihiskās veselības līmeni nevar uzskatīt par pietiekamām, lai aizsargātu vidi *per se*, jo šīs tiesības ir salīdzinoši šauras, antropocentriskas un neaptver jautājumu par vides kvalitāti kā tādu.

Pretēji visai izplatītajam un vienkāršotajam uzskatam par tiesībām uz vidi kā par trešās paaudzes cilvēktiesībām, jāatzīst, ka šāds pieņēmums ir nepamatots. Tiesības uz vidi potenciāli var attiecināt uz ikvienu no cilvēktiesību paaudzēm. Tāpēc tās nevar pielīdzināt trešās paaudzes cilvēktiesībām (tiesības uz attīstību, tiesības uz mieru). Tiesības uz vidi iespējams aplūkot kā tiesību uz dzīvību un tiesību uz veselību paplašinājumu. Tām ir arī atsevišķas solidaritātes tiesību iezīmes (iesaistīto sadarbība, tiesību kolektīvais aspekts, globāls mērķis). Būtībā tiesības uz vidi īsti neiederas nevienā no trim cilvēktiesību paaudzēm.

Tiesības uz vidi nevar uzskatīt par „sintēzes” tiesībām, jo tām ir pazīmes, pēc kurām tiesības uz vidi iespējams nošķirt no citām cilvēktiesībām. Tāpat nav pamatoti tiesības uz vidi uzskatīt par „ietvara” tiesībām, kuru mērķis ir nodrošināt citu tiesību īstenošanu. Tiesības uz vidi pārsniedz starp cilvēktiesību paaudzēm identificētās atšķirības un vienlaikus ietver visu cilvēktiesību paaudžu atsevišķus elementus. Domājams, ka tieši šā iemesla dēļ par tiesībām uz vidi var runāt kā par jauna veida cilvēktiesībām.

Sava kompleksā raksturura dēļ jautājums par tiesībām uz vidi speciālajā literatūrā tiek vērtēts neviennozīmīgi. Par to notiek ilgstoša diskusija - četrdesmit gadu laikā ir mainījies diskusijas fokuss,

taču tā joprojām turpinās. Jau no paša sākuma diskusija skāra vismaz divus būtiskus jautājumus: (1) vai cilvēktiesības uz vidi pastāv, (2) ja šādas tiesības ir, tad kas ir to aizsardzības objekts (tostarp, kāds ir šo tiesību aizsardzībai nepieciešamais vides kvalitātes līmenis), subjekts un kādiem jābūt to aizsardzības mehānismam. Tomēr jāatzīst, ka līdz šim pats pretrunīgākais ir bijis nevis jautājums par tiesībām uz vidi vispār, cik jautājums par materiālajām tiesībām uz vidi. Proti, vai personai ir tiesības uz vidi, kas atbilst noteiktām kvalitātes prasībām, un pēc kādiem kritērijiem attiecīgās kvalitātes prasības būtu nosakāmas.

Dažādu avotu analīze liecina, ka saistībā ar tiesību uz vidi aizsardzības objektu var identificēt vismaz četras tiesību uz vidi satura interpretācijas: (1) tiesības uz „drošu vidi”, (2) tiesības uz “veselīgu vidi”, (3) tiesības uz „vidi, kas neapdraud labklājību”, (4) tiesības „uz ekoloģiski līdzsvarotu vidi”. Pirmās trīs interpretācijas ir antropocentriskas, un šādas tiesības uz vidi nekādi nesekmētu vides aizsardzību, kā arī neuzlabotu jau pastāvošo vides aizsardzības sistēmu. Tieši antropocentriskā pieeja līdz šim īstenotajai vides aizsardzībai ir iemesls, kāpēc vide kopumā joprojām tiek degradēta. Tas liecina, ka esošie vides aizsardzības pasākumi (jeb veids, kādā valstis īsteno savu konstitucionālo pienākumu aizsargāt vidi) ir nepietiekami, lai šo situāciju mainītu.

Vienīgā akceptējamā tiesību uz vidi satura interpretācija ir tā, kuras mērķis ir vides aizsardzības līmeņa uzlabošana (ietverot visus vides aspektus). Taču šī vienkāršā atziņa reformē un paplašina tradicionālo izpratni par cilvēktiesībām. Diskusija par materiālajām tiesībām uz vidi dod pamatu secinājumam, ka dziļākā būtībā materiālās tiesības uz vidi nav guvušas plašu atbalstu divu iemeslu dēļ - antropocentriskā interpretācija neatbilst šo tiesību jēgai, bet ekocentriskā interpretācija nesaskan ar tradicionālo cilvēktiesību izpratni.

Latvija pieder pie valstīm, kuru konstitūcijās fiksētais pamattiesību katalogs ir salīdzinoši plašs. Interpretējot konstitucionālo vides normu, Satversmes tiesa ir atzinusi, ka visas Latvijas Republikas Satversmes 8. nodaļā ietvertās pamattiesības, arī tiesības dzīvot labvēlīgā vidē ir piemērojamas tieši un nepastarpināti un ka tās visas, ievērojot specifiskās iezīmes, ir vienlīdz respektējamas un aizsargājamas. Tomēr arī apgalvojums, ka tiesības uz vidi ir tieši piemērojamas un attiecīgu lietu pieņemšana izskatīšanai tiesā vēl nedod garantiju efektīvai šo tiesību aizsardzībai. Par tiesībām uz vidi kā īstām cilvēka pamattiesībām var runāt tad, ja ir atrisināts jautājums par šo tiesību saturu.

Parasti, lai noskaidrotu pamattiesību saturu un apjomu, Satversmes tiesa ievēro Latvijai saistošās starptautiskās cilvēktiesību normas un vadās pēc to piemērošanas prakses. Kad ir šaubas par Satversmē ietverto cilvēktiesību normu saturu, tās iztulkojamas pēc iespējas atbilstoši tai interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē.

Atšķirībā no pārējām Satversmē fiksētajām pamattiesībām, tiesībām uz vidi vispārējs un vienots starptautiskais aizsardzības standarts nav noteikts. Līdz ar to Satversmes tiesa neizbēgami ir konfrontēta ar jautājumu par turpmākās stratēģijas izvēli: (1) stingri turēties pie savas doktrīnas par pamattiesību harmoniju ar starptautisko cilvēktiesību normām un mēģināt tiesības uz vidi „ielocīt” tradicionālo un starptautiski atzīto cilvēktiesību saturā, piemēram, caur ECT judikatūras prizmu; (2) skaidri apzināties, ka tiesības uz vidi ir jauna veida cilvēka pamattiesības, kas prasa inovatīvu pieeju, jo šajā gadījumā ceļš, pa kuru iet, ir jāveido pašai tiesai. Otrā gadījumā, paturot prātā specifisko aizsardzības objektu (*vide per se*), tiesību uz vidi satura aprises būtu meklējamas starptautiskajās rekomendatīvajās tiesībās, tiesību doktrīnā, kā arī citu valstu praksē, ievērojot attiecīgās valsts tiesību sistēmas īpatnības.

II Vides aspektu atklāšana pilsonisko tiesību saturā

Mūsdienu valsts konstitūcijā nostiprinātā valsts pienākuma aizsargāt vidi pienācīga izpilde ir priekšnoteikums starptautiski garantēto cilvēktiesību realizēšanai. Līdz ar to nepieciešams noskaidrot: (1) kā valsts konstitucionālais pienākums aizsargāt vidi ietekmē valsts varas funkcionēšanu; (2) cik lielā mērā cilvēks, aizsargājot savas starptautiski un nacionāli garantētās pilsoniskās tiesības ECTK sistēmā, var panākt, ka valsts ievēro pieņemtos vides likumus.

1. Vides aizsardzība kā konstitucionāls valsts pienākums

1.1. Konstitucionālo vērtību atklāšana un aizsardzība

Pasaulē ir vairāk nekā 100 valstis, kuru konstitūcijās vides aizsardzība ir iekļauta kā objektīvs valsts pienākums.²²⁶ Arī Latvijas Republikas Satversmes 115.pants noteic valstij pienākumu sniegt ziņas par vides stāvokli, rūpēties par vides saglabāšanu un uzlabošanu. Šādas konstitucionālās normas adresāts ir pati valsts. Parasti šāda norma pati par sevi neparedz indivīda subjektīvās tiesības uz vidi, taču, no otras puses, tā, lai arī netieši, tomēr ietekmē indivīdu saskarsmē ar valsts institūcijām.

Pirmkārt, Valsts pienākums aizsargāt vidi ir saistošs visiem valsts varas atzarojumiem.²²⁷ Vides aizsardzības atzīšana par konstitucionālu vērtību būtībā maina visu konstitūcijas līdzsvara sistēmu. Konstitucionālā vides norma uzliek pienākumu likumdevējam pieņemt vides aizsardzības likumus un tajos konkretizēt konstitucionālās vides normas saturu. Piemēram, Šveices Federālās Konstitūcijas 74.pants paredz Konfederācijas pienākumu pieņemt likumus par dabas vides un iedzīvotāju pasargāšanu no kaitējuma (traucējuma). Konfederācijai ir jānodrošina, lai šāds kaitējums (traucējums) tiktu novērsts. Attiecīgi novēršanas izmaksas ir jāsedz kaitējuma (traucējuma) izraisītājam.²²⁸ Savukārt saskaņā ar Lietuvas Konstitūcijas 54.pantu valstij ir jāaizsargā dabiskā vide, tās fauna un flora, atsevišķi dabas objekti un īpaši vērtīgas dabas teritorijas; jāuzrauga, lai dabas resursi tiktu izmantoti

²²⁶ Shelton, D. Human rights, Health and Environmental Protection: Linkages in Law and Practice. Pieejams: <http://www.cedha.org.ar/docs/doc92.htm> [aplūkots 2008.gada 11.aprīlī].

²²⁷ Klepfers, M. Vides aizsardzība konstitucionālajās tiesībās: Vācijas Pamatlikuma 20.a pants. *Likums un Tiesības*, 5.sējums, nr.11(51), 2003.gada novembris, 323.-324.lpp.

²²⁸ Federal Constitution of the Swiss Confederation. Pieejams: <http://www.admin.ch/ch/e/rs/101/indexhtml> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

saprātīgi, notiktu to atjaunošana un vairošana. Zemes izsmelšana, ūdeņu un gaisa piesārņošana, radioaktīvas ietekmes radīšana, kā arī floras un faunas noplicināšana ir aizliegta ar likumu.²²⁹

Otrkārt, konstitucionālās vides normas iespaidā arī tiesību piemērošanai jāklūst ievērojami “ekoloģiskākai”.²³⁰ Šī norma ir vadlīnija, izpildvarai darbojoties piešķirtās rīcības brīvības ietvaros, un tiesību normu iztulkošanā. Turklāt izpildvaras lēmumu pieņemšanā konstitucionālajai vides normai ir jāpaaugstina vides aizsardzības apsvērumu nozīmīgums. Arī tiesām konstitūcijas piemērošanā jātiecas atklāt tajā nostiprinātās vērtības un īstenot tās praksē.²³¹

Šādas konstitucionālās vērtības atklāšanas un aizsardzības piemērs ir Lietuvas Konstitucionālās tiesas nolēmums, kurā, interpretējot Lietuvas Konstitūcijas 54.pantu, tiesa atzina, ka zeme, meži un ūdenstilpes ir īpašuma objekti un arī dabas objekti. Šo objektu duālais raksturs padara tos par īpašiem tiesību objektiem, jo to izmantošana un aizsardzība ir cilvēka kā bioloģiskas un sociālas būtnes pastāvēšanas vide, cilvēka un sabiedrības eksistences un attīstības priekšnosacījums, tautas labklājības pamats. Līdz ar to likumdevējam ir jānosaka tāds tiesiskais regulējums, kas paredzētu arī šo objektu īpašniekiem pievienoties Konstitūcijā nostiprinātajai sabiedrības vides aizsardzības interesei tādā veidā, lai tam īpašumā esošā zeme, meži un ūdenstilpes tiktu izmantotas tikai pienācīgi un racionāli; lai ar šiem objektiem netiktu nodarīts kaitējums videi.²³²

1.2. Dažādas pieejas atsevišķās nacionālajās tiesībās

Jautājumā par to, cik lielā mērā konstitucionālais valsts pienākums aizsargāt vidi ietekmē tiesas spriešanu, virknē valstu iezīmējas divas krasi atšķirīgas pieejas. Tās var raksturot kā minimālismu un maksimālismu.²³³ “Minimālisms” ir izteikti atturīga tiesas nostāju (pat pašierobežošanās) jautājumā par konstitucionālajiem valsts politikas uzdevumiem. Par klasisku minimālisma piemēru var uzskatīt Amerikas Savienoto Valstu tiesām raksturīgo pieeju. Tā tiek pamatota ar argumentu, ka vides

²²⁹ Constitution of the Republic of Lithuania. Pieejams:

<http://litlex.lt/Litlex/eng/Frames/Laws/Documents/CONSTITU.HTM> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

²³⁰ Klepfers, M. Vides aizsardzība konstitucionālajās tiesībās: Vācijas Pamatlikuma 20.a pants. *Likums un Tiesības*, 5.sējums, nr.11 (51), 2003.gada novembris, 328.lpp.

²³¹ Karpen, U. Efectuating the Constitution: Constitution Law in View of Economic and Social Progress. Grām.: *Interpretation and Direct Application of the Constitution*. Vilnius: The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2002, p.59.

²³² Citēts pēc Lietuvas Konstitucionālās tiesas tiesneša A.Abramavičius referāta “Konstitucionālie vides aizsardzības aspekti Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas jurisprudencē” tēzēm. Grām.: *Konstitucionālie vides aizsardzības aspekti konstitucionālās tiesas jurisprudencē un citas konstitucionālās jurisprudences problēmas*. Viļņa: Lietuvas Republikas Konstitucionālā tiesa, 2009, 109.-110.lpp.

²³³ du Bois, F. Social Justice and the Judicial Enforcement of Environmental Rights and Duties. Grām.: *Human Rights Approaches to Environmental Protection*. Boyle A., Anderson M. (eds.). Oxford: Clarendon Press, 2003, p.168.

aizsardzība kā konstitucionāls valsts uzdevums ir norma, kuru bez tālāka likumdevēja noregulējuma tiesa nevar tieši piemērot.

Savukārt maksimālismu raksturo tiesas „aktīvisms”, kas izpaužas tiesas centienos iedzīvināt tiesības uz vidi, neraugoties uz to, ka konstitūcijā tās *expressis verbis* nav nostiprinātas. Īpaši spilgti maksimālisms izpaužas Dienvidaustrumu Āzijas valstu, īpaši Indijas tiesu praksē. Indijas Augstākā tiesa valsts politikas mērķi - aizsargāt vidi, interpretējot kopsakarā ar cilvēka pamattiesībām uz dzīvību, ir atzinusi, ka indivīdam ir tiesības uz konstitūcijā paredzētajiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, lai tiktu novērsts tāds ūdens un gaisa piesārņojums, kas apdraud viņa dzīves kvalitāti. Tiesa arī norādījusi, ka tai kā Konstitūcijā nostiprināto sociālo mērķu īstenošanas orgānam ir pienākums aizliegt tādas valsts un privātpersonu darbības, kas izjauc vidē pastāvošo ekoloģisko līdzsvaru. Par tiesu izteiktu aktīvismu liecina, piemēram, tas, ka tiesa uzdod ne vien slēgt raktuves, kas negatīvi ietekmē vidi, bet arī nodibina sava veida „rehabilitācijas” komiteju, lai tā nodrošinātu, ka raktuvju īpašniekam tiktu piešķirta līdzvērtīga vieta citur.

Amerikas Savienoto Valstu un Indijas tiesu atšķirīgie skatījumi uz vides jautājumu risināšanu liek domāt, ka noteicošais faktors ir ne tik daudz tas, kā konstitucionālā vides norma ir formulēta, cik tas, kādas tradīcijas, nacionālās īpatnības, vēsturiskā situācija vai citi apstākļi slēpjas aiz tiesību normas gramatiskā izteikuma. Piemēram, tiesas pieeja vides lietās var sakņoties attiecīgās valsts tradicionālajā izpratnē par to, kas ir „sabiedrības intereses” un kā tās veicināt. Tiesas aktīvisms var netieši norādīt uz to, ka pārējie valsts varas nozarojumi vides aizsardzības jomā darbojas neefektīvi.²³⁴

Izteikts minimālisms apgrūtina sociālā taisnīguma iedibināšanu, turpretī izteikts maksimālisms apdraud varas dalīšanas principa ievērošanu. Tāpēc vides lietu iztiesāšanā tiesām ir jāatrod pieeja, kas nodrošinātu, ka nepārkāpjot varas dalīšanas principu, tiktu ievērots arī sociālais taisnīgums. Lai to panāktu, neraugoties uz konstitucionālās vides normas abstraktumu, tiesām ir jāuzņemas iniciatīva (jābūt aktīvām) un soli pa solim jāatklāj konstitucionāli aizsargāto vērtību saturs, kā arī jātiecas tās iedzīvināt. Vienlaikus, lai tiesa nepārsniegtu savu konstitucionālo kompetenci, nepieciešamo vides aizsardzības pasākumu īstenošana ir jāatstāj izpildvaras ziņā. Protī, tiesai nav jānoteic, kādi pasākumi veicami, lai radušos vides problēmu novērstu. Tiesas uzdevums ir pamatot, kāpēc apstrīdētais akts vai rīcība ir pretrunā ar konstitucionāli aizsargāto vērtību.

²³⁴ Sk.: Anderson, M. Public Interest Perspectives on the Bhopal Case: Tort, Crime or Violation of Human Rights? Grām.: *Public Interest Perspectives in Environmental Law. Robinson D., Dunkley J. (eds.)*. London, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: Wiley Chancery a Division of John Wiley & Sons, 1995, pp.154.-171.

Tādējādi redzams, ka ir nepamatoti savstarpēji pretnostatīt vides aizsardzību kā objektīvu valsts pienākumu un subjektīvās tiesības uz vidi, jo tie abi ir uzlūkojami nevis kā divas viena otru izslēdzošas alternatīvas, bet gan kā divi savstarpēji papildinoši (komplimentāri) vides aizsardzības elementi (aspekti).

2. Vides aizsardzība ECTK ietvaros

Neraugoties uz to, ka daudzi nozīmīgi starptautiskie līgumi cilvēktiesību jomā ir pieņemti pirms vides aizsardzība kļuva par vienu no starptautisko tiesību prioritātēm,²³⁵ tiek uzskatīts, ka, mobilizējot jau esošās cilvēktiesības, šos līgumus iespējams izmantot arī vides aizsardzības mērķu sasniegšanai.²³⁶

Tā kā cilvēka labklājību un dzīves kvalitāti lielā mērā noteic tieši politiskā iekārta, vides jautājumus nav iespējams strikti nodalīt no pilsoniskajām un politiskajām tiesībām.²³⁷ Turklāt jāņem vērā, ka Eiropas reģionā ar ECTK ir izveidots efektīvs cilvēktiesību aizsardzības mehānisms galvenokārt pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Tā efektīvā darbība ir rosinājusi domu par to, ka atsevišķus ECTK pantus iespējams izmantot arī vides aizsardzības mērķu sasniegšanai.²³⁸

Balstoties uz ECT praksi, vides aizsardzības nolūkos perspektīvākie ECTK panti, kurus iespējams izmantot, ir 8.pants (tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi), 2.pants (tiesības uz dzīvību), 6.pants (tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu), un Pirmā protokola 1.pants (tiesības uz īpašumu).²³⁹ Turklāt tiek uzskatīts, ka minēto pantu satura interpretēšana vides kontekstā novērš vairākas būtiskas problēmas, kas nenovēršami rastos, ja tiesības uz vidi atzītu par patstāvīgām cilvēktiesībām. Proti, šāda subjektīvo vides tiesību atvasināšana no dienas kārtības svītro jautājumu par tiesību uz vidi neskaidro saturu un iespējamo konfliktu, kas tām varētu veidoties ar citām ECTK aizsargātajām tiesībām.²⁴⁰

Tomēr tas, cik efektīvi ECTK var kalpot arī vides aizsardzības mērķiem, lielā mērā ir atkarīgs no vairākiem būtiskiem faktoriem: (1) personai, kura vēršas ECT (iesniedzējam) un netieši lūdz arī

²³⁵ Piemēram, ECTK parakstīta 1950.gada 4.novembrī, Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām un Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām tika apstiprināti un atvērti parakstīšanai 1966.gada 16.decembrī.

²³⁶ Tādos ieskatos ir, piemēram, J. Merills (J.Merills), R. Čerčils (R.Churchill) un daudzi citi starptautisko tiesību zinātnieki; - sk. Anderson M. *Human Rights Approaches to Environmental Protection: An Overview*. Grām.: *Human Rights Approaches to Environmental Law*. A.Boyle, M. Anderson (eds.) New York: Oxford University Press, 2003, p.4.

²³⁷ DeMerieux, M. Deriving Environmental Rights from the European Convention For the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol.21, No 3, 2001, p.523.

²³⁸ Šādu procesu mēdz apzīmēt ar izteikumu "greening of the human rights"; - sk.: Birnie P., Boyle A., Redgwell C. *International Law & the Environment. Third edition*. New York: Oxford University Press, p.271.

²³⁹ Reid, K. *A Practicioners Guide to the European Convention on Human Rights*, 2nd Edition, London: Sweet&Maxwell, 2004, p.284., 459–460.

²⁴⁰ DeMerieux, M. Deriving Environmental Rights from the European Convention For the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol.21, No 3, 2001, p.558-561.

vides aizsardzību, ir jābūt cietušanai ECTK izpratnē; (2) piekļuvi ECT ietekmē vides piesārņojuma pakāpe un raksturs; (3) ECT doktrīnas *par* konvencijas dalībvalstu nacionālajām institūcijām atvēlēto vērtēšanas ietvaru jeb telpu (*angl.- the margin of appreciation*) izmantošana; (4) tiesnešu izpratne, apņēmība un vēlme interpretēt minētos konvencijas pantus tā, lai atklātu tajos tādu nozīmi, kādas nebija sākotnēji.

2.1. Locus standi

ECTK 34.pants dod tiesības ar iesniegumu (sūdzību) ECT vērsties jebkurai fiziskai personai, nevalstiskai organizācijai vai indivīdu grupai, kas pamato, ka attiecīgā valsts ir aizskārusi viņu tiesības, kuras aizsargā ECTK. Savukārt 35.pantā paredzēti lietu pieņemamības kritēriji.²⁴¹ Lai indivīds, personu grupa vai organizācija (fiziskā vai juridiskā persona) būtu tiesīga vērsties tiesā pēc tiesību aizsardzības (*locus standi*), iesniedzējam ir jābūt cietušajai personai (konvencijas pārkāpuma upurim), proti, tādai personai, kuras tiesības ar valsts darbību vai bezdarbību ir aizskartas.

Kā liecina ECT prakse, atsevišķu personu vai to grupu iesniegumi par radioaktīvo atkritumu izvietošanu viņu dzīvesvietas tuvumā; par bīstamo atkritumu apglabāšanu jūrā, kas pēc iesniedzēju domām apdraud viņu tiesības uz dzīvību, kā arī nākamo paaudžu tiesības; par valsts lēmumu izmantot kodolenerģiju; par atļaujas izsniegšanu AES; par kodolatkritumu pārvadāšanu pa dzelzceļu galvenokārt ir nolemti neveiksmei. Lietas pēc šādiem iesniegumiem visbiežāk netiek ierosinātas, pamatojoties uz to, ka iesniegums ir acīmredzami nepamatots. Minētajos gadījumos iesniedzējs nevar pamatot, ka salīdzinājumā ar citiem iedzīvotājiem viņš ir īpaši apdraudēts (piemēram, ka atomelektrostacijas darbības nosacījumi viņu pakļaus ne vien nopietnam, bet salīdzinājumā ar citiem, arī īpaša apdraudējuma riskam). Līdz ar to vispārīgā vides aizsardzības kontekstā iesniedzējam ir grūtības pierādīt, ka viņš ir atzīstams par cietušo ECTK izpratnē. Turklāt personu individuālie iesniegumi parasti nevar tikt izmantoti, lai novērstu konvencijas aizsargāto tiesību potenciālu pārkāpumu.²⁴² Iesniedzējam, kurš sūdzējās par valsts lēmumu iegūt kodolenerģiju viņa dzīves vietas tuvumā, ECT

²⁴¹ Sk. ECTK 35.panta trešo daļu, pēc kura tiesa atzīst par nepieņemamu jebkuru individuālu sūdzību, kuru tā uzskata par neatbilstošu Konvencijas vai tās protokolu nosacījumiem, par acīmredzami nepamatotu vai par tādu, ar kuru ļaunprātīgi tiek izmantotas individuālās sūdzības iesniegšanas tiesības, kā arī ja sūdzības iesniedzējs nav cietis būtiskas neērtības (*significant disadvantage*). Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejams: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/56D2c838-7133-4010-8d00-99be58570b95/0/LVA_CONV.pdf [aplūkots 2010.gada 5.augustā].

²⁴² DeMerieux, M. Deriving Environmental Rights from the European Convention For the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol.21, No 3, 2001, p.534.

izvirzītā prasība pamatot “nopietna, specifiska un nenovēršama riska esamību”, ir gandrīz neizpildāma.²⁴³

Tādējādi redzams, ka ECTK paredzētie *locus standi* noteikumi un to interpretācija tiesas praksē pagēr sūdzības iesniedzējam pamatot tiešas saiknes esamību starp cietušo (novērtējamas sekas) un attiecīgo valsts darbību vai bezdarbību. Minētais apstākļi lielā mērā samazina sūdzības iesniedzēju sekmes ECT panākt ar vidi saistīto interešu aizsardzību.

2.2. Nacionālajām institūcijām (iestādēm) piešķirtais vērtēšanas ietvars

Samērīguma princips (*angl.- proportionality*) ir viens no galvenajiem kritērijiem, kuru ECT izmanto, nosakot, vai valsts pieļāvusi cilvēktiesību pārkāpumu. Turklāt, veicot tā saukto proporcionalitātes testu, ECT vadās no pieņēmuma, ka nacionālajām institūcijām ir zināma rīcības brīvība, jeb vērtēšanas ietvars, kurā tās var lemt par attiecīgo cilvēktiesību ierobežošanas nepieciešamību un kurā valsts lēmumi ir atzīstami par leģitīmiem.²⁴⁴ Tā kā nacionālajām institūcijām ir pilnīgākas zināšanas par vietējiem apstākļiem, tās var labāk spriest par nepieciešamību noteikt cilvēktiesību ierobežojumus.

Nacionālo institūciju vērtēšanas un lemsanas brīvības ietvaram ECT praksē ir visai plaša amplitūda. Tas var būt gan šaurš, gan arī plašs, sākot no ļoti stingras ECT kontroles pār valsts noteiktajiem cilvēktiesību ierobežojumiem līdz pat īpašai pietātei pret konvencijas dalībvalsts institūcijas pieņemtajiem lēmumiem. Vērtēšanas ietvars parasti ir atkarīgs no vairākiem faktoriem (no lietas apstākļiem, no mērķa, kādam ierobežojums noteikts, u.c.). Salīdzinoši plašāks vērtēšanas ietvars ir tad, ja valstij ECTK nostiprināto tiesību aizsardzībai ir jāveic kādi pozitīvi pienākumi. Tā kā mērķi ir iespējams sasniegt ar dažādiem līdzekļiem, tad noteikt to, kādi pasākumi veicami, ECT visbiežāk atstāj dalībvalsts ziņā. Salīdzinoši plašāks vērtēšanas ietvars būs arī tad, ja ir nepieciešams atrast līdzsvaru starp divām ECTK aizsargātajām tiesībām. Savukārt visplašākais vērtēšanas ietvars dalībvalstij ir jomās, kurās konkrētā lēmuma pieņemšanai ir jāizdara izvēle starp ekonomisko, sociālo vai vides politiku.²⁴⁵ Tā kā vides un teritorijas plānošanas jautājumi pieder tieši šai lietu kategorijai, iespējamība, ka lietas iznākums iesniedzējam būs sekmīgs, nav augsta. “Vides” lietās, kurās parasti jāņem vērā arī

²⁴³ DeMerieux, M. Deriving Environmental Rights from the European Convention For the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol.21, No 3, 2001, p.554.

²⁴⁴ ECT doktrīnas apzīmējums angļu val. „the margin of appreciation”. Vienīgi tad, kad dalībvalsts institūcija (iestāde) šo ietvaru pārsniedz, ECT atzīst, ka ir noticis ECTK pārkāpums;— sk.: Coppel, J. The Human Rights Act 1998. Enforcing The European Convention in the Domestic Courts. London: John Wiley & Sons, 1999, p. 65-66.

sarežģīti sociālie un tehniskie aspekti, nacionālās institūcijas ir vairāk piemērotas noteikt taisnīgu līdzsvaru starp dažādām tiesiski aizsargājamām interesēm.²⁴⁶

Ja persona ar individuālu sūdzību un saistībā ar vides aizsardzības interesi vēršas ECT, sūdzību iespējams pamatot ar ECTK 8.panta pārkāpumu, bet ļoti nopietnos gadījumos, kad pastāv vides kaitējuma izraisīts dzīvības apdraudējums vai letālas sekas – arī ar ECTK 2.panta pārkāpumu. Ja iesniedzējs sūdzās par ierobežojumiem īpašuma izmantošanā, kuri saistīti ar apstākļiem vidē, tad sūdzību iespējams pamatot gan ar ECTK Pirmā protokola 1.panta, gan ar 8.panta pārkāpumu. Sūdzību vides kontekstā iespējams pamatot arī ar ECTK 6.panta pārkāpumu.

Visi minētie ECTK panti ietver izņēmumus, kuri pieļauj iespēju noteikt tiesību ierobežojumus. Piemēram, ECTK 8.pants paredz, ka ikvienam ir tiesības uz savu privāto un ģimenes dzīvi, un valsts institūcijas nedrīkst traucēt nevienam baudīt šīs tiesības, izņemot gadījumos, kas, cita starpā, nepieciešami, lai aizstāvētu valsts ekonomiskās labklājības intereses. Savukārt ECTK Pirmā protokola 1.pants noteic, ka jebkurai personai ir tiesības uz īpašumu, taču tas neierobežo valsts tiesības izdot tādus likumus, kādus tā uzskata par nepieciešamiem, lai cita starpā kontrolētu īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm.

Tas nozīmē: ja iesniedzējs norāda, ka vides kaitējums no kāda projekta (objekta) aizskar viņa tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi, tad valsts savukārt var norādīt, ka šādu ierobežojumu attaisno valsts ekonomiskās labklājības intereses. Turpretī, ja iesniedzējs sūdzas par vides aizsardzības interesēs noteiktajiem īpašuma izmantošanas ierobežojumiem, valsts var norādīt, ka tā kontrolē īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm. ECT prakse ļauj secināt, ka tiesa dalībvalstij izvirzījusi prasību atrast taisnīgu līdzsvaru starp indivīda tiesībām un plašākām sabiedrības interesēm.²⁴⁷ Valstij ir rīcības brīvība noteikt taisnīga līdzsvara sasniegšanai nepieciešamos pasākumus. Proporcionalitātes testa ietvaros ECT vērtē, vai valsts ir iedibinājusi taisnīgu līdzsvaru. ECTK pārkāpumi tiek konstatēti tad, ja lietas konkrētajos apstākļos valsts šādu līdzsvaru nav radījusi.

²⁴⁵ Coppel, J. *The Human Rights Act 1998. Enforcing The European Convention in the Domestic Courts*. London: John Wiley & Sons, 1999, p.165.

²⁴⁶ Boyle, A. Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment. *Fordham Environmental Law Review*, Vol. XVIII, 2007, p.486.

²⁴⁷ Douglas-Scott, S. *Environmental Rights in the European Union - Participatory Democracy Or Democratic Deficit?* Grām.: *Human Rights approaches to Environmental protection*, A.Boyle and M.Anderson (eds.). Oxford: Clarendon Press, 2003, p.111.

2.3. Vides aspekti ECTK aizsargāto cilvēktiesību saturā

A. Tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi

ECTK 8.pants, kas aizsargā personas tiesības privāto un ģimenes dzīvi, ar vidi saistīto materiālo tiesību jautājumu risināšanai ECT ieskatā ir vispiemērotākais. Sākotnēji privātums tika apskatīts indivīda personiskās un seksuālās dzīves, cilvēka cieņas un reputācijas, korespondences noslēpuma un mājokļa neaizskaramības kontekstā. Laika gaitā tā saturs ir ticis paplašināts. Iespējams, ka norāde uz mājokli pavēra iespēju šā panta saturā ietvert arī vides piesārņojuma aspektu.²⁴⁸ Līdz ar to tagad ECTK 8.pants aizsargā arī privātās dzīves kvalitāti, saprātīgās robežās nodrošina iespēju baudīt mājokļa (mājas) ērtības (*angl. – amenities of one's home; living space*).²⁴⁹ Vairākās lietās ECT atzinusi, ka būtisks vides piesārņojums (troksnis, piesārņojošo vielu emisijas, smakas, vibrācijas) var ietekmēt cilvēka labklājību un novest pie ECTK 8.panta pārkāpuma. Turklāt jēdziens „mājas” kā dzīves telpu saprot plaši, ietverot tajā arī cietuma kameru.²⁵⁰

Saistībā ar ECTK 8.pantu tiesā ir izskatītas lietas par piesārņojumu un tā radītām neērtībām gan no tuvumā esošām lidostām un transporta maģistrālēm, gan no lielu objektu (HES, aizsprostu, utml.) būvniecības, gan arī no rūpniecības uzņēmumu darbības un atkritumu apsaimniekošanas. Liela daļa no ECT līdz šim izskatītajām šīs kategorijas lietām ir bijusi saistīta ar trokšņa piesārņojumu, kuru rada lidostas vai automaģistrāles.

Izskatot jautājumu par troksni no Hītrovās lidostas (Lielbritānijā) tika atzīts, ka ECTK 8.pants aptver ne vien tiešu darbību, kas vērsta pret personas mājokli, bet arī netiešu traucējumu, t.i., nenovēršamas sekas pasākumiem, kas nav vērsti pret iesniedzēju tieši.”²⁵¹ Tomēr, ievērojot 8. panta otro daļu, ECT nolēma, ka šāds ierobežojums ir attaisnojams, jo ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā valsts ekonomiskajai labklājībai. Ar lidostas darbību samērīgums nav pārkāpts, ja vien iesniedzējam bez būtiskām grūtībām un zaudējumiem ir iespējams pārcelties uz dzīvi citur.²⁵²

ECT ir arī atzinusi, ka troksnis, ko rada Hītrovās lidostā pieaugušais nakts lidojumu skaits, ierobežo apkārtnē dzīvojošo personu tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi lielā mērā tāpēc, ka miega

²⁴⁸ DeMerieux, M. Deriving Environmental Rights from the European Convention For the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol.21, No 3, 2001, p. 529.

²⁴⁹ ECT 1990.gada 21.februāra sprieduma lietā *Powell and Raynor v. the UK*, 40.punkts. Series A, Vol.172.

²⁵⁰ ECT 2009.gada 7.aprīļa spriedums lietā *Brândușe v. Romania* (6586/03).

²⁵¹ Churchill, R. Environmental Rights In Existing Human Rights Treaties. Grām.: *Human Rights Approaches to Environmental Protection*. A. Boyle and M.Anderson (eds.). Oxford: Clarendon Press, 2003, p.92.

²⁵² ECT 1990.gada 21.februāra spriedumu lietā *Powell and Raynor v. the UK*. Series A, Vol.172.

traucējumi rada veselības problēmas. Tiesas ieskatā: līdzsvarojot individuālās tiesības un vispārējo labklājību tik jutīgā jomā, kāda ir vides aizsardzība, valsts nedrīkst atsaukties vienīgi uz ekonomisko labklājību. Trokšņa ietekme uz individuālajām tiesībām valstij ir iespējami jāsamazina, meklējot alternatīvus risinājumus un kopumā cenšoties izvirzītos mērķus sasniegt tādā veidā, lai iespējami mazākā mērā ierobežotu cilvēktiesības.²⁵³

Dažādas piesārņojuma formas. Šajā jomā viena no nozīmīgākajām ECT lietām ir *Lopez – Ostra pret Spāniju*.²⁵⁴ Tā ir pirmā lieta, kurā ECTK 8.panta pārkāpums tika atzīts vides piesārņojuma sakarā. Spriedums šajā lietā pavēra iespēju 8.pantu piemērot ne tikai trokšņa piesārņojuma gadījumā, kā tas bija līdz tam, bet arī citos vides piesārņojuma gadījumos. Turklāt tā ir arī viena no vadošajām lietām šajā jomā.

Iesniedzējai un viņas meitai tika konstatēta veselības pasliktināšanās, kas radās no viņu dzīves vietai blakus esošās atkritumu apstrādes iekārtas emisijām. Atkritumu apstrādes ražotne darbojās bez nepieciešamās atļaujas. Bet tās operators nebija ievērojis noteikto kārtību šādas atļaujas saņemšanai. Iesniedzējai neizdevās Spānijas tiesās panākt kompensāciju.

Balstoties uz ECT atziņām šajā lietā, var izdarīt šādus būtiskus secinājumus. Pirmkārt, tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi var tikt ierobežotas arī tad, ja vides piesārņojums būtiski neapdraud iesniedzēja veselību.²⁵⁵ Otrkārt, tā kā nav izveidots atbilstošs kontroles mehānisms pār piesārņojošām darbībām, kurām nepieciešama iepriekšēja atļauja, valsts nav nodrošinājusi taisnīgu līdzsvaru starp pilsētas ekonomiskās labklājības interesēm un iesniedzējas tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi. Treškārt, ievērojot, ka taisnīgu līdzsvaru valsts nav sasniegusi, ir pārkāptas iesniedzējas tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi. Pie līdzīgiem secinājumiem ECT nonāca arī lietā *Anna Marija Gerra un 39 citi pret Itāliju*²⁵⁶ dažus gadus vēlāk.

Nelielas Itālijas pilsētiņas Manfredonijas tuvumā atradās paaugstināta rūpnieciskās avārijas riska rūpnīca, uz ko attiecas EK SEVESO direktīvas prasības drošības pasākumu plānošanai un apkārtnes iedzīvotāju informēšanai par pastāvošo risku un rīcību avārijas situācijā. Rūpnīca minētās prasības pilnībā nebija izpildījusi. Tajā jau bija notikušas vairākas avārijas, kuru rezultātā hospitalizēti cilvēki. Pilsētas pašvaldības izveidotā komisija konstatēja, ka rūpnīcas emisijas neatbilst prasībām un ka ietekmes uz vidi novērtējuma procedūra veikta nepilnīgi. Neraugoties uz to valsts iestādes neveica atbilstošus pasākumus un rūpnīca turpināja darboties.

²⁵³ ECT 2003.gada 8.jūlija spriedums lietā *Hatton and Others v.the UK*, (36022/97).

²⁵⁴ ECT 1994.gada 9.decembra spriedums lietā *Lopez – Ostra v. Spain*, (16798/90).

²⁵⁵ Turpat, 51.punkts.

²⁵⁶ ECT 1998.gada 19.februāra spriedumu lietā *Guerra and others v. Italy*, (14967/89).

Lai gan iesniedzēji sūdzējās par to, ka valsts ir pārkāpusi ECTK 2.pantu (tiesības uz dzīvību) un 10.pantu (kas paredz vārda brīvību), jo tā nav viņus nodrošinājusi ar informāciju par pastāvošo vides risku un par plānotajiem riska novēršanas pasākumiem, kā arī par pasākumiem avārijas gadījumā, kā to paredz ES prasības (tā sauktā SEVESO direktīva), tomēr ECT atzina, ka ar ECTK 10.pantu aizsargāto vārda brīvību nevar interpretēt tā, ka līdzīgos apstākļos, kādi ir šie, valstij būtu pozitīvs pienākums pēc savas iniciatīvas vākt un izplatīt informāciju.²⁵⁷ Tiesa atsaucās uz spriedumu lietā *Lopezza – Ostra pret Spāniju* un atzina, ka līdzīgi kā tur, arī šajā gadījumā ir noticis ECTK 8.panta pārkāpums, un ka valsts nav nodibinājusi taisnīgu līdzsvaru starp iesniedzēju tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi un valsts ekonomiskās labklājības interesēm, jo tā nav izveidojusi kontroles mehānismu pār to, vai un kādā veidā paaugstināta vides riska rūpnīca apkārtnes iedzīvotājiem sniedz informāciju par pastāvošo risku un tā novēršanas vai samazināšanas iespējam.

Tradicionālais dzīvesveids. ECTK 8.panta ietvarā ir iespējams apskatīt arī jautājumu par tradicionālā dzīvesveida aizsardzību. Piemēram, divi sāmu tautības pārstāvji, atsaucoties uz šīs normas pārkāpumu, vērsās ECT pret ierosināto HES projektu, ko īstenojot, tiktu appludināta daļa no viņu tradicionālajām briežu ganībām.²⁵⁸ Eiropas Cilvēktiesību komisija, no vienas puses, atzina, ka sāmu tradicionālais dzīvesveids varētu tikt apdraudēts un tas varētu novest pie privātās dzīves aizskāruma ECTK izpratnē. Taču, no otras puses, tās ieskatā platība, kuru plānots appludināt, bija pārāk maza, lai uzskatītu, ka ir noticis 8.panta pārkāpums. Šāda vērtējuma rezultātā iesniegumi tika atzīti par izskatīšanai nepieņemamiem.

Piesardzības princips. Lietā *Tatars pret Rumāniju*²⁵⁹ tiesa norādīja, ka pastāvot ievērojamam personas veselības un labklājības apdraudējuma riskam, valstij ir pienākums šādu risku novērtēt. Turklāt novērtējumam jābūt gan tad, kad tiek lemts par atļaujas izsniegšanu piesārņojošās darbības veikšanai, gan arī tūlīt pēc tehnoloģiskās avārijas. Jau sākotnējais rūpnieciskās darbības ietekmes uz vidi novērtējums liecināja, ka šāds risks cilvēku veselībai un arī videi pastāv, jo valsts iestāžu izvirzītās prasības bija nepietiekamas, lai novērstu būtiska kaitējuma iespējamību. Tomēr arī pēc tam, kad rūpnīcā notika tehnoloģiskā avārija, valsts tās darbību neapturēja. Tiesas vērtējumā tas liecina par piesardzības principa pārkāpumu.²⁶⁰ Tiesa secināja, ka valsts nav ievērojusi savu pienākumu

²⁵⁷ ECT 1998.gada 19.februāra sprieduma lietā *Guerra and others v. Italy*, (14967/89), 53.punkts.; - sk. arī Shelton D. Human Rights, Health and Environmental Protection: Linkages in Law and Practice. A Background Paper (2002). Pieejams: <http://www.cedha.org.ar/docs/doc92htm> [aplūkots: 11.04.2008. gada 11.aprīlī].

²⁵⁸ 1983.gada 3.oktobra lēmumu par sūdzības pieņemamību “*G.and E. v. Norway*”, (9278/81; 9415/81).

²⁵⁹ ECT 2009.gada 27.janvāra spriedums lietā *Tatar v. Romania* (67921/01).

²⁶⁰ Piesardzības principu ECT interpretējusi šādi: saskaņā ar šo principu noteiktības (skaidrības) trūkums par pašreizējām zinātnes un tehniskajām zināšanām nevar valstij būt par attaisnojumu, lai neveiktu efektīvus un proporcionālus pasākumus.

pieņemamā pakāpē novērtēt uzņēmuma darbības risku un veikt piemērotus pasākumus, lai aizsargātu skarto personu tiesības uz privāto dzīvi ECTK 8.panta izpratnē un daudz plašāk arī viņu tiesības uz veselīgu un aizsargātu vidi.

Procesuālās vides tiesības. ECTK normu saturā ECT ir atklājusi arī Orhūsas konvencijas garantēto procesuālo vides tiesību atsevišķus aspektus. Piekļuve informācijai vides jautājumos ir apskatīta ECTK 2. un 8.panta ietvaros. Orhūsas konvencijas iespaidā ECT ir atzinusi, ka, pamatojoties uz ECTK 8.pantu, eventuāli skartajām personām jābūt pieejamai informācijai par pastāvošo vides risku. Taču tiesības uz šādu informāciju ir vienīgi tad, ja tiek veiktas bīstamas darbības, kas apdraud dzīvību.²⁶¹

Veicot bīstamas darbības, turklāt, ja to iespējamās sekas uz cilvēka veselību nav prognozējamas (kodolizmēģinājumi), valstij ir pienākums izveidot efektīvu un pieejamu procedūru, kas tām personām, kuras šajās darbībās bijušas iesaistītas, dotu iespēju iegūt atbilstīgu informāciju.²⁶² Minētos gadījumus vieno apstākļi, ka indivīdam ir tiesības apzināties un novērtēt risku, kādām viņš ir pakļauts. Pienākums sniegt informāciju izriet no pastāvošā riska, ka var rasties pilsonisko tiesību aizskārums.

Lai aizsargātu ECTK garantētās cilvēktiesības, valstij ir vairāki ar vides aizsardzību saistīti pozitīvi pienākumi. Proti, valstij ir pienākums ievērot savus pieņemtos vides likumus: izveidot piesārņojošu darbību kontroles mehānismu; sniegt informāciju par vides pasākumiem indivīdiem, lai viņi varētu novērtēt veselības apdraudējuma risku, kāds pastāv, dzīvojot blakus piesārņojuma avotam; rūpīgi novērtēt paredzētās darbības ietekmi uz vidi un cilvēku veselību. Būtiska veselības un labklājības apdraudējuma riska gadījumā valstij ir pienākums ievērot piesardzības principu: šādu risku novērtēt, kā arī avārijas gadījumā veikt atbilstošus pasākumus ECTK tiesību aizsardzībai.²⁶³

Tomēr par 8.panta tiesību ierobežojumu var runāt vienīgi tad, ja minētie vides faktori tieši un būtiski ietekmē personas privāto dzīvi. Lai to noskaidrotu, ECT izdara apsvērumus, izmantojot šādus kritērijus: (1) nosaka, vai starp valsts darbību un negatīvo ietekmi uz personas tiesībām ir cēloniskais sakars; (2) vai vides faktoru negatīvā ietekme uz personas tiesībām sasniedz zināmu būtiskuma līmeni (apgrūtinājuma intensitāte, ilgums, kopējais vides konteksts). Konstatējot personas tiesību ierobežojumu, ECT pārbauda, vai starp sabiedrības ekonomiskajām interesēm (kuru dēļ veidojas negatīvi vides faktori) un personas tiesībām uz privāto dzīvi valsts ir nodibinājusi taisnīgu līdzsvaru.

²⁶¹ ECT 2004.gada sprieduma lietā *Öneryildiz v. Turkey*, (489399/99), 41.punkts.

²⁶² ECT 1998.gada 9.jūnija sprieduma lietā *McGinley and Egan v. the UK* (21825/93, 23414/94), 27.punkts.

²⁶³ ECT 2009.gada 27.janvāra spriedums lietā *Tartar v.Romania*, (67021/01).

ECT ieskatā taisnīgs līdzsvars nav sasniegts tad, ja: (1) valsts nav paredzējusi un veikusi preventīvus pasākumus, lai kontrolētu objektus (piesārņojošu darbību) ar būtisku negatīvu ietekmi uz personas tiesībām;²⁶⁴ (2) valsts ir paredzējusi preventīvus pasākumus, taču nav nodrošinājusi to izpildi un ievērošanu.²⁶⁵ Šādā izvērtējumā izšķiroša nozīme ir apstāklim, ka valsts (iestādes) darbība vai bezdarbība ir bijusi nelikumīga, t.i., iestādes nav pildījušas vai ievērojušas vides likumu prasības. Turklāt valstij var rasties pienākums atbildēt arī par to, ka tā nav rīkojusies atbilstošā veidā, lai novērstu situāciju, kurā viena privātpersona ar savu piesārņojošo darbību aizskar citas personas (vai personu) tiesības.²⁶⁶ Tomēr pilsonisko tiesību aizsardzības sistēmā iespējams ietvert vienīgi „vides sanitāriju” jeb dažādas vides piesārņojuma formas. Vienlaikus daudzas citas vides degradācijas formas paliek ārpus šīs aizsardzības sistēmas, jo tām uz indivīda pilsoniskajām tiesībām parasti ir netieša ietekme.²⁶⁷

B. Tiesības uz dzīvību

Lai gan vides stāvoklis (tās piesārņojums) var ietekmēt cilvēka veselību vai pat apdraudēt dzīvību, un varētu šķist, ka tieši ECTK 2.pants vides prasību pamatošanai ir vispiemērotākais, tomēr praksē šā panta pārkāpums vides kontekstā ir atzīts ļoti retos gadījumos. To var izskaidrot ar faktu, ka minētais ECTK pants saturiski ir ierobežots ar noteikumu, kas paredz, ka dzīvību nedrīkst atņemt ar nodomu. Turklāt pants paredz arī izņēmumus, kādos gadījumos to darīt pieļaujams vai arī dzīvības atņemšana (ar nodomu) netiek uzskatīta par šā panta noteikumu pārkāpumu.²⁶⁸ Minētais apstāklis ierobežo ECTK 2.panta piemērotību vides lietās, jo vides riski un vidi piesārņojošas darbības parasti nav apzināti vērstas pret potenciālajiem cietušajiem (tas ir, vides prasības pamatošanai iesniedzējs parasti nevar pierādīt valsts nodomu).

Speciālajā literatūrā savulaik bija izteikts viedoklis, ka to varētu labot, paplašinot “nodoma” definīciju, un „nodomu” attiecināt arī uz gadījumu, kad, pastāvot vides riskam, valsts acīmredzami ir “pievērusi acis” (t.i., nav rīkojusies, lai šo risku novērstu).²⁶⁹ Valstij ir ne vien negatīvs pienākums atturēties no apzinātas dzīvības atņemšanas, bet arī pozitīvs pienākums spert atbilstošus soļus, lai dzīvību aizsargātu. Tāpēc šo pantu var piemērot nopietna un esoša vides kaitējuma gadījumā, kad

²⁶⁴ ECT 1994.gada 9.decembra spriedums lietā *Lopez – Ostra v. Spain*, (16798/90); 1998.gada 19.februāra spriedums lietā *Guerra and others v. Italy*, (14967/89); 2005.gada 9.jūnija spriedums lietā *Fadeyeva v. Russia* (55723/00).

²⁶⁵ ECT 2004.gada 16.novembra spriedums lietā *Moreno Gómez v. Spain*, (4143/02).

²⁶⁶ Clapham, A. *Human Rights Obligations of Non-State Actors*. New York: Oxford University Press, 2006, p.389-391.

²⁶⁷ ECT 2003.gada 22.maija spriedums lietā *Kyrtatos v. Greece*, (41666/98), 52.punkts.

²⁶⁸ Šāds izņēmums ir, piemēram, dzīvības atņemšana, nepārsniedzot galējās nepieciešamības robežas, lai aizkavētu jebkuru personu pret nelikumīgu vardarbību – sk. ECTK 2.panta otrās daļas a punktu.

²⁶⁹ Hayward, T. *Constitutional Environmental Rights*. New York: Oxford University Press, 2005, p.175.

dzīvība ir bijusi tieši apdraudēta. Taču līdzšinējā ECT prakse liecina, ka šis pants neaptver citus būtiska vides kaitējuma gadījumus.

Savulaik personas ir vērsušās ECT ar sūdzībām par to, ka valsts ar radioaktīvo atkritumu apglabāšanu jūrā vai arī veiktajiem kodolizmēģinājumiem ir pārkāpusi ECTK 2.pantu. Tomēr šāda veida iesniegumi tika atzīti par izskatīšanai nepieņemamiem. Tādējādi redzams, ka ECTK 2.pantam ir zināms potenciāls arī vides jomā, tomēr minēto faktoru dēļ tas ticis izmantots reti.²⁷⁰

ECTK 2.panta pārkāpumu saistībā ar vidi ECT pirmo reizi atzina tikai 2004.gadā lietā *Onerildizs pret Turciju*.²⁷¹ Šajā lietā iesniedzējs, kurš dzīvoja Stambulas pievārtē graustu rajonā, cieta no metāna gāzes eksplozijas. Negadījuma rezultātā tika sagrautas 11 ēkas, bet iesniedzējs zaudēja deviņus ģimenes locekļus. ECT atzina, ka ir noticis tiesību uz dzīvību pārkāums, jo valsts, neraugoties uz ekspertu iepriekš sagatavoto ziņojumu par piesardzības pasākumu nepieciešamību, šādus pasākumus eksplozijas draudu novēršanai tomēr netika veikusi. Vides kontekstā tiesību uz dzīvību pārkāpumu var konstatēt vienīgi tad, kad kaitējums videi ir acīmredzams, piemēram, kad ir notikusi metāna eksplozija atkritumu izgāztuvē.²⁷²

Pie līdzīga secinājuma ECT nonāca arī lietā *Budajeva un citi pret Krieviju*.²⁷³ Šajā gadījumā ECT ieskatā tiesību uz dzīvību pārkāpumu radīja apstākļi, ka teritorijā ar augstu apdraudējuma risku valsts nebija ieviesusi plānos paredzētos piesardzības pasākumus, un pēc negadījuma, kurā dzīvību zaudēja astoņi cilvēki, nebija veikusi nekādu negadījuma apstākļu izpēti un izmeklēšanu, tādējādi turpinot situāciju, kas ir pretrunā ar ECTK 2.pantu. Tātad no ECTK izrietošais valsts pienākums ir aizsargāt nevis vidi, bet gan indivīdu no būtiski kaitīgas vides ietekmes.²⁷⁴

C. Vārda brīvība

Vides jomā brīvai informācijas aprītei, tostarp pieejamai informācijai par vides riskiem, nereti var būt izšķiroša nozīme. ECTK 10.pants citastarp ietver arī tiesības iegūt (saņemt) informāciju. Tomēr uz jautājumu, vai šī norma piešķir indivīdam tiesības prasīt no valsts, lai tā nodrošina personu ar attiecīgu informāciju (ieskaitot informāciju, kas saistīta ar vides lēmumu pieņemšanu), atbilde ir noraidoša. ECTK 10.pants negarantē ne tiesības piekļūt informācijai, ne arī valsts pienākumu sniegt

²⁷⁰ Hayward, T. *Constitutional Environmental Rights*. New York: Oxford University Press, 2005, p.175.

²⁷¹ ECT 2004.gada 30.novembra spriedumu lietā *Önerildiz v. Turkey*, (48939/99).

²⁷² Turpat.

²⁷³ ECT 2008.gada 20.marta spriedums lietā *Budayeva and Others v. Russia*, (15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02, 15343/02).

²⁷⁴ Boyle, A. *Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment*. *Fordham Environmental Law Review*, Vol. XVIII, 2007, p.488 – 489.

informāciju.²⁷⁵ Tomēr lietā *Vides aizsardzības klubs pret Latviju* ECT atzina, ka Latvija ir pārkāpusi ECTK 10.pantu.²⁷⁶

Vides biedrība “Vides aizsardzības klubs” savā pilnsapulcē pieņēma rezolūciju, kura vēlāk tika publicēta rajona laikrakstā. Rezolūcijā bija pausts viedoklis, ka Mērsraga pagasta vadības bezatbildīgās un nelikumīgās darbības rezultātā Rīgas jūras līča krasta kāpu aizsargjoslā krasi pasliktinājies vides stāvoklis, ka pagasta priekšsēdētāja, parakstot nelikumīgus dokumentus, pieļāvusi kāpu aizsargjoslas prettiesisku apbūvi. Pagasta priekšsēdētāja vērsās tiesā pret “Vides aizsardzības klubu” par goda un cieņas aizskaršanu un pieprasīja kompensāciju 500 latu apmērā. Latvijas tiesas uzskatīja, ka “Vides aizsardzības klubs” nav pierādījis sava paziņojuma patiesumu, tāpēc, pamatojoties uz Civillikuma 2352.pantu, piesprieda rakstiski atsaukt paziņojumu un kompensēt pieteicējai morālo kaitējumu 220 latu apmērā.

ECT ieskatā vides biedrības aktīva iesaistīšanās valsts pārvaldē ir raksturīga demokrātiskai sabiedrībai un tā pielīdzināma preses lomai, kāda tai ir saskaņā ar ECT judikatūru. Lai veiktu savu uzdevumu (būt par “sargsuni”), vides biedrībai jābūt tiesībām izplatīt faktus, kas interesē sabiedrību, sniegt šo faktu izvērtējumu un tādējādi veicināt valsts varas pārstāvju darbības caurredzamību. Dažreiz var rasties grūtības novilkt stingru robežu starp faktiem un to novērtējumu. ECT uzskatīja, ka vides biedrības publicētā rezolūcija par pašvaldības vadītājas “darbību nelikumību” ir bijis pašvaldības amatpersonas darbības novērtējums, bet ne fakts. Demokrātiskā sabiedrībā valsts varas pārstāvji tiek pakļauti pastiprinātai pilsoņu kontrolei, un, rīkojoties labā ticībā, katram ir tiesības pievērst sabiedrības uzmanību situācijām, kuras tas uzskata par nepareizām no likuma viedokļa.

Tomēr ECT nav atzinusi, ka no ECTK 10.panta valstij izriet pozitīvs pienākums nodrošināt personu ar noteiktu (vides) informāciju.²⁷⁷ Tādējādi var teikt, ka personas tiesības uz vides informāciju tādā nozīmē, kādā to saprot vides tiesībās, ECTK neaizsargā.²⁷⁸

D. Tiesības uz īpašumu

Interpretējot ECTK Pirmā protokola 1.pantu vides kontekstā, Eiropas Cilvēktiesību komisija ir atzinusi, ka šis pants galvenokārt ir saistīts ar aizliegumu patvaļīgi atņemt īpašumu un principā negarantē tiesības uz netraucētu īpašuma izmantošanu (baudīšanu) labvēlīgā vidē. Šī norma aizsargā ne tik daudz specifisku īpašuma objektu, cik abstraktu kapitāla apjomu. Tiesības uz īpašumu nav

²⁷⁵ Sk.: EKT 1998.gada 19.februāra spriedumu lietā *Guerra and others v. Italy*.

²⁷⁶ ECT 2004.gada 27.maija spriedums lietā *Vides aizsardzības klubs v. Latvia*, (57829/00).

²⁷⁷ Sk.: ECT 1998.gada 19.februāra spriedumu lietā *Guerra and others v. Italy*, (14967/89).

pārkāptas, ja piesārņojums tikai ietekmē personas tiesības izmantot (baudīt) savu īpašumu. Minētās normas pārkāpums būs vienīgi tad, ja piesārņojuma vai citādas ietekmes rezultātā īpašuma vērtība būtiski samazināsies un valsts nebūs to kompensējusi. Piemēram, lidmašīnu radītais troksnis varētu būtiski samazināt īpašuma vērtību un tādējādi izraisīt situāciju, kas līdzinātos īpašuma atņemšanai *de facto*.²⁷⁹

Valstij ir tiesības kontrolēt īpašuma izmantošanu, ja tas notiek vispārējās interesēs. Tāpat valstij ir plašs vērtēšanas ietvars noteikt, vai minēto tiesību ierobežošana veikta vispārējās interesēs, un kādas ir šīs vispārējās intereses.²⁸⁰ Lietās, kas attiecas uz teritorijas attīstības plānošanu un vides aizsardzību, valstij ir plaša rīcības brīvība.²⁸¹ Vides aizsardzība atbilst vispārējām interesēm un tā ir leģitīms mērķis, lai ierobežotu tiesības uz īpašumu.²⁸² Tomēr tiesību uz īpašumu ierobežojumam jābūt likumīgam (t.i., noteiktam ar likumu) un samērīgam.²⁸³ Mūsdienās vides aizsardzība ir nozīmīgs apsvērums, lai noteiktu taisnīgu līdzsvaru starp indivīda pamattiesībām un vispārējām interesēm.²⁸⁴ Turklāt īpašuma tiesību ierobežojuma samērīguma noteikšanai svarīgs kritērijs ir tiesiskās paļāvības esamība.²⁸⁵ Lietā *Hamere pret Beļģiju*²⁸⁶ ECT vērtēja, vai teritorijas plānošanas likumā paredzēto prasību izpilde var radīt tiesību uz īpašumu pārkāpumu.

Iesniedzējas tēvs bija uzbūvējis atpūtas māju mežā, kur šāda veida apbūvi likums aizliedz. Pēc tēva nāves iesniedzēja šo māju mantoja. Iestāde uzdeva ieniedzējai nelikumīgo būvi nojaukt, neparedzot par to kompensāciju. Iestāde savu lēmumu pamatoja ar to, ka šāda apbūve ir pretrunā ar teritorijas plānošanas likumiem, kuru mērķis, šajā gadījumā liedzot abpbūvi, ir bijis aizsargāt vidi.

ECT atzina: ieniedzējas paļāvība, ka viņa šo māju varēs izmantot netraucēti, nav tiesiska. Tāpēc rīkojums nojaukt nelikumīgi uzceltu māju bez kompensācijas ir samērīgs līdzeklis, līdz ar to iesniedzējas tiesības uz īpašumu nav pārkāptas.²⁸⁷ Finansiāliem imperatīviem, pat tiesībām uz īpašumu

²⁷⁸ Churchill, R. Environmental Rights In Existing Human Rights Treaties. Grām.: *Human Rights Approaches to Environmental Protection*. A.Boyle, M.Anderson (eds.). Oxford: Clarendon Press, 2003, p.97.

²⁷⁹ Ibid, p.95.

²⁸⁰ ECT 1991.gada 18.februāra sprieduma lietā *Fredin v. Sweeden* (12033/86), 51.punkts.

²⁸¹ ECT 2007.gada 27.novembra spriedums lietā *Hamer v. Belgium* (21861/03) 78.punkts.

²⁸² ECT 1991.gada 29.novembra sprieduma lietā *Pine Valley Development v.Ireland*, (12742/87), 57.punkts. Šajā gadījumā tika atzīts, ka atteikums izdot atļauju komercobjekta būvniecībai aizsargjoslas teritorijā ir tiesību uz īpašumu ierobežojums, taču tam ir leģitīms mērķis (vides aizsardzība), valsts rīcība šā mērķa sasniegšanai ir bijusi samērīga.

²⁸³ ECT 1991.gada 18.februāra sprieduma lietā *Fredin v. Sweeden* (12033/86), 51.punkts.

²⁸⁴ ECT 2007.gada 27.novembra spriedums lietā *Hamer v. Belgium* (21861/03), 48.punkts; 2001.gada 18.janvāra spriedumsa lietā *Chapman v. The UK* (27238/95) 114.punkts.

²⁸⁵ ECT 1991.gada 18.februāra sprieduma lietā *Fredin v. Sweeden* (12033/86), 46.punkts. Individam ir jāreģinās ar iespējamām izmaiņām normatīvajos aktos, kā arī ar to, ka vides jomā ierobežojumi var pieaugt.

²⁸⁶ ECT 2007.gada 27.novembra spriedums lietā *Hamer v. Belgium*, (21861/03).

²⁸⁷ Turpat, 73.punkts; līdzīgi arī: ECT 2010.gada 29.marta spriedums *Depalle v. France*, (34044/02); 2010.gada 29.marta spriedums lietā *Brosset-Triboulet and Others v. France*, (34078/02).

nedrīkst piešķirt prioritāti pār vides aizsardzības apsvērumiem, jo īpaši, kad valsts ir pieņēmusi attiecīgus likumus, tie ir jāpilda.²⁸⁸

E. Tiesības uz lietas taisnīgu izskatīšanu

Saskaņā ar ECTK 6.pantu ikvienam ir tiesības uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā. Atšķirībā no ECTK 2.un 8.panta, kas ir materiālas tiesību normas, 6.pants attiecas uz procesuālajiem tiesību aspektiem un ar to tiek aizsargāta arī “taisnīga un atklāta uzklauššana (lietas iztiesāšana) saprātīgā termiņā un neatkarīgā tiesā”, nosakot personas “civilās tiesības un pienākumus”. ECT interpretācijā „civilās tiesības” attiecas uz privātajām tiesībām un pienākumiem, ieskaitot īpašumtiesības un komercietības. Tāpēc varētu rasties jautājums par minētās normas piemērotību vides mērķu sasniegšanai.

Vides aspekts ECTK 6. panta piemērošanā var parādīties tad, kad valsts, piemēram, gatavojas īstenot vai īsteno projektu, kam ir negatīva ietekme uz vidi (lēmums būvēt automaģistrāli vai izvietot jaunu apdzīvotu vietu teritorijā, kur atrodas aizsargājams biotops) un tas tieši skar privātpersonas civilās tiesības. Saskaņā ar 6.pantu ikvienam, kura tiesības (proti, civilās tiesības šā konvencijas panta izpratnē) minētais ierosinājums varētu aizskart (parasti tie ir zemes īpašnieki vai lietotāji), ir jābūt tiesībām šādu lēmumu pārsūdzēt. Tomēr līdz 20.gadsimta deviņdesmitajiem gadiem ECT praksē šis pants saistībā ar vides jautājumiem netika pielietots. Speciālajā literatūrā pat minēts, ka ECT praksē ir tikai viena „vides lieta”, kad ECT atzinusi 6.panta pārkāpumu.²⁸⁹ Tas ir ECT spriedums lietā *Zanders pret Zviedriju*.²⁹⁰

Iesniedzēja nekustamais īpašums atradās blakus teritorijai, kurā tika apstrādāti un uzglabāti atkritumi. Akās tika konstatēts ūdens piesārņojums ar cianīdu. Vietējā pašvaldība noteica ūdens izmantošanas aizliegumu un uz laiku nodrošināja ūdens piegādi no citurienes. Likumdevējs paaugstināja cianīda pieļaujamo normu ūdenī. Iesniedzējam tika pārtraukta ūdens piegāde. Kad atkritumu apsaimniekošanas uzņēmums vērsās iestādē, lai pagarinātu atkritumu apsaimniekošanas atļaujas darbību, iesniedzējs uzskatīja, ka viņam ar ūdens apgādi saistītais apdraudējums ir pietiekami augsts un ka tāpēc iestādei atkritumu apsaimniekošanas uzņēmumam izsniedzamajā atļaujā ir jāietver pienākums nodrošināt viņu ar dzeramo ūdeni bez maksas, ja tiktu konstatēts ūdens piesārņojums. Iestāde, izsniedot komerantam atļauju piesārņojošas darbības veikšanai, šādu iesniedzēja lūgumu noraidīja.

²⁸⁸ ECT 2007.gada 27.novembra spriedums lietā *Hamer v. Belgium*, (21861/03), 79.punkts.

²⁸⁹ Churchill, R. *Environmental Rights In Existing Human Rights Treaties*. Grām.: *Human Rights Approaches to Environmental Protection*. A.Boyle and M.Anderson (eds.). Oxford: Clarendon Press, 2003, p.96.

²⁹⁰ ECT 1993.gada 25.novembra spriedums lietā *Zander v. Sweden*. Series A 279B.

ECT atzina, pirmkārt, ka tiesības, kas ir saistītas ar vides apstākļiem iesniedzēja īpašumā, un vides risks var būt īpašuma vērtību ietekmējoši faktori, tāpēc šajā lietā starp vides interesi un civilo tiesību īstenošanu pastāv tieša saikne.²⁹¹ Līdz ar to iesniedzēja vides tiesības 6.panta izpratnē tiek aizsargātas tiktāl, ciktāl tās ietekmē attiecīgās iesniedzēja civilās tiesības (apskatāmajā gadījumā – Zandera īpašumtiesību īstenošanu). Otrkārt, šajā lietā 6.panta pārkāpumu EKT saskatīja tāpēc, ka iesniedzējam nebija iespējams apstrīdēt iestādes lēmumu par atļaujas izsniegšanu komersantam. Taču te ECTK 6.panta potenciāls netiešu vides mērķu sasniegšanai šķiet, ka ir izsmelts, jo *Zandera lietā* ECT izvērtēja vienīgi to, vai iesniedzējam bija iespējams pārsūdzēt lēmumu (atļauju piesārņojošas darbības veikšanai). Atbilstoši ECT pieņemtajai praksei, šīs normas ietvars tālāk nesniedzas.

Lietā *Balmers – Šafrots un citi pret Šveici*²⁹² sūdzības iesniedzēji uzskatīja, ka ir aizskartas viņu tiesības piedalīties valdības lēmuma pieņemšanā, izlemjot jautājumu par atļauju pagarināt atomelektrostacijas (AES) darbību. Šajā iesniedzējiem nesekmīgajā lietā ECT norādīja, ka iesniedzēji nav pierādījuši tiešas saiknes esamību starp atļaujā ietvertajiem AES darbības nosacījumiem un viņu tiesībām uz fizisko integritāti, jo viņi nav pamatojuši, kā AES darbība rada viņiem nopietnu, specifisku un tiešu apdraudējumu.²⁹³ Tomēr kaitējums videi (esošs vai iespējams) galvenokārt nav tik tiešs un lokalizējams – nereti tas veidojas ilgtermiņā un skar ne vien atsevišķas personas, bet daudzus. Šādā gadījumā iesniedzēji visbiežāk nevar pamatot tiesas prasīto - ka apstrīdētais akts (rīcība) viņus pakļauj ne vien būtiskam, bet, salīdzinājumā ar citiem, arī īpašam apdraudējumam.

Tādejādi 6.pants noder, lai aizsargātu individuālas tiesības, bet maz var dot vides kolektīvo interešu aizsardzībai. Ievērojot 34.pantā noteikto, ECTK izpratnē cietušais varētu būt arī trešā persona, kuru ietekmē būvniecība, vai arī kura cieš no uzņēmuma emisijām. Taču, ja izlemjot jautājumu par atļaujas došanu būvniecībai vai rūpnieciskās iekārtas darbībai, valsts nav prasījusi ietekmes uz vidi novērtējumu vai pietiekamu pamatojumu, tad, ievērojot *Balmera – Šafrota* lietā atzīto, trešā persona jeb iespējami skartā persona netiks atzīta par cietušo un nevarēs apstrīdēt atļaujas izsniegšanu.

Minētajā gadījumā tiesnešu atsevišķajās domās norādīts, ka šādās situācijās 6.pants jāpiemēro, nevis prasot iesniedzējiem pierādīt risku un tā konsekvences, bet gan dodot iespēju pamatot iespējamā apdraudējuma pakāpi. Riska un kaitējuma iespējamība bija pietiekama, lai piemērotu piesardzības

²⁹¹ ECT 1993.gada 25.novembra spriedums lietā *Zander v. Sweeden*, Series A 279B, 45.punkts.

²⁹² ECT 1997.gada 26.augusta spriedumu lietā *Balmer-Schafroth and others v.Switzerland*, (22110/93).

²⁹³ Turpat.

principu. Tiesnešu atsevišķajās domās pausts, ka tiesa ir ignorējusi starptautisko publisko tiesību attīstības tendences piesardzības principa un cilvēces kopējā mantojuma saglabāšanas jomā.²⁹⁴

Līdz ar to, raugoties no vides tiesību viedokļa, ECTK 6.panta ietvars ir ierobežots, jo ārpus vērtēšanas paliek būtisks tiesību jautājums par piesardzības pasākumiem iespējamā vides kaitējuma novēršanai. Citiem vārdiem sakot, ārpus tiesas vērtējuma paliek jautājums, vai iestāde drīkst izsniegt atļauju darbībām ar augstu vides risku, neizvirzot uzņēmumam (atļaujas adresātam) prasības veikt noteiktus piesardzības pasākumus.

Kā redzams, ECTK 6.pants neietver materiālos kritērijus attiecīgā lēmuma pieņemšanai (satura noteikšanai) un no tā neizriet prasība, lai lēmuma pieņēmējs konkrētajā lietā, piemēram, vērtētu (svērtu) ierosināto attīstību pret vides interesēm.

Vienlaikus jāatzīst, ka pēdējos gados, vērtējot iespējamo tiesību uz taisnīgu tiesu aizskārumu, ECT ir ņemusi vērā, vai valsts nodrošina tās tiesu pieņemto nolēmumu izpildi. Piemēram, divās pret Turciju ierosinātās lietās ECT ir atzinusi, ka valsts ir pārkāpusi ECTK 6.pantu, jo nav izpildījusi nacionālo tiesu spriedumus. Vienā gadījumā tiesa bija aizliegusi iegūt zeltu, izmantojot cilvēkam un videi bīstamu tehnoloģiju, taču, neraugoties uz to, valsts minēto raktuvju darbībai bija izsniegusi atļauju.²⁹⁵ Otrā gadījumā valsts saprātīgā laikā nebija nodrošinājusi nacionālās tiesas lemto par trīs vidi būtiski piesārņojošu termostaciju slēgšanu.²⁹⁶

3. Secinājumi

Valsts konstitucionālais pienākums aizsargāt vidi ir konstitucionāla vērtība nevis nekonkrēta perspektīva. Tā ir norma, kas uzliek pienākumu valsts varai visaugstākajā juridiskajā līmenī ievērot šo noteikumu un tas ir saistošs visiem trim valsts varas atzariem. Šādas konstitucionālās normas uzdevums ir likumdevējam un tiesību normu piemērotājiem dot vadlīnijas piešķirtās rīcības brīvības īstenošanai un normu iztulkošanai. Tiesību normu iztulkošanas procesā vairs nedrīkst ignorēt vides aizsardzības intereses. Tā kā vides faktors ietekmē pamattiesību īstenošanu, tas ir jāņem vērā šo tiesību interpretācijā. Tomēr tad, kad valsts šo pienākumu pilda nepienācīgi, cik lielā mērā sabiedrība var ietekmēt valsts rīcību ar pilsonisko tiesību aizsardzības palīdzību.

²⁹⁴ Saskaņā ar ANO 1985.gada 3.novembra rezolūcija Nr.840 – minētie principi valstīm jāievēro gadījumos, ja vide un tehnoloģiskās iekārtas var apdraudēt sabiedrības drošību.

²⁹⁵ ECT 2004.gada 10.novembra spriedums lietā *Taskin v. Turkey*, (46117/99).

²⁹⁶ Sk. ECT 2005.gada 12.jūlija spriedums lietā *Okyay and Others v. Turkey*, (36220/97); ECT 2005.gada 9.jūnija spriedums lietā *Fadeyeva v. Russia*, (55723/00).

Starptautisko publisko tiesību, tostarp vides tiesību attīstības tendences ir ietekmējušas ne vien nacionālās tiesības, bet arī starptautisko cilvēktiesību aizsardzības institūciju praksi. ECT, dinamiski interpretējot ECTK un atklājot tās aizsargāto cilvēktiesību – it īpaši tiesību uz privāto un ģimenes dzīvi - saturā arī atsevišķus vides aizsardzības aspektus, netieši ir sekmējusi arī vides aizsardzību. „Vides” lietu izskatīšanā konstatējama noteikta shēma. Pirmkārt, ECT atzīst, ka dažādas vides piesārņojuma formas var radīt ierobežojumus ECTK aizsargāto cilvēktiesību īstenošanā. Tomēr šāds tiesību ierobežojums var būt attaisnojams, ja vides piesārņojums ir sekas (vai blakus efekts) darbībai, kas nes ekonomisku labumu sabiedrībai kopumā (lidosta, spēkstacijas, dambji, ceļi). Otrkārt, lai atzīstu cilvēktiesību ierobežojumu, vides faktoriem jārada būtiska ietekme uz personas cilvēktiesību īstenošanu. Treškārt, konstatējot personas cilvēktiesību ierobežojumu, ECT pārbauda, vai starp sabiedrības ekonomiskajām interesēm (kuru dēļ veidojas negatīvi vides faktori) un personas tiesībām valsts ir nodibinājusi taisnīgu līdzsvaru. Ceturkārt, tā kā “vides” lietās parasti jāņem vērā arī sarežģīti sociālie un tehniskie apsvērumi, ECT vadās no pieņēmuma, ka nacionālajām institūcijām ir pilnīgākas zināšanas par vietējiem apstākļiem. Tādēļ tām ir plaša rīcības brīvība noteikt, kādi pasākumi veicami, lai iedibinātu taisnīgu līdzsvaru starp personas cilvēktiesību ierobežojumu un sabiedrības interesēm. Piektkārt, ECT atzīst, ka valsts nav iedibinājusi taisnīgu līdzsvaru tad, ja nacionālo institūciju darbība (bezdarbība) ir bijusi nelikumīga, t.i., iestādes nav pildījušas vai ievērojušas savus vides likumus (arī nacionālo tiesu nolēmumus).

ECT ir atzinusi vides aizsardzību par leģitīmu ECTK aizsargāto cilvēktiesību ierobežošanas mērķi. Vides aizsardzība ir arī nozīmīgs apsvērums, lai noteiktu taisnīgu līdzsvaru starp indivīda pamattiesībām un vispārējām interesēm. Finansiāliem imperatīviem, pat tiesībām uz īpašumu nedrīkst piešķirt prioritāti pār vides aizsardzības apsvērumiem (jo īpaši, lai izpildītu vides likumu prasības).

Tomēr pilsonisko tiesību aizsardzības mehānisms pašos pamatos ir vērst uz personas tiesību aizsardzību un jau radušos seku novēršanu. Tradicionālās cilvēktiesības konkretizē piecas „klasiskās” pamatvērtības – cilvēka dzīvību, brīvību, veselību, godu un īpašumu. Šīm tiesībām korespondējošā valsts pozitīvā pienākuma (ar vides likumiem regulēt un kontrolēt vides piesārņojuma avotus) beneficiārijs ir vienīgi cietušais. Līdz ar to no ECTK izrietošā valsts pienākuma veikt vides aizsardzības pasākumus un ievērot vides likumus mērķis ir pasargāt no kaitīgas ietekmes atsevišķas persona individuālās tiesības, nevis vidi kā tādu.

Tradicionālo cilvēktiesību aizsardzības sistēmā iespējams ietvert vienīgi „vides sanitāriju” jeb dažādas vides piesārņojuma formas. Vienlaikus daudzas citas vides degradācijas formas (piemēram, bioloģiskās daudzveidības samazināšanās) paliek ārpus cilvēktiesību aizsardzības sistēmas, jo tām uz

indivīda pilsoniskajām tiesībām parasti ir netieša ietekme. Vides degradācija, kas nerada tiešu ietekmi uz indivīda pilsoniskajām tiesībām, nebūs pietiekama, lai ECT to atzītu cilvēktiesību aizskārumu.

Valsts pozitīvais pienākums veikt preventīvus pasākumus, lai novērstu piesārņojumu, kura ietekme var aizskart personas individuālās tiesības, ir atkarīgs no piesārņojumu izraisošās darbības bīstamības un riska paredzamības. Līdz ar to ar ECTK mehānismu var izmantot reāla un ievērojama vides piesārņojuma gadījumā, kad jau negatīva ietekme vidē ir konstatējama, vai arī potenciālas ietekmes gadījumā, kad ietekme uz vidi ir paredzama ar augstu iespējamības pakāpi un tā var būt neatgriezeniska.

Tā kā ECTK mērķis ir personas individuālo tiesību aizsardzība, tas pašos pamatos ierobežo iesniedzēja iespējas savās un vienlaikus arī citu interesēs aizsargāt vidi. ECTK aizsardzības mehānismu persona var izmantot vienīgi tad, kad tiesa viņu atzīst par cietušo. Tam nolūkam iesniedzējam jāspēj pamatot, ka viņš salīdzinājumā ar citām personām atrodas īpašā situācijā. Taču vides degradācijas procesi nereti norit pakāpeniski un vidē jau radies kaitējums parasti skar ne vien atsevišķas, bet gan daudzas personas. Šādā gadījumā iesniedzēji visbiežāk nevar pamatot, ka apstrīdētais akts (darbība) viņus pakļauj ne vien būtiskam, bet, salīdzinājumā ar citiem, arī īpašam apdraudējumam. No vides aizsardzības viedokļa tā ir paradoksāla situācija: jo lielāks ir potenciāli apdraudēto cilvēku skaits, jo mazāka ir iespējamība saņemt ECTK aizsardzību. Līdz ar to pilsonisko tiesību aizsardzības sistēmā problēmu attiecībā uz vidi rada tas, ka tieši plaša mēroga esoši vai potenciāli vides apdraudējumi to vispārīguma dēļ (ja valsts ir ievērojusi savu vides likumu prasības) nevar tikt saistīti ar pilsonisko cilvēktiesību pārkāpumu.

Pilsonisko tiesību saturā ECT ir atklājusi arī vairākus procesuālo vides tiesību elementus. Valstij ir pozitīvs pienākums nodrošināt skarto personu piekļuvi ar vidi saistītai informācijai tikai noteiktos apstākļos, proti, šo personu iespējama pilsonisko tiesību aizskāruma gadījumā (veselībai, dzīvībai bīstamos apstākļos). Eventuāli skartajām personām ir tiesības uzzināt par vides risku, kādām tās ir pakļautas, kā arī novērtēt negatīvos vides faktorus, kuri var tās skart.

Savukārt vides biedrība var vērsties tiesā vienīgi, lai aizsargātu savu biedru personiskās vai mantiskās tiesības. Pilsonisko tiesību aizsardzības sistēmā valsts pienākums sniegt informāciju un iesaistīt lēmuma pieņemšanā skarto sabiedrību izriet nevis no izpratnes par demokrātisku vides pārvaldību un nepieciešamības nodrošināt pārskatāmu vides lēmumu pieņemšanas procesu, bet gan tādēļ, lai novērstu personas pilsonisko tiesību aizskārumu.

III Ilgtspējīgas attīstības koncepcija un tās ietekme uz subjektīvo vides tiesību attīstību

Pastāvošā tiesību sistēma lielā mērā ir modernisma laikmeta „produkts”.²⁹⁷ Sistēmas „cilvēks – daba” ietvaros tradicionālās cilvēktiesības joprojām sakņojas modernisma laikmeta idejiskajās pamatnostādnēs. Tradicionālā cilvēktiesību aizsardzības sistēma par leģitīmām atzīst tādas cilvēka autonomijas principa aizsargātas saimnieciskās darbības metodes, kas turpina izsmelt dabas resursus un iznīcināt ekosistēmas. Uz šīm tiesībām balstītā ekonomiskā iekārta turpina turēties pie acīmredzami nepatiesa pieņēmuma, ka planetārie resursi nav izsmeļami.

Jau 20.gadsimta astoņdesmito gadu nogalē bija skaidri redzams, ka vides jomā pieņemtās konvencijas un citi starptautisko tiesību dokumenti ir saturiski ierobežoti, jo tie vides jautājumus risina sektorāli un fragmentāri. Dažādos lēmumu pieņemšanas procesos vides jautājumi un attīstības jautājumi galvenokārt tiek aplūkoti, tos savstarpēji nesaistot.²⁹⁸ ANO izveidotā Pasaules Vides un attīstības komisija 1987.gada ziņojumā “*Mūsu kopējā nākotne*” izanalizēja un raksturoja pasaules attīstības ainu, parādot strupceļu, kādā pasaule nonāks, ja netiks mainīta politiskā domāšana. Kā alternatīva neierobežotas ekonomiskās izaugsmes un neierobežota patēriņa filozofijai šajā dokumentā pirmoreiz starptautiski tika definēta ilgtspējīgas attīstības koncepcija.²⁹⁹ Šajā dokumentā ilgtspējīga attīstība definēta kā attīstība, kas nodrošina mūsdienu paaudžu vajadzības, neapdraudot arī nākamo paaudžu iespējas apmierināt savas vajadzības. Turklāt minētā ziņojuma 1.pielikumā tika ietverta vides tiesību

²⁹⁷ Ekonomikas tendenču pētniecības fonda (ASV) prezidents Džerimijus Rifkins (Jeremy Rifkin) modernismu raksturo kā laika periodu, kas sākas Apgaismības laikmetā (18.gs.) un ilga līdz Otrā pasaules kara beigām. Tieši tad privātpašums piedzīvoja savu triumfu un tika pasludināts par cilvēka attiecību sakārtošanas fundamentu. Frānsiss Bēkons (Francis Bacon), ko dažkārt dēvē par modernās zinātnes tēvu, uzskatīja, ka cilvēka prāts var atrauties no dabas un pēfīt to no malas. Bēkons uzskatīja dabu par „parastu ielasmeitu”, kuras mežonīgumu iespējams „apspiest, veidot un formēt”, lai „paplašinātu cilvēku impērijas robežas tā, lai tās aptvertu visas iespējamās lietas”. Bēkons bija pārliecināts, ka cilvēks, bruņojies ar zinātnisko metodi, spēs dabu „sakaut un pakļaut” un „satricināt to līdz pašiem pamatiem”. Modernisti iedibināja domu par progresu un utopisku pasauli, kurā valdītu materiāla pārpilnība. Viss dzīvais un nedzīvais pasaulē ir autonomas un norobežotas un viegli definējamas kā atsevišķs objekts, ļaujot to tikpat vienkārši nodēvēt par īpašumu. Pasaule iedalās divās daļās – subjektos un objektos. Noteicošais ir subjektu griba. Savukārt daba ir tikai pasīvs objekts ar instrumentālu vērtību – vēra ņemama par tik, par cik noder cilvēkam materiālās labklājības iegūšanai. Mūsdienās lielākā daļa cilvēku joprojām rīkojas tā, it kā pasaule sastāvētu tikai no subjektiem un objektiem, un cietām atsavināmām lietām. Vienlaikus vides zinātne veido jaunu filozofisku skatījumu, kas liek mainīt attieksmi pret realitāti. Citēts pēc: Rifkins, Dž. Jaunās ekonomikas laikmets. Rīga: Jumava, 2004, 168.-172.lpp.

²⁹⁸ Sands, P. Environmental Protection in the Twenty-first Century: Sustainable Development and International Law. Grām.: *The Global Environment. Institutions, Law, and Policy*, N.J. Vig, R.S. Axelrod (eds.). London: Earthscan, 1999, p.116-137.

²⁹⁹ Report of the World Commission on Environment and Development “Our Common Future”. Annex to document A/42/427. Pieejams: www.un-documents.net/wced-ofc.htm [aplūkots 2011.gada 25.novembrī]. Experts Group on Environmental Law of the World Commission on Environment and Development. Environmental Protection and Sustainable Development Legal Principles and Recommendations (1986), Principle 1. Pieejams: <http://daccess-dds-hy.un.org/doc/UNDOC/GEN/N87/184/67/IMG/N8718467.pdf> [aplūkots 2010.gada 25.jūlijā].

ekspertu grupas izstrādāta rekomendācija par to, pēc kādiem vides aizsardzības un attīstības principiem turpmāk būtu jāvadās.³⁰⁰ Proti, līdz ar ilgtspējīgas attīstības koncepciju tika uzsvērti arī nepieciešamība attīstīt universālus vides aizsardzības principus un subjektīvas procesuālās vides tiesības, kas tādējādi pavērtu iespēju plašām sabiedrības grupām daudz aktīvāk iesaistīties vides aizsardzības īstenošanā.

Šīs nodaļas mērķis ir noskaidrot, kādas doktrinālas pārmaiņas šī koncepcija ir „ienesusi” objektīvajās vides tiesībās un kādā veidā ilgtspējīgas attīstības koncepcija un no tās izrietošie principi ir ietekmējuši subjektīvo tiesību uz vidi attīstību. Tam nolūkam tiks analizēts koncepcijas saturs, no tās izrietošo principu tiesiskais raksturs, kā arī šo principu tiesiskais nostiprinājums.

1. Pāreja uz vides vadību

Ilgtspējīgas attīstības koncepcija pamatoja pāreju no dabas aizsardzības uz vides vadību. Jēdzienam „vides vadība” šobrīd nav vienotas definīcijas. Ar vides vadību saprot gan videi draudzīgu attīstības stratēģiju un rīcību, gan arī lēmumu pieņemšanas procesus, kas regulē cilvēka ietekmi uz vidi. Vides vadības mērķis ir ilgtspējīga attīstība.³⁰¹ Šī pāreja radīja arī būtisku ietekmi uz tiesību sistēmu, īpaši, mainot pieeju tiesiskajā regulēšanā.

1.1. Doktrinālas pārmaiņas, kas noteikušas mūsdienu objektīvo vides tiesību attīstību

Pēdējo četrdesmit gadu laikā objektīvās vides tiesības ir skārušas visai būtiskas doktrinālas pārmaiņas, kas notikušas izpratnē par tiesiskās regulēšanas mērķiem, uzdevumiem, līdzekļiem un pat par pašu regulēšanas objektu. Minētās pārmaiņas uzskatāmi raksturo speciālajā literatūrā lietots jēdziens „vides tiesību paaudzes”. Pirmās paaudzes vides tiesībās dominē „komandas un kontroles” tiesiskie regulējumi.³⁰² Tiem raksturīgi detalizēti, kazuistiski uzvedības priekšraksti, kuru adresāti galvenokārt ir tiesību subjekti, kas veic saimniecisko darbību. Šo priekšrakstu ievērošana tiek stimulēta

³⁰⁰ Ibid.

³⁰¹ Zaļoksnis, J., Kļaviņš, M., Brikše, I., Meiere, S. Vides vadība. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 7.-11.lpp.

³⁰² „Komandas un kontroles” līdzekļi: 1) vides normatīvi (standarti), 2) atļauju sistēma, 3) aizsargājamo dabas teritoriju tiesiskie režīmi. Komandas un kontroles līdzekļu „kodols” ir vides normatīvi (standarti). Tie izvirza noteiktas prasības (standartus) vidi piesārņojošām darbībām, vielām un produktiem, kā arī šo standartu ieviešanai un piemērošanai. Pastāv vairākas standartu kategorijas: emisiju normatīvi, kas nosaka pieļaujamo piesārņojumu, kas no rūpnieciskās iekārtas “caurules gala” drīkst nonākt vidē; vides kvalitātes normatīvi, kuri nosaka vides komponentu – gaisa, virszemes un pazemes ūdeņu, kā arī augsnes kvalitāti; dažādu procesu standarti, kas prasa izmantot vai atteikties no noteiktām tehnoloģijām, materiāliem vai praksēs. Tās, piemēram, ir prasības celulozes ražošanā izmantot „labākās pieejamās tehnoloģijas”, vai arī zivju ieguvē izmantot noteiktus zvejas rīkus un zvejas tīkla „acs” izmērus. Tāpat noteikti vides standarti tiek izvirzīti

ar juridiskās atbildības piedraudējumu. Sākotnēji tie nebija paredzēti vides piesārņojuma novēršanai, bet gan domāti tam, lai uzturētu „optimālu piesārņojuma līmeni” (piemēram, normatīva prasība rūpnieciskās iekārtas operatoram „caurules galā” lietot filtrus, rūpnīcai bija jābūt augstam skurstenim, lai vidi piesārņojošās vielas nosēstos plašākā teritorijā, tādējādi samazinot emisiju slodzi uz platības vienību).³⁰³ Vācu tiesību teorētiķis Ginters Teubners (*Gunther Teubner*) komandas un kontroles tiesiskā regulējuma formas un būtības raksturošanai lieto apzīmējumu „materiālās tiesības” (*angl. - substantive law*) un saista tās ar sociālās (labklājības) valsts pieaugošo intervenci brīvā tirgus struktūrās, lai mazinātu tirgus radīto sociālo nevienlīdzību.³⁰⁴ Tiesību sistēmas evolūcijā „materiālās tiesības” iezīmē būtisku pavērsieni no privātautonomijas aizsardzības un tās sociālo robežu noteikšanas uz ekonomisko un sociālo attiecību regulēšanu, lai mainītu sociālo uzvedību un sasniegtu noteiktus sociālos mērķus (piemēram, vides kvalitātes normatīvi, atkritumu reģenerācijas normas, laba ūdens stāvokļa sasniegšana 2015.gadā).

Ilgspējīgas attīstības koncepcija iezīmēja pāreju uz otrās paaudzes vides tiesībām. To veicinājuši vairāki faktori: komandas un kontroles regulēšanas neelastīgums, augstās izmaksas, motivācijas trūkums, kas kopumā raisīja šaubas, vai šāda veida regulēšana sasniedz mērķi un vai ar to ir iespējams nodrošināt visaptverošu vides aizsardzību.³⁰⁵ Vienlaikus bija transformējusies pati izpratne par vides krīzi un vides problēmām.³⁰⁶

Tā kā vides problēmas rodas ekosistēmas un sociālās sistēmas krustpunktā, tās ir kompleksas, jo ietver nevien sociāli politiskos konfliktus, bet arī fizikālos fenomenus. Taču cilvēka izpratne par fizikālajiem fenomeniem ir ierobežota. Tā ir metodoloģiska, ontoloģiska un epistemoloģiska problēma, kuru apzīmē ar terminu „zinātniskā nenoteiktība”.³⁰⁷ Nācās atzīt, ka cilvēka zināšanas par vidē notiekošajiem procesiem ir fragmentāras un nepilnīgas, cēloņu un sekū sakarības bieži neskaidras, jo darbību sekas vidē (telpā un laikā) parasti mēdz būt attālinātas un kumulatīvas. Bija redzams, ka vides degradācija notiek ne tikai piesārņojuma, bet arī citu cilvēka darbību iespaidā (piemēram, bioloģiskās daudzveidības sarūkšana mežu, mitrāju un citu ekosistēmu fragmentēšanas rezultātā). Līdz ar to vides

dažādiem produktiem, tos ražojot, lietojot un utilizējot. Piemēram, vides kvalitātes prasības degvielai, veļas mazgāšanas līdzekļiem, elektriskajām un elektroniskajām sadzīves iekārtām.

³⁰³ Abbot, C. *Environmental Command Regulation*. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*. Benjamin J. Richardson, Stepan Wood (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.65.

³⁰⁴ Teubner, G. *Substantive and Reflexive Elements in Modern Law*. *Law and Society Review*. Vol. 17, p.253.-254. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=896509> [aplūkots 2012.gada 3.augustā].

³⁰⁵ Richardson B.J., Wood S. *Environmental Law for Sustainability*. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*. Richardson B., Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.5.

³⁰⁶ *Ibid*, p.8.

³⁰⁷ Fisher E. *Risk and Environmental Law: A Beginner's Guide*. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*. Richardson B., Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.99.

lēmumu pieņemšanā pieauga nepieciešamība iesaistīt zinātni, to izmantojot kā rīku, ar kura palīdzību apzināt vides problēmas (paļaušanās uz zinātnisko ekspertīzi, ekspertu iesaistīšana ietekmes uz vidi novērtēšanā). Savukārt, raugoties no sociāli politiskās perspektīvas, vides problēmas ir izteikti policentriskas. Tās parasti skar visai plašu personu loku, tāpēc tās nav vienkārši reducējamas līdz strīdam divu personu starpā. Kā risinājums tam tika formulēta prasība pēc atklātiem vides lēmumu pieņemšanas procesiem un sabiedrības subjektīvo tiesību iedibināšana (tiesības zināt, tiesības piedalīties vides lēmumu pieņemšanā, un pat tiesības prasīt no valsts, lai tā nodrošinātu vides likumu ievērošanu).

Ilgspējīgas attīstības koncepcija, kas uz šī fona tika formulēta un radīta ar mērķi norādīt virzienu ceļā uz tādu sabiedrību, kurā cilvēks dzīvo harmonijā ar dabu, lielā mērā ir sekmējusi otrās paaudzes vides tiesību nostiprināšanos. Ideja par ilgtspējību, ar to saprotot ekonomisko labklājību, kura sasniedzama, nepazeminot vides kvalitāti un nedegradējot vidi,³⁰⁸ veicināja pāreju uz *ex-ante* regulējumu, kam pamatā ir preventīvā pieeja. Saskaņā ar to, cik iespējams, ir jānovērš piesārņojuma un citu videi vai cilvēka veselībai kaitīgu ietekmju rašanās, bet, ja tas nav iespējams, jānovērš to izplatīšanos vai negatīvās sekas.³⁰⁹

Būtisks *ex-ante* regulējuma elements ir arī piesardzības princips, kas ietver zinātnisko nenoteiktību. Tā kā ilgtspējībai ir nākotnes dimensija (morāla atbildību nākamo paaudžu priekšā), būtiska vides lēmumu pazīme ir tā, ka jau šodien ir izlemjami jautājumi par vides kvalitāti nākotnē. Taču nākotnē iespējamā vides kaitējuma risks parasti ir nenoteikts. Piesardzība ir rīcība šodien, lai novērstu nākotnē iespējamo kaitējumu videi. Tāpēc vides tiesības rada apstākļus, kuros var identificēt iespējamā kaitējuma draudus, paredzēt rīcības scenārijus un to sociāli ekonomiskās ietekmes, kā arī veikt novēršanas pasākumus, pirms negatīvās sekas vidē ir radušās.³¹⁰ Tādējādi risks ir mūsdienu vides tiesību iezīme, vienlaikus riska novērtējums (zinātnes piensums) un riska pārvaldība (politisks lēmums par sociāli akceptējamu vides risku) ir nozīmīgi vides lēmumu pieņemšanas līdzekļi.³¹¹ Piesardzības princips reprezentē nozīmīgu pavērsienu vides risku mazināšanā,³¹² jo tas ļauj ierobežot vai aizliegt darbību arī tad, ja tās ietekme uz vidi vai cilvēku veselību nav pietiekami izvērtēta vai zinātniski

³⁰⁸ Richardson, B., Wood, S. Environmental Law for Sustainability. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*. Richardson B., Stepan Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.11.

³⁰⁹ Vides aizsardzības likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 15.novembris, nr.183; 3.panta pirmās daļas 3.punkts.

³¹⁰ Wiener, J.B. Precaution. Grām.: *The Oxford Handbook of International Environmental Law*. Daniel Bodansky, Jutta Brunnee, Ellen Hey (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, pp.598-612.

³¹¹ Fisher E. Risk and Environmental Law: A Beginner's Guide. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*. Benjamin J. Richardson B., Wood S.(eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.99.

³¹² Abbot, C. Environmental Command Regulation. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*. Richardson B., Stepan Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.64.

pierādīta. Piesardzības principa fundamentāla iezīme ir tā, ka tas attiecas uz procesu, kādā vides lēmums tiek pieņemts šodien, taču tas nav vērsts uz konkrēta rezultāta sasniegšanu nākotnē.³¹³

Raugoties no tiesību evolūcijas viedokļa, otrās paaudzes vides tiesības Gintera Teubnera klasifikācijā atbilst tiesiskajam regulējumam, kurš apzīmēts ar terminu „refleksīvās tiesības” (*angl. - reflexive law*). Līdzīgi kā ar materiālajām tiesībām, arī ar refleksīvajām tiesībām valsts īsteno intervenci sociālajos procesos, taču dara to atšķirīgā veidā. Refleksīvās tiesības nav skaidri definētu materiālo tiesību normu kopums. Tās nav arī orientētas uz noteiktu mērķu sasniegšanu. Iekšēji refleksīvās tiesības galvenokārt ir procesuālas tiesību normas, kuras regulē lēmumu pieņemšanas procesu, noteic kādas sociālās apakšsistēmas organizāciju (institucionālo struktūru), kompetenču sadali, darbības principus un virzienus. Ārēji (no tiesību sociālo funkciju viedokļa) refleksīvās tiesības strukturē sociālās apakšsistēmas (piemēram, tiesības, ekonomika, zinātne, kultūra, vides aizsardzība), lai tās savu darbību varētu koordinēt ar citām sociālajām apakšsistēmām. Tāpēc refleksīvās tiesības ir vērstas uz integrāciju. Refleksīvajās tiesībās integrācija nenozīmē autaritatīvu priekšrakstu par sociālo sistēmu integrācijas veidiem un līdzekļiem. Refleksīvās tiesības rada struktūru, kurā var notikt sociālo apakšsistēmu decentralizēta integrācija.³¹⁴ Tāpat refleksīvās tiesības neakceptē „neitrālas” subjektīvās tiesības. „Drīzāk tās mēģina vadīt cilvēka rīcību, īpašuma tiesības pārdefinējot un pārdalot.”³¹⁵

Līdz ar to mūsdienās galvenā vides aizsardzības arēna ir ar vidi saistīto lēmumu pieņemšanas process, kurā noteiktā kārtībā jāidentificē dažādās intereses (vides, ekonomiskās, sociālās). Lēmumam ir noteikts virziens – ilgtspējība. Starp noskaidrotajām interesēm jānotiek integrācijai. Visas intereses nevar tikt īstenotas vienlīdz lielā mērā. Tāpēc vispirms atklātā lēmuma pieņemšanas procesā katrā no trim sektoriem jāpanāk vienošanās par vērtībām un prioritātēm, tas ir, jānoskaidro kopīgās vērtības.³¹⁶ Tiesību sistēmas uzdevums nav izlemt, kurai no konkurējošām politikām (interesēm) piešķirama prioritāte. Tiesību uzdevums ir nodrošināt pašu koordinācijas procesu, lai tas novestu pie rezultāta (galīgā lēmuma).³¹⁷ Lai gan refleksīvās tiesības tieši neregulē, kādam jābūt galīgajam lēmumam, tomēr

³¹³ Fisher, E. Risk and Environmental Law: A Beginner's Guide. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*. Richardson B., Wood S.(eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.118.

³¹⁴ Teubner, G. Substantive and Reflexive Elements in Modern Law. *Law and Society Review*. Vol. 17, p.254.-257. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=896509> [aplūkots 2012.gada 3.augustā].

³¹⁵ *Ibid*, p.255.

³¹⁶ Dovers, S., Connor, R., Institutional and Policy Change for Sustainability. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*. Richardson B., Wood S.(eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.48.

³¹⁷ Uzskatāms refleksīvo tiesību piemērs ir Eiropas ainavu konvencija. Tā noteic tiesiskā regulējuma mērķi (veicināt ainavu aizsardzību, pārvaldību un plānošanu); ietver definīcijas (piemēram, kas ir „ainava”, „ainavu politika”); noteic dalībvalsts pienākumu izstrādāt un īstenot ainavu politiku un šā procesa ietvaros veikt īpašus pasākumus – identificēt un novērtēt ainavas (ņemot vērā ainavas īpašo vērtību, ko tai piešķir iedzīvotāji), konsultējoties ar sabiedrību, noteikt ainavas kvalitātes

tās ietekmē lēmuma kvalitāti. Tas notiek ar sociālās atbildības mehānisma starpniecību un izpaužas lēmuma pieņēmēja pienākumā ņemt vērā ārējās ietekmes, kas nāk no citām sociālajām apakšsistēmām. Tādējādi mūsdienu vides tiesības ir atteikušās no mēģinājuma nedefinēt vispārēju vides kvalitātes standartu kā pakāpeniski sasniedzamu materiālu sociālo mērķi. Tā vietā tiek veidota pašregulējoša sistēma, kura decentralizētā veidā noteic, kā negatīvā ietekme uz vidi ir novēršama (bet, ja tas nav iespējams, tad kādā veidā tā ir iespējami samazināma vai kompensējama).

1.2. Ilgtspējīgas attīstības koncepcijas saturs un tiesiskais nostiprinājums

ANO 1992.gada Riodežaneiro konference *Par vidi un attīstību* iezīmēja pāreju uz fundamentālu paradigmas maiņu.³¹⁸ Ilgtspējīgas attīstības koncepcija vispilnīgāk nostiprināta Riodežaneiro deklarācijā³¹⁹. Tā ir mūsdienu nozīmīgākais starptautisko tiesību dokuments par valstu vispārējiem pienākumiem vides jomā.³²⁰ Ilgtspējīgas attīstības definīcija šajā dokumentā nav atrodamā, tāpēc ieskatu par ilgtspējīgas attīstības koncepcijas saturisko ietvaru var gūt, vienīgi kopumā aplūkojot deklarācijā ietvertos principus. Materiālās tiesības uz vidi *expressis verbis* tajā nav minētas, toties Riodežaneiro deklarācijas 1.princips paredz, ka ilgtspējīga attīstība ir uz cilvēku vērstas attīstības modelis un ka cilvēciskām būtņēm ir dotas tiesības uz veselīgu un produktīvu dzīvi harmonijā ar dabu.

Skaidrojot ilgtspējīgas attīstības koncepcijas saturu, parasti norādīts uz četriem savstarpēji saistītiem attīstības aspektiem, proti, uz attīstību, kas notiek, saglabājot dabas resursus esošajai un nākamajām paaudzēm (starppaaudžu vienlīdzības doktrīna); attīstība, ievērojot dabas resursu izmantošanai noteiktos standartus (dabas resursu ilgtspējīga, saprātīga vai racionāla izmantošana); dabas resursu taisnīga izmantošana; prasība pēc vides apsvērumu integrācijas citās politikās un attīstības plānos.³²¹

Turklāt ilgtspējīga attīstība ietver divējādus tiesību elementus - materiālos un procesuālos.³²² Pie materiālajiem elementiem pieder vienlīdzības princips dabas resursu izmantošanā vienas paaudzes

mērķus; valstij ir pienākums īstenot ainavu politiku, ieviešot instrumentus, lai aizsargātu, pārvaldītu un plānotu ainavas. - Sk. likumu „Par Eiropas ainavu konvenciju”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2007. 18.aprīlis, nr.63.

³¹⁸ Sand P. The Evolution of the International Environmental Law. Grām.: *The Oxford Handbook of International Environmental Law*. Bodansky D., Brunnee J., Hey E. (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, p.41.

³¹⁹ Declaration of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio De Janeiro, 14 June, 1992, UN Doc. A/CONF.151/5/Rev.

³²⁰ Birnie, P., Boyle, A., Redgwell, C. *International Law & the Environment*. Third Edition. New York: Oxford University Press, 2009, p.112.

³²¹ Sands, P. *Environmental Protection in the Twenty-first Century: Sustainable Development and International Law*. Grām.: *The Global Environment. Institutions, Law and Policy*, Vig N.J., Axelrod R.S. (eds.). London: Earthscan, 1999, p.129.

³²² Atapattu, S. *Sustainable Development and Right to Health*. Pieejams:

http://www.cisd.org/conference_report/proceedings-english/session14 [aplūkots 2006.gada 21.augustā].

un starppaaudžu ietvaros,³²³ kā arī integrācijas princips, kas prasa attīstības procesā integrēt vides apsvērumus³²⁴. Savukārt pie procesuālajiem tiesību elementiem tiek pieskaitītas personas tiesības uz vides informāciju, tiesības piedalīties lēmumu pieņemšanas procesos (sabiedrības līdzdalība), ietekmes uz vidi novērtējuma process un tiesības uz efektīvu aizsardzības nodrošinājumu.³²⁵ Starptautiskajās tiesībās šo principu tiesiskais raksturs atšķirīgs. Tie ir jau ar noteiktu vai vēl diskutējamu saturu, ar dažādu atzīšanas pakāpi un atšķirīgu tiesiskā nostiprinājuma līmeni.

Turpmāko gadu laikā izpratne par to, kas saprotams ar ilgtspējīgu attīstību, ir gan padziļinājusies, gan arī paplašinājusies. Ja sākotnēji tā apskatīja vienīgi ekonomiskās attīstības un vides aizsardzības mijiedarbību, tad tagad tā ietver arī sociālo attīstību. Jo īpaši pēc 1995.gada, kad ANO Vispasaules konferencē *Par sociālo attīstību*, kas notika Kopenhāgenā, tika atzīts, ka ilgtspējīga attīstība ir ietvars, lai sasniegtu augstāku dzīves kvalitāti ikvienam. Turklāt ilgtspējas sociālais pīlārs ir papildināts ar diviem būtiskiem principiem – cilvēktiesību ievērošanu un labu pārvaldību.³²⁶

Šāda “paplašinātā” ilgtspējīgas attīstības koncepcija ir nostiprināta ANO pasaules konferencē *Par ilgtspējīgu attīstību*, kas notika 2002.gadā Johannesburgā, un tās pieņemtajā Īstenošanās plānā, atzīstot, ka ilgtspējai ir būtiski aplūkot ekonomiskā attīstība, sociālā attīstība un vides aizsardzība kā savstarpēji atkarīgi un viens otru ietekmējoši pīlāri.³²⁷ Turklāt jārod veids, kā šīs interešu jomas saskaņot, nevis pretnostatīt.³²⁸

Lai gan vides jomai minētās deklarācijas ir ļoti nozīmīgas, tomēr tās pieder pie rekomendatīvajām tiesībām. Līdz ar to rodas jautājums, cik lielā mērā tās var ietekmēt tiesību

³²³ Riodežaneiro deklarācijas 2.principu paredz, ka valtij saskaņā ar ANO Hartu un starptautisko tiesību principiem ir suverēnas tiesības izmantot savus dabas resursus saskaņā ar valsts vides aizsardzības un attīstības politiku un arī pienākums nodrošināt, lai darbības, kas tiek veiktas tās jurisdikcijā esošajās teritorijās neradītu kaitējumu videi citās valstīs vai arī teritorijās, kas neatrodas valstu jurisdikcijā. Savukārt 3.principa noteic, ka tiesības uz attīstību jāīsteno tā, lai tiktu ievērotas gan šās, gan nākamo paaudžu vides un attīstības vajadzības.

³²⁴ Riodežaneiro deklarācijas 4.principā nostiprināts, ka ilgtspējīgai attīstībai nepieciešams, lai vides aizsardzība būtu attīstības procesa integrētu sastāvdaļa.

³²⁵ Riodežaneiro deklarācijas 10.principa noteic, ka vides mērķi ir labāk sasniedzami, ja tiek iesaistītas visas skartās personas. Nacionālajā līmenī ikvienai personai ir jānodrošina atbilstoša piekļuve vides informācijai, kas ir iestādes rīcībā, tostarp informācijai par bīstamām vielām un darbībām, kā arī jārada iespēja piedalīties lēmumu pieņemšanas procesos. Valstij, padarot vides informāciju plaši pieejamu, ir jāveicina sabiedrības apzināšanās un līdzdalība. Valstij ir jānodrošina efektīva piekļuve tiesai, ieskaitot atbilstoši tiesību aizsardzības līdzekļi. Savukārt 17.principa paredz ietekmes uz vidi novērtējumu kā nacionālu līdzekli, ko valstīm jāizmanto, novērtējot paredzētās (plānotās) darbības, kurām var būt būtiska ietekme uz vidi.

³²⁶ Final Report of the World Summit for Social Development, Copenhagen; A/CONF, 166/9, 19 April 1995. Pieejams: <http://daccess-dds-hy.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/116/51/PDF/N9511651.pdf?OpenElement> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

³²⁷ Īstenošanas plāna 2.punkts. – Sk.: Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development. Pieejams: http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanImpl.pdf [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

piemērošanu. Speciālajā literatūrā starptautisko rekomendatīvo tiesību ietekme tiek raksturota šādi. Saistošo un rekomendatīvo tiesību būtisko atšķirību noteic divi faktori: process, kādā starptautisko tiesību norma tiek pieņemta un tas, kādas tiesiskās sekas rodas normas neievērošanas gadījumā. Taču, ja uz tām raugās no rīcības priekšraksta viedokļa, atšķirība starp saistošajām un rekomendatīvajām tiesībām nav būtiska.³²⁹

Savukārt, vērtējot rekomendatīvo tiesību lomu cilvēktiesību jomā, starptautisko tiesību doktrīnā ir atzīts, ka ANO deklarācijas un citi rekomendatīva rakstura dokumenti, kuri satur principus, standartus, minimālās prasības un citus rekomendatīvus instrumentus, ir nozīmīgi avoti, kas ļauj labāk izprast saistošo tiesību normu saturu.³³⁰ Rekomendatīvo tiesību nozīme izriet no vairākiem faktoriem. Pirmkārt, ANO deklarācijās ietvertie principi ir vadlīnijas jaunu saistošu tiesību normu izstrādē, tostarp, tie ir noteikuši starptautisko vides tiesību attīstības tendences un sekmējuši saistošu starptautisku normu izstrādi un pieņemšanu.³³¹ Otrkārt, šie principi ir izmantojami saistošo tiesību normu interpretācijā un satura noskaidrošanā. Treškārt, tie tiek izmantoti amatpersonu apmācībā, lai sekmētu to ievērošanu valsts pārvaldē un tiesās. Ceturtkārt, šie principi satur idejas, kuras var izmantot, lai veidotu labāku praksi.³³²

Raksturojot starptautisko tiesību attīstības tendences, Edīte Brauna Veisa (*Edith Brown Weiss*) norāda, ka valstis kopumā ievēro rekomendatīvās tiesības, neraugoties uz to, ka tās nav obligātas prasības. Mūsdienās zināma valsts rīcības "paredzamības" vērtība ir ne vien saistošajām, bet arī rekomendatīvajām tiesībām.³³³

Tādējādi, lai arī starptautiskajās tiesībās ilgtspējīgas attīstības koncepcija vispilnīgāk nostiprināta un atklāta rekomendatīvajās tiesībās, rīcības vadlīnijas noteikšanas ziņā šis nostiprinājuma līmenis būtiski neatšķiras no saistošajām tiesībām.

Atšķirībā no starptautiskajām tiesībām, Eiropas Savienībā ilgtspējīga attīstība ir definēta kā visaptverošs politikas mērķis, kas nosaka visu Savienības politiku un darbības. Tā, Līguma par Eiropas Savienības darbību 11.pants paredz: lai veicinātu ilgtspējīgu (noturīgu) attīstību, nosakot un īstenojot

³²⁸ Dryzek, J. Paradigms and Discourses. Grām.: *The Oxford Handbook of International Environmental Law*. Bodansky D., Brunnee J., Hey E. (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, p.56.-58.

³²⁹ Lowe, V. Sustainable Development and Unsustainable Arguments. Grām.: *International Law and Sustainable Development, Past Achievements and Future Challenges*, Boyle A., Freestone D. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2001, p.30.

³³⁰ Clapham, A. Human Rights Obligations of Non-State Actors. New York: Oxford University Press, 2006, p.99.

³³¹ Sands, P. Environmental Protection in the Twenty-first Century: Sustainable Development and International Law. Grām.: *The Global Environment. Institutions, Law and Policy*, Vig.N.J., Axelrod R. S. (eds.). London: Earthscan, 1999, p.123.

³³² Clapham, A. Human Rights Obligations of Non-State Actors. New York: Oxford University Press, 2006, p.99-100.

³³³ Brown Weiss, E. The Emerging Structure of International Environmental Law. Grām.: *The Global Environment. Institutions, Law and Policy*, Vig N.J., Axelrod R.S. (eds.). London: Earthscan, 1999, p.102-105.

Savienības politiku un darbības, tajās jāparedz vides aizsardzības prasības.³³⁴ Vērtējot pasaules mērogā, ceļā uz ilgtspējīgu attīstību, Eiropa šobrīd ir kļuvusi par vispāratazītu līderi.³³⁵

Mūsdienās ir virkne valstu, kuru konstitūcijās ir ietvertas normas par ilgtspējīgu attīstību. Šveices Konstitūcijas 73.pantā noteikts, ka konfederācijai un kantoniem ir jātiecas sasniegt līdzsvarotu un ilgtspējīgu attiecību starp dabu un tās spēju pašatjaunoties un iedzīvotāju prasībām dabas izmantošanā.³³⁶ Savukārt Portugāles Konstitūcijā nostiprināta prasība veidot ilgtspējīgai attīstībai atbilstošu valsts fiskālo politiku.³³⁷

Turpretī Latvijas Republikas Satversmē norāde uz ilgtspējīgu attīstību *expressis verbis* nav dota. Analizējot Latvijas tiesību normatīvos aktus, redzams, ka tajos termins "ilgtspējīga attīstība" lietots divējādi - kā noteiktas politikas jomas vadlīnija vai kā princips. Ilgtspējīga attīstība kā visaptveroša politikas vadlīnija ir apskatīta tikai Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā³³⁸. Saskaņā ar Attīstības plānošanas sistēmas likumu minētā stratēģija ir valsts galvenais plānošanas dokuments, kas ir jāievēro citu valsts plānošanas dokumentu izstrādē.³³⁹ Šī stratēģija apliecina, ka ilgtspējīga attīstība ir apzināts, nepārtraukts un loģiski vadīts sabiedrisko pārmaiņu process.³⁴⁰

Nacionālās ilgtspējīgas attīstības stratēģiju izstrādi valstīm rekomendēja 1992.gadā Riodežaneiro pieņemtās Darba kārtības 21.gadsimtam (*Agenda 21*) 8.7.punkts. Savukārt saskaņā ar minētā dokumenta 8.3.punktu ilgtspējīgas attīstības startēģijas mērķis ir uzlabot vai pārstrukturēt esošos valstisko lēmumu pieņemšanas procesus tā, lai sociālie, ekonomiskie un vides apsvērumi tiktu izdarīti integrētā veidā, kā arī, iesaistot sabiedrību. Mūsdienās šādas stratēģijas izstrāde un īstenošana ir ar likumu noteikts valsts (pašvaldību) pienākums.³⁴¹

³³⁴ Līgums par Eiropas Savienības darbību. Konsolidētā versija. Oficiālais Vēstnesis C 115, 2008.gada 9.maijs.

³³⁵ Somsen, H. Editors Preface . Grām.: *Yearbook of European Environmental Law*, Vol.2, Oxford: Oxford University Press, 2002.

³³⁶ Federal Constitution of the Swiss Confederation. Art. 73: "*The Confederation and the Cantons shall endeavour to achieve a balanced and sustainable relationship between nature and its capacity to renew itself and the demands placed on it by the population.*" Pieejams: <http://www.admin.ch/ch/e/rs/101/index.html> [aplūkots 2010.gada 3.augustā].

³³⁷ Portugāles Konstitūcijas 66.panta otrā daļa: "*In order to ensure enjoyment of the right to the environment within an overall framework of sustainable development (...), the state ensuring that fiscal policy renders development compatible with the protection of the environment and the quality of life (...).*" Constitution of the Portuguese Republic. Pieejams: http://app.parlamento.pt/site_antigo/ingles/cons_leg/Constitution_VII_revisao_definitive.pdf [aplūkots 03.08.2010.gada 3.augustā].

³³⁸ Latvijas ilgtspējīgas attīstības startēģija līdz 2030.gadam. Pieejams: http://www.latvija2030.lv/upload/latvija2030_saeima.doc [aplūkots 2010.gada 22.augustā].

³³⁹ Attīstības plānošanas sistēmas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2008. 23.maijs, nr.80.

³⁴⁰ Latvijas attīstības vīzija 2030.gadam citastarp paredz, ka Latvija ir valsts ar augstu dzīves kvalitāti visā tās teritorijā, tā ir zaļa uz sakopta vieta, par kuras ilgtspējīgu attīstību ikviens tās iedzīvotājs ir atbildīgs nākamo paaudžu priekšā.

³⁴¹ Teritorijas attīstības plānošanas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2011. 2.novembris, nr.173.

1.3. Ilgtspējīgas attīstības princips

No vienas puses, Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 37.pants paredz nepieciešamību nodrošināt augstu vides aizsardzības līmeni, saistot to ar ilgtspējīgas attīstības principu.³⁴² Turklāt vide ilgtspējīgas attīstības kontekstā nepārprotami atzīta par konstitucionāli aizsargātu vērtību. Eiropas Savienības Pamattiesību hartā ietvertie interpretēšanas un piemērošanas noteikumi paredz, ka tajā nostiprinātās tiesības un principi ir saistoši un attiecas, pirmkārt, uz Eiropas Savienības institūcijām un iestādēm, kad tās izstrādā tiesību aktus, īsteno pasākumus, un, otrkārt, uz dalībvalstīm, kad tās piemēro *acquis communautaire*. Lai gan harta nepalielina Eiropas Savienības pilnvaras un negroza dalībvalstu konstitucionālo kārtību, tomēr Eiropas Savienības politikas noteikšanā un īstenošanā šis dokuments ir saistošs un liek ievērot gan definētās pamattiesības, gan arī tiesiski aizsargātās vērtības.³⁴³

No otras puses, tiesību zinātne visnotaļ pamatoti apšaubā, ka ilgtspējīga attīstība ir traktējama kā princips. Ludvigs Krāmers (*Ludvig Kråmer*) norāda, ka Eiropas Savienības līguma tekstā ietvertās norādes par ilgtspējīgu attīstību vairāk ir politiskas rīcības vadlīnija nekā tiesību norma.³⁴⁴ Turpretī saskaņā ar ANO Starptautiskās tiesas bijušā viceprezidenta Kristofera Vīremantrija (*Cristopher Gregory Weeramantry*) viedokli ilgtspējīgu attīstību var uzskatīt par tiesību principu, kas lēmumu pieņemšanā prasa savstarpēji saskaņot attīstības un vides aizsardzības intereses (*principle of reconciliation*).³⁴⁵ Šis jautājums nonācis tiesas uzmanības lokā strīdā starp Ungāriju un Slovākiju par *Gabčikovas – Nagymaros* dambja būvniecības projektu, kuram nebija veikts ietekmes uz vidi novērtējums. Tiesa atzina: nav apšaubāms, ka dabas vides aizsardzība ir būtiska valsts interese, tāpēc vides aizsardzības prasībām ir piešķirams atbilstošs svars ne tikai tad, kad valstis plāno projektus, bet arī tad, kad šādu projektu īstenošana jau uzākta. Tam nolūkam ekonomiskā attīstība ir jāsaskaņo ar vides aizsardzības prasībām, kā to paredz ilgtspējīgas attīstības koncepcija.³⁴⁶ Tomēr spriedumā šai

³⁴² Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Oficiālais Vēstnesis C 303, 2007, 14.decembris. Hartas 37.panta redakcija angļu val.: “*A high level of environmental protection and the improvement of the quality of the environment must be integrated into the policies of the Union and ensured in accordance with the principle of sustainable development.*”

³⁴³“Par Lisabonas līgumu, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu”: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*. 2008. 28.maijs, nr.82. Ar 2007.gada 13.decembrī parakstīto Lisabonas līgumu Eiropas Savienības Pamattiesību harta ieguva līguma juridisko spēku. Līguma par Eiropas Savienību 6.pantā ir noteikts, ka Savienība atzīst tiesības, brīvības un principus, kas izklāstīti 2000. gada 7. decembra Eiropas Savienības Pamattiesību hartā, un šai hartai ir tāds pats juridiskais spēks kā Līgumiem.

³⁴⁴ Kråmer, L. *EC Environmental Law. Fourth Edition*. London: Sweet & Maxwell, 2000, p.7.

³⁴⁵ Separate opinion of Vice-president Weeramantry. Pieejams: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7383.pdf> [aplūkots 2010.gada 31.jūlijā].

³⁴⁶ Case concerning Gabčikovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia), ICJ Judgement of 25 September 1997.

tiesas atziņai ir vairāk rekomendatīvs nevis saistošs raksturs.³⁴⁷ Vīremantrijs (*Weeramantry*) tiesneša atsevišķajās domās izsaka viedokli, ka tiesa ir tikai atsaukusies uz ilgtspējīgu attīstību, bet to nav izmatojusi par mērauklu strīda izšķiršanā.

Vogans Lovs (*Vaughan Lowe*) gan apšaubā, ka starptautiskajās tiesībās pastāvētu tāda “saskaņošanas norma”, kas ekonomisko un vides apsvērumu saskaņošanā formulētu noteiktu materiāltiesisku priekšrakstu.³⁴⁸ Pēc Lova domām, ilgtspējīgas attīstības principam ir normatīvs raksturs vienīgi tad, ja to traktē kā sprieduma (lēmuma) motivēšanas procesa elementu („modificējošu normu”). Šādā veidā ilgtspējīgas attīstības princips var ietekmēt lietas iznākumu.³⁴⁹

Apskatot šo diskusiju reflektīvo tiesību kontekstā, domājams, ka vistuvāk būtības izpratnei šajā jautājumā ir Filips Sands (*Philippe Sands*). Viņš uzskata, ka vārdu savienojums „ilgtspējīga attīstība” normatīvā ziņā ir tukša frāze, jo ilgtspējīgas attīstības normatīvo kodolu veido integrācijas princips³⁵⁰. Tieši šis princips “satur kopā” visus pārējos ilgtspējīgas attīstības koncepcijas elementus.³⁵¹

1.4. Integrācijas princips

Integrācijas princips paredz, ka attīstības procesu nedrīkst aplūkot atrauti no vides aizsardzības. Integrācijas princips ir nostiprināts gan Riodežaneiro deklarācijas 4.principā, gan Līguma par Eiropas Savienības darbību 11.pantā,³⁵² gan arī Latvijas nacionālajos attīstības plānošanu regulējošos likumos.³⁵³

Integrācijas principa izpausme tiesībās ir normatīvā integrācija, kas vērsta uz to, lai noskaidrotu, kādā mērā tiesību normu saturā iespējams atklāt ilgtspējīgas attīstības apsvērumus. Turklāt normatīvā integrācija var būt arī paņēmiens nolēmuma motivēšanas un juridisko apsvērumu izdarīšanas procesā.

³⁴⁷ Stec, S., Eckstein, G.E. Of Solemn Oaths and Obligations: The Environmental Impact of the ICJ's Decision in the *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project*. *Yearbook of International Environmental Law*, Vol. 8, 1997, Oxford: Clarendon Press, 1998, p.49.

³⁴⁸ Lowe, V. *Sustainable Development and Unsustainable Arguments*. Grām.: International Law and Sustainable Development. Past Achievements and Future Challenges. Oxford: Oxford University Press, 2001, p.22-23.

³⁴⁹ Ibid, p.29-31.

³⁵⁰ “Principle 4: In order to achieve sustainable development, environmental protection shall constitute an integral part of the development process and cannot be considered in isolation from it.” - sk.: *The Rio Declaration on Environment and Development* - UN Doc.A/CONF.151/5/Rev.1, (1992) 31 ILM 874. Pieejams: <http://www.iisd.org/rio%2B5/agenda/declaration.htm> [aplūkots 2011.gada 27.jūlijā].

³⁵¹ Sands, P. *Principles of International Environmental Law. 2 nd edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p.263.

³⁵² Līgums par Eiropas Savienības darbību. Konsolidētā versija. Oficiālais Vēstnesis C 115, 2008.gada 9.maijs.

³⁵³ “Integrētas pieejas princips — ekonomiskie, kultūras, sociālie un vides aspekti tiek saskaņoti, atsevišķu nozaru intereses tiek koordinētas, teritoriju attīstības prioritātes tiek saskaņotas visos plānošanas līmeņos, sadarbība ir mērķtiecīga, un tiek novērtēta plānoto risinājumu ietekme uz apkārtējām teritorijām un vidi.” – Sk.Teritorijas attīstības plānošanas likums: LR likums, Latvijas Vēstnesis, 2011. 2.novembris, nr.173; 4.pants.

Lai gan integrācijas princips atspoguļo dažādu aspektu – sociālo, ekonomisko, finansiālo, vides un cilvēktiesību - savstarpējo mijiedarbību un atkarību, tomēr ar normatīvo integrāciju netiek saprasta dažādu tiesību normu mehāniska sajaukšana, bet gan atzīšana, ka starp dažādām tiesību jomām (piemēram, starp cilvēktiesībām, vides tiesībām, tirdzniecības tiesībām, u.c.) pastāv saiknes, kuras nepieciešams atklāt.

Normatīvā integrācija var izpausties vairākās formās - pastāvošo vides tiesību normu saturā atklājot jaunus aspektus (vides aizsardzības kā mērķa paplašināšana, iekļaujot to plašākā ilgtspējīgas attīstības mērķī); saiknes veidošanā starp atsevišķām tiesību nozarēm un jomām (piemēram, starp vides tiesībām un cilvēktiesībām, starp vides tiesībām un tirdzniecības tiesībām, u.tml.); atsevišķo dabas resursu (zvejniecības, medību, meža) izmantošanas noteikumu “pārformulēšanā”, lai sekmētu to ilgtspējību.³⁵⁴

Turpinājumā aplūkoti divi normatīvās integrācijas piemēri, kuri atklāj normatīvās integrācijas paņēmienus – „taisnīga līdzsvara” testu un piemērojamo normu dinamisko interpretāciju.

*Garneļu lietā (Shrimp I)*³⁵⁵ tika vērtēts, vai ASV noteiktais importa ierobežojums garneļiem vai to produktiem no Pasaules Tirdzniecības Organizācijas (turpmāk – PTO) valstīm, kurās nav pieņemtas un netiek īstenotas nacionālās programmas jūras bruņurupuču aizsardzībai garneļu ieguves procesā, atbilst starptautiskās tirdzniecības noteikumu - GATT XX(g) pantam. Tirdzniecības tiesības tradicionāli ir sektorālas, to uzdevums nav risināt ar vidi saistītus jautājumus. Taču, ievērojot to, ka šā starptautiskā līguma preambulā ir ietverta norāde uz ilgtspējīgu attīstību kā mērķi, Apelācijas orgāns līguma XX(g) pantu interpretēja, ņemot vērā arī vides aizsardzības normas. Tam nolūkam bija jāatrod līdzsvars starp vienas PTO dalībvalsts tiesībām vides aizsardzības interesēs noteikt tirdzniecības ierobežojumus un otras PTO dalībvalsts tiesībām brīvi tirgoties. Proti, tika atzīts, ka GATT vienošanās XX(g) pantā ietvertais izņēmums pieļauj tirdzniecības ierobežojumus, lai aizsargātu vidi, taču tie nedrīkst būt diskriminājoši.³⁵⁶

³⁵⁴ The second report of the ILA Committee on the International Law on Sustainable Development, Toronto Conference, 2006. Pieejams: <http://www.ilahq.ogr/International%20Law20on%20Sustainable%20Development> [aplūkots 2008. gada 12.martā].

³⁵⁵ To izskatīja Pasaules tirdzniecības organizācijas (PTO) Apelācijas orgāns (Appellate Body) 1994.gada Vispārējās vienošanās par tarifiem un tirdzniecību (GATT) ietvaros.

³⁵⁶ Broude, T. Elements of the Principle of Integration in WTO Jurisprudence: Another Look at the Shrimp Cases. Annex II to the second report of the ILA Committee on the International Law on Sustainable Development, Toronto Conference, 2006; GATT interpretācija: XX.panta preambula. Pieejams: http://www.wto.org/english/res_e/analytic_index/gatt1994_07_e.htm#article20c2 [aplūkots 2008.gada 1.aprīlī]. Garneļu lietā tirdzniecību ierobežojošā tiesību norma tika atzīta par diskriminējošu, tās vienpusējā rakstura un nepietiekamās elastības dēļ. ASV likuma norma paredzēja tikai vienu veidu –nacionālās programmas izstrādi un īstenošanu, kādā ir sasniedzams tās mērķis: jūras bruņurupuču aizsardzība. Ja uz to raugās nacionālā mērogā, valsts sev var izvēlēties un noteikt

Interpretējot GATT XX (g) pantā ietverto jēdzienu “patērējami (izsmeļami) dabas resursi” dinamiski, Apelācijas Orgāns uzsvēra: neraugoties uz to, ka minētais līguma pants ir noformulēts vairāk nekā pirms 50 gadiem, termins ir jāinterpretē, ievērojot tādu starptautiskās kopienas izpratni par vides aizsardzību un saglabāšanu, kāda tā ir šobrīd. Lai arī līguma XX pants nav grozīts, GATT līgumam 1994.gadā pievienotā preambula liecina par to, ka līgumslēdzējas puses ir pilnībā apzinājušās vides aizsardzības kā nacionālās un starptautiskās politikas mērķa nozīmīgumu un leģitimitāti. Saskaņā ar mūsdienu zinātnes izpratni par dabas resursu iedalījumu patērējamos un nepatērējamos, ir saprotams: ka, lai arī dzīvo sugu ietvaros notiek atjaunošanās procesi, tomēr zināmos apstākļos, tostarp cilvēka darbības ietekmē, dzīvnie dabas resursi var būt tikpat galīgi un izsmeļami, kā, piemēram, nafta.³⁵⁷

Par integrācijas principa piemērošanu tiesas spriešanā liecina arī ECT prakse. Lietā *Mangoras pret Spāniju* ECT atzina, ka drošības naudas apmērs – 3 miljoni eiro, ko Spānijas tiesa pieprasīja ekoloģisko katastrofu izraisījušā tankera “Prestige” kapteinim, nenoliedzami ir liels. Tomēr tiesa uzskatīja, ka noteiktā drošības nauda ir samērīga, ņemot vērā ekoloģiskās katastrofas apmērus, tās ietekmi uz vidi un ekonomiskajām interesēm, kā arī to, ka gan Eiropā, gan arī starptautiski noziegumi pret vidi nonākuši pieaugošas uzmanības lokā.³⁵⁸ Šāda tiesu un kvazi-tiesu prakse norāda, ka integrācijas princips jau ieguvis tiesību principa aprises.

Tomēr interešu saskaņošanā nedrīkst aizmirst par ilgtspējīgas attīstības ētisko dimensiju. Konstatējot, ka starp ekonomisko, vides vai sociālo normu pastāv pretruna, tieši ētiskiem apsvērumiem būtu jānoteic, kā funkcionē integrācijas process, tostarp tas, kā vajadzētu svērt potenciāli pretrunā nonākušās tiesiski aizsargātās vērtības.³⁵⁹ Brunlandes ziņojumā uzsvērts: lai efektīvi risinātu vides problēmas, cilvēcei ir nepieciešama jauna, visaptveroša ilgtspējīgas attīstības ētika. Mikaelis Stenmarks no Tilburgas Universitātes Nīderlandē, komentējot Riodežaneiro deklarācijas ētiku, norāda: ilgtspējīgu attīstību veido indivīda uzvedība un valdības politika, kas mēģina apmierināt gan cilvēku pamatvajadzības, gan arī zināmas vēlmes – tik ilgi, līdz tās nenonāk konfliktā citstarp ar cilvēkus atbalstošo ekosistēmu nestspēju. Ekosistēmu nestspēja ir jauns un īpatnējs ierobežojums attīstībai. Tāpēc cilvēku individuālajā uzvedībā un valdības politikā būtu jādominē atbildībai par to, ka reāli

vienu vispiemērotāko līdzekli jūras bruņurupuču aizsardzībai. Taču no starptautisko saistību viedokļa, vienas valsts izraudzītais aizsardzības līdzeklis nevar tikt uzskatīts par vienīgo pareizo bruņurupuču aizsardzības līdzekli arī citā valstī.

³⁵⁷ Turpat, GATT interpretācija . XX (g): “relating to the conservation of exhaustible natural resources”.

³⁵⁸ ECT 2009.gada 8.janvāra spriedums lietā *Mangouras v. Spain*. ECT portāls (HUDOC). Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/viewhbkkm.asp?sessionid=5901067&skin=hudoc-e> [aplūkots 2010.gada 9.augustā].

³⁵⁹ International Law Association. Berlin Conference (2004). International Law on Sustainable Development. First Report. Pieejams:

[http://www.ila_hq.org/pdf/International%20Law20on%20Sustainable%20Development/First20Report\)202004.pds](http://www.ila_hq.org/pdf/International%20Law20on%20Sustainable%20Development/First20Report)202004.pds) [aplūkots 2008.gada 12.martā].

pastāv biosfēras diktēti ierobežojumi, lai tā ilgtspējīgi spētu absorbēt antropogēnās darbības materiālās izpausmes. Atbilde uz jautājumu, kāpēc mums vajadzētu akceptēt ilgtspējīgas attīstības ideju kā vadlīniju indivīda uzvedībai un valdības politikai, parasti tiek balstīta uz morāles principiem, kas prasa sadalīt Zemes resursus taisnīgi starp visiem cilvēkiem. Turklāt dabas resursu dalītājiem šodienas lēmumi jāpieņem, domājot arī par nākamajām paaudzēm. Saistībā ar vidi taisnīgums (*environmental justice*) izpaužas trīs principos: starppaaudžu taisnīgumā, taisnīgā resursu sadalē starp pašlaik dzīvojošajiem (atmosfēras gaisu piesārņo daži, bet to elpo visi); ekoloģiskajā taisnīgumā (*ecological justice*), kas noteic, ka patiesa vērtība ir ne tikai cilvēkam, bet arī dabai.³⁶⁰

Minētais liecina, ka integrācijas principam, tādā veidā, kādā tas šobrīd tiek izmantots normatīvās integrācijas procesā, pašam par sevi ir būtisks trūkums – tā izmantošana lēmumu pieņemšanā nebūt automātiski neved pie ilgtspējīga rezultāta. Lai ilgtspējīgas attīstības ideju iedzīvinātu, normu piemērotājam ir jāatzīst, ka integrācijas princips lēmumu pieņemšanā “ienes” arī citus ilgtspējības aspektus, tostarp ilgtspējības ētiku.

1.5. Ilgtspējības princips

Oklendas Universitātes profesors Klauss Boselmans (*Klaus Bosselmann*) nonācis pie secinājuma, ka integrācijas princips nesniedz atbildi uz jautājumu – ko nozīmē frāze „vienlaikus jāņem vērā ekonomiskie, sociālie, kultūras un vides aspekti?”. Starp šīm interesēm ir jānoteic prioritātes, jo visus šos aspektus vienlaikus vienlīdz lielā mērā ievērot nav iespējams. Šādos gadījumos tradicionāli dominē ekonomiskās intereses. Par to var pārliecināties arī atsevišķos Satversmes tiesas spriedumos.

2008.gadā 9.Saeimas deputāti iesniedza pieteikumu Satversmes tiesā, kurā bija apstrīdēta ieceres (detālplānojuma), kas pilsētas skvēra un ūdenstilpes teritorijā paredzēja daudzstāvu komercapbūvi, atbilstību ilgtspējības principam (pēc būtības integrācijas principam).³⁶¹ Tādējādi Satversmes tiesai bija jāatbild uz vairākiem būtiskiem jautājumiem: vai ilgtspējības princips pats par sevi paredz noteiktu rīcības priekšrakstu; ja atbilde ir pozitīva, tad ko šis priekšraksts noteic; ja atbilde ir negatīva, tad kādā veidā ilgtspējības principa nostiprinājums likumā ietekmē pašvaldības rīcību plānojuma izstrādes procesā.

Šajā lietā Satversmes tiesa pamatoti atzina, ka: (1) ilgtspējības princips pats par sevi neliedz pilsētai izvēlēties tādu attīstības modeli, kas paredz palielināt apbūves intensitāti jau apbūvētajos

³⁶⁰ Stenmarks M. Vides ētika un ilgtspējīga attīstība. Ilgtspējīgas attīstības pamati: ētika, likumdošana, kultūra un fizikālie ierobežojumi Rīdēna L. redakcijā. Rīga: LU, [b.g.], 10.-12.lpp.

rajonos tiktāl, ciktāl saglabājas saprātīgs līdzsvars starp vides, ekonomiskajām un sociālajām interesēm³⁶²; (2) teritorijas plānošanas procesā ilgtspējības principa ievērošanu tiesa var kontrolēt tiktāl, ciktāl pašvaldība kādas intereses acīmredzami nav vērtējusi vai nav ņēmusi vērā, taču Satversmes tiesa nevar stāties plānošanas institūcijas vietā un izvēlēties labāko no iespējamiem risinājumiem”.³⁶³

Problēma slēpjas apstākļī, ka, raugoties no integrācijas principa viedokļa, tieši tādos pašos apstākļos Lažas teritorijas plānojuma lietā³⁶⁴ Satversmes tiesa rīkojās pretēji, proti, atzina, ka pašvaldības apstiprinātais attīstības risinājums (kas ierobežoja cūku fermu paplašināšanu) varēja būt mazāk attīstītāju ierobežojošs. Tātad tiesa, spriedumā neizvērtējot, vai starp iesaistītajām ekonomiskajām un vides nepasliktināšanas interesēm saglabājas saprātīgs līdzsvars, apšaubīja pašvaldības tiesības savas plašās rīcībspējas ietvaros brīvi izvēlēties attīstības modeli. Turklāt Lažas gadījumā, vērtējot teritorijas plānojumu izstrādes procesu, tiesa pēc būtības secināja, ka sabiedrības līdzdalība bijusi efektīva. Turpretī Maskavas ielas gadījumā sabiedrības līdzdalības tiesību pārkāpumu tiesa vērtēja kā nebūtisku atkāpi no noteiktās lēmuma pieņemšanas kārtības. Piemēram, pretēji iepriekšējai Satversmes tiesas praksei,³⁶⁵ šajā lietā tiesa noraida, ka sabiedriskajai apspriešanai ir bijis formāls raksturs (pēc Orhūsas konvencijas formāla sabiedrības iesaistīšana ļauj apšaubīt pieņemtā lēmuma tiesiskumu), un norāda:

*“(..) nedz likums, nedz Ministru kabineta noteikumi neparedz konkrētus kritērijus sabiedriskās apspriešanas efektivitātes izvērtēšanai. Sabiedriskās apspriešanas mērķis ir dot iespēju ietinteresētajām personām izteikt viedokli. Šī iespēja tiek nodrošināta, izpildot prasības attiecībā uz informācijas sniegšanu par projekta saturu un apspriešanas vietu. (..) Lai arī (..) izvērtējums jāizdara pašvaldībai, tas nenozīmē, ka par katru detālplānojuma apspriešanas laikā izteiktu priekšlikumu jādod izvērtējums pašvaldības vēlētas institūcijas plenārsēdē”.*³⁶⁶

Spriedumam pievienotajās atsevišķajās domās Satversmes tiesas tiesnese Kristīne Krūma pamatoti norāda, ka, lai lemtu par detālplānojuma atbilstību ilgtspējīgas attīstības principam, ir jāvērtē detālplānojuma izstrādes process. Turklāt ilgtspējības principa satura noskaidrošanai jāizmanto gan Latvijai saistošās starptautisko tiesību normas, gan principi, kas izriet no citiem autoritatīviem starptautisko tiesību dokumentiem, tostarp no Riodežaneiro deklarācijas, kura nosaka ilgtspējīgas

³⁶¹ Satversmes tiesas 2008.gada 24.septembra spriedums lietā Nr. 2008-03-03. Latvijas Vēstnesis, 2008. 30.septembris, nr.151.

³⁶² Turpat.

³⁶³ Turpat, 18.punkts.

³⁶⁴ Satversmes tiesas 2008.gada 12.novembra spriedums lietā Nr.2008-05-03. Latvijas Vēstnesis, 2008. 14.novembris, nr.178.

³⁶⁵ Satversmes tiesas 2004.gada 9.marta spriedums lietā Nr.2003-16-05. Latvijas Vēstnesis, 2004. 10.marts, nr.38.

³⁶⁶ Turpat, sprieduma 19.8.punkts.

attīstības pamatprincipus.³⁶⁷ Ilgtspējīgas attīstības koncepcija sastāv ne vien no materiālajiem, bet arī no procesuālajiem elementiem (tostarp sabiedrības tiesībām uz līdzdalību), bez kuru ievērošanas lēmuma pieņemšanas procesā nevar uzskatīt, ka vides, sociālās un ekonomiskās intereses būtu noskaidrotas un taisnīgi līdzsvarotas.

Var piekrist Klausam Boselmanam (*Klaus Bosselmann*), ka ilgtspējīgas attīstības normatīvajam kodolam vajadzētu būt tādām noteikumiem, ar kuru šādas pretrunas iespējams novērst. Ilgtspējīgas attīstības normatīvais kodols ir jāmeklē ilgtspējības būtībā, kuru viņš formulē kā pienākumu veicināt ilgtermiņa ekonomisko labklājību un sociālo taisnīgumu ekoloģiskās ilgtspējības ietvaros. Savukārt ekoloģiskā ilgtspējība kā normatīvs priekšraksts ir pienākums aizsargāt un atjaunot Zemes ekosistēmu integritāti (vienotību).³⁶⁸

Lai definētu ilgtspējības būtību, Klauss Boselmanns visupirms “ilgtspējīgu attīstību” un “ilgtspējību” nodala jēdzieniski. Ilgtspējīga attīstība sakņojas ilgtspējībā. Tāpēc termini “ilgtspējīga attīstība” vai “ilgtspējīga dabas resursu izmantošana” norāda vienīgi to, ka attiecīgajā jomā tiek pielietots ilgtspējības princips. Pēc šā autora domām, ilgtspējības ideju nozīmes ziņā var salīdzināt ar taisnīguma ideju, jo ilgtspējība ir pats fundamentālākais no visiem vides aizsardzības principiem. Tomēr tiesību sistēmā, atšķirībā no taisnīguma principa, ilgtspējības princips šādā izpratnē vēl nav guvis vispārēju atzīšanu.³⁶⁹

Ņemot vērā, cik lielā mērā ilgtspējības principa ievērošana tieši šādā traktējumā ir nozīmīga sabiedrības pastāvēšanai ilgtermiņā, tas neapšaubāmi būtu uzskatāms par vispārējo tiesību principu ar visām no tā izrietošajām tiesiskajām sekām. Proti, ilgtspējības principam būtu jāietekmē dažādu lēmumu pieņemšana tieši tāpat, kā šobrīd to ietekmē tiesiskā taisnīguma princips vai kāds cits vispārējais tiesību princips.³⁷⁰ Jāatzīst, ka līdz šim viens no galvenajiem šķēršļiem ceļā uz ilgtspējīgu

³⁶⁷ Sk. Satversmes tiesas tiesneses Kristīnes Krūmas atsevišķo domu lietā Nr.2008-03-03 5.1 un 5.2. punktu. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 121.-123.lpp.

³⁶⁸ Sk. Bosselmann, K. *The Principle of Sustainability. Transforming Law and Governance*. Farnham: Ashgate, 2008, p.53.

³⁶⁹ *Ibid*, p.62-63.

³⁷⁰ Šādā traktējumā ilgtspējības princips ir nostiprināts arī Zemes hartā (*Earth Charter*). Taču atšķirībā no Riodežaneiro deklarācijas, Zemes harta vēl nav guvusi pasaules valstu un valdību atzīšanu. Zemes harta ir ētisku principu deklarācija. Tās mērķis ir 21.gadsimta sabiedrība, kurā valda taisnīgums, ilgtspējība un miers. Hartā formulēta jauna un ietveoša ētiska sistēma par globālo savstarpējo atkarību un kopīgu atbildību, tā veidota kā ceļvedis pārejai uz ilgtspējību. Zemes hartas projekts aizsākās kā ANO iniciatīva. Taču Riodežaneiro konference un tās pieņemtā Riodežaneiro deklarācija par Vidi un attīstību liecināja, ka starptautiskajā līmenī valstis vēl nav pilnībā gatavas oficiāli atzīt hartā ietvertos principus. Pēc Riodežaneiro konferences hartas iniciatīvu pārņēma, turpināja un noslēdza starptautiskā pilsoniskā sabiedrība. 2000.gadā Zemes hartas komisija, kas ir starptautiska nevalstiskā institūcija, izstrādāja Zemes hartas noslēguma versiju un publiskoja to kā cilvēku hartu. Šobrīd darbojas globāls pilsoniskās sabiedrības, organizāciju un institūciju tīkls – *Earth Charter Initiative* -, kurā var iesaistīties ikviens, kurš brīvprātīgi ar paziņojumu apstiprina, ka ievēros Zemes hartu savā profesionālajā darbībā un personīgajā dzīvē. Viens no hartas uzdevumiem ir rosināt un sekmēt tās izmantošanu un akceptēšanu ne tikai sabiedrībā, bet arī visu līmeņu valsts pārvaldē, tādējādi caur pilsoniskās sabiedrības spriedienu uz

attīstību ir bijis ne tik daudz izpratnes trūkums par nepieciešamajām darbības vadlīnijām, cik politiskās gribas trūkums būtībā visos lēmumu pieņemšanas līmeņos.

Saeimas apstiprinātajā Latvijas Ilgtspējīgas attīstības stratēģijā ir norādīts, ka līdzšinējie tirgus mehānismi, politikas un atbalsta programmas nav bijušas efektīvas dabas kapitāla saglabāšanā un atjaunošanā. Lai situāciju mainītu, ir jāievieš dabas kapitāla pārvaldības pieeja ekosistēmu preču un pakalpojumu vērtības, dabas un antropogēni radīto risku un zaudējumu identificēšanai un novērtēšanai. Lai efektīvi pārvaldītu dabas kapitālu, nepieciešams noteikt kritisko dabas kapitālu, kura samazināšanās nav pieļaujama, un dabas kapitāla saglabāšanas un atjaunošanas indikatorus. Tāpēc jāveic vispatveroša Latvijas dabas kapitāla trūkumu analīze, kas salīdzinātu esošo stāvokli ar tā atskaites jeb etalona līmeni.³⁷¹ Minētais nepārprotami sasauca ar ideju par ekoloģisko ilgtspējību.

Ja ar ekoloģisko ilgtspējību saprotam pienākumu aizsargāt un atjaunot Zemes ekosistēmu integritāti (vienotību), savarīgi noskaidrot šā jēdziena saturu. "Ekoloģiskā integritāte" ir jēdziens, kas vienlaikus sakņojas gan vides zinātnē, gan arī ētikā. Plašs tā skaidrojums ir sniegts Zemes hartā. Ekoloģiskā integritāte citstarp prasa dabas resursu apsaimniekošanu tādā veidā, kas nepieļauj dabas resursu dabiskās atjaunošanās līmeņa pārsniegšanu un kas nodrošina ekosistēmu stabilitāti. Lai to nodrošinātu, nepieciešamas labākās pieejamās zināšanas par ekoloģiskajiem faktiem, kā arī zināma vienprātība, kas veidojusies uz ilgtspējības ētiskās bāzes par to, cik nozīmīgs šis faktors ir visu līmeņu lēmumu pieņemšanā.

Lai gan no Latvijas ilgtspējīgas attīstības startēģijas nepārprotami izriet, ka tā atzīst nepieciešamību nodrošināt ekoloģisko integritāti, tomēr šis ilgtspējības būtību izsakošais aspekts joprojām nav atspoguļots nevienā tiesību normatīvajā aktā, kurā dots ilgtspējīgas attīstības vai ilgtspējības principa skaidrojums. Piemēram, Vides aizsardzības likumā sniegtajā "ilgtspējīgas attīstības" skaidrojumā attiecībā uz vides aspektu ir norādīta tikai nepieciešamība attīstībā ievērot vides aizsardzības prasības un nodrošināt bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu. Analogiski ilgtspējīga attīstība ir definēta arī Ilgtspējīgas attīstības startēģijā. Līdz ar to redzams, ka pati startēģija saturiski daudz vairāk atbilst ilgtspējības būtībai, nekā tajā ietvertās definīcijas formulējums.

valstu valdībām panākt arī tās oficiālu starptautisko atzīšanu. Tā kā harta ir guvusi plašu atzīšanu pilsoniskajā sabiedrībā, to ir apstiprinājušas apmēram 4,5 tūkstoši organizācijas, tostarp vairākas valstis un starptautiskās organizācijas (2002.gadā šo hartu atzina UNECSO), pastāv viedoklis, ka Zemes harta pamazām iegūst starptautisko rekomendatīvo tiesību statusu. Pieejams: http://www.unesco.org/education/tlsf/TLSF/theme_a/mod02/img/earthcharter.pdf [aplūkots 02.08.2010.gada 2.augustā].

³⁷¹ Sk. Latvijas Ilgtspējīgas attīstības stratēģijas sadaļas "Daba kā nākotnes kapitāls. Dabas vērtību un pakalpojumu ilgtspējīga apsaimniekošana 6. un 7.punktu. Pieejams: http://www.latvija2030.lv/upload/Latvija2030_saeima.doc [aplūkots 2010.gada 26.augustā].

Analizējot “ilgtspējīgas attīstības” un “ilgtspējības” definīcijas un skaidrojumu tiesību normatīvajos aktos salīdzinošā griezumā, redzams, ka ir valstis, kurās ekoloģiskās integritātes prasība ir ietverta gan likumā³⁷², gan arī valsts konstitūcijā³⁷³.

Apkopojot, var secināt: (1) nevienā no Latvijā šobrīd spēkā esošajiem likumiem ietvertais ilgtspējības princips nav skaidrots atbilstoši tā patiesajai jēgai; (2) kamēr ilgtspējības princips nav ieguvis taisnīguma principam līdzvērtīgu statusu, lai pārbaudītu, vai ievērots integrācijas princips, tiesas skrupulozi pārbaudīs nevis lēmuma satura (risinājuma), bet gan tā izstrādes un pieņemšanas procesa atbilstību ilgtspējīgas attīstības principiem.

2. Vides aizsardzības principi

Uz ilgtspējīgu attīstību orientēta sabiedrības un vides vadība bez vides aizsardzības principiem nav iedomājama. Savulaik ideja par universālu vides aizsardzības principu formulēšanu visupirms tika saistīta ar tiesību normu piemērošanu un nepieciešamību esošajos vides likumos aizpildīt robu.³⁷⁴ Līdz ar ilgtspējīgas attīstības koncepciju tie tika arī atzīti par vadlīnijām likumdevējam jaunu vides likumu izstrādei.

Saskaņā ar ieceri vides aizsardzības principi būtu izmantojami līdzīgi vispārējiem tiesību principiem - vides tiesību normu interpretācijai. Taču atšķirībā no vispārējiem tiesību principiem, vides aizsardzības principi sakņojas ne tikai tiesībās, bet arī vides zinātnē, ekonomikā, vides ētikā un inženierzinātnēs³⁷⁵. Līdz ar to neizbēgami rodas jautājums, vai šādus starpdisciplinārus principus var uzskatīt par tiesību normu. Atbilde uz šo jautājumu ir izšķirīga, ja vērtējam, vai vides aizsardzības principi ir piemēroti tiem izvirzītajam uzdevumam.

³⁷² Igaunijas likuma “Par ilgtspējīgu attīstību” (Act on Sustainable Development) 3.pantā paredzēts, ka ekonomiskās darbības pamatprasība ir piesārņojuma samazināšana un dabas resursu izmantošana pieļaujamos apmēros, kas atbilst dabiskajam līdzsvaram. Savukārt saskaņā ar šā likuma 5.pantu atjaunojošos dabas resursu kritiskie krājumi ir mazākais pieļaujamais to daudzums, kas garantē dabisko līdzsvaru un reproducēšanos, kā arī pieprasa aizsardzības režīma nodrošināšanu, lai saglabātu bioloģisko un ainavisko daudzveidību. Pieejams: <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

³⁷³ Šveices Konstitūcijas 73.pantu, kas noteic, ka Konfederācijai un Kantoniem ir jātiecas sasniegt līdzsvarotas un ilgtspējīgas attiecības starp dabu un tās spēju pašatjaunoties, kā arī sabiedrības vajadzībām (prasībām). Pieejams: <http://www.admin.ch/ch/e/rs/101/index.html> [aplūkots 2010.gada 31.augustā].

³⁷⁴ Sands, P. *Environmental Protection in the Twenty-first Century: Sustainable Development and International Law*. Grām.: *The global Environment. Institutions, Law and Policy*. Norman J.Vig, Regina S.Axelrod (eds.). London: Earthscan, 1999, p.134.

³⁷⁵ Vides zinātne. Māra Kļaviņa redakcijā. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 17.-26.lpp.

2.1. Vides aizsardzības principu raksturojums

A. Eiropas Savienības tiesībās

Eiropas Savienības tiesību telpā vides aizsardzības principi ir visai līdzīgi. Par vides politikas principu nozīmīgumu Eiropas Savienības politiku veidošanā liecina tas, ka šie principi ir nostiprināti Eiropas Savienības primārajās tiesībās. Līguma par Eiropas Savienības darbību 191.pantā ir minēti šādi vides politikas principi: piesardzības un preventīvas darbības princips, princips, saskaņā ar kuru kaitējums videi jānovērš tā cēlonī (cēloņa princips), princips “piesārņotājs maksā”, kā arī augsta vides aizsardzības līmeņa princips.³⁷⁶

Vides normatīvo aktu izstrādē un piemērošanā Eiropas Savienības vides politikas principi Latvijai ir saistoši tiktāl, ciktāl tie ir paredzēti Eiropas Savienības sekundārajās tiesībās (galvenokārt direktīvās). Vides aizsardzības nolūkā Latvijas valsts var izvirzīt stingrākas vides aizsardzības prasības, nekā to prasa Eiropas Savienības tiesības, taču nacionālais likumdevējs ir ierobežots savās tiesībās atkāpties no Eiropas Savienības tiesībās noteiktā vides aizsardzības līmeņa, to pazeminot. Nacionālajām tiesām un iestādēm ir saistošs direktīvām atbilstošas interpretācijas pienākums. Tādēļ direktīvas ir ne vien jāievieš, bet arī nacionālās tiesības jāinterpretē saskaņā ar direktīvu tekstu un mērķi.³⁷⁷

B. Tiesību zinātnes atziņās

Vides aizsardzības principi tiesību zinātnē tiek raksturoti un apzīmēti kā “*directing principles*”. Latviešu valodā tiem varētu būt piemērots apzīmējums „virziena principi”. Turklāt par to normatīvo raksturu diskusija tiesību zinātnieku vidū joprojām turpinās. Vieni uzskata, ka šie principi ir vienīgi vadlīnijas, kuras likumdevējs izmanto tiesību jaunrades (likumdošanas procesā). Otri savukārt uzskata, ka, pastāvot noteiktiem priekšnosacījumiem, tiem ir normatīvs raksturs un tie ir piemērojami arī konkrētu jautājumu izšķiršanā.

Vides aizsardzības principi formulēti pārāk abstrakti – tāds ir galvenais pirmā viedokļa arguments. Tie neparedz noteiktas rīcības priekšrakstu, līdz ar to principu neievērošanas gadījumā nevarēs iestāties noteiktas tiesiskās sekas. Piemēram, raksturojot vides politikas principus ES institūciju darbībā, Ludvigs Krāmers (*Ludvig Krāmer*) norāda: Eiropas Savienības institūcijām saskaņā ar šiem principiem ir pienākums izstrādāt vides politiku, kā arī plānot atbilstošus pasākumus. Principi jāņem

³⁷⁶ Līguma Par Eiropas Savienības darbību konsolidētā versija. Oficiālais Vēstnesis C 115, 2008.gada 9.maijs.

³⁷⁷ Gatavis, S., Broks, E., Bule, Z. Eiropas tiesības. Rīga: Eurofaculty, 2002, 74.-75.lpp.

vērā tiesību normu izstrādes procesā. Tādēļ vides jomā visiem Eiropas Savienības sekundāro tiesību aktiem ir jāatbilst minētajiem principiem.³⁷⁸ No otras puses, nosakot tiesību jaunrades virzienu, šie principi tomēr atstāj institūcijām plašu rīcības brīvību, jo, izstrādājot tiesību aktus, šo institūciju ziņā ir minētos principus svērt savstarpēji, kā arī pret citu Eiropas Savienības politiku mērķiem, izlemt, kādi pasākumi šo principu īstenošanai būtu veicami. Tāpēc atšķirībā no tiesību normām ar skaidriem rīcības priekšrakstiem, vides politikas principi pieļauj zināmas variācijas. Tā ir vadlīnija politikas veidošanai un tiesību jaunradei, kuras ievērošanu personas nevar prasīt tiesas ceļā.³⁷⁹ Tādējādi viens no galvenajiem argumentiem viedoklim, ka vides aizsardzības principi nav uzskatāmi par tiesību normu, ir to pārāk abstraktais raksturs, kas vides politikas veidotājiem un īstenotājiem dod ļoti plašu rīcības brīvību šo principu piemērošanā.

Otrs tiesību zinātnē izplatīts viedoklis, kuru pārstāv Nikolass de Sedalīrs (*Nicolas de Sadeleer*), ir šāds. Vides aizsardzības principus kā tiesību normu noteic divi priekšnoteikumi – formālais un materiālais. Saskaņā ar formālo priekšnoteikumu principam ir jābūt *expressis verbis* iekļautam ārējā tiesību normā (likumā). Savukārt materiālais priekšnoteikums ir ārējā tiesību normā noteikts pienākums attiecīgo principu ievērot.³⁸⁰ Tādējādi vides aizsardzības principu abstraktums pats par sevi nav tāds apstāklis, kas liegtu vides aizsardzības principus atzīt par tiesību normu. Šāds viedoklis tiek pamatots arī ar Eiropas Savienības tiesas praksi, pārbaudot sekundāro tiesību aktu saturisko atbilstību vides politikas principiem.³⁸¹,³⁸² Minētais ļauj secināt, ka tiesas var ne tikai pārbaudīt vides aizsardzības principu ievērošanu, bet arī konkrētas lietas ietvaros atklāt un detalizēt vides aizsardzības principu saturu. Turklāt kopumā šajā ziņā visai skaidri iezīmējas valsts varas nozarojumu kompetences aprises: likumdevējs vides aizsardzības principus definē, nostiprina likumā un noteic pienākumu ievērot. Izpildvara parasti ir vislabāk ekipēta ar atbilstošiem resursiem un speciālistiem, tāpēc likumdevējs tai devis plašu rīcības brīvību noteikt, kādam ir jābūt lēmumam (risinājumam), kurš atbilst attiecīgajam vides aizsardzības principam. Savukārt tiesai šo principu abstraktums neliedz izvērtēt un lemt par to, vai apstrīdētais lēmums (risinājums) attiecīgajam vides aizsardzības principam atbilst.

³⁷⁸ Krämer, L. *EC Environmental Law. Fourth Edition*. London: Sweet & Maxwell, 2000, p.10.

³⁷⁹ *Ibid*, p.8.

³⁸⁰ de Sadeleer, N. *Environmental principles. From Political Slogans to Legal Rules*. New York: Oxford University Press, 2005, p.322-339.

³⁸¹ Piemēram, Eiropas Savienības tiesa vērtēja, vai Eiropas Savienības sekundāro tiesību akts par ozona slāņa aizsardzību atbilst *augsta vides aizsardzības līmeņa* principam, un noraidīja Eiropas Komisijas viedokli par to, ka šāds izvērtējums atrodas ārpus tiesas kompetences. Tiesa secināja, ka šajā lietā *augsta vides aizsardzības līmeņa* princips ir ievērots, jo ozona slāņa aizsardzības jomā salīdzinājumā ar Eiropas Savienības starptautiskajām saistībām pašas regulējums ir stingrāks.

³⁸² Eiropas Savienības (bij.Kopienu) tiesas 1998.gada 14.jūlija sprieduma lietā C -341/95, *Safety Hi – Tech* 46, 47.punkts.

Līdz ar to, lai vides aizsardzības principu piemērotu lēmuma pieņemšanā, tiesību piemērotājam ir jānoskaidro, vai konkrētajā gadījumā tam pastāv formālais un materiālais priekšnoteikums. Ja tie abi ir konstatējami, tad nevajadzētu rasties šaubām par to, ka attiecīgais princips ir tiesību norma.

C. Latvijas tiesību sistēmā

Bez jau minētā ES vides aizsardzības principu raksturojuma tādi vides aizsardzības principi kā piesardzības princips, novēršanas princips, izvērtēšanas princips un princips „piesārņotājs maksā” ir arī Latvijas nacionālo tiesību sastāvdaļa. Tie ir nostiprināti Vides aizsardzības likumā un saskaņā ar Satversmes tiesas judikatūru likumdevējs ar tiem ir detalizējis Satversmes 115.pantā noteikto valsts konstitucionālo pienākumu rūpēties par vides saglabāšanu un uzlabošanu.³⁸³ Turklāt atšķirībā no ES primārajām tiesībām Latvijas likumdevējs ir sniedzis arī šo principu skaidrojumu.³⁸⁴ Likumdevējs arī noteicis, ka veidojot vides politiku valstī, bez jau minētajiem principiem, jāievēro arī Reģionālās attīstības likumā un Teritorijas attīstības plānošanas likumā noteiktie principi, tostarp ilgtspējības princips, atklātības princips, u.c.³⁸⁵ Principu skaidrojumi liecina, ka Latvijas likumdevējs būtībā atzīst tos pašus principus, kādi tie ir Eiropas Savienības tiesībās. Turklāt no nacionālā regulējuma izriet, ka šie principi ir jāievēro arī tad, ja jautājums nav saistīts ar Eiropas Savienības prasībām.

Latvijas nacionālajās tiesībās likumdevējs vides aizsardzības principus *expressis verbis* nostiprinājis vairākos likumos – jau minētajā Vides aizsardzības likumā, kas ietver vispārējo vides aizsardzības regulējumu. Šajā likumā noteiktie principi attiecas uz visiem jautājumiem, kurus regulē vides normatīvie akti.³⁸⁶ Vides aizsardzības principi var būt iekļauti arī speciālos likumos, kas attiecas

³⁸³ Satversmes tiesas 2007.gada 8.februāra sprieduma lietā Nr. 2006-09-03 11.punkts. Satversmes tiesas spriedumi, 2006. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 151.lpp.

³⁸⁴ Saskaņā ar Vides aizsardzības likuma 3.pantu: *princips "piesārņotājs maksā"* — persona sedz izdevumus, kas saistīti ar tās darbības dēļ radīta piesārņojuma novērtēšanu, novēršanu, ierobežošanu un seku likvidēšanu; *piesardzības princips* — ir pieļaujams ierobežot vai aizliegt darbību vai pasākumu, kurš var ietekmēt vidi vai cilvēku veselību, bet kura ietekme nav pietiekami izvērtēta vai zinātniski pierādīta, ja aizliegums ir samērīgs līdzeklis, lai nodrošinātu vides vai cilvēku veselības aizsardzību. Principu neattiecinā uz neatliekamiem pasākumiem, ko veic, lai novērstu kaitējuma draudus vai neatgriezenisku kaitējumu; *novēršanas princips* — persona, cik iespējams, novērš piesārņojuma un citu videi vai cilvēku veselībai kaitīgu ietekmju rašanos, bet, ja tas nav iespējams, novērš to izplatīšanos un negatīvās sekas; *izvērtēšanas princips* — jebkuras tādas darbības vai pasākuma sekas, kas var būtiski ietekmēt vidi vai cilvēku veselību, jāizvērtē pirms attiecīgās darbības vai pasākuma atļaušanas vai uzsākšanas. Darbība vai pasākums, kas var negatīvi ietekmēt vidi vai cilvēku veselību arī tad, ja ievērotas visas vides aizsardzības prasības, ir pieļaujams tikai tad, ja paredzamais pozitīvais rezultāts sabiedrībai kopumā pārsniedz attiecīgās darbības vai pasākuma nodarīto kaitējumu videi un sabiedrībai. – Sk.: Vides aizsardzības likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 15.novembris, nr.183.

³⁸⁵ Turpat, 3.panta otrā daļa.

³⁸⁶ Vides aizsardzības likuma 1.panta 23.punkta izpratnē vides normatīvie akti ir tie, kas tieši attiecas uz vidi, kā arī tie, kas palīdz sasniegt vides politikas mērķus – saglabāt, aizsargāt un uzlabot vides kvalitāti, ilgtspējīgi izmantot dabas resursus un nodrošināt kvalitatīvu dzīves vidi. - Sk.arī: Satversmes tiesas 2007.gada 8.februāra sprieduma lietā Nr. 2006-09-03 11.punktu. Satversmes tiesas spriedumi, 2006. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 151.-152.lpp.

uz kādu atsevišķu vides tiesību institūtu.³⁸⁷ Līdz ar to Latvijas tiesībās vides aizsardzības principu kā tiesību normas formālais priekšnoteikums ir ievērots. Turklāt šajā ziņā svarīgi būtu atcerēties, ka Vides aizsardzības likumā noteiktā vides aizsardzības principu piemērošanas joma ir daudz plašāka par to, ko noteic speciālie likumi.³⁸⁸

Tas pats attiecas arī uz materiālo priekšnoteikumu. Saskaņā ar Vides aizsardzības likuma 3.panta otro daļu vides politiku valstī veido un lēmumus, kas var ietekmēt vidi vai cilvēku veselību, pieņem, ievērojot vides aizsardzības principus. Tādējādi Vides aizsardzības likumā ir nepārprotami ietverts vides aizsardzības principu ievērošanas pienākums un arī tas attiecas uz visiem jautājumiem, kurus regulē vides normatīvie akti.

Tādējādi Latvijā likumdevējs ir radījis nepieciešamos priekšnoteikumus, lai vides aizsardzības principi tiktu pielīdzināti tiesību normai.

2.2. Vides aizsardzības principi kā reflektīvo tiesību atribūts

Vides aizsardzības principu abstraktums ļauj vilkt zināmas paralēles ar vispārējiem tiesību principiem. Kopīgs ir tas, ka gan vienu, gan otru saturs var būt nosakāms katram konkrētajam gadījumam. Taču starp abām principu grupām pastāv ievērojamas atšķirības. Par būtiskāko atšķirību uzskatāma tā, ka vides aizsardzības principi kā tiesību pamatavots var pastāvēt vienīgi tad, ja tos ir atzinis likumdevējs. Vides aizsardzības principi nav ierindojami vispārējo tiesību principu kategorijā. Tomēr tie ir ļoti specifiska mūsdienu rakstīto tiesību sastāvdaļa, kura savu normatīvo pamatojumu rod likumā.

A. Pāreja uz ex-ante regulējumu un prevencijas loģika

Kā jau norādīts, jautājums par vides aizsardzības principiem kā tiesību normu būtībā raksturo dziļākus procesus, kas mūsdienās norisinās tiesību sistēmā, jo notiek pakāpeniska pāreja no “modernajām tiesībām” uz “postmodernajām tiesībām”³⁸⁹, jeb reflektīvajām tiesībām. Šajā kontekstā ar minētajiem terminiem tiek saprastas galvenās pieejas, uz kurām balstās, un metodes, kuras tiek izmantotas, tiesiskajā regulēšanā.

³⁸⁷ Sk. likumu “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” un likumu “Par piesārņojumu”. Attiecīgi: *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 30.oktobris, nr.322/325; *Latvijas Vēstnesis*, 2001. 29.marts, nr.51.

³⁸⁸ Tāpēc, piemēram, piesardzības princips un izvērtēšanas princips attiecas ne tikai uz ietekmes uz vidi novērtēšanu, bet arī uz dabas aizsardzību, īpaši aizsargājamām teritorijām un dabas resursu aizsargjoslām.

Vides joma nonākusi “postmoderno tiesību” izveides avangardā, lielā mērā pateicoties *ex-post* pieejai tiesiskajā regulēšanā, kas raksturīga tiesībām, kuras sāka veidoties 18.gadsimtā un savu attīstības kulmināciju sasniedza 20.gadsimta vidū (t.i., modernisma laikmetā). Būtībā “modernās tiesības” ir pieļāvušas, vai pat zināmā mērā veicinājušas vides degradāciju un globālu vides problēmu rašanos. Tāpēc uz ilgtspējīgu attīstību orientētā vides vadībā vides aizsardzība balstās uz citu un būtiski atšķirīgu - *ex-ante* regulējumu, kam pamatā ir preventīvā pieeja. Saskaņā ar šo pieeju - prevencijas loģiku - vides aizsardzības pasākumi jāveic, pirms kaitējums videi radies, ar mērķi nepieļaut šāda kaitējuma rašanos, kā arī lai novērstu vai pēc iespējas samazinātu īpaši saimnieciskās darbības iespējamo negatīvo ietekmi uz vidi.

Viena no problēmām, kas, pārejot uz jauno regulējumu, bija jāatrisina - kā izveidot prevencijas loģikai atbilstošu vides aizsardzības regulējumu tā, lai tas būtu pietiekami elsatīgs un spētu pielāgoties tādām ārkārtīgi dinamiskam un komplicētam regulējuma objektam, kas būtībā neļauj likumdevējam nepieciešamo regulējumu ietvert vienkāršā un skaidrā uzvedības priekšrakstā (parastā tiesību normā). Šīs problēmas risinājums ir vides aizsardzības principi. Piemēram, likums paredz: lai varētu veikt piesārņojošu darbību, tās veicējam iepriekš ir jāsaņem attiecīga atļauja un saimnieciskā darbība jāveic, ievērojot vides aizsardzības principus. Savukārt valstij ir jāgādā, lai piesārņojošās darbības veikšanas atļaujā tiek ietverti tādi nosacījumi, kas nodrošina augstu vides aizsardzības līmeni kopumā. Turklāt likums paredz, ka iestāde šādu atļauju nosacījumus pamato gan ar labāko pieejamo tehnisko paņēmieni lietošanu, gan ar attiecīgās iekārtas tehniskajiem raksturlielumiem, gan ar tās atrašanās vietu (ģeogrāfisko izvietojumu), gan ar vides apstākļiem.³⁹⁰ Atbilstoši prevencijas loģikai, ievērojami efektīvāku vides aizsardzību iespējams īstenot tad, ja vides izmantošanas regulējums nav noteikts vispārīgi, bet gan maksimāli ņemot vērā katra projekta parametrus, kā arī apstākļus katrā konkrētajā saimnieciskās darbības (projekta) īstenošanas vietā. Likumdevējs atļaujas izdevējam piešķir plašu rīcības brīvību konkrēto atļaujas nosacījumu saturam, taču noteic kopējo lemšanas ietvaru un principus, kurus atļaujas izsniegšanā jāievēro.

³⁸⁹ Ideja par vides aizsardzības principiem kā postmoderno tiesību atribūtu izvērsti apskatīta Nikolasa de Sedalīra darbā; – sk. de Sadeleer, N. Environmental principles. From Political Slogans to Legal Rules. New York: Oxford University Press, 2005, p.322-339.

³⁹⁰ Eiropas Parlamenta un Padomes 2008.gada 15.janvāra direktīvas 2008/1/EK par piesārņojuma integrētu novēršanu un kontroli preambulas 2., 12., 17.apsvērumi. *Oficiālais Vēstnesis*, L 24, 2008. 29.janvāris.

B. Virziena principu piemērošana

Pēc Nikolasa de Sedalīra (*Nicolas de Sadeleer*) “postmodernās tiesības” raksturo ne tikai pāreja no *ex-post* uz *ex-ante* regulējumu, bet arī *virziena principi*, kas ir viens no galvenajiem postmoderno tiesību atribūtiem.

Konkrētu lēmumu pieņemšanā vides aizsardzības principi būtu ņemami talkā tad, ja nepastāv precīzi normatīvi priekšraksti, kā arī, lai šos priekšrakstus interpretētu un piemērotu atbilstoši preventijas loģikai. Līdz ar vides aizsardzības principu iekļaušanu likumā, likumdevējs abām pārējām varām piešķir plašu rīcības brīvību katrā konkrētā gadījumā novērtēt un savstarpēji svērt konfliktējošas intereses, kas bieži rodas, lemjot par dažādu saimniecisko projektu īstenošanas pieļaujamību. Atbilstoši “modernajām tiesībām”, daudzus gadu desmitus šādos gadījumos dominēja tikai ekonomiskās intereses un apsvērumi. Taču līdz ar vides aizsardzības prasību parādīšanos, šādi šķietami konflikti starp vidi un ekonomiku tagad ir parasta parādība. No refleksīvās (postmodernās) regulēšanas viedokļa svarīgākais un vienlaikus arī grūtākais uzdevums ir panākt, lai vides likumos paredzēto lēmumu pieņemšanas procedūru ievērošana nebūtu vien formāla nodeva likuma burtam, bet gan lai par katru projektu, kuram tas nepieciešams, šāda vides faktoru ievērtēšana un interešu svēršana patiešām notiktu.

Vides aizsardzības principu uzdevums ir nodrošināt preventijas loģikai atbilstoša lēmuma pieņemšanu. Ļaujot izvairīties no vides tiesībām joprojām visai raksturīgā sektorālisma un kazuistikas, vides aizsardzības principi kā *virziena principi* nodrošina gan regulējuma elastību, gan tā atbilstību preventijas loģikai, tiesību pozitīvismu aizstājot ar saprāta apsvērumiem.

3. Procesuālās vides tiesības

3.1. Procesuālās vides tiesības Orhūsas konvencijā

Atšķirībā no integrācijas un ilgtspējības principa, procesuālās vides tiesības ir starptautiskajā līgumā – Orhūsas konvencijā nostiprināta saistoša starptautisko tiesību norma, kas ietver detalizētu regulējumu, lai nodrošinātu triju savstarpēji saistītu subjektīvo tiesību - uz vides informāciju, piedalīties ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā un uz piekļuvi tiesai ar vidi saistītos jautājumos, - īstenošanu (tekstā - procesuālās vides tiesības).³⁹¹

³⁹¹ Orhūsas konvencija stājās spēkā 2001.gada 30.oktobrī. Darba izstrādes laikā konvencijas dalībnieces ir 40 valstis (galvenokārt Eiropas reģions) un Eiropas Kopiena. Pieejams: <http://www.unece.org/env/pp/ratification.htm> [aplūkots 2008.gada 13.augustā].

Orhūsas konvencija idejiski balstās Riodežaneiro deklarācijas 10.pantā³⁹² un ir spilgts normatīvās integrācijas piemērs, jo tā veidota, lai nostiprinātu saikni starp vides aizsardzību un cilvēktiesībām. Konvencijā vides aizsardzība ir atzīta par būtisku cilvēka tiesību uz vidi priekšnosacījumu. Tā arī norāda, ka ikvienam ir pienākums gan individuāli, gan sadarbībā ar citiem aizsargāt un uzlabot vidi pašreizējo un nākamo paaudžu labā.³⁹³ Savukārt valsts pienākums ir garantēt tās pilsoņiem procesuālo vides tiesību ievērošanu saskaņā ar konvencijas noteikumiem.³⁹⁴

Minētais ļauj secināt, ka procesuālās vides tiesības būtībā ir materiālo tiesību uz vidi īstenošanas līdzeklis. Turklāt procesuālo vides tiesību piešķiršana indivīdam kā sabiedrības loceklim, kas aicināts darboties gan individuāli, gan sadarbībā ar citiem, balstās uz konceptuālu pieņēmumu par to, ka aktīva un labi informēta sabiedrība, sekmējot vides aizsardzības mērķu sasniegšanu, var būt nozīmīgs spēks ilgtspējīgas un videi draudzīgas attīstības īstenošanā.³⁹⁵

Atšķirībā no iepriekš noslēgtiem starptautiskiem vides līgumiem, Orhūsas konvencija definē ne tik daudz dalībvalstu savstarpējos pienākumus, cik nosaka valsts un sabiedrības attiecību vispārīgos principus vides jomā. Tāpēc, piemēram, apstāklis, ka konvencijas dalībvalsts nacionālajās tiesībās nav tiesību normas, kas paredz personas tiesības vērsties tiesā, ja ir aizskartas personas tiesības uz līdzdalību, nav šķērslis, lai persona varētu vērsties tiesā, pamatojoties uz Orhūsas konvenciju tieši.³⁹⁶ Būtiski, ka konvencijā nostiprinātie principi aizliedz dalībvalstīm nacionālajās tiesībās sašaurināt konvencijā paredzētās tiesības.³⁹⁷

Konvencija dalībvalstij rada starptautiskas saistības garantēt personai subjektīvās vides tiesības vismaz konvencijas noteiktajā ietvarā. Šajā ziņā tā pilnībā atbilst starptautiskajam cilvēktiesību regulējumam, jo konvencijas dalībvalstis ir uzņēmušās pienākumus vides jomā pret indivīdu, tas ir,

³⁹² "Principle 10: Environmental issues are best handled with participation of all concerned citizens at the relevant level. At the national level, each individual shall have appropriate access to information concerning the environment that is held by authorities, including information on hazardous materials and activities in their communities, and the opportunity to participate in decision – making processes. States shall facilitate and encourage public awareness and participation by making information widely available. Effective access to judicial and administrative proceedings, including redress and remedy, shall be provided." Pieejams:

<http://www.unep.org/Documents/Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163> [alūkots 2011.gada 19.jūlijā].

³⁹³ Orhūsas konvencijas Preambulas 6.,7.motīvs; - sk. Orhūsas konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. Latvijas Vēstnesis, 2002. 26.aprīlis, nr.64.

³⁹⁴ Turpat, 8.motīvs un 1.pants.

³⁹⁵ Morgera, E. An Update on the Aarhus Convention and its Continued Global Relevance. *Review of European Community & International Environmental Law*, 14 (2), 2005, p.139.

³⁹⁶ Veinla, H., Relve, K. The Aarhus Convention in Estonia. Influence of the Aarhus Convention on Access to Justice in Environmental Matters in Estonia. *European Environmental Law Review*, December 2005, p.330.

³⁹⁷ Čepāne, I., Matijesku, Ž. Latvijas Normatīvo aktu atbilstība Orhūsas konvencijai. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 2002, nr.4./5./6., 43.lpp.

tiesību subjektu, kas pats nav nedz šā līguma dalībnieks, nedz pat starptautisko publisko tiesību subjekts.³⁹⁸

Orhūsas konvencija tika radīta ar noteiktu mērķi - novērst tiesiskos šķēršļus procesuālo vides tiesību īstenošanai. Tā noteic, ka valstij ir pozitīvs pienākums iegūt un sniegt sabiedrībai noteikta satura vides informāciju, kā arī liberalizēt piekļuves noteikumus vides informācijai, tostarp ar noteikumu, ka vides informācijas pieprasījumam nav nepieciešams intereses pamatojums.³⁹⁹ Tradicionālajā cilvēktiesību aizsardzības sistēmā personas tiesības uz informāciju (Satversmes 100.pants, ECTK 10.pants) neparedz objektīvu valsts pienākumu iegūt un izplatīt noteikta satura informāciju. Turpretī saskaņā ar Orhūsas konvenciju tiesības uz vides informāciju tiek uzskatītas par priekšnoteikumu efektīvai un demokrātiskai lēmumu pieņemšanai. Vienīgi informēta sabiedrība var adekvāti iesaistīties lēmumu pieņemšanas procesā, pildīt sargsuņa lomu un tādējādi papildināt valsts īstenoto vides pārvaldību un pārraudzību.⁴⁰⁰

Vides informācijas esamība un pieejamība ir tādi faktori, bez kuriem nav iespējams īstenot tiesības uz vidi. Lai arī nepieciešamas, tiesības uz vides informāciju tomēr nav pietiekamas tiesību uz vidi īstenošanai. Vēl ir nepieciešams, lai iegūto vides informāciju būtu iespējams arī efektīvi likt lietā, sabiedrībai iesaistoties vides lēmumu pieņemšanā un to satura noteikšanā, kā arī vērsties tiesā, lai kontrolētu vides lēmumu procesuālo un materiālo tiesiskumu. Tam nolūkam kalpo abi pārējie Orhūsas konvencijas pīlāri. Atziņa par triju procesuālo vides tiesību un tiesību uz vidi komplimentaritāti ir būtiska Satversmes 115.panta satura dinamiskai iztulkošanai.

Orhūsas konvencija ietver vairākas jaunas un vides jomai specifiskas normas par tiesību subjektiem, kam pieder procesuālās vides tiesības; par lēmumiem, kuru pieņemšanā sabiedrībai ir tiesības piedalīties; par piekļuvi tiesai.

3.2. Procesuālo vides tiesību subjekti

Definējot tiesību subjektus, kuri apveltīti ar procesuālajām vides tiesībām, Orhūsas konvencijā lietoti divi termini – „sabiedrība” un „ieintetresētā sabiedrība”.

³⁹⁸ Sk. Scheinin, M. Characteristics of human rights norms. *International Protection of Human Rights: A Textbook*. Krause C., Scheinin M. (eds.). Turku: Abo Akademi University Institute for Human Rights, 2009, p.19.

³⁹⁹ Sk. Boyle, A. Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment. *Fordham Environmental Law Review*, Vol. VIII, 2007, p.491.

⁴⁰⁰ Hayward, T. *Constitutional Environmental Rights*. New York: Oxford University Press, 2005, p.178.

„„Sabiedrība” ir viena vai vairākas fiziskas vai juridiskas personas un – saskaņā ar attiecīgās valsts likumiem vai praksi – to apvienības, organizācijas vai grupas.”⁴⁰¹

„„Ieinteresētā sabiedrība” ir sabiedrība, kuru ietekmē vai varētu ietekmēt lēmumu pieņemšana vides jomā, vai kurai ir interese par to; šīs definīcijas piemērošanas nolūkā par ieinteresētām uzskata tādas nevalstiskās organizācijas, kas veicina vides aizsardzību un atbilst visām attiecīgās valsts tiesību aktu prasībām.”⁴⁰²

„Ieinteresētā sabiedrība” ir tiesību subjekti, kas primāri saistāmi ar Orhūsas konvencijas otro pīlāru, tas ir, ar sabiedrības tiesībām uz līdzdalību. Par ieinteresētu sabiedrību, tātad par iesaistāmu lēmuma pieņemšanā tiek atzītas personas, kuras pieņemamais lēmums skar (ietekmē), var skart (var ietekmēt), kā arī personas, kurām par šo lēmumu ir faktiskā interese.⁴⁰³ Tādējādi Orhūsas konvencijas izpratnē, lai personu atzītu par ieinteresētu, proti, par tādu, kurai ir tiesības uz līdzdalību, nav nepieciešams, lai tā varētu pamatot tiesiskas intereses esamību. Turklāt konvencijā ietverts speciāls noregulējums attiecībā uz vides biedrībām. Vides biedrība ir „automātiski” uzskatāma par „ieinteresēto sabiedrību” un tai ir tiesības uz līdzdalību, ievērojot šādus nosacījumus: biedrība veicina vides aizsardzību, atbilst valsts tiesību aktu prasībām, un tai par pieņemamo lēmumu ir interese.⁴⁰⁴ Turklāt konvencija paredz, ka valstij ir ne tikai pienākums atzīt un atbalstīt apvienības, organizācijas vai grupas, kas veicina vides aizsardzību, bet arī pienākums nodrošināt savas tiesību sistēmas atbilstību šim pienākumam.⁴⁰⁵ Orhūsas konvencijas teksts kopumā ļauj secināt, ka vides biedrībām kā procesuālo vides tiesību subjektam ir piešķirts īpašs statuss un to darbībai konvencijas īstenošanā ir īpaša nozīme.⁴⁰⁶

Savukārt no „sabiedrības” definīcijas izriet, ka tiesības, kas piešķirtas sabiedrībai, ir jānodrošina ikvienai personai.⁴⁰⁷ No konvencijas teksta redzams, ka robeža starp subjektīvo vides tiesību individuālo un kolektīvo aspektu vairs nav skaidri noteikta, un tas ilgtspējīgas attīstības kontekstā

⁴⁰¹ Orhūsas konvencijas 2.pantā ceturtā daļa; - sk. Orhūsas konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. Latvijas Vēstnesis, 2002. 26.aprīlis, nr.64.

⁴⁰² Turpat, 2.pantā piektā daļa.

⁴⁰³ The Aarhus Convention: An Implementation Guide. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe. 2000, p.40.

⁴⁰⁴ Morgera E. An Update on the Aarhus Convention and its Continued Global Relevance. *Review of European Community & International Environmental Law*, 14 (2), 2005, p.139.

⁴⁰⁵ Orhūsas konvencijas 3.pantā ceturtā daļa; - sk. Orhūsas konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. Latvijas Vēstnesis, 2002. 26.aprīlis, nr.64.

⁴⁰⁶ Turpat, 2.pantā piektā daļa.

⁴⁰⁷ The Aarhus Convention: An Implementation Guide. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe. 2000, p.44; Morgera, E. An Update on the Aarhus Convention and its Continued Global Relevance. *Review of European Community & International Environmental Law*, 14 (2), 2005, p.139.

⁴⁰⁷ Čepāne, I., Matijesku, Ž. Latvijas normatīvo aktu atbilstība Orhūsas konvencijai. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 2002, nr. 4./5./6., 44.lpp.

veidojot jaunu pārvaldības modeli, vienlaikus ir arī apzināts vides aizsardzības un cilvēktiesību normatīvās integrācijas rezultāts.

Risinot jautājumu, cik plaši pārstāvētai jābūt sabiedrībai, lai, piemēram, sabiedrisko apspriešanu uzskatītu par notikušu un leģitīmu, ir svarīgi atcerēties, ka sabiedrība aplūkojamā kontekstā var būt arī tikai viena atsevišķa persona. Līdz ar to sabiedrības līdzdalība, tostarp sabiedriskā vai publiskā apspriešana, būtiski atšķiras no tautas nobalsošanas, jo te noteicošais nav vis balsstiesīgo personu piedalījušos skaits jeb kvantitatīvais kritērijs, bet gan iespēja jēgpilni piedalīties lēmuma pieņemšanas procesā, proti, līdzdalības kvalitāte, jeb vērtējums par to, vai līdzdalību var uzskatīt par efektīvu.

Orhūsas konvencija vides jomā ir ievērojami paplašinājusi personu loku, kurām ir tiesības piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā. Vienlaikus ir jāņem vērā, ka valsts pienākumu apjoms „ieinteresētās sabiedrības” iesaistīšanā visos gadījumos tomēr nav vienāds, jo īpaša uzmanība ir veltāma paredzētās darbības skartajai sabiedrības daļai.⁴⁰⁸

3.3. Lēmumi, kuru pieņemšanā sabiedrībai ir tiesības piedalīties

Orhūsas konvencijā ir skaidri nodefinēts jautājumu loks, kuru izlemšanā valstij ir pienākums nodrošināt sabiedrības līdzdalību. Sabiedrībai ir tiesības piedalīties lēmumu pieņemšanā: (1) par „īpašām darbībām”, tas ir, gadījumos, kad lēmums attiecas uz darbību, kurai iespējama nozīmīga ietekme uz vidi; (2) plānu un programmu, kas attiecas uz vidi, sagatavošanā.⁴⁰⁹

A. Sabiedrības līdzdalība lēmumos par īpašām darbībām

Norāde par „īpašām darbībām” uzsver, ka lēmumos, ko galvenokārt pieņem administratīvajā procesā, sabiedrībai ir tiesības uz līdzdalību vienīgi tad, ja lēmums attiecas uz darbībām, kuru ietekme uz vidi ir vērtējama kā nozīmīga.

⁴⁰⁸ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas 2005.gada 14.marta lēmuma lietā “Kazakhstan ACCC/C/2004/2” 24.punkts. Grām.: *Case Law of the Aarhus Convention Compliance Committee (2004-2008)*. Andrusevych A., Alge T., Clemens C.(eds.). Lviv: RACSE, 2008, p.27. Orhūsas konvencijas Atbilstības komiteja, interpretējot konvencijas 6.panta noteikumus, atzinusi, ka „ieinteresētās sabiedrības” kodols ir paredzētās darbības skartā sabiedrības daļa. Tādēļ tad, ja tā par paredzēto darbību nav informēta un nav uzaicināta piedalīties lēmuma pieņemšanā: 1) ir noticis 6.panta trešās daļas pārkāpums, jo nav ievērota prasība par pamatotu termiņu ievērošanu sabiedrības informēšanai; 2) ir noticis 6.panta ceturtās daļas pārkāpums, jo nav ievērota prasība nodrošināt efektīvu sabiedrības līdzdalību; 3) ir noticis 6.panta septītās daļas pārkāpums, jo nav nodrošināti apstākļi, lai skartā sabiedrība ar izteiktiem viedokļiem un komentāriem varētu sniegt savu ieguldījumu lēmuma pieņemšanā.

⁴⁰⁹ Orhūsas konvencijas 6.- 7.pants un 1.pielikums; - sk. Orhūsas konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26.aprīlis, nr.64.

Orhūsas konvencijas izpratnē darbības ar *nozīmīgu ietekmi uz vidi*, pirmkārt, ir darbības, kuras uzskaitītas konvencijas I.pielikumā. Šajā uzskaitījumā ir ietvertas darbības, kurām iespējama būtiska ietekme uz vidi un kurām šā iemesla dēļ saskaņā ar speciālu regulējumu ir jāveic ietekmes uz vidi novērtējums (turpmāk- IVN).⁴¹⁰ Otrkārt, tās var būt arī darbības, kas minētajā uzskaitījumā nav ietvertas, bet kurām saskaņā ar valsts tiesību aktiem tomēr ir jāveic IVN procedūra.⁴¹¹ Treškārt, tās var būt arī tādas darbības, kurām nav paredzama būtiska ietekme uz vidi IVN speciālā regulējuma izpratnē, bet kuru sakarā jautājuma izlemšanā, ievērojot kopējos sabiedrības līdzdalības mērķus vides jomā, tomēr būtu nepieciešams iesaistīt sabiedrību.⁴¹² Šajā gadījumā valsts pati var noteikt, ka tā Orhūsas konvencijas 6.panta noteikumus piemēros atsevišķām tādām darbībām, kuras konvencijas I.pielikumā nav iekļautas. Piemēram, 6.panta noteikumus var piemērot individuāla rakstura lēmumiem, kas saistīti ar teritorijas plānošanu un zemes izmantošanu, būvatļauju, piesārņojošas darbības atļauju, dabas resursu izmantošanas atļauju izsniegšanu.⁴¹³

Līdz ar to administratīvajā procesā Orhūsas konvencijas noteiktā prasība ir iesaistīt sabiedrību, ja galīgā lēmuma pieņemšanai nepieciešams IVN. Bet valsts var noteikt arī citas darbības, kurām likums neprasa veikt IVN, taču kurām saskaņā ar valsts ieskatiem iespējama nozīmīga ietekme uz vidi, un tādējādi paplašināt darbību loku, kam piemērojamas 6.panta prasības attiecībā uz sabiedrības iesaistīšanu.

B. Sabiedrības līdzdalība plānu un programmu sagatavošanā

Plāni, programmas, kā arī dažādas politikas parasti tiek sagatavotas pārvaldes procesa ietvaros, un sabiedrība iesaistāma jau tad, kad plāns vai programma tikai attiecas uz vidi, un šajā gadījumā nav nepieciešams, lai plānam vai programmai būtu paredzama būtiska vai nozīmīga ietekme uz vidi.

Vienlaikus Orhūsas konvencijas 7. pants tomēr savstarpēji nošķir plānus un programmas no politikas. Pirmajā gadījumā valstij ir pienākums veikt atbilstošus pasākumus, lai iesaistītu sabiedrību, savukārt otrajā gadījumā ir tikai ieteikts iesaistīt sabiedrību. Lai noteiktu, kuros gadījumos sabiedrībai ir tiesības uz līdzdalību, svarīgi noskaidrot, kas tiek saprasts ar “plāniem un programmām” un “attiecas uz vidi” (*angl.- relating to environment*).

⁴¹⁰ IVN ir vides tiesību institūts, proti, ar likumu reglamentēta procedūra, lai tās ietvaros novērtētu paredzētās darbības ietekmi uz vidi un noteiktu pasākumus negatīvās ietekmes samazināšanai vai novēršanai.

⁴¹¹ Orhūsas konvencijas I.pielikuma 20.punkts; - sk. Orhūsas konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26.aprīlis, nr.64.

⁴¹² Turpat, 6.panta pirmās daļas b) punkts.

⁴¹³ The Aarhus Convention: An Implementation Guide. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe. 2000, p.90, 93.

Saistībā ar terminu “plāni un programmas” konvencija noteiktas prasības neizvirza. Tie galvenokārt ir plānošanas dokumenti, kurus sagatavo un/vai pieņem valsts vai pašvaldību institūcijas (iestādes).⁴¹⁴ Savukārt tas, vai attiecīgais plānošanas dokuments “attiecas uz vidi”, noskaidro, ņemot vērā jēdziena „vide” izpratni, kas citastrāp izriet no Orhūsas konvencijā ietvertās vides informācijas definīcijas.⁴¹⁵ Tā kā vides izpratne neaprobežojas tikai ar dabas vidi veidojošiem elementiem - augsni, zemes dzīlēm, ūdeni, gaisu, bioloģisko daudzveidību, un attiecīgi arī ar vides informāciju tiek saprasts plašs informācijas loks, kas nebūt neaprobežojas tikai ar informāciju par vides stāvokli⁴¹⁶, Orhūsas konvencijas 7.panta noteikumi var tikt attiecināti gan uz teritorijas plānojumiem un attīstības stratēģijām, gan uz sektorāliem plānošanas dokumentiem transportā, tūrismā, enerģētikā, rūpniecībā, ūdens apaimniekošanā, u.c.. Turklāt arī saturiski šie plānošanas dokumenti var būt visai dažādi – gan tādi, kas ietver atsevišķus politikas mērķus, piemēram, par noteikta veida piesārņojuma samazināšanu, gan arī kompleksas stratēģijas.⁴¹⁷

Tādējādi Orhūsas konvencija ievērojami paplašinājusi sabiedrības līdzdalības iespējas, saistoši paredzot tās nevien administratīvajā, bet arī valsts pārvaldes procesā, tas ir, jomā, kurā privātpersonām subjektīvu tiesību parasti nav.

3.4. Valsts pienākumi sabiedrības līdzdalības tiesību nodrošināšanai

Orhūsas konvencija noteic valsts un pašvaldības lēmumu pieņemšanas standartu, jeb minimālās prasības, saskaņā ar kurām sabiedrība ir jāiesaista lēmumu pieņemšanā. Visdetalizētākie sabiedrības līdzdalības noteikumi paredzēti konvencijas 6.pantā, tas ir, sabiedrības līdzdalībai lēmumos „par īpašām darbībām”.

⁴¹⁴ Eiropas Parlamenta un Padomes 2001.gada 27.jūnija Direktīvas 2001/42/EK par noteiktu plānu un programmu ietekmes uz vidi novērtējumu 2.pants; - sk. *Oficiālais Vēstnesis*, L 197, 2001. 21.jūlijs.

⁴¹⁵ The Aarhus Convention: An Implementation Guide. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe. 2000, p.115.

⁴¹⁶ Saskaņā ar Orhūsas konvencijas 2.panta trešo daļu “vides informācija” ir jebkāda rakstiska, vizuāla, audiāla, elektroniska vai citāda materializēta informācija par: a) vides elementu, piemēram, gaisa un atmosfēras, ūdens, augsnes, zemes, ainavas un dabas teritoriju, bioloģiskās daudzveidības un tās komponentu, tostarp ģenētiski pārveidotu organismu stāvokli un šo elementu mijiedarbību;

b) faktoriem, tādiem kā vielas, enerģija, troksnis un radiācija, kā arī darbībām vai pasākumiem, tostarp administratīviem pasākumiem, nolīgumiem par sadarbību vides aizsardzībā, politiku, tiesību aktiem, plāniem un programmām, kas ietekmē vai varētu ietekmēt a) apakšpunktā minētos vides elementus, izmaksu un ieņēmumu analīzi vai citas ekonomiskās analīzes un prognozes, kas tiek izmantotas lēmumu pieņemšanā vides jomā;

c) cilvēka veselības stāvokli un drošību, cilvēku dzīves apstākļiem, kultūras un arhitektūras objektu stāvokli, tādā mērā, kādā tos ietekmē vai varētu ietekmēt vides elementu stāvoklis vai — ar šo elementu starpniecību — faktori, darbības vai pasākumi, kas minēti b) apakšpunktā; - sk. Orhūsas konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26.aprīlis, nr.64.

Dažādu ar vides izmantošanu saistītu atļauju izsniegšanas procesā ieinteresētā sabiedrība savlaicīgi un efektīvi ir jāinformē par lēmuma pieņemšanas procedūras sākšanu; sabiedrības dalības procedūrās dažādiem to posmiem jāparedz pamatoti termiņi, atvēlot pietiekamu laiku, lai sabiedrība varētu sagatavoties un efektīvi piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā; sabiedrības dalība jānodrošina jau procesa sākumā, kad vēl ir iespējami jebkādi risinājumi un kad sabiedrības dalība procesā var būt efektīva; ieinteresētajai sabiedrības daļai izpētes nolūkā jānodrošina pieeja visai šajā pantā minētajai informācijai, kas attiecas uz lēmumu pieņemšanu un ir pieejama sabiedrības dalības procesā; dalības procedūras ietvaros sabiedrībai jānodrošina iespēja rakstiski, sabiedriskās apspriešanas laikā vai publiskās pārrunās ar darbības ierosinātāju iesniegt jebkādu komentārus, informāciju, analīzi vai viedokļus, ko sabiedrība uzskata par būtiskiem saistībā ar paredzamo darbību; lēmuma pieņemšanā jāņem vērā sabiedrības dalības rezultāti; tiklīdz iestāde ir pieņēmusi lēmumu, tai nekavējoties sabiedrība par šo lēmumu jāinformē, darot sabiedrībai pieejamu lēmuma tekstu līdz ar pamatojumiem un apsvērumiem, uz kuriem pamatojas lēmums.

Attiecībā uz plāniem un programmām Orhūsas konvencijas prasības nav vairs tik detalizētas, tomēr arī šajā gadījumā sabiedrības dalības procedūrās dažādiem to posmiem jāparedz pamatoti termiņi, atvēlot pietiekamu laiku, lai sabiedrību informētu un lai sabiedrība varētu sagatavoties un efektīvi piedalīties plānu un programmu izstrādes procesā; sabiedrības dalība jānodrošina jau procesa sākumā, kad vēl ir iespējami jebkādi risinājumi un kad līdzdalība var būt efektīva; lēmuma pieņemšanā jāņem vērā sabiedrības dalības procedūras rezultāti.

Sabiedrības iesaistīšanas noteikumi plānu un programmu izstrādē paredz valstij lielāku rīcības brīvību. Tomēr arī attiecībā uz plānu un programmu izstrādi konvencija izvirza vairākas valstij saistošas prasības, kuras tiesību nomu piemērotājam ir jāievēro.

Lai noteiktu, kura konvencijas panta noteikumi uz lēmumu būtu attiecināmi, tiesiska nozīme ir lēmuma raksturam (individuāls vai vispārējs), tā tiesiskajai funkcijai un tiesiskajām sekām nevis tam, kādā procedūrā saskaņā ar nacionālajām tiesībām lēmums tiek pieņemts.⁴¹⁸ Piemēram, neraugoties uz to, ka Latvijā vietējās pašvaldības teritorijas plānojuma saistošās daļas tiek pieņemtas kā ārējā tiesību norma (vietējais likums), pēc rakstura teritorijas plānojums ir plānošanas dokuments, tāpēc uz to attiecas konvencijas noteikumi par plāniem un programmām (7.pants). Savukārt gadījumos, kad teritorijas plānošanas ietvaros atsevišķas teritorijas atļautā izmantošana tiek noteikta konkrētam

⁴¹⁷ The Aarhus Convention: An Implementation Guide. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe. 2000, p.115.

adresātam vai saistāma ar ieceri par konkrēta projekta īstenošanu, uz šādu lēmumu attiecas konvencijas 6.pants.⁴¹⁹

3.5. Sabiedrības tiesības vērsties tiesā (*locus standi*) ar vidi saistītos jautājumos

Vispārzināms, ka tiesības bez tiesību aizsardzības līdzekļiem nevar pastāvēt.⁴²⁰ Vides jomā paplašināto subjektīvo tiesību aizsardzībai valstī jāpastāv tādiem tiesiskiem apstākļiem, lai sabiedrība savu vides tiesību aizsardzībai vārētu vērsties tiesā. Taču tradicionālie *locus standi* noteikumi, kas attiecas uz personas tiesībām iesniegt tiesā pieteikumu, ir visai ierobežojoši, tādēļ procesuālo vides tiesību aizsardzībai nepiemēroti. Līdz ar to viens no Orhūsas konvencijas izstrādes galvenajiem uzdevumiem ir liberalizēt procesuālos noteikumus sabiedrības piekļuvei tiesām ar vidi saistītos jautājumos.

A. Pieejas *locus standi* noteikšanai

Locus standi noteikumi parasti attiecas uz valstu nacionālo tiesību jomu un šo noteikumu definēšana ir valsts ziņā, tādēļ katrā valstī, ievērojot izveidojušās tradīcijas un citus apstākļus, tiem ir savas īpatnības.⁴²¹ Pat vienā valstī *locus standi* noteikumi administratīvajās lietās, civillietās un konstitucionālajās lietās var būt atšķirīgi. Būtiska šo noteikumu pazīme ir tā, ka tie tiek formulēti ne tikai likumā, bet lielā mērā tieši tiesu praksē. Piemēram, Francijas un Beļģijas administratīvā procesa likumos *locus standi* noteikumi ir noformulēti līdzīgi, taču šo valstu tiesas tos interpretējušas radikāli atšķirīgi.⁴²²

Orhūsas konvencijas kontekstā jautājums par piekļuvi tiesai ir īpaši aktuāls saistībā ar vides bierībām. Tā kā vides biedrības vides jomā ir atzītas par „ieinteresēto sabiedrību”, tām ir jānodrošina arī tiesības vērsties tiesā ar vidi saistītos jautājumos. Taču tradicionālie *locus standi* noteikumi pārsvarā to nepieļauj.

⁴¹⁸ Orhūsas konvencija Atbilstības komitejas 2007.gada 31.jūlija lēmuma lietā “Albania ACCC/C/2005/12” 65.punkts. Pieejams: <http://www.unece.org/env/documents> [aplūkots 2008.gada 15.martā].

⁴¹⁹ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas 2006.gada 10.maija lēmuma lietā „Armenia ACCC/C/2004/8” 28.-33.punkts. Pieejams: <http://www.unece.org/env/documents> [aplūkots 2008.gada 15.martā].

⁴²⁰ Cilvēktiesību normatīvā aspekta būtiska pazīme ir to tieša piemērojamība un aizsardzība tiesā; - sk. Bielefeldt, H. Philosophical and Historical Foundations of Human Rights. Grām.: *International Protection of Human Rights: A Textbook*, Krause C., Scheinin M. (eds.). Turku: Abo Akademi University Institute for Human Rights, 2009, p.8-9.

⁴²¹ Sk. de Sadeleer, N., Roller, G., Dross, M. Access to Justice in Environmental Matters. Final Report ENV.A.3/ETU/2002/0030.

⁴²² Ibid, p.28.

Speciālajā literatūrā norādīts uz trim galvenajām pieejām *locus standi* noteikumu definēšanā: (1) visliberālākā pieeja ir populārsūdzības (*actio popularis*) atzīšana; (2) spektra otrā galā - visierobežojošākā pieeja ir noteikums, saskaņā ar kuru personai ir tiesības vērsties tiesā *savu tiesību aizskāruma* gadījumā („subjektīvo tiesību” pieeja); (3) spektrā pa vidu atrodas pieeja, saskaņā ar kuru personai ir tiesības vērsties tiesā, ja tai ir *pamatota interese* (*angl. - sufficient interest*).⁴²³

Actio popularis gadījumā ikvienu persona var iesniegt tiesā pieteikumu pret valsti (iestādi), ja tā neievēro likumu. Līdz ar to *actio popularis* ir vērst uz vispārēja tiesiskuma nodrošināšanu. Tādu valstu, kurās *actio popularis* pastāv tiešā veidā, nav daudz. Likumdevēja un tiesu noraidošo attieksmi pret šo pieeju noteic uzskats, ka pārāk liberāla piekļuve tiesai varētu apdraudēt tiesu sistēmas darbību un līdz ar to arī tās stabilitāti. Tādēļ piekļuvi ierobežojoši noteikumi ir pamatojami ar nepieciešamību ievērot tiesiskās stabilitātes principu. Dažās valstīs, piemēram, Spānijā un Portugālē *actio popularis* paredzēts valsts pamatlikumā un darbojas noteiktās jomās, arī vides jomā.

Mērenajā (pamatotas intereses) pieejā tiek atzīts, ka personai ir tiesības vērsties tiesā tad, ja valsts iestādes vai citas personas darbības rezultātā ir skartas personas intereses. Šajā gadījumā tiesai ir visai plašas iespējas noteikt, kas ir saprotams ar vārdu „intereses”. No piemērošanas viedokļa šī pieeja ir vērtējama pozitīvi, jo tā ir elastīga: saturiski „intereses” ir plašāks jēdziens kā „tiesību aizskārums”, tāpēc personai, lai vērstos tiesā, pamatota interese var būt ne tikai tās tiesību aizskāruma gadījumā.

Savukārt atšķirībā no *actio popularis* šajā pieejā starp personu un tās prasījuma pamatu (*angl. - cause of action*) ir jābūt sakarībai. Tomēr mērenajai pieejai ir negatīvā puse, jo tiesa „intereses” var iztulkot pārāk šauri vai pārāk plaši. Kopumā *locus standi* noteikumu mērenības dēļ šī pieeja ir sastopama lielā daļā Eiropas valstu.⁴²⁴ Piemēram, Beļģijā par skartām atzīst arī tādas personas, kas nedzīvo rūpniecības uzņēmuma tiešā tuvumā. Personas var apstrīdēt uzņēmumam izsniegto darbības atļauju, ja var pierādīt, ka konkrētajā gadījumā uzņēmuma darbība kādā noteiktā teritorijā (pat „jūdzēm tālu”) rada būtisku apgrūtinājumu.⁴²⁵

Savukārt teritorijas attīstības plānošanas jomā „pamatota interese” tiek interpretēta vēl plašāk, atzīstot, ka visiem plānojamās teritorijas iedzīvotājiem ir interese atbilstīga plānojuma izstrādē. Tāpēc gan teritorijas zonējumu, gan arī transpora (satiksmes) plānojumu (shēmu) var apstrīdēt ikviens tās

⁴²³ Bonine, J. The public right to enforce environmental law. Grām.: *Handbook on Access to Justice under the Aarhus Convention*. Pieejams: <http://www.eps.cz/php/eps.data/datadown/doc/access-to-justice-rec.doc> [aplūkots 2005.gada 2.februārī].

⁴²⁴ de Sadeleer, N., Roller, G., Dross, M. Access to Justice in Environmental Matters. Final Report ENV.A.3/ETU/2002/0030.

⁴²⁵ Lavrysen, L. Access to justice to Belgian ordinary and administrative courts. Latvian Constitutional and Administrative courts judges capacity building seminar, March 27-28, 2008, Sigulda, Latvia.

teritorijas iedzīvotājs, kurai plāns ticis izstrādāts. To, vai biedrībai ir pietiekama interese, lai tā varētu vērsties tiesā, nosaka pēc biedrības statūtos deklarētajiem darbības mērķiem. Tā, Beļģijas vides biedrība („*Inter-Environment Wallonie*”) vērsās ar pieteikumu tiesā, apstrīdot lēmuma, ar kuru izdarīti grozījumi pašvaldības teritorijas zonējuma, procesuālo tiesiskumu. Beļģijas Konstitucionālā tiesa⁴²⁶, pamatojoties uz Beļģijas Konstitūcijas 23.pantu, kas paredz tiesības uz veselīgu vidi, lēma, ka tādas biedrības intereses, kas aizsargā sabiedrības kopējās intereses (šajā gadījumā vides aizsardzības intereses), ar apstrīdēto lēmumu var tikt apdraudētas. Turpretī Beļģijas civiltiesas šādu interpretāciju neakceptē. Civillietās ar biedrības statūtiem nevar pierādīt šīs organizācijas tiešu un individuālu interesi.⁴²⁷

Tiesību aizskārums (subjektīvo tiesību un tiesisko interešu) pieeja no hronoloģiskā viedokļa ir vissenākā. Neatkarīgi no lietotajiem terminiem – „tiesību aizskārums”, „tiesiskās intereses” vai „tieša un individuāla interese” – šajā pieejā *locus standi* ir tikai tām personām, kuru mantiskās un/vai personiskās tiesiskās intereses tikušas aizskartas. Tā kā šajā gadījumā paredzēta vienīgi individuālo tiesību un tiesisko interešu aizsardzība, persona nevar vērsties tiesā, lai aizsargātu sabiedrības kopējās intereses. Līdz ar to personu ar tiesiskām ekonomiskām interesēm piekļuve tiesai ir nodrošināta, turpretī personas, kuru tiesiskās intereses ir saistītas ar ne-ekonomiska rakstura vērtībām (arī vidi), tiesas aizsardzību nevar baudīt. Arī Latvijā *locus standi* noteikumi ir ierobežojoši un kopumā atbilst aplūkojamai pieejai. Tā, Senāta Administratīvo lietu departaments ir atzinis, ka privātpersonas pieteikuma iesniegšanas priekšnosacījums ir esošs vai vismaz iespējams tās tiesību vai tiesisko interešu aizskārums. Taču nav pieļaujamas prasības, ar kurām tiek realizētas ar tiesību normām neaizsargātas ekonomiskas vai ideālas intereses.⁴²⁸

Tomēr arī šādu ierobežojošu *locus standi* noteikumu ietvaros tiesas ir sniegušas visai plašu interpretāciju spektru. Savulaik Eiropas Savienības tiesa ir kritizēta par to, ka tās izpratne par *locus standi* vides lietās ir pārāk šaura un ierobežojoša. Saskaņā ar Eiropas Savienības primārajām tiesībām persona EST var vērsties vienīgi tad, ja ES institūciju lēmums (darbība) viņu skar tieši, vai ja lēmums ietekmē viņu tādu iemeslu pēc, kas personai ir īpaši, vai arī lietas faktiskie apstākļi ļauj izdalīt attiecīgo personu no pārējo personu vidus un tādējādi identificēt viņu individuāli.⁴²⁹ Tā kā EST prakse attīstījās,

⁴²⁶ Līdz 2007.gada 7.maijam Beļģijas Arbitrāžas tiesa.

⁴²⁷ Beļģijas Konstitucionālās tiesas spriedums lietā 137/2006; - sk. Lavrysen L. Access to justice to Belgian ordinary and administrative courts. Latvian Constitutional and Administrative courts judges capacity building seminar, March 27-28, 2008, Sigulda, Latvia.

⁴²⁸ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2005.gada 17.augusta lēmums lietā Nr.SKA-394. *Jurista Vārds*, 2005. 13.decembris, nr.47.

⁴²⁹ EKT 1963.gada 15.jūlija spriedums lietā C 25/62 *Plaumann & Co. v. Commission*, ECR 00095.

Īpaši aizsargājot personu (adresātu) individuālās ekonomiskās intereses, trešajām personām tika izvirzīta stingra prasība spēt pierādīt, ka apstrīdētais lēmums skar tās īpaši, tas ir, tādā veidā, kas trešo personu ļauj nošķirt no visām pārējām personām. Pat tad, ja ir konstatējams aizskārums, bet tam ir vispārīgs un abstrakts raksturs, jo tas skar nenoteiktu personu loku, un pieteicējam radušos aizskārums nav iespējams izdalīt, jeb individualizēt, aizskārums esamība vai tā iespējamība pati par sevi vēl nav pietiekama, lai pieteicējam rastos *locus standi*.

Šo *locus standi* izpratni ES tiesas attiecināja arī uz kolektīvo vides interešu aizsardzību. Piemēram, Pirmās Instance tiesa un EST noraidīja vairāku fizisku personu un nevalstiskās organizācijas "Greenpeace" pieteikumu, kurā tika apstrīdēts EK lēmums par fondu līdzekļu piešķiršanu divu fosilā kurināmā siltumspēkstaciju būvniecībai Spānijai piederošajās Kanāriju salās, pamatojoties uz *locus standi* neesamību.

Tiesa, balstoties uz tās izstrādāto *locus standi* doktrību, uzskatīja, ka pieteicēji - vietējie iedzīvotāji, zemnieki un zvejnieki - no pieņemtā lēmuma necietīs vairāk kā citi Kanāriju salu iedzīvotāji. Tā kā pieteikuma iesniedzēji atrodas tādā pašā situācijā, kā ikviens cits attiecīgās teritorijas vietējais iedzīvotājs vai tūrists, pieteicējus nav iespējams individualizēt, tāpēc lēmums iesniedzējus neskar tieši un individuāli. Turklāt, ja lēmums individuāli neskar atsevišķus indivīdus, tad jo īpaši nevar uzskatīt, ka lēmums varētu tieši skart vietējo iedzīvotāju biedrību. Ja ar individuāliem pieteikumiem tiesā nevar vērsties biedrības biedri, tad arī biedrībai nav tādu tiesību, kuras tā varētu aizsargāt tiesā.⁴³⁰

Speciālajā literatūrā EST prakse vides lietās kritizēta galvenokārt par to, ka *locus standi* noteikšanā tiesa nav ņēmusi vērā vides interešu specifisko raksturu, bet turējusies pie tradicionālās ekonomisko interešu aizsardzībai paredzētās doktrīnas. Vides interešu specifiskais raksturs ir to vispārīgumā, tāpēc arī tiesības, kas saistītas ar vispārējām (sabiedrības kopīgajām) interesēm, var būt potenciāli plašam (nenoteiktam) indivīdu lokam. Šī būtiskā pazīme, kas šķir ekonomiskās un vides intereses, nosaka, kāpēc vides interešu aizsardzības gadījumā būtu jāatsakās no striktās prasības pēc individualizējama tiesību aizskārums. Lai vides intereses varētu aizsargāt tikpat sekmīgi kā ekonomiskās intereses, vides lietās ES tiesas pieeju *locus standi* noteikšanā nepieciešams liberalizēt.⁴³¹

Tradicionāli šaurā *locus standi* interpretācija rada tiesisku vakuumu, tajos gadījumos, kad nepieciešams panākt institūciju (iestāžu) pieņemto lēmumu atbilstību vides aizsardzības normatīvo aktu

⁴³⁰ Pirmās Instance tiesas sprieduma lietā T-585/93 *Greenpeace and Others v. Commission* 60.punkts, ECR II-2205; EKT 1998.gada 2.aprīļa spriedums lietā C-321/95 *Greenpeace and Others v. Commission*, ECR I-1651.

prasībām. Mūsdienās vides aizsardzības regulējums ir tāds, ka gandrīz nevienu lēmumu par teritorijas un dabas resursu izmantošanu nav iespējams pieņemt bez vides aspektu izvērtēšanas un ņemšanas vērā. Iestāžu lēmumi par vides izmantošanu vispārīgi skar ikvienas personas intereses. Vides aizsardzības prasības un ar tām saistītie lēmuma pieņēmēja pienākumi parasti noteikti likumā. Taču tad, ja iestāde neievēro likuma prasības, tradicionāli šaurā *locus standi* interpretācija personai liedz piekļuvi tiesai. Līdz ar vides tiesību attīstību ir nobriedusi nepieciešamība šauro *locus standi* izpratni pārskatīt.⁴³²

Ir virkne piemēru, kas liecina par *locus standi* liberalizāciju kā vides jomai raksturīgu tendenci arī „tiesību aizskārums” modelī. Grieķijas Valsts padome (augstākā administratīvā tiesa), pamatojoties uz Konstitūcijas 24.pantu (valsts pienākumu aizsargāt vidi), secināja, ka valstij ir arī pienākums aizsargāt kolektīvas, „pārindividuālas” tiesības, un atzina: ja personai ir kāda teritoriāla saistība ar videi radušos kaitējumu, tad personai ir arī *locus standi*. Turklāt personas tiesību aizskārums šādos gadījumos var būt ne vien tiešs, bet arī netiešs un pat tikai potenciāls. Savukārt Norvēģijas Augstākā tiesai ir atzinusi, ka vides biedrībai var būt tiesiska interese arī tad, ja iestādes lēmums tieši neietekmē tās tiesisko stāvokli. Šādu gadījumu noteikšanā izšķirīgs faktors var būt nepieciešamība iestādes darbību (lēmumus) pakļaut tiesas kontrolei.⁴³³

Minētie piemēri liecina, ka ne tik daudz likumā paredzētie *locus standi* noteikumi, cik tas, kā tiesas šos noteikumus interpretē, būtībā noteic, vai sabiedrība savas vides tiesības varēs aizsargāt tiesā. Tāpat vides lietās novērojamā liberalizācija norāda uz Eiropas valstu tiesām kopīgu tendenci - piemērot *locus standi* noteikumus, kas tuvinās „mērenajai” pieejai.

B. Īpatnības, vēršoties tiesā ar vidi saistītos jautājumos

Būtiski uzsvērt: tam, ka *locus standi* liberalizēšana ir skārusi tieši vides jomu, ir nopietns pamatojums. Pirmkārt, vides ietekmes to rakstura ziņā visbiežāk ir difūzas (skar nevis atsevišķus indivīdus, bet personu grupas). Otrkārt, vides jomā īpaši savarīga ir ārējā, tas ir, sabiedrības ierosinātā kontrole, jo ir liels risks, ka spēcīgu ekonomisko interešu spiediena dēļ iestādes var neievērot vides likumos noteiktās prasības. Šobrīd dažādos līmeņos ir atzīts, ka sabiedrības piekļuve tiesai ir

⁴³¹ Access to the European Court of Justice: A Lost Opportunity. Case Law Analysis. *Journal of Environmental Law*, Vol.10, No 2, 1998, pp. 331-346.

⁴³² Ibid.

⁴³³ Bonine, E. The public right to enforce environmental law. Grām.: Handbook on Access to Justice under the Aarhus Convention, p.32-35. Pieejams <http://www.eps.cz/php/eps.data/datadown/doc/access-to-justice-rec.doc> [aplūkots 2005.gada 2.februārī].

paplašināma, lai sekmētu vides politikas mērķu sasniegšanu, vides prasību izpildi un ievērošanu.⁴³⁴ Treškārt, tā ir arī jaunās vides pārvaldības sistēmas, ko citastarp paredz Orhūsas konvencija, prasība valsts (iestāžu) darbību vides jomā pakļaut stingrākai tiesas kontrolei.⁴³⁵ Orhūsas konvencijas 9.pants atspoguļo starptautiski sasniegto vienprātību, ka ne tikai indivīdiem, bet arī sabiedrības interešu grupām (biedrībām), kas darbojas vides aizsardzībā, ir jādod tiesības vērsties tiesā, negaidot, kamēr to darīs kāda valsts iestāde.

Lai paplašinātu iespējas fiziskām personām un vides biedrībām vērsties tiesā, Orhūsas konvencijā ietvertas trīs noteikumu grupas. Pirmkārt, saskaņā ar 9.panta pirmo daļu tiesības vērsties tiesā ir ikvienai personai, kura uzskata, ka tās lūgums iestādei sniegt vides informāciju ir ticis ignorēts, daļēji vai pilnīgi nepamatoti noraidīts, nepietiekami atbildēts vai kā citādi nav izskatīts atbilstoši vides informācijas ieguves noteikumiem. Konvencija satur plašu „vides informācijas” definīciju, kā arī paredz noteiktas prasības informācijas pieejamībai un sniegšanai. Šajā gadījumā piekļuve tiesai ir paplašināta, padarot plašāku personu loku, kurām ir piešķirtas tiesības uz informāciju, taču *locus standi* ziņā konvencija neko būtiski jaunu neparedz, jo personai ir tiesības vērsties tiesā tiesību uz vides informāciju aizskārums gadījumā.

Otrkārt, 9.panta otrā daļa regulē piekļuvi tiesai saistībā ar tiesībām uz līdzdalību. Būtiski, ka šī norma ir apskatāma kopsakarā ar konvencijas 6.pantu, tas ir, ar sabiedrības tiesībām piedalīties lēmumu, kuriem iespējama nozīmīga ietekme uz vidi, pieņemšanas procesos. Līdz ar to paplašinājums ir saistīts ar sabiedrības līdzdalības tiesību aizsardzību lēmumos „par īpašām darbībām”. Proti, ja personai ir tiesības uz līdzdalību, jo tā atbilst kritērijam „ieinteresētā sabiedrība” un valsts ir pārkāpusi kādu no 6.pantā paredzētajām sabiedrības iesaistīšanas prasībām, tad personai ir tiesības vērsties tiesā.

Normas formulējums ir elastīgs, jo nav tieši noteikts, ka persona tiesā var vērsties vienīgi savu līdzdalības tiesību aizskārums gadījumā. Turklāt normā ir ietverta norāde, ka tiesību aizskārums esamība nosakāma nevien saskaņā ar tiesību aktiem, bet arī ar „mērķi nodrošināt „ieinteresētajai sabiedrībai” plašas iespējas griezties tiesu iestādēs saistībā ar šīs konvencijas piemērošanu”. Tādējādi no valsts tiek prasīta atteikšanās nevis no tās tradicionālajiem *locus standi* noteikumiem, bet gan no šauras šo noteikumu interpretācijas, kas vides lietās liedz sabiedrības piekļuvi tiesai.

⁴³⁴ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on access to justice in environmental matters, 2003/0246 (COD). Pieejams: <http://www.europa.eu.int/eur-lex/pri/en/lip/last/doc/2003/com2003> [aplūkots 2005.gada 2.februārī].

⁴³⁵ Germany Advisory Council on the Environment (SRU) Statement „Access to Justice in Environmental Matters: The Crucial Role of Legal Standing for Non-Governmental Organisations, February, 2005, p.8. Pieejams: <http://www.unece.org/env/pp/nationalpub.htm> [aplūkots 2008.gada 5.februārī].

Otrs būtisks un saistošs jaunievedums ir prasība ievērot, ka vides lietās *locus standi* ir arī vides biedrībām. Proti, saskaņā ar 9. panta otrās daļas noteikumiem vides biedrība, kas „veicina vides aizsardzību un atbilst visām valsts tiesību aktu prasībām”, ir līdzdalības tiesību subjekts, tāpēc tai ir subjektīvas tiesības, kuras biedrība var aizsargāt tiesā. Administratīvā procesa kontekstā no minētā izriet divi būtiski secinājumi: (1) vides jomā vides biedrība ir atzīstama par „pieteicēju”, tas ir, Administratīvā procesa likuma 31.panta subjektu, tāpēc ir nepamatoti uzskatīt, ka vides biedrībai nav savu interešu un tiesā tā var vērsties vienīgi, lai aizsargātu savu biedru aizskartās intereses; (2) atšķirībā no Latvijas tiesību praksē plaši izmantotās vācu administratīvo tiesību doktrīnas, kas biedrību altruistisko pieteikumu sabiedrības interešu aizsardzībai saista ar *actio popularis*,⁴³⁶ saskaņā ar Orhūsas konvenciju vides biedrība tiesā var vērsties, lai aizsargātu līdzdalības tiesības, kas vienlaikus ir gan biedrības subjektīvās, gan arī kolektīvās tiesības.

Trešais būtiskais noteikums paredz, ka gan fiziska persona, gan arī vides biedrība var apstrīdēt iestādes pieņemto lēmumu, „pamatojoties uz materiāliem un procesuāliem apsektiem”. Tas nozīmē, ka abas subjektu grupas iestādes lēmuma (vides izmantošanas atļaujas) tiesiskumu var apstrīdēt, pamatojoties gan uz pieļautajiem lēmuma pieņemšanas procedūras pārkāpumiem (tostarp, sabiedrības līdzdalības tiesību pārkāpumiem), gan uz lēmumā pieļautajiem materiālo tiesību normu pārkāpumiem.

Treškārt, Orhūsas konvencijas 9.panta trešā daļa noteic, ka tiesības vērsties tiesā ir *sabiedrībai*, tas ir, ikvienam tās pārstāvim, kas „atbilst valsts tiesību aktos noteiktajiem kritērijiem, ja tādi būtu”, lai apstrīdētu privātpersonu vai valsts iestāžu darbību vai bezdarbību, kas pārkāpj normatīvos tiesību aktus vides jomā. Tādējādi trešā daļa ir formulēta ar mērķi nodrošināt, lai sabiedrība, vēršoties tiesā, vides aizsardzības mērķus varētu īstenot tiešā, ne vairs tikai pastarpinātā veidā.⁴³⁷

Vienlaikus 9.panta trešā daļa neprasa no valsts, lai tā atzītu *actio popularis*. Normā ietvertā norāde uz „kritērijiem, ja tādi būtu” konvencijas prasības ļauj saskaņot ar valsts nacionālo tiesību sistēmai tradicionālo pieeju *locus standi* noteikšanā. Taču valsts nedrīkst šos kritērijus izmantot, lai attaisnotu tik striktu kritēriju noteikšanu, kas, piemēram, liedz gandrīz visām vides bierībām piekļuvi tiesai, lai apstrīdētu vides normatīviem aktiem neatbilstošus iestāžu lēmumus.⁴³⁸ Tādējādi saskaņā ar šo

⁴³⁶ Sk. Jonikāns V., Aperāne K. Sabiedrisko organizāciju tiesības vērsties administratīvajā tiesā Administratīvā procesa likuma 29.panta interpretācijas aspektā. Likums un Tiesības, 2006, nr.2, 59.-60.lpp.

⁴³⁷The Aarhus Convention. An Implementation Guide. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe. 2000, p.130.

⁴³⁸ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas 2006.gada 28.jūlija lēmuma lietā “Belgium ACCC/2005/11” 35.punkts. Pieejams: <http://www.unece.org/env/documents> [aplūkots 2008.gada 15.martā].

normu piekļuve tiesai vides lietās ir uzskatāma par prezumpciju, nevis izņēmumu. Savukārt valsts noteiktie kritēriji nedrīkst sabiedrības vides tiesību aizsardzību padarīt neefektīvu.⁴³⁹

Lēmumu argumentēšanā, tieši piemērojot Orhūsas konvenciju, Latvijas juridiskajā praksē nereti tiek pieļautas kļūdas, kas rodas, neizprotot atšķirību starp konvencijas 9.panta otrās un trešās daļas noteikumiem.

Biedrība „Koalīcija dabas un kultūras mantojuma aizsardzībai” iesniedza tiesā pieteikumu par pilsētas teritorijas plānojuma daļas pieņemšanu, jo teritorijas plānojumam šajā daļā nebija pienācīgi veikts stratēģiskais novērtējums. Lemjot par pieteikuma pieņemamību, tiesa pareizi secināja, ka biedrībai šajā gadījumā ir locus standi, taču secinājumu kļūdaini pamatoja, vienlaikus atsaucoties uz abām minētajām 9.panta daļām.⁴⁴⁰

Lai noskaidrotu, vai biedrībai ir subjektīvās tiesības iesniegt konstitucionālo sūdzību, aplūkotajā piemērā tiesai bija jāinterpretē Satversmes tiesas likumā paredzētie *locus standi* noteikumi kopsakarā ar Orhūsas konvenciju. Orhūsas konvencija neprasa valstij atkāpties no savas tradicionālās pieejas *locus standi* noteikšanā. Taču tā uzliek valstij pienākumu noteiktos gadījumos atzīt, ka vides biedrībām ir tiesības vērsties tiesā, kā arī nacionālajos tiesību aktos paredzētos *locus standi* noteikumus interpretēt tā, lai personas varētu efektīvi aizsargāt tām no konvencijas izrietošās tiesības.

Tiesai vispirms būtu jānoskaidro, vai apstrīdētais akts ir tāds lēmums, kas atrodas Orhūsas konvencijas tvērumā. Biedrības apstrīdētais teritorijas plānojums ir plānošanas dokuments, kas pieder pie „plāniem un programmām”. Līdz ar to apstrīdētais teritorijas plānojums ir Orhūsas konvencijas tvērumā.

Nākamais solis ir noskaidrot, kura no 9.panta daļām attiecas uz „plāniem un programmām”. Tā kā 9.panta otrā daļa noteic piekļuvi tiesai saistībā ar 6.pantu (lēmumiem „par īpašām darbībām”), šajā gadījumā biedrības *locus standi* noteikšanai tā nav piemērojama. Līdz ar to biedrības *locus standi* nosakāms saskaņā ar 9.panta trešo daļu, kas paredz: valstij ir pienākums nodrošināt, ka sabiedrības pārstāvjiem, kas atbilst noteiktiem kritērijiem, ir pieejamas tiesas procedūras, lai apstrīdētu valsts lēmumus un darbību (bezdarbību), kas pārkāpj tiesību aktus vides jomā.

Šajā sakarā jāatbild uz diviem jautājumiem: vai tiek apstrīdēta lēmuma atbilstība tiesību aktam vides jomā un vai biedrība atbilst noteiktiem kritērijiem. Biedrība apstrīd teritorijas plānojumu, jo

⁴³⁹ Koester, V. The Compliance Committee of Aarhus Convention: An Overview of Procedures and Jurisprudence. *Environmental Policy and Law*, 37/2 – 3, 2007, p.91.

⁴⁴⁰ Satversmes tiesas 2007.gada 25.maija lēmums par lietas ierosināšanu pēc pieteikuma Nr.43/2007. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/ierosinasana_2007_11_osta.htm [aplūkots 2009.gada 20.februārī].

uzskata, ka tā sagatavošanā ir pārkāpts Satversmes 115.pants un likuma „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” prasības. Abas normas ir tiesību akti vides jomā.

Formulējums sabiedrības pārstāvji, „kas atbilst tiesību aktos noteiktajiem kritērijiem, ja tādi būtu”, nozīmē, ka ir jānoskaidro, vai likums (nacionālo tiesību akti), regulējot biedrību piekļuvi tiesai, paredz kādus kritērijus. Vispārīgos noteikumus par biedrību tiesībām vērsties tiesā paredz Biedrību un nodibinājumu likums.⁴⁴¹ Tā kā teritorijas plānojums ir ar vidi saistīts lēmums, jānoskaidro, vai vides jomā attiecībā uz biedrību piekļuvi tiesai ir speciāls regulējums. Sabiedrības tiesības vides jomā regulē Vides aizsardzības likums. Saskaņā ar to ikvienai privātpersonai, arī personu apvienībām, organizācijām un grupām (sabiedrībai) ir tiesības apstrīdēt un pārsūdzēt valsts iestādes vai pašvaldības administratīvo aktu vai faktisko rīcību, kas neatbilst vides normatīvo aktu prasībām, rada kaitējuma draudus vai kaitējumu videi.⁴⁴² Tādējādi secināms, ka vides jomai Latvijas tiesību akti paredz speciālu regulējumu un ka tajā biedrībām, lai vērstos tiesā, netiek izvirzīti nekādi kritēriji.

Visbeidzot Satversmes tiesas likums paredz, ka personai ir tiesības iesniegt pieteikumu vienīgi savu pamattiesību aizskāruma gadījumā. Attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniegšanu likums vides jomai neparedz nekādus izņēmumus. Redzams, ka biedrības piekļuve tiesai par jautājumu, kas atrodas Orhūsas konvencijas tvērumā, bet kura izvērtēšana saskaņā ar nacionālo tiesību aktu ir piekritīga Satversmes tiesai, pilnībā ir atkarīga no tā, ko šajā gadījumā saprot ar „pamattiesību aizskārumu”.

„Pamattiesību aizskārums” tiesa var interpretēt šaurāk vai plašāk. Aplūkotojā piemērā tiesa ņēma vērā vispārējo *locus standi* liberalizācijas tendenci vides jomā, biedrības „Koalīcija dabas un kultūras mantojuma aizsardzībai” statūtos noteikto darbības mērķi, kā arī tās darbības atbilstību šim mērķim un atzina: biedrība veicina Orhūsas konvencijā noteikto mērķu sasniegšanu, tāpēc „[š]ajā lietā ir atzīstamas pieteikuma iesniedzējas tiesības vērsties Satversmes tiesā ar pieteikumu par Satversmes 115.pantā noteikto ikvienas personas pamattiesību dzīvot labvēlīgā vidē iespējamo pārkāpumu”.⁴⁴³

Vienīgi šāda plaša pamattiesību aizskāruma interpretācija vides jomā atbilst Orhūsas konvencijas burtam un garam, jo konvencija, „rūpējoties, lai sabiedrībai, tostarp organizācijām būtu pieejama efektīva tiesvedības sistēma, kas nodrošinātu likumos noteikto interešu aizsardzību un likumību”, noteic valstij pienākumu atzīt un atbalstīt apvienības, organizācijas vai grupas, kas veicina

⁴⁴¹ Biedrību un nodibinājumu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2003.14.novembris, nr.161.

⁴⁴² Vides aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 15.novembris, nr.183.

⁴⁴³ Satversmes tiesas 2007.gada 25.maija lēmuma par lietas ierosināšanu pēc pieteikuma Nr.43/2007 6.punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/ierosinasana_2007_11_osta.htm [aplūkots 2009.gada 20.februārī].

vides aizsardzību, un nodrošināt valsts tiesību sistēmas atbilstību šim pienākumam.⁴⁴⁴ Kad valsts ar starptautisku līgumu ir uzņēmusies izpildīt pienākumu, tā implementēšanā ir iesaistāmi visi trīs valsts varas atzari. Katram no tiem savā jomā ir jāsekmē valsts pienākuma izpildes atbilstība starptautiskajam līgumam.⁴⁴⁵ Turpretī uzskats, ka šis valsts pienākums neattiecas uz konstitucionālās tiesas procesu, un vides biedrību tiesības vērsties Satversmes tiesā nosakāmas vienīgi saskaņā ar Satversmes tiesas likuma burtu,⁴⁴⁶ nav pamatots.

4. Secinājumi

Ilgspējīgas attīstības koncepcija tika definēta kā alternatīva neierobežotas ekonomiskās izaugsmes un neierobežota patēriņa filozofijai. Pašlaik nav izstrādāta vienota definīcija, ko saprast ar ilgtspējīgu attīstību. Tomēr līdz ar ilgtspējīgas attīstības koncepciju tika uzsvērtā arī nepieciešamība attīstīt universālus vides aizsardzības principus un subjektīvas procesuālās vides tiesības, kas tādējādi pavērtu iespēju plašām sabiedrības grupām daudz aktīvāk iesaistīties vides aizsardzības īstenošanā. Ilgtspējīgas attīstības koncepcija pamatoja pāreju no dabas aizsardzības uz vides vadību, ar šo jēdzienu saprot gan videi draudzīgu attīstības stratēģiju un rīcību, gan arī lēmumu pieņemšanas procesu, kas regulē cilvēka ietekmi uz vidi. Šī pāreja radīja arī būtisku ietemi uz tiesību sistēmu kopumā.

Ideja par ilgtspējību, ar to saprotot ekonomisko labklājību, kura sasniedzama, nepazeminot vides kvalitāti un nedegradējot vidi, veicināja pāreju uz *ex-ante* regulējumu, kam pamatā ir preventīvā pieeja. Saskaņā ar to, cik iespējams, ir jānovērš piesārņojuma un citu videi vai cilvēka veselībai kaitīgu ietekmju rašanās, bet, ja tas nav iespējams, jānovērš to izplatīšanos vai negatīvās sekas. Būtisks *ex-ante* regulējuma elements ir piesardzības princips, kas ietver zinātnisko nenoteiktību. Tā kā ilgtspējībai ir nākotnes dimensija (morāla atbildību nākamo paaudžu priekšā), būtiska vides lēmumu pazīme ir tā, ka jau šodien ir izlemjami jautājumi par vides kvalitāti nākotnē. Taču nākotnē iespējamā vides kaitējuma risks parasti ir nenoteikts. Piesardzība ir rīcība šodien, lai novērstu nākotnē iespējamo kaitējumu videi. Tāpēc vides tiesības rada apstākļus, kuros var identificēt iespējamā kaitējuma draudus, paredzēt rīcības scenārijus un to sociāli ekonomiskās ietekmes, kā arī veikt novēršanas pasākumus, pirms negatīvās

⁴⁴⁴ Orhūsas konvencijas preambulas 15.motīvs, 3.panta ceturtais daļa; - sk. Orhūsas konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26.aprīlis, nr.64.

⁴⁴⁵ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas 2006.gada 28.jūlija lēmuma lietā "Kazakhstan ACCC/C/2004/6" 24.punkts. Grām.: *Case Law of the Aarhus Convention Compliance Committee (2004-2008)*. Andrusevych A., Alge T., Clemens C.(eds.). Lviv: RACSE, 2008, p.27.

⁴⁴⁶ Satversmes tiesas tiesnešu Kaspara Baloža un Viktora Skudras atsevišķo domu lietā Nr.2007-11-03 2.1. punkts. *Jurista Vārds*, 2008. 29.jūlijs, nr.28.

sekas vidē ir radušās. Piesardzības princips reprezentē nozīmīgu pavērsienu vides risku mazināšanā, jo tas ļauj ierobežot vai aizliegt darbību arī tad, ja tās ietekme uz vidi vai cilvēku veselību nav pietiekami izvērtēta vai zinātniski pierādīta. Šādu tiesisko regulējumu apzīmē ar terminu „refleksīvās tiesības”.

Refleksīvās tiesības nav skaidri definētu materiālo tiesību normu kopums. Tās nav arī orientētas uz noteiktu mērķu sasniegšanu. Iekšēji refleksīvās tiesības galvenokārt ir procesuālas tiesību normas, kuras regulē lēmumu pieņemšanas procesus, noteic kādas sociālās apakšsistēmas organizāciju (institucionālo struktūru), kompetenču sadali, darbības principus un virzienus. Ārēji (no tiesību sociālo funkciju viedokļa) refleksīvās tiesības strukturē sociālās apakšsistēmas (piemēram, tiesības, ekonomiku, zinātņi, kultūru, vides aizsardzību), lai tās savu darbību varētu koordinēt ar citām sociālajām apakšsistēmām. Līdz ar to mūsdienās galvenā vides aizsardzības arēna ir ar vidi saistīto lēmumu pieņemšanas process, kurā noteiktā kārtībā jāidentificē dažādās intereses (vides, ekonomiskās, sociālās).

Vārdu savienojums „ilgtspējīga attīstība” normatīvā ziņā ir tukša frāze. Ilgtspējīgas attīstības normatīvo kodolu veido integrācijas princips, kas “satur kopā” visus pārējos ilgtspējīgas attīstības koncepcijas elementus. Integrācijas princips paredz, ka attīstības procesu nedrīkst aplūkot atrauti no vides aizsardzības. Integrācijas principa izpausme tiesībās ir normatīvā integrācija. Tās galvenie peņēmieni ir „taisnīga līdzsvara” tests un piemērojamo tiesību normu dinamiska interpretācija. Tomēr integrācijas principam ir būtisks trūkums – tā izmantošana lēmumu pieņemšanā automātiski neved pie ilgtspējīga rezultāta. Integrācijas princips nesniedz atbildi uz jautājumu, ko nozīmē frāze „vienlaikus jāņem vērā ekonomiskie, sociālie, kultūras un vides apsekti”.

Ilgtspējīgas attīstības normatīvo „kodols” būtu jāmeklē ilgtspējības būtībā, ar to saprotot ilgtermiņa ekonomisko labklājību un sociālo taisnīgumu ekoloģiskās ilgtspējības ietvaros. Savukārt ekoloģiskā ilgtspējība kā normatīvs priekšraksts ir pienākums aizsargāt un atjaunot Zemes ekosistēmu integritāti (vienotību). Ņemot vērā, cik lielā mērā ilgtspējības principa ievērošana tieši šādā traktējumā ir nozīmīga sabiedrības pastāvēšanai ilgtermiņā, tas neapšaubāmi būtu uzskatāms par vispārējo tiesību principu ar visām no tā izrietošajām tiesiskajām sekām. Proti, ilgtspējības principam būtu jāietekmē dažādu lēmumu pieņemšana tieši tāpat, kā šobrīd to ietekmē tiesiskā taisnīguma princips vai kāds cits vispārējais tiesību princips. Tomēr pašlaik ilgtspējības princips šādā statusā juridiski vēl nav atzīts. Nevienā no Latvijā šobrīd spēkā esošajiem likumiem ietvertais ilgtspējības princips nav skaidrots atbilstoši tā patiesajai jēgai. Kamēr ilgtspējības princips nav ieguvis taisnīguma principam līdzvērtīgu statusu, tiesas skrupulozi pārbaudīs nevis lēmuma satura (risinājuma), bet gan tā izstrādes un

pieņemšanas procesa atbilstību ilgtspējīgas attīstības koncepcijas elementiem (vides aizsardzības principiem un procesuālajām vides tiesībām).

Vides aizsardzības principi sakņojas ne tikai tiesībās, bet arī vides zinātnē, ekonomikā, vides ētikā un inženierzinātnēs. Latvijas tiesību sistēmā vides aizsardzības principi (piesardzības princips, novēršanas princips, izvērtēšanas princips un princips „piesārņotājs maksā”) ir nostiprināti Vides aizsardzības likumā, un saskaņā ar Satversmes tiesas judikatūru likumdevējs ar tiem ir detalizējis Satversmes 115.pantā noteikto valsts konstitucionālo pienākumu rūpēties par vides saglabāšanu un uzlabošanu. Latvijas tiesību sistēmā vides aizsardzības principi ir uzskatāmi par specifisku tiesību normu.

Ilgtspējīgas attīstības koncepcijas būtiska sastāvdaļa ir Orhūsas konvencijā sabiedrībai garantētās procesuālās vides tiesības – tiesības uz vides informāciju, tiesības uz līdzdalību ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā, tiesības vērsties tiesā ar vidi saistītos jautājumos. Ar šādām tiesībām ievērojami paplašinātas sabiedrības iespējas kontrolēt valsts iestāžu darbību, tādējādi sekmējot valsts noteikto vides aizsardzības mērķu sasniegšanu un vides aizsardzības likumu ievērošanu.

Tradicionālās cilvēktiesības konkretizē piecas „klasiskās” pamatvērtības – cilvēka dzīvību, brīvību, veselību, godu un īpašumu. Vides jautājumu risināšanā tradicionālā cilvēktiesību pieeja rada paradoksālu situāciju: jo lielāks ir apdraudēto cilvēku skaits, jo mazāka ir iespējamība, ka šāds kaitējums varētu tikt atzīts par cilvēktiesību aizskārumu. Tāpēc ar pilsonisko tiesību aizsardzības mehānismu vides aizsardzības mērķus iespējams sasniegt vien ierobežoti un netieši. Ārpus ECTK aizsargāto cilvēktiesību tvēruma paliek daudzi no vides aizsardzības viedokļa būtiski vidi veidojošie faktori. Turpretī mūsdienīgā vides aizsardzības sistēma ir vērsta uz prevenciju un ir veidota, lai novērstu dažādas vides degradācijas formas un lai valsts rīcības vai lēmumu rezultātā negatīvas izmaiņas vidē nemaz nerastos. Turpretī Orhūsas konvencijas garantēto procesuālo vides tiesību mērķis ir sekmēt vides aizsardzības līmeņa uzlabošanu. Atbilstoši šim mērķim konvencijā ir noteikts arī procesuālo vides tiesību saturs. Pilsoniskās tiesības, ietverot tikai atsevišķus Orhūsas konvencijā noteikto procesuālo vides tiesību elementus, to tiesisko aizsardzību garantē ievērojami šaurākā ietvarā.

Ilgtspējīgas attīstības koncepcijas iespaidā mūsdienās galvenā vides aizsardzības arēna ir ar vidi saistīto lēmumu pieņemšanas procesi, kuros noteiktā kārtībā jāidentificē dažādās intereses (vides, ekonomiskās, sociālās). Vides tiesības reglamentē lēmumu pieņemšanas procesus, tas ir, rada apstākļus, kuros var identificēt iespējamā vides kaitējuma draudus, paredzēt rīcības scenārijus un to sociāli ekonomiskās ietekmes, kā arī veikt novēršanas pasākumus, pirms negatīvās sekas vidē ir radušās. Mūsdienu vides tiesības ir atteikušās no mēģinājuma nodefinēt vispārēju vides kvalitātes standartu kā

pakāpeniski sasniedzmu materiālu sociālo mērķi. Tā vietā tiek veidota pašregulējoša sistēma, kura decentralizētā veidā noteic, kā negatīvā ietekme uz vidi ir novēršama (bet, ja tas nav iespējams, tad kādā veidā tā ir iespējami samazināma vai kompensējama). Refleksīvās tiesības, zinātniskā nenoteiktība, kas ir sekmējusi pāreju uz *ex-ante* regulējumu un prevencijas loģiku, ir tie faktori, kuri noteic, kāpēc tiesības uz vidi nevar traktēt kā subjektīvās tiesības uz vispārēji noteiktu vides kvalitātes līmeni, kuru valstij būtu pienākums pakāpeniski sasniegt. Tiesības uz vidi iespējams īstenot vispirms vides lēmumu pieņemšanas procesā kā tiesības uz vides aizsardzību, proti, kā tiesības uz to, lai līdztekus citiem apsvērumiem, lēmumu pieņemšanā tiktu izdarīti arī vides apsvērumi, nolūkā negatīvo ietekmi uz vidi novērst vai iespējami samazināt.

IV Tiesību uz labvēlīgu vidi īstenošana Latvijā

Nodaļas mērķis ir sniegt vērtējumu Latvijas juridiskajai praksei, kas tiesību uz labvēlīgu vidi īstenošanā ir veidojusies pēc 1998.gada, kad Latvijas Republikas Satversme tika papildināta ar konstitucionālo vides normu. Nodaļas ietvaros: (1) tiks analizēta Latvijas tiesu prakse, atklājot tiesību uz labvēlīgu vidi saturu; (2) tiks vērtēts, vai Latvijas juridiskā prakse nodrošina tiesībām uz labvēlīgu vidi to statusam atbilstošu aizsardzību; (3) tiks identificētas galvenās tiesiskās problēmas, kas apgrūtina minēto tiesību efektīvu aizsardzību. Darba tēmas teorētiskās izpētes nolūkā tiks formulētas pazīmes, kuras raksturo tiesības uz vidi kā jauna veida cilvēka pamattiesības, norādīts uz neatrisinātiem jautājumiem šo tiesību aizsardzībā, kā arī iezīmēta perspektīva efektīvākai tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzībai.

1. Tiesības uz labvēlīgu vidi Satversmes tiesas judikatūrā

Satversmes 115.pantā nostiprināto tiesību uz labvēlīgu vidi satura noteikšanā ir vērojamas vismaz divas pieejas – Satversmes tiesas akceptētā, kas paredz, ka tiesības uz labvēlīgu vidi ir patstāvīgas pamattiesības, kuru saturs un atbilstošie valsts pienākumi var būt konkretizēti nacionālajos tiesību aktos, kā arī Latvijai saistošajos starptautiskajos līgumos, tostarp Orhūsas konvencijā.

Otra pieeja balstās uz skatījumu, ka tiesības uz labvēlīgu vidi ir pilsonisko tiesību uz dzīvību „paplašinājums”. Saskaņā ar šo interpretāciju vārds „dzīvot” Satversmes 115.pantā nav ierakstīts nejausi. Ietverot šo vārdu Satversmes tekstā, ir izteikta svarīga un konkrēta doma: tas ataino 115.pantā noteikto tiesību sasaisti ar citām svarīgām pamattiesībām, visupirms fiziskas personas tiesībām uz dzīvību.⁴⁴⁷ Savukārt Orhūsas konvencijā noteiktās procesuālās vides tiesības neaizstāj tiesību dzīvot labvēlīgā vidē būtību. Satversmes 115.pants neaizsargā procesuālās vides tiesības pašas par sevi, bet tiktāl, ciktāl tās vērstas uz Satversmes 115.pantā nostiprināto vērtību aizsardzību.⁴⁴⁸

Satversmes tiesa jau pašā pirmajā, tā sauktajā, vides lietā atzina, ka tiesību uz labvēlīgu vidi saturam ir procesuāla dimensija. Proti, Satversmes tiesa Satversmes 115.panta saturā atklāja Orhūsas

⁴⁴⁷ Satversmes tiesas tiesnešu Kaspara Baloža un Viktora Skudras atsevišķo domu lietā Nr.2007-11-03 “Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006.-2018.gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvdostas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam” 1.2.punkts. *Jurista Vārds*, nr. 28 (533), 2008. 29.jūlijs.

⁴⁴⁸ Turpat, 1.5.punkts.

konvencijā noteiktās procesuālās vides tiesības.⁴⁴⁹ Šāds tiesību uz labvēlīgu vidi satura traktējums konsekventi tiek ievērots: tiesības dzīvot labvēlīgā vidē konkretizē Orhūsas konvencija. Līdz ar to tiesības uz labvēlīgu vidi ietver arī trīs procesuālus elementus – tiesības uz vides informāciju, tiesības uz līdzdalību ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā un tiesības uz tiesas pieejamību ar vidi saistītu lēmumu pārsūdzēšanā.⁴⁵⁰ Vērtējot, kā tiesas prakses rezultātā ir attīstījusies izpratne par tiesībām uz labvēlīgu vidi, par būtiskām minēto tiesību satura tālākā detalizēšanā uzskatāmas šādas atziņas.

Pirmkārt, pēc Satversmes 115.panta valstij ir pienākums aizsargāt ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu. Šajā normā termins „valsts” nav interpretējams šauri. Minētais pienākums ir saistošs ikvienai publisko tiesību juridiskajai personai.⁴⁵¹

Otrkārt, Satversmes tiesas praksē nostiprinājusies atziņa, ka konstitucionālo valsts pienākumu aizsargāt un uzlabot vidi konkretizē nacionālie vides normatīvie akti, kā arī Latvijai saistošie starptautiskie līgumi. *Garkalnes lietā* Satversmes tiesa atzina, ka pienākums „aizsargāt un uzlabot” ir konkretizēts Aizsargjoslu likumā.⁴⁵² Šajā lietā tika vērtēts, vai Garkalnes pagasta teritorijas plānojuma daļa, kas paredzēja Lielā Baltezera applūstošās teritorijas apbūvi, atbilst Aizsargjoslu likumam. Secinot, ka apbūves plānošana ezera applūstošajā teritorijā ir Aizsargjoslu likuma pārkāpums, Satversmes tiesa atzina, ka Garkalnes pagasta iedzīvotāju tiesības uz labvēlīgu vidi ir pārkāptas. Konstitucionālā valsts pienākuma ievērošanas izvērtējums, skatot to kopsakarā ar citām zemāka juridiskā ranga vides normām, ir Satversmes tiesas judikatūra.⁴⁵³

Valsts vispārīgā vides aizsardzības pienākuma konkretizēšana ar vides normatīvo aktu palīdzību ir izpelnījies kritiku, norādot, ka tādējādi bez pietiekama pamatojuma pamattiesību līmenī paceltas tādas likuma normas, kurām nav konstitucionāls rangs.⁴⁵⁴ Tomēr šāda kritika ir nepamatota. Šajā gadījumā valsts pienākums nodrošināt vides likumu prasību ievērošanu teritorijas attīstības plānošanā nozīmē aizliegumu ar teritorijas plānojumiem legalizēt tādas attīstības risinājumus, kuri pazemina valsts noteikto vides aizsardzības līmeni. Tā kā konstitucionālā vides norma ir saistoša arī pašvaldībām,

⁴⁴⁹ Satversmes tiesas 2003. gada 14.februāra sprieduma lietā Nr.2002-14-04 secinājumu daļas 1.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2004. 10.marts, nr.38.

⁴⁵⁰ Turpat, 12.punkts.

⁴⁵¹ Satversmes tiesas 2007. gada 8.februāra sprieduma lietā Nr. 2006-09-03 11.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 13.februāris, nr.25.

⁴⁵² Turpat.

⁴⁵³ Satversmes tiesas 2007.gada 21.decembra sprieduma lietā Nr. 2007-12-03 13., 14.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 28.decembris, nr.207; 2011.gada 12.maija sprieduma lietā nr.2010-56-03 10.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2011. 13.maijs, nr.74.

⁴⁵⁴ Satversmes tiesas tiesnešu Kaspara Baloža un Viktora Skudras atsevišķo domu lietā Nr.2007-11-03 “Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006.-2018.gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvostas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam” 1.punkts. *Jurista Vārds*, nr.28 (533), 2008. 29.jūlijs.

tām savi teritorijas plānojumi jāveido tā, lai apstiprinātie attīstības risinājumi vismaz nepazemina likumā noteikto vides aizsardzības līmeni. Konstatējot, ka teritorijas plānojums šo līmeni pazemina, Satversmes tiesa pilnīgi pamatoti atzina, ka pašvaldības dome ir pārkāpusi pašvaldības iedzīvotāju tiesības dzīvot labvēlīgā vidē. Tādējādi tiesību uz labvēlīgu vidi saturā Satversmes tiesa ir atklājusi *standstill* principu, pēc kura valsts nedrīkst pazemināt objektīvajās tiesībās jau garantēto vides aizsardzības līmeni.

Treškārt, Satversmes tiesas praksē nostiprinājusies atziņa, ka vispārējais valsts pienākums „aizsargāt un uzlabot” nozīmē pienākumu izveidot un nodrošināt efektīvu vides aizsardzības sistēmu.⁴⁵⁵ No sprieduma *Jūrmala III lietā*⁴⁵⁶ redzams, ka efektīva vides aizsardzības (pārvaldības) sistēma ir nepieciešama sabiedrības pastāvēšanai ilgtermiņā.⁴⁵⁷ Satversmes tiesas ieskatā tiesības uz labvēlīgu vidi citastarp ietver indivīda (personas) kā sabiedrības locekļa tiesības uz to, lai lēmumus, kas saistīti ar vides izmantošanu, valsts pieņemtu un īstenotu efektīvas vides aizsardzības (pārvaldības) sistēmas ietvaros.⁴⁵⁸ Savukārt par efektīvu vides aizsardzības (pārvaldības) sistēmu var runāt tad, ja tā nodrošina, ka vides aizsardzības intereses tiek ņemtas vērā politikas mērķu vai tiesību aktu izstrādāšanā un pieņemšanā, kā arī tad, kad pieņemtie tiesību akti tiek piemēroti un politikas mērķi tiek īstenoti.⁴⁵⁹

Redzams, ka vides aizsardzība var būt efektīva, ja lēmumu pieņemšanas procesā tiek integrēti vides apsvērumi, kas citastarp nozīmē, ka līdz ar citām interesēm tiek vērtētas arī vides saglabāšanas (aizsardzības) intereses. Līdz ar to Satversmes tiesa ir nepārprotami norādījusi, ka valsts pienākums aizsargāt un uzlabot vidi ir īstenojams, veicot proaktīvus (preventīvus) vides aizsardzības pasākumus, tas ir, visupirms efektīvi novēršot vides pasliktināšanās cēloņus, nevis cīnoties ar vides kaitējuma vai degradācijas sekām.

Ceturtkārt, tiesību uz labvēlīgu vidi saturā Satversmes tiesa pamatoti ir atklājusi piesardzības principu. Efektīva vides aizsardzības sistēma nav iedomājama bez piesardzības principa ievērošanas.⁴⁶⁰ Ja ar vidi saistīta lēmuma pieņemšanā nav ievērots piesardzības princips, ir pārkāpts Satversmes 115.pants.⁴⁶¹ Satversmes tiesa pašvaldības teritorijas plānojuma tiesiskumu vērtējusi pēc tā, vai

⁴⁵⁵ Satversmes tiesas 2007.gada 21.decembra sprieduma lietā Nr. 2007-12-03 13.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 28.decembris, nr.207.

⁴⁵⁶ Satversmes tiesas 2009.gada 6.jūlija spriedums lietā Nr.2008-38-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 8.jūlijs, nr.106.

⁴⁵⁷ Turpat, 9.1.punkts.

⁴⁵⁸ Turpat, 9.2.punkts.

⁴⁵⁹ Satversmes tiesas 2007.gada 21.decembra sprieduma lietā Nr. 2007-12-03 13.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 28.decembris, nr.207.

⁴⁶⁰ Satversmes tiesas 2011.gada 3.maija sprieduma lietā nr.2010-54-03 12.2.1.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2011. 6.maijs, nr.70.

⁴⁶¹ Turpat; sk.arī Satversmes tiesas 2011.gada 12.maija sprieduma lietā nr.2010-56-03 17.2.punktu. *Latvijas Vēstnesis*, 2011.13.maijs, nr.74.

izstrādes gaitā perspektīvo attīstību pašvaldība ir rūpīgi izvērtējusi un vai pats attīstības risinājums ir sociāli pamatots.⁴⁶²

Satversmes tiesas ieskatā teritorijas plānojuma „rūpīgs izvērtējums” ir piesardzības principa izpausme, un tas ietver šādas prasības: (1) pašvaldības domei (lēmuma pieņēmējam) ir pienākums nodrošināt, ka teritorijas plānojuma izstrādē tiek izdarīti vides (arī ekoloģiskie) apsvērumi,⁴⁶³ (2) pienākums teritorijas plānojumu apstiprināt tikai pēc tam, kad ir noteiktā kārtībā iegūta un izvērtēta plānojuma ietekme uz vidi, tas ir, pēc stratēģiskā novērtējuma veikšanas (gadījumos, kad stratēģiskais novērtējums pēc likuma ir nepieciešams),⁴⁶⁴ (3) stratēģiskā novērtējuma veikšanā ir jāievēro tā galvenie principi,⁴⁶⁵ (4) lēmuma pieņēmēja rīcībā jābūt pietiekamai informācijai par attīstības risinājuma ietekmi uz vidi un cilvēku labklājību,⁴⁶⁶ (5) pamatošanas pienākums, ka attīstības risinājums neradīs negatīvu ietekmi uz vidi un cilvēku labklājību, gulstas uz plānotā attīstības risinājuma ierosinātāju (apstiprinātāju), jeb plašākā nozīmē – uz vides „degradētāju”. Piemēram, *Jūrmala III lietā* tiesa secināja, ka pretēji plānošanas uzdevumam detālplānojums nesniedz objektīvi izvērtējamus datus par to, kādā veidā tā realizācija ietekmēs apkārtējo vidi, jo tas „nesatur visu nepieciešamo informāciju par tā teritorijā esošo bioloģisko daudzveidību, tajā nav noteikts konkrēts saglabājamo un aizsargājamo koku skaits. Lai izpildītu piesardzības prasības, ir par maz tikai konstatēt faktu, ka teritorijā ir tādi dabas resursi, kurus būtu nepieciešams saglabāt un aizsargāt”.⁴⁶⁷

Teritorijas plānojumu tiesiskuma materiālais kritērijs ir apstiprinātā attīstības risinājuma sociālā pamatotība. Par sociāli pamatotu var uzskatīt tādu attīstības risinājumu, kurā saimnieciskā attīstība ir līdzsvarota ar sabiedrības interesēm dzīvot labvēlīgā vidē.⁴⁶⁸ *Jūrmala III lietā* pretēji pieņemtajai Jūrmalas attīstības stratēģijai, apstrīdētais detālplānojums paredzēja paplašināt pilsētas dzīvojamo apbūvi uz pilsētas mežu rēķina. Satversmes tiesa būtība atzina, ka sabiedrības interešu līdzsvarošana

⁴⁶² Satversmes tiesas 2009.gada 6.jūlija spriedums lietā Nr.2008-38-03 9.2.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 8.jūlijs, nr.106.

⁴⁶³ Satversmes tiesas 2009.gada 6.jūlija sprieduma lietā Nr.2008-38-03 9.2.punkts; Satversmes tiesas 2011.gada 3.maija sprieduma lietā Nr.2010-54-03 12.2.1.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2011. 6.maijs, nr.70; Satversmes tiesas 2011.gada 12.maija sprieduma lietā nr.2010-56-03 17.2., 17.3.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2011. 15.maijs, nr.74; Satversmes tiesas 2008.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2007-11-03 20.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12.

⁴⁶⁴ Satversmes tiesas 2008.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2007-11-03 20.2., 25.4.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12; Satversmes tiesas 2011.gada 3.maija sprieduma lietā Nr.2010-54-03 12.2.1.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2011. 6.maijs, nr.70.

⁴⁶⁵ Satversmes tiesas 2011.gada 3.maija sprieduma lietā Nr.2010-54-03 12.2.1.punkts. Satversmes tiesas 2011.gada 12.maija sprieduma lietā nr.2010-56-03 17.2.punkts.

⁴⁶⁶ Satversmes tiesas 2008.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2007-11-03 22., 23.punkts.

⁴⁶⁷ Satversmes tiesas 2009.gada 6.jūlija sprieduma lietā Nr. 2008-38-03 12.1.punkts.

⁴⁶⁸ Satversmes tiesas 2008.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2007-11-03 13.2.punkts.

nav notikusi, jo pašvaldība nav pamatojusi, kādā veidā ekskluzīvu dzīvojamo rajonu paplašināšana uz pilsētas zaļo teritoriju rēķina sekmēs noteikto pilsētas attīstības mērķu sasniegšanu.⁴⁶⁹

Tādējādi redzams, ka konkrēto gadījumu izspriešanā, lai noteiktu, vai tiesības dzīvot labvēlīgā vidē nav pārkāptas, Satversmes tiesa ir pārbaudījusi piesardzības principa ievērošanu. Savukārt par piesardzības principa ievērošanu Satversmes tiesa ir spriedusi pēc tā, vai valsts (pašvaldība) ir viekusi noteiktus proaktīvus (preventīvus) vides aizsardzības pasākumus. Šāda pieeja tiesību uz labvēlīgu vidi satura atklāšanā ir atzīstama par pamatotu, jo personu tiesības apstrīdēt tādus lēmumus, kuru pieņemšanā nav noskaidroti un vērtēti vides (ekoloģiskie) apsvērumi, var uzskatīt par vienu no piesardzības principa izpausmēm.

Būtiski, ka arī Orhūsas konvencijā garantētās procesuālās vides tiesības ir vērstas uz vides preventīvu aizsardzību. Jau noskaidrots, ka ar pilsoniskajām tiesībām procesuālo vides tiesību aizsardzību pilnā apjomā nevar nodrošināt. Tāpēc procesuālo vides tiesību attiecināšana uz Satversmes 115.panta saturu runā par labu ieskatam, ka tiesības uz labvēlīgu vidi ir nevis tradicionālo cilvēka pamattiesību „paplašinājums”, bet gan patstāvīgas pamattiesības.

Minētā Satversmes tiesas pieeja tiesību uz labvēlīgu vidi satura skaidošanā ir kritizēta, norādot, ka ar šādu Satversmes 115.panta interpretāciju “bez pietiekama pamatojuma pamttiesību līmenī paceltas tādas likuma normas, kurām nav konstitucionāla ranga, izjaucot Satversmes kā vienota dokumenta līdzsvaru.”⁴⁷⁰ Pieņēmums, ka procesuālās vides tiesības nevar būt konstitucionāla ranga norma, ir pilnībā nepamatots. Procesuālās vides tiesības kā tiesību uz vidi procesuālais aspekts, bez kura ievērošanas tiesības uz vidi nav iespējams efektīvi īstenot, ir atziņa, kas mūsdienās guvusi vispārēju atzīšanu. To apliecina arī Orhūsas konvencijas mērķis.⁴⁷¹ Procesuālo vides tiesību definēšana ir līdz šim būtiskākais solis starptautiskajās tiesībās, kas sperts tiesību uz vidi attīstības virzienā. Procesuālās vides tiesības ir uz ilgtspējību orientētās mūsdienu vides vadības sistēmas

⁴⁶⁹ Satversmes tiesas 2009.gada 6.jūlija sprieduma lietā Nr. 2008-38-03 12.2.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 8.jūlijs, nr.106.

⁴⁷⁰ Satversmes tiesas tiesnešu Kaspara Baloža un Viktora Skudras atsevišķo domu lietā Nr.2007-11-03 “Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006.-2018.gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvostas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam” 1.punkts. *Jurista Vārds*, nr.28 (533), 2008. 29.jūlijs.

⁴⁷¹ Orhūsas konvencijas 1.pants konvencijas mērķi definē šādi: „Lai tagad un nākamajās paaudzēs aizsargātu ikvienas personas tiesības dzīvot vidē, kas atbilstu personas veselības stāvoklim un labklājībai, katra Puse saskaņā ar šīs konvencijas noteikumiem garantē tiesības piekļūt informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem.”

pamatelements.⁴⁷² Tāpēc ir svarīgi, lai valstu nacionālajās tiesībās procesuālās vides tiesības tiktu atbilstīgi realizētas.⁴⁷³

Turklāt jāņem vērā, ka procesuālās vides tiesības ir veidotas uz politisko cilvēktiesību bāzes. Tas nozīmē, ka pēc sava rakstura tās ir aktīvas tiesības. Tās atšķiras no negatīvajām un pozitīvajām tiesībām ar vairākām būtiskām pazīmēm: (1) šo tiesību īstenošanai ir nepieciešamas valsts noteiktas procedūras; (2) valstij ir jāpilda noteikti pozitīvi pienākumi, lai tādējādi tā radītu apstākļus, kuros personas savas procesuālās tiesības var īstenot (valsts pozitīvie pienākumi ir noteikti visai datalizēti); (3) valsts nav atbildīga, ja persona savas tiesības neizmanto; (4) valsts šīs tiesības pārkāpj, ja nepilda konkrētos pozitīvos pienākumus.⁴⁷⁴

Orhūsas konvencija noteic konkrētus pozitīvos pienākumus valstij, kuri tai jāizpilda, lai sabiedrība varētu īstenot savas procesuālās vides tiesības.⁴⁷⁵ Procedūras, kurās sabiedrība var īstenot, piemēram, līdzdalības tiesības, parasti reglamentē ar likumu vai zemāka juridiskā ranga normatīvo aktu. Ir pilnīgi nepamatoti uzskatīt, ka līdz ar procesuālajām vides tiesībām tiesību uz labvēlīgu vidi saturā automātiski tiek „iecelts” arī normatīvais akts, kurš reglamentē ar vidi saistītā lēmuma pieņemšanas procedūru. Ja lēmuma pieņemšanas procedūru regulējumā likumdevējs sabiedrības līdzdalības tiesības būtībā ir sašaurinājis, persona savu līdzdalības tiesību aizsardzībai var vērsties tiesā, pamatojoties uz Orhūsas konvenciju tieši.

Oponējošajam viedoklim var piekrist vienīgi tiktāl, ka tiesību uz vidi materiālie un procesuālie aspekti nav pilnībā identiski. Ne visas Orhūsas konvencijas dalībvalstis atzīst patstāvīgas tiesības uz vidi. Tāpēc konvencijas teksts veidots tā, lai to varētu akceptēt gan patstāvīgu tiesību uz vidi piekritēji, gan arī to neatbalstītāji. Šādu traktējumu citastarp apliecina arī atsevišķu Orhūsas konvencijas dalībvalstu pievienotās atrunas. Piemēram, Lielbritānija, pievienojoties konvencijai, ir deklarējusi, ka šajā starptautisko tiesību dokumentā ietvertā norāde uz personas tiesībām “dzīvot vidē, kas atbilst tās veselībai un labklājībai” šās valsts izpratnē ir līgumslēdzēju centienu izpaušme, bet valsts pienākums garantēt attiecas tikai uz procesuālajām vides tiesībām.⁴⁷⁶ Ievērojot minēto, var teikt, ka procesuālās vides tiesības ir tiesību uz vidi satura elements, par kuru valstis ir spējušas vienoties.⁴⁷⁷

⁴⁷² Macroy, R., Turner, S. Participatory Rights, Transboundary Environmental Governance and EC Law. *Common Market Law Review*, 2002, 39, p.490.

⁴⁷³ Hayward, T. *Constitutional Environmental Rights*. New York: Oxford University Press, 2005, p.58.

⁴⁷⁴ *Ibid*, p.85.

⁴⁷⁵ Orhūsas Konvencijas Atbilstības komiteja atzinusi: lai izpildītu konvencijas prasības, valstij ir pienākums radīt struktūru un procedūras, kuru ietvaros sabiedrība varētu īstenot savas procesuālās vides tiesības; sk.: Albania ACCC/C/2005/12; ECE/MP.PP/C1/2007/4/Add.1, 31 July, p. 87, 94.

⁴⁷⁶ Morgera, E. An Update on the Aarhus Convention and its Continued Global Relevance. *Review of European Community & International Environmental Law*, 14 (2), 2005, p.139.; Crossen, T., Niessen, V. NGO Standing in the European Court of

Noraidāms ir arī tāds tiesību uz labvēlīgu vidi satura traktējums, pēc kura šīs tiesības ir pamattiesību uz dzīvību „paplašinājums”. Minētā viedokļa pautēji, atsaucoties Satversmes 115.panta gramatisko formulējumu, uzskata, ka tajā vārds „dzīvot” nav ierakstīts nejauši. Ietverot šo vārdu Satversmes tekstā, ir izteikta svarīga un konkrēta doma: tas atainojot 115.pantā noteikto tiesību sasaisti ar citām svarīgām pamattiesībām, vispirms fiziskas personas tiesībām uz dzīvību.⁴⁷⁸ Tā ir antropocentriska interpretācija, kas neatbilst patstāvīgu tiesību uz vidi jēgai. Turklāt tā konceptuāli atšķiras no Satversmes tiesas izpratnes par tiesībām uz vidi kā jauna veida pamattiesībām. Nav grūti pamanīt, ka tas ir mēģinājums tiesības uz vidi aplūkot caur ECT prakses prizmu. Taču tādā gadījumā Satversmes 115.panta norma daļā par personas subjektīvajām tiesībām zaudētu savu nozīmi, kļūstot par liekvārdību.

Lai gan procesuālās vides tiesības ir konstitucionāla ranga normas, kas ir būtiskas tiesību uz labvēlīgu vidi efektīvai aizsardzībai, Latvijas juridiskajā praksē tās ne vienmēr tiek atbilstoši ievērotas. Nolūkā noskaidrot tiesiskās problēmas, ar kurām Orhūsas konvencijā garantēto tiesību piemērošanā nākas saskarties, divās nākamajās nodaļās tiks detalizētāk aplūkots šo tiesību teorētiskais pamatojums, kā arī analizēta to piemērošanas prakse Latvijā.

2. Tiesības uz līdzdalību kā tiesību uz labvēlīgu vidi satura elements

Salīdzinājumā ar svaru, kāds sabiedrības tiesībām uz līdzdalību vides aizsardzībā ir piešķirts Satversmē, Latvijas juridiskā prakse liecina par centieniem sabiedrības līdzdalības institūta nozīmi mazināt. Tas vērojams gan likumdošanā, gan arī tiesību normu piemērošanā. Nereti sabiedrības līdzdalības tiesības tiek reducētas līdz „parastai” lēmuma pieņemšanas procesa sastāvdaļai, pilnībā aizmirsot par šā tiesību institūta teorētisko pamatojumu un ieviešanas mērķi. Latvijā joprojām ir visai izplatīts uzskats, ka sabiedrības iesaistīšana valsts un pašvaldību iestāžu darbā dažādos lēmumu pieņemšanas procesos ir tikai birokrātiska prasība, un tas lielā mērā saistāms ar izpratnes trūkumu.

Raksturojot sabiedrības līdzdalības tiesiskos mehānismus, speciālajā literatūrā norādīts: konstitucionālā vides norma, kas valstij uzliek pienākumu aizsargāt vidi vai garantē subjektīvās tiesības uz vidi, nav piemērota, lai tajā detalizēti regulētu kārtību, kādā sabiedrība tiesības uz līdzdalību var

Justice – Does the Aarhus Regulation Open the Door? *Review of European Community & International Environmental Law* 16(3), 2007, p.332.

⁴⁷⁷ Hayward, T. *Constitutional Environmental Rights*. Oxford University Press, 2005, p.187.

⁴⁷⁸ Satversmes tiesas tiesnešu Kaspara Baloža un Viktora Skudras atsevišķo domu lietā Nr.2007-11-03 “Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006.-2018.gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvdabas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam” 1.2.punkts. *Jurista Vārds*, nr.28 (533), 2008. 29.jūlijs.

īstenot. Tam vairāk piemēroti ir likumi vai valdības normatīvie akti. Tāpēc konstitucionālās vides normas efektivitāte lielā mērā ir atkarīga no tiesu vēlmes šo normu interpretēt tā, lai sekmētu tās piemērošanu.⁴⁷⁹

2.1. Sabiedrības līdzdalības tiesību institūts

A. Pārstāvju demokrātijas vājums

Mūsdienu demokrātiskā valstī *sabiedrības līdzdalība* ir institūts, kas pastāv blakus pārstāvju demokrātijai. Sabiedrības līdzdalības lomas pieaugums raksturo pārmaiņas demokrātijas izpratnē, atzīstot, ka pārstāvju demokrātijas ietvaros sabiedrības intereses netiek pietiekami ņemtas vērā un aizsargātas.⁴⁸⁰ Demokrātisko lēmumu pieņemšanas procesos, tēlaini runājot, būtu jāatsakās no „ideju tirgus” un jāpāriet uz „ideju forumu”. Proti, jāpieņem nevis populārākais lēmums (vairākuma atbalsts), bet gan vispusīgi izvērtēts labākais iespējamais lēmums.⁴⁸¹ Sabiedrības līdzdalības nozīmes pieaugumu noteic ne tikai zems uzticības līmenis vēlētajiem tautas priekšstāvjiem un valsts varai kopumā, bet arī vairāki citi savstarpēji saistīti faktori: izpratnes veidošanās sabiedrībā, ka vides stāvoklis un cilvēka labklājība ir savstarpēji saistīti, labas pārvaldības principa nostiprināšanās valsts pārvaldē, kā arī pāreja uz vides vadību.

B. Līdzdalības doktrīnas

Sabiedrības līdzdalības institūtu apskata vairākas doktrīnas. No tām plašāk pazīstamas ir trīs – racionālais elitārisms (*angl.-, „rational elitism”*), liberāli demokrātiskā doktrīna (*angl.-liberal democratic*) un pārrunu demokrātijas doktrīna (*angl.- deliberative democracy*).⁴⁸² Saskaņā ar racionālā elitārisma uzskatu ar vidi saistītie lēmumi ir kompleksi un tehniski, tāpēc tos jāpieņem ekspertiem. Sabiedrības loma ir ierobežota: eksperti no sabiedrības cer iegūt informāciju, kas var būt noderīga lēmuma pieņemšanai.

Liberāli demokrātiskās skolas nostādne ir tāda, ka sabiedrībai – indivīdiem un nevalstiskajām organizācijām ir tiesības uz līdzdalību (informēšana, uzklausišana, konsultācijas ar sabsiedrību). Šī

⁴⁷⁹ Richardson, B., Razzaque, J. Public Participation in Environmental Decision-making. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*, Richardson B., Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.177.

⁴⁸⁰ Lee, M. Public Participation, Procedure, and Democratic Deficit in EC Environmental Law. *Yearbook of European Environmental Law*, Vol 3, p.194.

⁴⁸¹ Morison, J. Models of Democracy: From Representation to Participation? Grām.: *The Changing Constitution*. Jowell J., Oliver D. (eds.). UK: Oxford University Press, 2004, p.154-155.

doktrīna galveno uzmanību pievērš lēmumu pieņemšanas procesu atklātumam. Sabiedrības iesaistīšana tiek uzskatīta par galveno līdzekli, ar kura palīdzību lēmējvaru padarīt atbildīgāku un tādējādi uzlabot lēmumu saturu. Savukārt atklātais lēmumu pieņemšanas process domāts tam, lai samazinātu risku, ka attīstītāji ir galvenie iestādes lēmumu noteicēji. Tomēr šim līdzdalības modelim ir visai būtisks trūkums – tam nav mehānisma, ar kura palīdzību būtu iespējams nodrošināt, ka sabiedrība tiek ne vien uzklautā, bet, ka tās viedokļi patiešām tiek ņemti vērā.

Pārrunu demokrātijas ietvaros minētais trūkums tiek novērsts. Saskaņā ar šo doktrīnu sabiedrība lēmumu pieņemšanā tiek iesaistīta tieši – pieņemamā lēmuma saturs top kopīgi, iestādei un sabiedrībai sadarbojoties un orientējot šo procesu uz sociālām un ētiskām vērtībām.

C. Pārrunu demokrātija

Sabiedrības līdzdalība var pastāvēt dažādās formās. Visierobežotākā līdzdalības forma paredz vienīgi sabiedrības informēšanu. Salīdzinājumā ar to, vairāk attīstīta līdzdalības forma ir konsultācijas ar sabiedrību. Pašlaik par visattīstītāko līdzdalības formu tiek uzskatīta sabiedrības tieša iesaistīšana lēmumu pieņemšanas procesā, kas būtībā nozīmē kopīgu lēmumu pieņemšanu.⁴⁸³ Idejiski tā sakņojas „pārrunu demokrātijā”, kuras teorētiskais pamats ir Jurgena Hābermāsa „diskursa ētika”⁴⁸⁴.

Pārrunu demokrātijas ietvaros var risināt jautājumu gan par lēmuma leģitīmēšanu, gan arī pieņemt iespējami labākus lēmumus. Pirmajā gadījumā pārrunu mērķis ir nodrošināt taisnīgu lēmumu pieņemšanas procesu, iesaistot to sabiedrības daļu, kuras dzīvi pieņemamais lēmums skars (ietekmēs). Otrajā gadījumā pārrunu galvenais uzdevums ir kolektīvu mērķu noteikšana. „Pārrunu procesā dalībnieki tiek pārveidoti no egoistiskiem indivīdiem par sabiedriski aktīvu kolektīvu, kas spēj kopīgi rīkoties vispārējās intereses vārdā. (...) Šis viedoklis sapludina pārrunu ideju un kopējā labuma ideju, pieņemot, ka pārrunām ir jānotiek kā pārrunām par kopējo labumu. Tas sašaurina pārrunas līdz runāšanai no viena vienīga, visaptveroša „mēs” perspektīvas.”⁴⁸⁵

Šī pārrunu demokrātijas forma ir vērsta uz kopdarbību kādas problēmas novēršanai, tāpēc to nereti dēvē par „problēmas risināšanas pieeju” (*angl. – problem-solving approach*). Vides jomā

⁴⁸² Richardson, B., Razzaque, J. Public Participation in Environmental Decision-making. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*, Richardson B., Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.170-174.

⁴⁸³ Ibid, p.166-167.

⁴⁸⁴ “Diskursa ētikas” pamatideja ir saistīta ar priekšstatu par vispārējās uzvedības normas sākotni brīvā un vienlīdzīgā komunikācijā par tās saturu, tās sekām un blakusefektēm. Hābermāsa vēlīnajos darbos jautājums par atklātību ir saistīts ne tik daudz ar tiešo demokrātiju, cik ar nepieciešamību iepretim naudai un administratīvajai varai apliecināt trešo – tiešā valdiskā komunikācijā balstīto solidaritāti.

primāra nozīme ir piešķirta tam, lai konsultēšanās ar sabiedrību sekmētu pēc iespējas labāka risinājuma atrašanu. Saskaņā ar Orhūsas konvenciju sabiedrība iesaistāma ne tikai tāpēc, lai dotu tai iespēju izteikties un tādējādi ievērotu formālu procesuālo taisnīgumu, bet galvenokārt tāpēc, lai galarezultātā pieņemtais lēmums būtu pēc iespējas izsvērtāks (tiktu pieņemts labākais iespējamais risinājums).⁴⁸⁶ Līdz ar to šāda līdzdalības forma ir piemērota vides problēmu risināšanai (vides vadības ietvaros),⁴⁸⁷ ilgtspējīgas attīstības idejai un ļauj īstenot arī vides taisnīgumu.⁴⁸⁸

Ilgtspējīgas attīstības kontekstā integrētu lēmumu pieņemšanai ir būtiski, lai lēmuma pieņēmēja (iestādes) rīcībā būtu precīza, pilnīga un atjaunināta informācija, tāpēc šādos procesos bieži rodas nepieciešamība iesaistīt dažādu zinātņu jomu ekspertus (piemēram, vides zinātniekus, inženierus, plānotājus), lai tie izvērtētu plānotās darbības iespējamo ietekmi uz vidi un izstrādātu attīstības risinājumus.

Veicot ietekmes izvērtējumu, ekspertam ir jānovelk skaidra robeža starp zināmo (pierādīto ietekmi) un spekulatīvo.⁴⁸⁹ Eksperti risku novērtē, izmantojot tehnisku pieeju – koncentrējoties uz iespējamo negatīvo seku noteikšanu un to iestāšanās iespējamības pakāpi. Tehnokrātiskās riska pārvaldības lielākā problēma ir zinātniskā nenoteiktība. Zināšanas par vidē notiekošajiem procesiem un cilvēka ietekmi uz tiem joprojām ir visai nepilnīgas.⁴⁹⁰ Turklāt tradicionālās riska pārvaldīšanas metodes un ieguvumu - zaudējumu analīze (*angl.- cost benefit analysis*) nav izmantojama, kad „nezinām, ko mēs nezinām” vai kad nezinām, kāds var būt procesa (ietekmes) iespējamais iznākums.⁴⁹¹ Zinātnisko nenoteiktību nav iespējams novērst ar plašākiem pētījumiem: pastāvošās neskaidrības ir

⁴⁸⁵ Citēts pēc: Ijabs, I. Morāle un atklātība: pieejas demokrātijas normatīvā pamatojuma problēmai. *Latvijas Universitātes raksti*, 713.sējums, Filosofija, LU, 2007, 156.lpp.

⁴⁸⁶ The Aarhus Convention: An Implementation Guide. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe, 2000, p.85.

⁴⁸⁷ Steele, J. Participation and Deliberation in Environmental Law: Exploring a Problem-solving Approach. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol.21, No.3, 2001, p.430-435.

⁴⁸⁸ Vides taisnīgums ietver domu: attiecības saglabājas harmoniskas un tiek gūts maksimālais labums, ja neviena no iesaistītajām pusēm nerada citiem nesamērīgu apgrūtinājumu. Vides taisnīgums ietver taisnīgu attieksmi un jēgpilnu līdzdalību. Taisnīga attieksme, kā līdzdalības materiālais elements: vides izmantošanas risinājumam ir jābūt tādām, no kura ieguvēji ir visi šā lēmuma skartie („win-win”).

⁴⁸⁹ Fisk, D. Environmental Science and Environmental Law. *Journal of Environmental Law*, 1998, Vol.10, No1, p.3-5.

⁴⁹⁰ Vidē notiekošie procesi ir dinamiski, to izpausmes – kompleksas un bieži atklājas tikai ilgtermiņā. Dažādas biofizikālās parādības, piemēram, klimata pārmaiņas vai mijiedarbību starp ģenētiski modificētiem organismiem un dabisko vidi raksturo nelineārā dinamika un augsts nestabilitātes līmenis. Esošā zinātne joprojām nespēj noteikt pat radioaktīvo vielu un to sabrukšanas produktu ilgtermiņa ietekmi uz dzīvo dabu.

⁴⁹¹ Pimbert, M., Wakeford, T. Overview – deliberative democracy and citizen empowerment. Pieejams: <http://pubs.iied.org/GM305.pdf> [aplūkots 2011.gada 27.jūnijā].

vienkārši jāpieņem. Šādā situācijā piesardzības princips darbojas ārpus konvencionālā riska novērtējuma, prasot daudz subjektīvākas kontekstuālās pieredzes apsvērumus.⁴⁹²

Līdz ar to ekspertu veiktais izvērtējums ir tikai pirmais solis riska pārvaldībā. Otrais solis ir pieņemt lēmumu, vai risks ir sociāli akceptējams – un tas lielā mērā ir politisks jautājums (piemēram, nezināms risks parasti satrauc vairāk nekā zināms), kas izlemjams sadarbībā ar sabiedrību. Vides jomā sabiedrības līdzdalība ir orientēta ne tik daudz uz individuālo interešu, cik sabiedrības vērtību noskaidrošanu. Turklāt ar vērtībām jāsaprot sabiedrībai kopīgie centieni, kas izkristalizējas pārrunu procesā (piemēram, tā var būt izpratne par taisnīgu apgrūtinājumu un risku sadali starp attīstītāju un skartajām personām)⁴⁹³.

Tādējādi: kaut arī integrētu lēmumu pieņemšanai nepieciešamas speciālas zināšanas un attiecīgu ekspertu iesaistīšana, tomēr par riska regulēšanas elementu ir izmantojamas sabiedrības pārstāvētās vērtības, kas attīstības risinājuma meklēšanā sekmē lielāku sociālo taisnīgumu.

Vietējā sabiedrība tiek uzskatīti par neaizvietojamu avotu vietējo zināšanu noskaidrošanai.⁴⁹⁴ Sabiedrības līdzdalība ir nepieciešama ne vien tālab, lai ievērotu taisnīgumu (starp attīstītāju un ieinteresēto sabiedrību) un panāktu par plānoto rīcību zināmu vienprātību (vai vismaz izpratni), bet arī tam, lai tiktu apskatīti un novērtēti dažādi argumenti un dažādas attīstības perspektīvas, ko sabiedrība var piedāvāt.⁴⁹⁵ Jo dažādākas perspektīvas konsultāciju gaitā atklājas, jo labāk. Būtiska ir tieši skatījumu daudzveidība.⁴⁹⁶ Sabiedrības vērtības - kopīgi nozīmīgo, to kas integrē, var atrast tikai „virs” atsevišķu personu šā brīža interesēm, kā arī daudzveidībā. Tāpēc integrētu lēmumu priekšnoteikums ir plurālisms. Taču pati integrācija ir kopīgā atrašana daudzveidības dziļākā līmenī.

Ar vidi saistītu un integrētu lēmumu pieņemšanai būtiska ir sabiedrības līdzdalība pārrunu demokrātijas formā, jo šādos lēmumos sabiedrība iesaistāma ne tik daudz tāpēc, lai vienkārši ļautu tai izteikties un leģitimētu lēmumu, bet galvenokārt tāpēc, lai līdztekus citiem informācijas avotiem izziņātu sabiedrības vērtības, viedokļus, vērtējumus un bažas, noskaidrotu sociāli akceptējamo vides risku un tā rezultātā varētu pieņemt izsvērtu un pamatotu lēmumu par vides izmantošanu.⁴⁹⁷ Turklāt

⁴⁹² Lee, M. Public participation, Procedure, and Democratic Deficit in EC Environmental Law. *Yearbook of European Environmental Law*, Vol. 3, p.205.

⁴⁹³ Ibid, p.206.

⁴⁹⁴ Sk.Yli-Pelkonen, V., Kohl, J. The role of local ecological knowledge in sustainable urban planning: perspectives from Finland. Pieejams: <http://ejournal.nbi.org/archives/volliss1/0410-007.yli-pelkonen.html> [aplūkots 2005.gada 12.septembrī].

⁴⁹⁵ Steele, J. Participation and Deliberation in Environmental Law: Exploring a Problem – solving Approach. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol.21, No3, 2001, p.433.

⁴⁹⁶ Ibid, p.434.

⁴⁹⁷ Ibid, p.436-437.

sadarbībā ar sabiedrību noskaidrotās vērtības ļauj līdzsvarot zinātniskā tehnicisma dominanci, ko vides lēmumos noteic vides problēmu kompleksā un neskaidrā daba. Līdz ar to lēmumu pieņemšana pārrunu demokrātijas formā būtiski atšķiras no lēmumu pieņemšanas instrumentālās racionalitātes (interesu sadursmes) formas, kurā ar sabiedrību gan formāli konsultējas, taču būtībā sabiedrība no lēmumu pieņemšanas ir izslēgta.⁴⁹⁸ Džons Morisons (*John Morison*) šīm divām atšķirīgajām pieejām demokrātisku lēmumu pieņemšanā lieto trāpīgas metaforas: „tirgus” un „forums”. Pirmajā gadījumā līdzdalībai ir galvenokārt instrumentāla nozīme, jo uzvar risinājums, kuru atbalsta vairākums. Savukārt otrajā gadījumā līdzdalība ir ideju forums, kas kalpo labāka un pamatotāka lēmuma pieņemšanai.⁴⁹⁹ Tāpēc otra izpratne par līdzdalību daudz labāk atbilst tiesībām uz līdzdalību kā tiesību uz vidi aspektam.

2.2. Sabiedrības līdzdalības procesuālais un materiālais aspekts

Sabiedrības līdzdalībai ir materiālā un procesuālā dimensija.⁵⁰⁰ Par materiālo dimensiju var runāt tad, ja tiesības uz līdzdalību ir atvasinātas no konstitūcijā garantētām tiesībām uz labvēlīgu vidi. Savukārt tiesību uz līdzdalību procesuālā dimensija ir tieši saistīta ar sabiedrības iesaistīšanas metodi, piemēram, sabiedrības informēšana, viedokļu uzklaušana, utml. Abas minētās dimensijas ir cieši saistītas un mijiedarbojas.⁵⁰¹

A. Sabiedrības līdzdalība valsts pārvaldē vispār

Valstīs ar senām demokrātijas tradīcijām sabiedrības līdzdalība skartās sabiedrības daļas uzklaušana aptaujas (*angl. - public inquiry*) formā ir labi pazīstama. Neraugoties uz demokrātisku valstu tiesību sistēmu īpatnībām, tās vieno vispārīgs valsts pārvaldes (iestādes) rīcības brīvību noteicošs princips, kurš prasa: lai nodrošinātu lēmuma leģitimitāti, iestādei pirms galīgā lēmuma pieņemšanas ir jāuzklau skartā iedzīvotāju daļa, lai tādējādi lēmuma pieņemšanas process būtu leģitīms. Tāpēc iestādes lēmuma skartās iedzīvotāju daļas informēšana par tādiem projektiem, kas var ietekmēt šo personu veselību, labklājību vai īpašumtiesības, “vecajās” demokrātijas valstīs ir vispāratzīta un sena prakse. Šādas konsultācijas parasti notikušas pirms publiskā vai privātā projekta apstiprināšanas, jo

⁴⁹⁸ Holder, J. *Environmental Assessment*. New York: Oxford University Press, 2004, p.195.

⁴⁹⁹ Morison, J. *Models of Democracy: From Representation to Participation?* Grām.: *The Changing Constitution*. 5th edition. Jowell J., Dawn O. (eds.). New York: Oxford University Press, 2004, p.154.-155.

⁵⁰⁰ Steele, J. *Participation and Deliberation in Environmental Law: Exploring a Problem-solving Approach*. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 21, No3, 2001, p.415.

īpaši tad, ja attiecīgā projekta īstenošanai bijusi nepieciešama nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšana (autoceļi, lidostas, aizsprosti, utml.). Atbilstoši šai praksei, iedzīvotāji tikuši iesaistīti arī plānošanas lēmumu pieņemšanas procesā, kā arī lemjot par sabiedriski nozīmīgu objektu, lielveikalu vai atpūtai paredzētu objektu būvniecību.⁵⁰²

Sabiedriskās aptaujas, ar kuru starpniecību tiek uzklautā skartā sabiedrības daļa, arī sabiedrības neatbalstītiem lēmumiem piešķir leģitimitāti. Parasti šāda veida sabiedrisko aptauju rīkošanai nav formāli reglamentētu procedūru: nereti tās balstās uz voluntāriem lēmuma pieņēmeja apsvērumiem un notiek tādā lēmuma pieņemšanas stadijā, kad būtiskus grozījumus projektā vairs nevar racionāli pamatot (t.i., kad jautājums pēc būtības jau ir izlemts).⁵⁰³

Līdzīgi kā citās Austrumeiropas valstīs, arī Latvijā sabiedrības uzklautāšana un iepriekšējas konsultācijas ar skarto sabiedrības daļu nav vēsturiski attīstījusies tradīcija.⁵⁰⁴ No sociālās prakses viedokļa raugoties, sabiedrības līdzdalības institūts Latvijā vēl tikai veidojas.

Tieši šādā - lēmumu leģitimēšanas aspektā jautājumu par sabiedrības līdzdalību regulē Valsts pārvaldes iekārtas likums. Saskaņā ar to konsultācijas ar sabiedrību veicina demokrātisku, tiesisku, efektīvu, atklātu un sabiedrībai pieejamu valsts pārvaldi.⁵⁰⁵ Lai šo mērķi sasniegtu, likumā noteikts, ka iestāde savā darbībā iesaista sabiedrības pārstāvjus - sabiedrisko organizāciju un citu organizētu grupu pārstāvjus, atsevišķas kompetentas personas. Iesaistīšana var notikt, gan iekļaujot sabiedrības pārstāvjus darba grupās vai konsultatīvajās padomēs, gan arī lūdzot sniegt atzinumus. Attiecībā uz sabiedrisko apspriedi (publisko apspriešanu) likumdevējs ir vispārīgi noteicis: sabiedrībai svarīgos jautājumos iestādei ir pienākums rīkot publisku apspriešanu. Ja iestāde pieņem lēmumu, kas neatbilst ievērojamas sabiedrības daļas viedoklim, tā šo lēmumu īpaši pamato. Valsts pārvaldes iekārtas likums noteic, ka "iestāde var izmantot arī citus normatīvajos aktos noteiktos sabiedrības iesaistīšanas veidus, kas nav minēti šajā pantā", un ka "par sabiedrības pārstāvju iesaistīšanu iestādes darbībā un tās veidu lemj iestādes vadītājs, ja normatīvajā aktā nav noteikts citādi."⁵⁰⁶

⁵⁰¹ Richardson, B., Razzaque, J. Public Participation in Environmental Decision-making. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*, Richardson B., Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.167.

⁵⁰² Lambrechts, C. Public Participation in Environmental Decisions. Grām.: *European Environmental Law A Comparative Perspective*, Gerd Winter (ed.). UK: Dartmouth Publishing Company Limited, 1996, p. 95-96.

⁵⁰³ Ibid, p.105.

⁵⁰⁴ Oda H. The constitutional right to a favourable environment and the new on the protecting of the environment: problems of environmental review. Grām.: *Human rights in Rusland and Eastern Europe*. Kluwer Law International. The Hague, London, Boston, 2002, p.201.

⁵⁰⁵ Valsts pārvaldes iekārtas likuma 2.pants: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 21.jūnijs, nr.94.

⁵⁰⁶ Turpat, 48.pants.

Tādējādi vispārīgais valsts pārvaldes regulējums noteic iestādei plašu rīcības brīvību lemt par to, vai konsultācijas ar sabiedrību ir nepieciešamas un kādā formā tās īstenojamas. Taču šis likums neparedz, ka sabiedrībai ir aktīvas tiesības uz līdzdalību.

B. Sabiedrības līdzdalība vides vadībā

Tiesības uz līdzdalību kā personu subjektīvas tiesības Latvijā ar likumu ir nostiprinātas salīdzinoši neseno: teritorijas plānošana bija pirmā joma, kurā pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas, veidojot modernu teritorijas plānošanas sistēmu, tika paredzētas gan sabiedrības tiesības uz līdzdalību, gan arī speciāla procedūra, kādā sabiedrība tai garantētās līdzdalības tiesības var īstenot.⁵⁰⁷

Kopumā 20.gadsimat deviņdesmitie gadi ir raksturīgi ar to, ka šajā laikā ilgtspējīgas attīstības koncepcijas iespaidā daudzviet pasaulē tika sākta vides lēmumu demokratizēšanas reforma, kuras mērķis ir sabiedrības līdzdalību padarīt par neatņemamu vides lēmumu pieņemšanas sastāvdaļu.⁵⁰⁸ Kā zināms, šī reforma starptautiski vainagojās ar Orhūsas konvencijas noslēgšanu. Savukārt tās iespaidā sabiedrības procesuālās vides tiesības ir kļuvušas par vienu no galvenajiem institūtiem arī Eiropas Savienības vides tiesībās.⁵⁰⁹ Pirmkārt, saskaņā ar Eiropas Savienības vides tiesībām Latvijai ir jānodrošina sabiedrības tiesības uz līdzdalību noteiktu plānu un programmu stratēģiskajā novērtēšanā.⁵¹⁰ Līdz ar to plāniem un programmām, kuriem ir nepieciešams stratēģiskais novērtējums, sabiedrības iesaistīšana ir stratēģiskā novērtējuma procedūras netaņemama sastāvdaļa. Otrkārt, sabiedrībai ir tiesības uz līdzdalību arī tādu plānu un programmu sagatavošanā, kuriem stratēģiskais novērtējums nav nepieciešams. Tie ir plāni un programmas, kas skar atkritumu apaimniekošanu, ūdeņu aizsardzību pret piesārņojumu, iepakojumu un izlietoto iepakojumu, gaisa kvalitātes novērtēšanu un pārvaldību.⁵¹¹

Ievērojot Orhūsas konvencijas un Eiropas Savienības normatīvās prasības, Latvijas nacionālajās tiesībās darbojas visai sazarots reglamentētu procedūru tīkls, kas noteic struktūru, kādā sabiedrība var īstenot savas līdzdalības tiesības. Vides aizsardzības likuma 8.panta pirmā daļa vispārīgi noteic, ka sabiedrībai ir tiesības piedalīties tādu lēmumu pieņemšanā un plānošanas dokumentu sagatavošanā, arī

⁵⁰⁷ Ministru kabineta 1994.gada noteikumi Nr.194 "Teritoriālplānošanas noteikumi" (zaudējuši spēku).

⁵⁰⁸ Holder, J. Environmental Assessment. Oxford University Press, 2004, p.184-185.

⁵⁰⁹ Macroy, R., Turner, S. Participatory rights, Transboundary Environmental Governance and EC Law. *Common Market Law Review*, 2002, 39, p.494.

⁵¹¹ Eiropas Parlamenta un Padomes 2003.gada 26.maija Direktīva 2003/35/EK, ar ko paredz sabiedrības līdzdalību dažādu ar vidi saistītu plānu un programmu izstrādē un ar ko attiecībā uz sabiedrības līdzdalību un iespēju griezties tiesās groza Padomes Direktīvas 85/337/EEK un 96/61/EK. 2.pants kopā ar I pielikumu. *Oficiālais Vēstnesis*, L 156, 17.lpp.

grozījumu sagatavošanā tajos, kuri var ietekmēt vidi. Tālāk šajā pantā ir precizēts lēmumu spektrs, kuru pieņemšanai citos normatīvajos aktos ir reglamentētas procedūras, kas paredz sabiedrības iesaistīšanas kārtību. Tādējādi sabiedrība savas līdzdalības tiesības var īstenot: 1) attiecībā uz plānošanas dokumentiem – teritorijas plānošanā, ietekmes stratēģiskajā novērtēšanā, vai konkrētās vides jomās (atkritumu, bateriju un akumulatoru, kā arī iepakojuma apsaimniekošanā, gaisa kvalitātes noteikšanā, ūdens resursu aizsardzībā); 2) iestādei lemjot par paredzētām darbībām (normatīvais regulējums, kas attiecas uz IVN un būvniecību); 3) iestādei lemjot par piesārņojošu darbību (normatīvais regulējums par atļaujām piesārņojošas darbības veikšanai); 4) iestādei lemjot par ģenētiski modificētu organismu izplatīšanuvidē.

Administratīvo tiesu praksē nācies saskarties ar jautājumu, vai lēmumu pieņemšanā sabiedrību iespējams iesaistīt arī ārpus reglamentētajām procedūrām.

Cēsu katlumājas rekonstrukcijas lietā pašvaldība, izskatot potenciālā būvniecības ierosinātāja lūgumu pirms iesnieguma par rekonstrukcijas projekta uzsākšanu noskaidrot pilsētas iedzīvotāju viedokli, nolēma rīkot sabiedrisko apspriešanu. Gan pašvaldība, gan arī tiesa uzskatīja, ka šāda sabiedriskā apspriešana ierosināma, pamatojoties uz Būvniecības likuma 12.pantu.⁵¹²

Taču šāds pieņēmums ir kļūdains, jo būvniecības ierosinājums pašvaldībā vēl nebija iesniegts, tāpēc Būvniecības likuma 12.pants un noteikumi par būvniecības publisko apspriešanu uz šo situāciju nebija attiecināmi. Ārpus reglamentētajām procedūrām pašvaldībai ir plaša rīcības brīvība lemt, vai konsultācijas ar sabiedrību tai ir nepieciešamas. Šādā gadījumā sabiedrības iesaistīšanas tiesiskais pamats ir nevis speciālā vides norma, bet gan vispārīgais regulējums - Valsts pārvaldes iekārtas likuma 48.pants.

Redzams, ka valsts pārvaldes regulējums vides jomā ir būtiski atšķirīgs no valsts pārvaldes vispārīgā regulējuma. Būtībā vides tiesības, tostarp sabiedrības procesuālo vides tiesību institūts valsts pārvaldībā un politikā ienesis jaunas tendences un prasības: (1) lēmuma pieņemšanas procesā iegūt informāciju par plānu iespējamo ietekmi uz vidi (stratēģiskais novērtējums); (2) iesaistīt sabiedrību, lai sekmētu, ka atklāts un godīgs lēmuma pieņemšanas process novestu pie izsvērtā un pamatota plānošanas dokumenta pieņemšanas.⁵¹³

⁵¹² Administratīvās apgabaltiesas 2006.gada 30.janvāra sprieduma lietā Nr. A42057804 AA26-06/4 14.2.p. [nepublicēts].

⁵¹³ Holder, J. Environmental Assessment. New York: Oxford University Press, 2004, p.184-185.

2.3. Tiesību uz līdzdalību rašanās priekšnoteikumi

Lai gan Vides aizsardzības likuma 8.pants sniedz lēmumu vispārīgu uzskaitījumu, kuros sabiedrībai ir tiesības uz līdzdalību, tomēr ir virkne gadījumu, kad sabiedrībai ir tiesības uz līdzdalību tikai tad, ja darbībai, par kuru tiek lemts, ir iespējama *būtiska ietekme* uz vidi. Līdz ar to, lai noteiktu, vai konkrētajā gadījumā sabiedrībai minētās tiesības ir, vispirms ir jāatrisina jautājums par ietekmes iespējamo būtiskumu. Ja saskaņā ar vides normatīvajiem aktiem paredzētajai darbībai nepieciešams ietekmes uz vidi novērtējums (turpmāk – IVN), tad jautājums par to, vai sabiedrība šajā procedūrā ir jāiesaista, vairs nav apsverams, jo sabiedrības tiesības uz līdzdalību IVN procesā garantē likums, Eiropas Savienības normas un Orhūsas konvencija.

Atšķirīga situācija ir Būvniecības likuma 12.panta piemērošanas gadījumā. Saskaņā ar Būvniecības likuma 12.panta pirmo daļu pašvaldībai, pirms tā pieņem lēmumu par būvniecību, jānodrošina paredzētās būves publiska apspriešana, pastāvot vismaz vienam no šādiem nosacījumiem 1) paredzētā būve būtiski pasliktina iedzīvotāju sadzīves apstākļus; 2) paredzētā būve būtiski samazina nekustamā īpašuma vērtību; 3) paredzētā būve būtiski ietekmē vidi, bet tai nav nepieciešams ietekmes uz vidi novērtējums saskaņā ar likumu “Par ietekmes uz vidi novērtējumu”. Redzams, ka šajā gadījumā ir runa par būvniecības ieceri, kura nesasniedz tādu ietekmes būtiskuma līmeni, lai tai piemērotu IVN procedūru, taču ietekmei zināms būtiskums tomēr pastāv. Tā kā šim gadījumam kritēriji ietekmes būtiskumam likumā nav paredzēti, ietekmes būtiskuma kritēriji ir attīstāmi juridiskajā prasē, iestādei vai tiesai par ietekmes būtiskumu izdarot ikreizējus apsvērumus.

Sākotnēji dominējošā administratīvo tiesu pieeja bija *būtisku ietekmi* tulkot sašaurināti, saistot to vienīgi ar IVN kritērijiem. Kā jau iepriekš minēts, Orhūsas konvencija atļauj valstij *nozīmīgu ietekmi* uz vidi iztulkot plašāk un nesaistīt to vienīgi ar IVN kritērijiem.⁵¹⁴ Būvniecības likumā noteiktais ir tieši šāds gadījums. Neņemot to vērā, iestādes un tiesas nepamatoti sašaurināja sabiedrības līdzdalības iespējas.

Saskaņā ar būvniecības ieceri jau minētajā Cēsu katlu mājas rekonstrukcijas lietā katlu mājā bija iecerēts uzstādīt biomasas termoelektrocentrāli, kurā kā piedevu šim kurināmajam bija paredzēts izmantot arī nolietotās autoriepas un medicīniskos atkritumus. Vides biedrība apstrīdēja pašvaldības lēmumu jo uzskatīja, ka pirms publiskās apspriedes netika izvērtēta būvniecības iespējamā ietekme uz vidi. Tiesa atzina, ka priekšnosacījumi kādas darbības ietekmes uz vidi novērtēšanas nepieciešamībai noteikti

⁵¹⁴The Aarhus Convention: An Implementation Guide. Geneva: United Nations Economic Commission For Europe, 2000, p.93.

likumā “Par ietekmes uz vidi novērtējumu”. Kompetentās institūcijas atzinušas, ka konkrētajā gadījumā ietekmes uz vidi novērtējums nav nepieciešams, jo paredzētā rekonstrukcija neatbilst noteiktajiem ietekmes uz vidi novērtējuma kritērijiem. Tālāk tiesa konstatēja, ka pastāv pretruna starp Būvniecības publiskās apspriešanas noteikumiem un likuma “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” 7. un 8.pantu. Tā kā likumam ir augstāks juridiskais spēks, tad “(..) šajā gadījumā piemērojamas attiecīgās likuma, nevis Ministru kabineta noteikumu normas.”⁵¹⁵

Saburovas lietā Administratīvā apgabaltiesa uzskatīja, ka vietās ar koncentrētu apbūvi par būtisku ietekmi uz vidi un iedzīvotāju dzīves apstākļiem liecina būvniecības rezultātā būtiski un neatgriezeniski samazināta esošo apstādījumu teritorija. Dzīves kvalitāti būtiski var ietekmēt arī tādi faktori kā troksnis, izplūdes gāzu emisijas saistībā ar autostāvvietu un apbūves blīvums, ja vien netiek nodrošināti preventīvi pasākumi trokšņa un izplūdes gāzu emisiju nelabvēlīgas ietekmes novēršanai.⁵¹⁶ Taču Senāta Administratīvo lietu departaments šādu būtiskas ietekmes izpratni nav akceptējis: viens pats apstāklis, ka būvniecības īstenošanas rezultātā tiktu samazināti apstādījumi, nav pietiekams, lai konstatētu būtisku ietekmi, tūklāt apsvērumi par troksni un izplūdes gāzu emisiju izteikti pieņēmuma formā, bet Sabiedrības veselības aģentūras atzinums par ietekmes uz vidi būtiskumu ir izteikts ar nosacījumu. Nosacījumu ietverošs vērtējums tiesas ieskatā pats par sevi nav pietiekams, lai nepārprotami konstatētu, ka konkrētā projekta ietekme uz vidi ir būtiska.⁵¹⁷

Saburovas lietā Būvniecības likuma 12.panta sakarā Senāta Administratīvo lietu departaments atzina, ka vides tiesības un no tām izrietošās sabiedrības procesuālās tiesības ir piemērojamas lietās, kurās galvenais izvērtējums attiecas uz būvniecības ietekmes uz vidi būtiskumu šaurākā nozīmē, tas ir, kur jautājumi par ietekmi uz dabu vai cilvēka veselību ir iesniegtā pieteikuma pamatā un kuru izvērtējums nosaka lietas iznākumu.⁵¹⁸ Savukārt ietekmes būtiskumu pamatā nosaka, izvērtējot seku neatgriezeniskumu un apmēru.⁵¹⁹ Norāde uz *ietekmes būtiskumu* šaurākā nozīmē kopā ar būtiskuma izpratnes skaidrojumu liecina, ka minētā tiesa *būtisku ietekmi* joprojām saista ar IVN kritērijiem (kas galvenokārt attiecas uz ražošanas un infrastruktūras objektiem), tātad interpretē to šauri. Pamatojoties uz minēto judikatūru, Administratīvā apgabaltiesa kādā citā lietā atzina, ka personas pieteikums par būvatļaujas daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas būvniecībai (ietverot zaļās zonas samazināšanu,

⁵¹⁵ Administratīvās rajona tiesas 2004.gada 6.augusta sprieduma lietā Nr.A42057804 (578-04/4) 6.punkts [nepublicēts].

⁵¹⁶ Administratīvās apgabaltiesas 2006.gada 2.februāra sprieduma lietā Nr. A42044404 AA 44-06/7 27.punkts [nepublicēts].

⁵¹⁷ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 22.jūnija sprieduma lietā Nr.SKA-255 15.2.2.punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2006/ska-255-2006.pdf> [aplūkots 2010.gada 31.jūlijā].

⁵¹⁸ Turpat, 14.2.3.punkts.

⁵¹⁹ Turpat, 15.2.punkts.

autostāvvietu palielināšanu un tamlīdzīgus faktoros) apstrīdēšanu, pamatojoties uz to, ka būvatļaujas procesā nav tikusi iesaistīta sabiedrība, nav pamatojams ar personas tiesībām uz labvēlīgu vidi.⁵²⁰

Redzams, ka tiesu sašaurinātā *būtiskas ietekmes* iztulkošana ir atturējusi no centieniem lielāku uzmanību veltīt tam, lai noskaidrotu, vai konkrētajos apstākļos arī ne-rūpnieciska rakstura būvniecības ierece nav tāda, par kuras īstenošanu, ņemot vērā Orhūsas konvencijas mērķi, būtu nepieciešams konsultēties ar sabiedrību.

Pēc autores domām *būtisku ietekmi* uz vidi Būvniecības likuma 12.panta izpratnē koncentrētas apbūves teritorijās (urbanizētā vidē) var radīt ne vien rūpniecisku un infrastruktūras objektu būvniecība, bet arī komercrakstura, sabiedrisko un pat dzīvojamo ēku būvniecība, ja tā paredzēta pilsētas “zaļajā” teritorijā. Turklāt, lai noteiktu, vai attiecīgā teritorija ir “zaļa”, izšķiroši nav tas, kāda saskaņā ar teritorijas plānojumu ir tās atļautā (plānotā) izmantošana, bet gan tas, vai dabā tā faktiski ir neapbūvēta un zaļa teritorija.⁵²¹

Šāda pieeja izriet no mūsdienīgas izpratnes par pilsētu ilgtspējīgu attīstību. Saskaņā ar to par nozīmīgu pilsētu ilgtspējīgas attīstības elementu tiek atzītas ne vien dabiskās, bet arī pilsētas ekosistēmas. Lai arī urbanizētā vidē dominē dažādas būves, tā ietver arī zaļo teritoriju (parkus, pagalmus, ielu apstādījumus, vēl neapbūvētus laukumus). Ar pilsētas ekosistēmu tiek saprasts augu, dzīvnieku un iedzīvotāju kopums, kas apdzīvo pilsētas vidi. Viens no būtiskākajiem pilsētas ekosistēmas aspektiem ir tās spēja nodrošināt veselīgu vidi ne vien dabiskai ekosistēmai, bet arī iedzīvotājiem.⁵²² Pilsētu teritorijās par ilgtspējīgiem telpiskās attīstības pasākumiem tiek uzskatīti tādi, kas veicina pilsētu iekšējo attīstību, paaugstinot dzīves un mājokļu kvalitāti un ietver esošo ekosistēmu saglabāšanu un jaunu zaļo zonu un biotopu radīšanu. Uz ilgtspēju vērsta ir tāda pilsētu attīstība, kur tiek nodrošināta pilsētu ekosistēmu rūpīga apsaimniekošana, it īpaši attiecībā uz neapbūvētajām un zaļajām zonām, ūdeni, enerģiju, atkritumiem un troksni.⁵²³

⁵²⁰ Administratīvās apgabaltiesas 2008.gada 22.aprīļa lēmuma lietā Nr. A42308005 AA43-0334-08/7 14.punkts. [nepublicēts].

⁵²¹ Orhūsas konvencijai atbilstošāka būtu procedūra, saskaņā ar kuru pašvaldība konsultētos ar sabiedrību jau agrā lēmumu pieņemšanas stadijā - lemjot par šādas teritorijas atsavināšanas vai privatizācijas pieļaujamību un nepieciešamību. Taču situācijā, kad konsultācijas par konkrētas “zaļās” teritorijas izmantošanu pēc būtības nav notikušas agrāk, sabiedrība ir jāiesaista vismaz būvatļaujas izsniegšanas procesā.

⁵²² Glossary of Key Expressions used in Spatial Development Policies in Europe. Strasbourg: European Conference of Ministers Responsible for Spatial/Regional Planning (CEMAT), 2007, p.23.

⁵²³ CEMAT Vadlīnijas Eiropas kontinenta ilgtspējīgai telpiskajai attīstībai, pieņemtas 2000.gada 7.-8.septembrī CEMAT 12.sesijā Hanoverē. Pieejams: http://www.raplm.gov.lv/files/text/Vad_principi2000..doc [aplūkots 2008.gada 12.martā].

Vērtējot konkrētos gadījumus, tiesām būtu jāņem vērā tiesību uz līdzdalību materiālā dimensija, tas ir, to konstitucionālais rangs.⁵²⁴ Tāpēc, ja urbanizētā vidē būvniecības iecere ir saistīta ar pilsētas biotopa ievērojamu samazināšanu vai iznīcināšanu, ir pamatoti uzskatīt, ka sabiedrībai ir tiesības uz līdzdalību. Turklāt šādā gadījumā sabiedrības tiesības uz līdzdalību izriet nevis no tiesībām uz īpašumu (kaimiņu tiesībām), bet gan no tiesībām uz labvēlīgu vidi.

Lietās, kurās apstrīdēta būvatļauja, pamatojoties uz to, ka būvatļaujas izsniegšanas procesā nav notikusi būvniecības publiskā apspriešana, būvniecības ierosinātājs, lūdzot tiesu atjaunot būvatļaujas darbību, par argumentu izmanto zaudējumus, kas tam rodas sakarā ar būvniecības apturēšanu un to, ka viņa interesēm nodarītais kaitējums ir daudzkārt lielāks par labumu, ko gūst sabiedrība.⁵²⁵ Tiesas lielāku nozīmi galvenokārt piešķirušas būvniecības ierosinātāja mantisko interešu (īpašuma tiesību) aizsardzībai, nepamatoti novārtā atstājot pašvaldības iestādes rīcības izvērtējumu, tai izdarot apsvērumus par sabiedrības iesaistīšanas nepieciešamību, un visupirms, vai iestāde šajā ziņā vispār ir izdarījusi kādus apsvērumus.

Atbilstoši Būvniecības likuma 12.panta ceturtajā daļā noteiktajam, būvvaldei motivēts lēmums, ar kuru nolemj rīkot vai nerīkot būves publisku apspriešanu, jāpieņem ikviena būvniecības iesnieguma gadījumā. Ilgstoša pašvaldības iestāžu prakse ir bijusi tāda, ka formāls lēmums ticis pieņemts, tikai sabiedrību iesaistot. Pārējos gadījumos spriest par to, vai iestāde apsvērumus attiecībā uz *ietekmes būtiskumu* ir izdarījusi, nebija iespējams. Rezultātā šis lietas pareizai izskatīšanai nozīmīgais apstāklis ilgstoši palicis ārpus tiesas kontroles.

Lai būvatļaujas izsniegšanas procesā pienācīgi ņemtu vērā ne vien būvniecības ierosinātāja mantiskās tiesības, bet arī sabiedrības tiesības uz vidi un no tām izrietošās tiesības uz līdzdalību, tiesai būtu svarīgi pārliecināties, vai iestāde lēmumu par sabiedrības iesaistīšanas nepieciešamību ir pieņēmusi, izdarot atbilstošus apsvērumus. Ja iestāde šādu apsvērumu izdarīšanu nevar pierādīt, secināms, ka tā ir pārkāpusi sabiedrības tiesības uz līdzdalību.

⁵²⁴ Committee on Transnational Enforcement Of Environmental Law, ILA New Delhi Conference (2002), First Report. Pieejams: <http://www.ila-hq.org/pdf/Transnational%20Enforcement%20of%20Environmental%20Law%202002.pdf>. [aplūkots 2008.gada 12.martā].

⁵²⁵ Sk., piemēram, Administratīvās apgabaltiesas 2007.gada 7.maija lēmuma lietā Nr. A42396407 AA43-2032-07/4 3.p. [nepublicēts].

2.4. Tiesību uz līdzdalību pārkāpumi

A. Sabiedrības neiesaistīšana

Praksē ir sastopami gadījumi, kad iestāde (pašvaldība) izvairās lēmumu pieņemt likumā noteiktajā kārtībā. Ja lieta ir nonākusi tiesā, lai noteiktu, vai šāds lēmums ir tiesisks, parasti vispirms tiek vērtēts lēmuma procesuālais tiesiskums. Lēmuma atzīšanai par prettiesisku tiesai nepieciešams konstatēt, ka lēmuma pieņemšanā ir noticis būtisks procedūras pārkāpums.

Rīgas brīvostas lietā Satversmes tiesa norādījusi: „Vērtējot, vai teritorijas plānojums ir izstrādāts normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā, Satversmes tiesai visupirms jākonstatē, vai ir ievērotas procesuālās prasības attiecībā uz teritorijas plānojuma izstrādi. Proti, vai un kā ir veikts stratēģiskais novērtējums, vai ir notikusi plānojuma sabiedriskā apspriešana un vai ir saņemti nepieciešamie atzinumi no attiecīgajām institūcijām”. Būtisku pārkāpumu var kvalificēt pēc vairākiem kritērijiem. Pirmkārt, būtisks teritorijas plānošanas procesa pārkāpums ir tāds pārkāpums, kura rezultātā pieņemts citāds, nevis tāds lēmums, kāds būtu bijis, ja procedūra tiktu ievērota. Otrkārt, būtisks pārkāpums ir pieļauts tādos gadījumos, kad ir būtiski pārkāptas sabiedrības tiesības piedalīties teritorijas plānošanas procesā. Treškārt, par būtisku pārkāpumu atzīstami arī citi teritorijas plānošanas principu pārkāpumi. Tādējādi, izvērtējot apstrīdētā plānojuma atbilstību Satversmes 115.pantam, nepieciešams noskaidrot, vai ir ievērota normatīvajos aktos noteiktā teritorijas plānojuma izstrādes un pieņemšanas kārtība un vai atbilstoši normatīvajos aktos reglamentētajām teritorijas plānošanas līmenim un veidam ir noteikta teritorijas plānotā (atļautā) izmantošana un tās aprobežojumi.”⁵²⁶

Redzams: lai noteiktu, vai ar teritorijas plānojumu ir aizskartas tiesības uz labvēlīgu vidi, Satversmes tiesa pārbaudes testu izveidojusi, primāri koncentrējoties uz lēmuma pieņemšanas procesuālo kārtību, nosakot, ka Satversmes 115.panta tiesību pārkāpumu rada būtisks lēmuma pieņemšanas procedūras pārkāpums.

Šāds pārbaudes tests konceptuāli atbilst preventīvas loģikai, kas ir vides tiesiskās aizsardzības pamatā, tāpēc vispārīgos vilcienos šādi pārbaudei ir piemērots. Taču tam ir arī trūkums: tā tekstuālais formulējums neatklāj pārbaudes būtību. Līdz ar to, ja šo pārbaudes testu izmanto, neizprotot tā jēgu, iespējams nonākt pie kļūdainiem secinājumiem, kā tas ir noticis *Rucavas vēja elektrostaciju lietā*.

Pašvaldība teritorijas plānojumā iekļāva vēja enerģijas ieguves zonu. Vides pārraudzības valsts birojs (kompetentā iestāde) atzina, ka vēja enerģijas ieguves zonas paredzēšana teritorijas plānojumā

kvalificējama kā būtiska ietekme, tāpēc šādam plānojumam būtu veicams stratēģiskais novērtējums. Taču pašvaldība nebija ievērojusi likuma prasību un šajā jautājumā nebija konsultējusies ar biroju. Rezultātā, pretēji likumā paredzētajam, pašvaldība bija pieņēmusi teritorijas plānojumu, neveicot tam stratēģisko novērtējumu. Iedzīvotāji teritorijas plānojumu apstrīdēja, citastarp norādot, ka ir pārkāptas viņu tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, jo šī zona plānojumā iekļauta stadijā, kad būtiskas izmaiņas tajā izdarīt vairs nevarēja. Stratēģiskā novērtējuma neveikšanu pašvaldība skaidro kā nesvarīgu. Nesaskatot stratēģiskā novērtējuma atšķirību no projektu IVN, tā norāda, ka ir apstiprinājusi 23 detaļplānojumus, kuros paredzēta vēja elektrostaciju būvniecība, tiem ir veikts sākotnējais izvērtējums, bet birojs projektiem IVN procedūru nav piemērojis. Satversmes tiesa gan norāda, ka plānu un projektu ietekmes novērtēšanas procedūras ir atšķirīga, tomēr atzīst: "[n]evar secināt, ka gadījumā, ja Dunikas pagasta padome būtu rīkojusies atbilstošā procesuālā kārtībā, būtu pieņemts citāds lēmums nekā tas, kas paredzēts apstrīdētajos aktos. [...] Līdz ar to minēto procesuālo pārkāpumu vairs nevar uzskatīt par tik būtisku šā sprieduma pieņemšanas laikā, lai Apstrīdēto teritorijas plānojumu atzītu par neatbilstošu Satversmes 105. vai 115. pantam."⁵²⁷

Veicot izvērtējumu, tiesa koncentrējas tikai uz procedūru, neņemot vērā, ka stratēģiskais novērtējums citastarp ir procedūra, kuras ietvaros ne tikai tiek iegūta un analizēta informācija par vēja parku zonas ietekmi uz vidi un cilvēkiem, bet arī agrā lēmuma pieņemšanas stadijā, kad no šā risinājuma ir iespējams atteikties vai to modificēt, notiek dialogs ar sabiedrību, lai tādējādi pašvaldība attīstības plānošanā noskaidrotu sociāli akceptējamo vides risku. Tātad stratēģiskais novērtējums ir procedūra, kas citastarp noteic kārtību, kādā sabiedrība var īstānot savas tiesības uz līdzdalību. Ja pašvaldība teritorijas plānojumu pieņēmusi, apejot likumā noteikto procedūru, sabiedrībai tiek liegtas tiesības uz līdzdalību. Šādu pārkāpumu nevar uzskatīt par nesvarīgu. Tas ir Satversmes 115.panta pārkāpums nevis tāpēc, ka ir būtisks procesuālās kārtības pārkāpums, bet gan tāpēc, ka pēc būtības ir notikusi konstitucionālo tiesību uz līdzdalību atņemšana.

B. Neefektīva sabiedrības iesaistīšana

Neefektīva (formāla) sabiedrības iesaistīšana lēmumu pieņemšanā ir ļoti izplatīta parādība praksē. Šādos gadījumos lēmumi tiek pieņemti likumā noteiktās procedūras ietvaros, sabiedriskās apspriedes tiek organizētas, un procedūras formālās prasības var tikt ievērotas, taču dialogs un konsultācijas ar sabiedrību par labāku lēmumu pēc būtības nenotiek, tāpēc netiek sasniegts sabiedrības līdzdalības mērķis.

⁵²⁶ Satversmes tiesas 2008.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2007-11-03 16. ,17.p. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12.

⁵²⁷ Satversmes tiesas 2011.gada 24.februāra sprieduma lietā Nr.2010-48-03 9.3.2.p. *Latvijas Vēstnesis*, 2011. 1.marts, nr.33.

Orhūsas konvencija noteic konkrētus valsts objektīvo pienākumus, kuri jāveic, lai sabiedrība tiesības uz līdzdalību vartēu īstenot. To vidū ir pienākums ieinteresēto dabiedrību „savlaicīgi un efektīvi informēt”, „sabiedrības līdzdalībai atvēlēt pietiekamu laiku, lai sabiedrība varētu sagatavoties un efektīvi piedalīties”.⁵²⁸ Sabiedrības līdzdalībai jānotiek reglamentētu procedūru ietvaros un jāietver informācija, paziņojumi, dialogs, apsvērumi, reaģēšana.⁵²⁹ Par efektīvu sabiedrības līdzdalību var runāt tad, ja tā ir jēgpilna, tas ir, sabiedrībai tiek nodrošināta reāla iespēja ietekmēt pieņemamo lēmumu saturu.

Savā praksē pirmo reizi jautājumu par sabiedrības līdzdalības efektivitāti Satversmes tiesa skatīja *Olaines bīstamo atkritumu dedzinātāja lietā* un pamatoti atzina, ka sabiedrība IVN procesā iesaistīta neefektīvi.⁵³⁰

Kaut arī sabiedriskās apspriedes tika organizētas, formāli ievērojot Ministru kabineta noteikto kārtību, tiesa tomēr atzina, ka sabiedrība IVN procesā iesaistīta neefektīvi vairāku apsvērumu dēļ. Pirmkārt, publicējot paziņojumus par sabiedrisko apspriešanu Ministru kabineta noteikumos paredzētajos laikrakstos, ko abonē tikai daži pilsētas iedzīvotāji, nebija ņemts vērā pilsētas iedzīvotāju sociālais un nacionālais sastāvs. Līdz ar to lielākā iedzīvotāju daļa par iespējamās bīstamo atkritumu sadedzināšanas iekārtas būvniecību nebija informēta. Otrkārt, sabiedrībai pieejamo informāciju par atkritumu dedzināšanas iekārtu tiesa vērtēja kā nepārskatāmu un nespeciālistam grūti uztveramu, jo IVN noslēguma ziņojumam nebija pievienots populārzinātnisks apkopojums. Treškārt, IVN ietvaros organizētās sabiedriskās apspriedes bija notikušas darba laikā. Tādējādi valsts (iestāde) nebija pienācīgi izpildījusi savus pienākumus, lai nodrošinātu sabiedrības līdzdalības tiesību ievērošanu.

Neraugoties uz konstatētajiem pārkāpumiem pienākumu izpildē, tiesa apstrīdēto aktu tomēr atzina Satversmes 115.pantam par atbilstošu. Šāds tiesas nolēmums turpmāko spriedumu kontekstā ir vērtējams kritiski. Apstrīdētā akta izdošanas laikā Latvija bija pievienojusies Orhūsas konvencijai, taču tā vēl nebija ratificēta. Iespējams, tāpēc tiesa šajā lietā aprobežojās vienīgi ar norādījumu Ministru kabinetam uz nepieciešamību IVN procedūru reglamentēt atbilstoši Orhūsas konvencijā garantētajām sabiedrības tiesībām uz līdzdalību.

⁵²⁸ Orhūsas konvencijas 6.panta 2. un 3.daļa: Starptautisks līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26.aprīlis, nr.64.

⁵²⁹ The Aarhus Convention: An Implementation Guide. Geneva:United Nations Economic Commission For Europe, 2000, p.86; sk. arī: Orhūsas konvencijas preambulu un 6.panta otro, trešo, ceturto un astoto daļu.

⁵³⁰ Satversmes tiesas 2003.gada 14.februāra sprieduma lietā Nr. 2002-14-04 3.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 18.februāris, Nr.26.

Neraugoties uz to, minētais spriedums turpmākai tiesu prakses attīstībai bija nozīmīgs, jo tas nepārprotami norādīja: lēmumu pieņemšanas procesuālos noteikumus par sabiedrības līdzdalību nedrīkst interpretēt vienīgi gramatiski un šauri, kā arī izpildīt tikai formāli, jo tie ir procesuālais ietvars, kurā sabiedrība var īstenot savas tiesības uz līdzdalību.

Savukārt pirmajā *Jūrmalas detālplānojumu lietā* sabiedrības formāla iesaistīšana jau bija viens no konstatētajiem pārkāpumiem, kura dēļ pašvaldības lēmums tika atzīts par Satversmei neatbilstošu.⁵³¹

Šajā lietā pašvaldība izstrādāja detālplānojumu, kura risinājums pēc būtības paredzēja grozījumus teritorijas atļautajā izmantošanā (pilsētas zaļās zonas teritorijas pārveidi komercapbūves teritorijā). Sabiedriskajai apspriedei šis risinājums tika pasniegts vienīgi kā teritorijas atļautās izmantošanas detalizācija. Tiesa secināja: no sabiedriskajai apspriešanai nodotās informācijas nepārprotami neizriet, ka detālplānojums paredz vietējās pašvaldības teritorijas plānojuma grozījumus, tāpēc sabiedrība nav bijusi pienācīgi un saprotamā veidā informēta. Līdz ar to tai netika dota reāla iespēja izteikt savu viedokli un tikt uzklautātai. Saskaņā ar minēto spriedumu, lai sabiedrības līdzdalība būtu efektīva, pienācīga informēšana var nozīmēt ne vien sabiedrībai saprotamu informāciju, kura sasniedz vismaz to sabiedrības daļu, kuru pieņemamais lēmums var skart, bet arī patiesu informāciju, kas iedzīvotājus nemaldina par pieņemamā lēmuma būtību.

Tomēr atsevišķās lietās, izvērtējot pašvaldības rīcību sabiedrības iesaistīšanā, Satversmes tiesas pieeja ir bijusi krasi atšķirīga.

Maskavas ielas detālplānojuma lietā norādot, ka „nedz likums, nedz Ministu kabineta noteikumi neparedz konkrētus kritērijus sabiedriskās apspriešanas efektivitātes izvērtēšanai” tiesa pat apšaubīja pašu jautājumu par sabiedrības līdzdalības efektivitāti kā tādu. Šajā lietā Satversmes tiesa arī skaidroja, ka „sabiedriskās apspriešanas mērķis ir dot iespēju ieinteresētajām personām izteikt viedokli, šī iespēja tiek nodrošināta, izpildot prasības attiecībā uz informācijas sniegšanu par projekta saturu apspriešanas vietu. Savukārt tas, cik aktīvi personas izmanto šo iespēju, visupirms ir pašu personu ziņā.”⁵³²

Tiesa ir acīmredzami atkāpusies no iepriekšējās prakses par sabiedrības līdzdalības tiesību pārkāpumu atzīt neefektīvu sabiedrības iesaistīšanu. Turklāt pretēji Orhūsas konvencijā paredzētajam, tiesa ir arī ievērojami sašaurinājusi sabiedrības līdzdalības mērķi lēmumu pieņemšanā. Šāds skatījums krasi disonē ar mūsdienās atzīto sabiedrības līdzdalības lomu integrētu lēmumu pieņemšanā, ko uzskatāmi raksturo EST ģenerāladvokāta Īva Bota (*Yves Bot*) secinājumi: sabiedrībai ir ne tikai tiesības,

⁵³¹ Satversmes tiesas 2004.gada 9.marta sprieduma lietā Nr. 2003-16-05 4.-4.2.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2004. 10.marts, nr.38.

⁵³² Satversmes tiesas 2008.gada 24.septembra sprieduma lietā Nr.2008-03-03 19.8.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 30.septembris, nr.151.

bet arī pienākums aizsargāt un uzlabot vides kvalitāti, paužot bažas un palīdzot par plāna sagatavošanu atbildīgajai iestādei šīs bažas pienācīgi ņemt vērā un pieņemt vislabāko lēmumu.⁵³³

Par formālu sabiedrības iesaistīšanu liecina arī lēmuma skartās iedzīvotāju daļas nepienācīga informēšana, kā arī dialoga un iestādes reakcijas trūkums attiecībā pret šīs iedzīvotāju grupas paustajām bažām un viedokļiem. Kā jau iepriekš minēts, iestādes (ierosinātāja) pienākums ir ieinteresēto sabiedrību informēt savlaicīgi un efektīvi. Turklāt attiecībā pret skarto ieinteresētās sabiedrības daļu iestādes (ierosinātāja) pienākumu apjoms ir lielāks un ietver arī skartās personas individuālas informēšanas pienākumu.⁵³⁴

Maskavas ielas detālpilānojumā lietā Satversmes tiesa konstatēja, ka dome ir nosūtījusi paziņojumu par sabiedrisko apspriešanu daudziem adresātiem, tostarp Dzīvokļu īpašnieku kooperatīvajai sabiedrībai "Kurzeme", taču individuāli paziņojumi visām skartajām personām (detālpilānojumā esošo nekustamo īpašumu īpašniekiem) nosūtīti netika. Tiesa šajā apstākļī nekādu pārkāpumu nesaskatīja, jo juridisku nozīmi piešķīra nevis tam, vai iestāde šos savus pienākumus ir pildījusi, bet gan rezultātam: „[n]emot vērā gan publikācijas presē par konkrēto attīstības ieceri, gan pašu iedzīvotāju aktivitāti, nav šaubu par to, ka personām, kuras to vēlējas, bija nodrošināta iespēja izteikt savu viedokli. Līdz ar to Satversmes tiesas rīcībā nav tādu argumentu, lai secinātu, ka tad, ja Dome būtu nosūtījusi paziņojumu atsevišķi katram minētajās mājās esošā dzīvokļa tiesiskajam valdītājam, varētu tikt pieņemts atšķirīgs lēmums”⁵³⁵

Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas skaidrojums par skarto personu informēšanas pienākuma izpildi ir krasi atšķirīgs: ja skartā sabiedrības daļa nav informēta un nav uzaicināta piedalīties lēmuma pieņemšanas procesā, tad uzskatāms, ka tai nav atvēlēts „pietiekams laiks”, lai tā sagatavotos un efektīvi piedalītos lēmuma pieņemšanā, kā to paredz Orhūsas konvencijas 6.panta trešā daļa. Tas nozīmē, ka šai sabiedrības daļai nav bijusi nodrošināta arī iespēja dot savu ieguldījumu labāka lēmuma pieņemšanā atbilstoši 6.panta septītajai daļai. Turklāt neatkarīgi no tā, kādus viedokļus skartā sabiedrība apspriedē varētu piedāvāt, ja tā uz sabiedrisko apspriedi nav individuāli uzaicināta, nav

⁵³³ Ģenētālvokāta Īva Bota secinājumi EST lietā C-474/10, sniegti 2011.gada 14.jūlijā. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:LV:HTML> [aplūkots 2011.gada 27.jūlijā].

⁵³⁴ Likuma “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” sestā daļa paredz: “Ierosinātāja pienākums ir noskaidrot sabiedrības viedokli, veicinot to iedzīvotāju līdzdalību sabiedriskajā apspriešanā, kurus var ietekmēt paredzētā darbība, vai aptaujājot šos iedzīvotājus.”; saskaņā ar Ministru kabineta 2009.gada 6.oktobra noteikumiem Nr.1148 “Vietējās pašvaldības teritorijas plānošanas noteikumi”69. punktu lēmuma pieņemšanas izstrādes vadītājs nosūta paziņojumu detālpilānojumā teritorijā esošo nekustamo īpašumu īpašniekiem (tiesiskajiem valdītājiem), ievieto paziņojumu vietējās pašvaldības mājaslapā internetā un publicē paziņojumu vietējā laikrakstā un laikrakstā “Latvijas Vēstnesis”.

⁵³⁵ Satversmes tiesas 2008.gada 24.septembra sprieduma lietā Nr.2008-03-03 19.4.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 30.septembris, nr.151.

ievērota arī 6.panta astotā daļa, kas paredz, ka iestāde „ņem vērā sabiedrības dalības procedūras rezultātus”.⁵³⁶

Praksē joprojām sastopami gadījumi, kad konsultācijas ar sabiedrību notiek vienīgi “skata pēc”, tas ir, pēc tam, kad iestāde (pašvaldība) lēmumu pēc būtības jau ir pieņēmusi.

*Kādā lietā, ko izskatīja administratīvā tiesa, būvvalde bija izdevusi plānošanas arhitektūras uzdevumu pirms būvniecības publiskās apspriešanas rezultātu apstiprināšanas. Administratīvā tiesa pamatoti norāda, ka plānošanas uzdevuma izdošana, nesagaidot apspriešanas rezultātus, izkropļo būvniecības ieceres publiskās apspriešanas jēgu un mērķi. Šādā gadījumā lēmumu pieņemšanas kārtības neievērošana nepamatoti ierobežojusi sabiedrības tiesības uz līdzdalību tai svarīgu lēmumu pieņemšanā, un tāpēc šāds pārkāpums pēc būtības ietekmē arī būvniecības procesa gala rezultātā pieņemtās būvatļaujas tiesiskumu.*⁵³⁷

Lai šādas situācijas novērstu, Orhūsas konvencijā ir ietverta prasība sabiedrības līdzdalību nodrošināt jau procesa sākumā, kad vēl ir iespējami jebkādi risinājumi un kad sabiedrības dalība procesā ir jēgpilna.⁵³⁸

Novēlotas konsultācijas ar sabiedrību tika konstatētas arī jau minētajā *Maskavas ielas detālplānojuma* lietā, kuru izskatīja Satversmes tiesa. Detālplānojuma, kas paredzēja pilsētas skvērā komercapbūvi, izstrādes uzsākšanu pašvaldība akceptēja brīdī, kad saskaņā ar veco, bet vēl spēkā esošo teritorijas plānojumu skvērs atradās dabas pamatnes teritorijā. Savukārt jaunajā pilsētas teritorijas plānojumā šai teritorijai jau bija mainīta atļautā izmantošana, paredzot komercapbūvi. Detālplānojums tika pieņemts pēc jaunā teritorijas plānojuma spēkā stāšanās. Skartā sabiedrības daļa detālplānojuma sabiedriskajās apspriedēs pauda noraidošu attieksmi pret pašu skvēra apbūves ideju. Lai gan tiesa secināja, ka pieteikuma iesniedzējs pēc būtības apstrīd ne tikai detālplānojumu, bet tieši teritorijas atļautās izmantošanas veida maiņu, tā tomēr aprobežojās vienīgi ar detālplānojuma izvērtējumu, tādējādi apejot jautājumu par konsultēšanos ar sabiedrību jau lēmumu procesa sākumā. Veicot detālplānojuma izvērtējumu, tiesa

“[...] vērš Domes uzmanību uz to, ka pārskats nav izstrādāts ar pienācīgu rūpību. Tomēr, iepazinusies ar lietai pievienotajām sabiedriskās apspriešanas pirmā un otrā posma anketām, kā arī otrā posma sanāksmes protokolu, Satversmes tiesa ņem vērā, ka arī tad, ja izteikto priekšlikumu analīze pārskatā būtu plašāka, tā nevarētu ietekmēt Domes pieņemto lēmumu par apstrīdēto aktu, jo, kā jau tika minēts, priekšlikumi, kas attiecās uz detālplānojumā risināmajiem jautājumiem - apbūves augstumu un

⁵³⁶ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas 2005.gada 14.marta lēmuma lietā „Kazakhstan ACCC/C/2004/2” 24.punkts.

⁵³⁷ Administratīvās rajona tiesas 2007.gada 10.janvāra sprieduma lietā N.B. pret Siguldas novada domi 20.punkts. [nepublicēts].

teritorijas pieejamību, pārsvarā tika ņemti vērā. Savukārt priekšlikumi, kas bija vērsti pret jebkādu apbūvi attiecīgajā teritorijā vispār, pēc būtības skāra nevis apstrīdētajā aktā, bet gan [pilsētas teritorijas plānojumā] risināmos jautājumus.⁵³⁹

Šādos kompleksos, ilgstošos, vai pat paralēlos lēmumu pieņemšanas procesos var būt nepieciešamas vairākkārtējas konsultācijas ar sabiedrību. Orhūsas konvencijas Atbilstības komiteja prasību iesaistīt sabiedrību „jau procesa sākumā” skaidrojusi šādi. Daudzstadiju lēmumos katrā lēmumu pieņemšanas stadijā konsultācijām ar sabiedrību tiek piedāvātas noteiktas opcijas, un katrā nākamajā lēmuma pieņemšanas stadijā var detalizētāk apspriest jautājumus vienīgi tās opcijas ietvaros, kas iztaudzīta iepriekšējā lēmuma pieņemšanas stadijā. Katrā no šīm stadijām, kurās sabiedrība jāiesaista, tas jādara attiecīgā procesa sākumā.⁵⁴⁰

Skvēru apbūvēt, vai saglabāt – tie ir attīstības varianti, par kuriem pašvaldībai ar sabiedrību vajadzēja konsultēties jaunā teritorijas plānojuma izstrādes procesā. Detālplānojumā šāda konsultāciju opcija nevar tikt apskatīta, jo detālplānojums ir nākamā lēmuma pieņemšanas stadija, kurā konsultācijas iespējamās vienīgi par piemērotāko apbūves risinājumu. Tā kā konkrētā detālplānojuma izstrāde tika uzsākta jaunā plānojuma sagatavošanas laikā (notika kā paraleli procesi), pašvaldībai bija jāņem vērā skartās sabiedrības daļas noraidošā nostāja par skvēra pārveidi, ko tā pauda detālplānojuma apspriešanā, un uz to bija jāreaģē atbilstošajā lēmuma pieņemšanas stadijā – jaunā teritorijas plānojuma izstrādē, taču tas nenotika. Tāpēc konsultācijas ar sabiedrību par atļautās izmantošanas maiņu skvēra teritorijā būtībā nav notikušas un sabiedrība savas līdzdalības tiesības „iespējami agrākā procesa stadijā” nav varējusi īstenot.

Praksē vislielākās neskaidrības ir saistītas ar to, ko nozīmē Orhūsas konvencijas prasība “lēmuma pieņemšanā ņemt vērā sabiedrības līdzdalības rezultātus”. Šī prasība piešķir nozīmi sabiedrības un iestādes dialogam un pagēr, lai iestāde uz to reaģētu. Tāpēc tās ievērošana ir jēgpilnas sabiedrības līdzdalības priekšnoteikums. Būtībā “vērā ņemšanas” prasība nozīmē, ka iestādei (pašvaldībai) jāvar pamatot, ka tā sabiedrības paustās bažas vai viedokļus ir nopietni apsvērusi. Vienlaikus “vērā ņemšana” nenozīmē, ka iestādei (pašvaldībai) būtu jāakceptē visi sabiedrības paustie viedokļi, tomēr lēmuma pieņemēja pienākums ir pieņemt lēmumu, balstoties uz visas tā rīcībā esošās informācijas, ieskaitot sabiedrības viedokļus. Savukārt sabiedrības viedokļu noraidīšanas gadījumā

⁵³⁸ Orhūsas konvencijas 6.panta ceturrtā daļa un 7.pants. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26.aprīlis, nr.64.

⁵³⁹ Satversmes tiesas 2008.gada 24.septembra sprieduma lietā Nr.2008-03-03 9.-9.2. un 19.5.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 30.septembris, nr.151.

⁵⁴⁰ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas 2008.gada 4.aprīļa lēmuma lietā “Lithuania ACCC/2006/16” 71.punkts.

iestādei ir pienākums pamatot, kāpēc tas ticis darīts. Pie šāda secinājuma nonāca arī Satversmes tiesa *Jūrmalas detālplānojumu lietā I*:

"[L]ēmuma pieņemējam ne vienmēr ir jāvadās no personu izteiktajiem priekšlikumiem vai iesniegtajiem iebildumiem. Personu ierosinājumi ir rūpīgi jāizvērtē, vadoties no lietderības apsvērumiem. Ir jāapsver šo ierosinājumu piemērotība, nepieciešamība un atbilstība konkrētā plānojuma izstrādāšanas mērķim. No vienas puses, pašvaldība ir tiesīga noraidīt atsevišķu institūciju, personu vai ieinteresētās sabiedrības viedokli, paredzot citu, lietderīgāku rezultātu, kas kopumā vairāk atbilst sākotnējam plānojuma izstrādāšanas mērķim. Taču, no otras puses, šādam noraidījumam ir jābūt pietiekami argumentētam. Proti, pašvaldībai, noraidot sabiedrības izteikto viedokli, ir jāsniedz šā noraidījuma pamatojums."⁵⁴¹

Nereti sastopami gadījumi, kad lēmuma pieņēmējs dialogu un atbilstīgu reaģēšanu aizstāj ar vienkāršām matemātiskām darbībām, piemēram, secinājumus par sabiedrības attieksmi pret detālplānojumā ietverto risinājumu izdara, saskaitot tā atbalstītājus un pretiniekus, un risinājumu pamato ar lielāku atbalstītāju skaitu. Šāda izpratne par sabiedrības līdzdalības mērķi ir aplama, jo sabiedrības līdzdalības efektivitāti nevar noteikt ar matemātisku aprēķinu. Tomēr tā izskaidro, kāpēc atsevišķos gadījumos detālplānojumu izstrādē strīdīga attīstības risinājuma atbalstītāji uz sabiedrisko apspriedi tikuši "organizēti atvesti" gan no citiem pilsētas rajoniem, un pat no citām pilsētām vai novadiem.⁵⁴²

Vides jomā par demokrātiju lēmumu pieņemšanā var runāt tad, ja iestādes un attīstītāju darbība ir sabiedrībai pārredzama un ja iestāde (attīstītājs) sniedz paredzātās darbības nepieciešamības pamatojumu.⁵⁴³ Lai šo prasību izpildītu, valstij jānoteic atbilstīgas materiālās un procesuālās normas. Šajā ziņā risinājumi var būt dažādi. Piemēram, tā var būt likumā noteikta prasība iestādei (pašvaldībai) vienā rakstveida dokumentā ("atbildes dokumentā") ietvert visu sabiedrības pausto viedokļu būtību un pamatot savu lēmumu.⁵⁴⁴

Arī Latvijā teritorijas plānošanā ir saistoša prasība teritorijas plānojumam pievienot pārskatu, kurā ietverami sabiedriskās apspriešanas materiāli, arī ziņojums par vērā ņemtajiem un noraidītajiem personu priekšlikumiem un iebildumiem. Taču tas, vai pašvaldība ir pienācīgi pildījusi savu pienākumu pierādīt sabiedrības viedokļu vērā ņemšanu pat Satversmes tiesas praksē, ir vērtēts atšķirīgi.

⁵⁴¹ Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta sprieduma lietā Nr. 2003-16-05 secinājumu daļas 5.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2004. 10.marts, nr.38.

⁵⁴² Turpat, sprieduma konstatējošā daļa.

⁵⁴³ Hayward, T. *Constitutional Environmental Rights*. New York: Oxford University Press, 2005, p.178.

⁵⁴⁴ *The Aarhus Convention: An Implementation Guide*. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe, 2000, p.110.

Maskavas ielas detālplānojuma lietā Satversmes tiesa atzina, ka sabiedriskās apspriešanas otrā posma materiālos nav paredzēto dokumentu: informācijas par to, kādi materiāli un dokumenti tika nodoti izvērtēšanai, sabiedriskajā apspriešanā izstādīto detālplānojuma dokumentu un materiālu, kā arī informācijas par to, vai sniegtas pamatotas atbildes uz saņemtajām rakstveida atsauksmēm. Taču tiesas ieskatā šie trūkumi būtībā attiecas nevis uz indivīda tiesībām sabiedriskās apspriešanas procesā, bet gan uz dokumentu noformēšanas kārtību. Pēc būtības lietā ir pārskats par apstrīdētā detālplānojuma sabiedriskās apspriešanas pirmo un otro posmu, un tajā konspektīvā veidā ir apkopoti izteiktie priekšlikumi.⁵⁴⁵

Šajā lietā Satversmes tiesa acīmredzami kļūdaini ir vērtējusi pašvaldības rīcību sadarbībā ar sabiedrību, nesaskatot, ka sabiedrība ir iesaistīta formāli, nenodrošinot tai jēgpilnu līdzdalību pilsētas attīstības plānošanas procesā. Tiesību uz vidi pārkāpums ir ne jau tāpēc, ka pārkāpta procesuālā kārtība, bet tāpēc, ka pēc būtības ir atņemtas sabiedrībai tiesības uz līdzdalību, vai iestāde nav nodrošinājusi jēgpilnu līdzdalību (sabiedrība nav iesaistīta efektīvi), ko tiesai bija jānoteic, izejot no konkrētajiem lietas apstākļiem. Uz šajā ziņā pieļautajām kļūdām ir pamatoti norādīts spriedumam pievienotajās tiesneses Kristīnes Krūmas atsevišķajās domās.⁵⁴⁶

C. Attīstības perspektīva tiesību uz līdzdalību nodrošināšanai

Orhūsas konvencijā definētais sabiedrības iesaistīšanas modelis lēmuma pieņemējam dod iespēju apsvērt lēmuma konsekvences no iespējami dažādām perspektīvēm. Apsvērumu izdarīšanas rezultātā sākotnējais attīstības priekšlikums var tikt būtiski grozīts, tādā veidā novēršot vienpusīgus un nepietiekami izsvērtus lēmumus. Tomēr Orhūsas konvencijā nav paredzēts mehānisms, kā nodrošināt, ka sabiedrības līdzdalības rezultāti tiktu ņemti vērā. Līdz ar to, lai nodrošinātu efektīvu sabiedrības līdzdalību, šāda mehānisma izveide ir nacionālo tiesību jautājums.

Teritorijas (telpiskā) plānošana ir viens no svarīgākajiem ilgtspējīgas attīstības līdzekļiem, tā vienlaikus nodrošina arī ietvaru, kurā persona var īstenot tiesības uz vidi. Taču vērtējot telpiskās plānošanas attīstības tendences Latvijā, jāsecina, ka ilgtspējīgas plānošanas izveidei traucē turēšanās pie savu laiku nokalpojušām plānošanas koncepcijām (metodēm), tostarp pie racionālās plānošanas.

Racionālā plānošana notiek saskaņā ar instrumentālu racionalitāti: plānošanas procesa rezultātā ir jāsasniedz noteikts mērķis, piemēram, konkrēta projekta īstenošana. Latvijas plānošanas praksei visai

⁵⁴⁵ Satversmes tiesas 2008.gada 24.septembra sprieduma lietā Nr.2008-03-03 9.-9.2. un 19.5.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 30.septembris, nr.151.

⁵⁴⁶ Satversmes tiesas tiesneses Kristīnes Krūmas atsevišķās domas, Rīgā 2008.gada 7.oktobrī lietā Nr.2008-03-03. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 112.-155.lpp.

parasta situācija: investors nopērk (vai iznomā) zemes gabalu un vēršas pašvaldībā ar konkrētu attīstības projekta ierosinājumu. Šādos gadījumos nereti atklājas, ka zemes gabals atrodas teritorijā, kurā pašvaldības plānojums ierosināto attīstību neparedz, taču pašvaldība, labākajā gadījumā vēlēdamās piesaistīt investīcijas, bet sliktākajā – koruptīvu darbību rezultātā, lemj par teritorijas plānojuma grozīšanu, lai tādējādi savu pēc būtības jau pieņemto lēmumu leģitimētu.⁵⁴⁷ Līdz ar to plānošanas procesā tiek izstrādāts tikai viens attīstības risinājums, kas atbilst investora vēlmei.

Plānotā attīstības risinājuma pieņemšanā sabiedrība tiek iesaistīta saskaņā ar noteikumiem: tai ir dota iespēja izteikt savu viedokli vienīgi par sagatavoto projektu (pirmo vai pilnveidoto redakciju). Taču būtiskais attīstības alternatīvu jautājums – vai sabiedrība maz atbalsta šāda grozījuma nepieciešamību – ar sabiedrību netiek apspriests. Šādos gadījumos, kad jau ir iztērēti resursi, sabiedrībai nav reālu iespēju attīstības virzienu būtiski mainīt. Līdz ar to racionālā plānošana kā plānošanas metode pati par sevi nav vērsta uz sabiedrības līdzdalību. Tajā sabiedrības iesaistīšana ir tikai lēmuma pieņemšanas procedūras formāla sastāvdaļa.⁵⁴⁸

Tā kā teritorijas attīstības plānošanas dokumenti (arī teritorijas plānojumi) atrodas Orhūsas konvencijas tvērumā, valstij ir pienākums nodrošināt jēgpilnu sabiedrības līdzdalību jau agrā plānošanas stadijā, kad vēl ir iespējami jebkādi attīstības risinājumi. Līdz ar to uzskatīt, ka telpiskās plānošanas sistēma ir vērsta uz ilgtspējīgu attīstību un atbilst Orhūsas konvencijai, var vienīgi tad, ja sabiedrības iesaistīšana ir ne tikai tās neatņemama sastāvdaļa, bet arī sabiedrības līdzdalība plānošanā ir jēgpilna. Racionālā plānošana un konsultēšanās ar sabiedrību vienīgi nolūkā lēmumu leģitimēt nevar nodrošināt jēgpilnu sabiedrības līdzdalību.

Arī jaunā telpiskās plānošanas koncepcija šajā ziņā būtiskas izmaiņas neievieš. Racionālās plānošanas trūkumi nereti ir konstatēti arī juridiskajā praksē, citastarp atklājot, ka attīstības risinājuma izstrādē pašvaldības konsultācijas ar sabiedrību un citām iestādēm ir formālas un nav vērstas uz labāka risinājuma atrašanu.

Pateicoties apkārtnes iedzīvotāju vietējām zināšanām, pašvaldības rīcībā nonāca informācija, ka apbūvei paredzētajā skvērā esošais ūdens objekts, ko bija parzēts daļēji aizbērt, iespējams, ir vēstures piemineklis. Neraugoties uz to, detālplānojuma izstrādes gaitā pašvaldība neveica nekādus izpētes pasākumus, lai apstiprinātu vai noliegtu sabiedrības paustās bažas. Vienīgi tad, kad lietas ietvaros Satversmes tiesa bija skrupulozi izpētījusi Latvijas Valsts vēstures arhīva un Latvijas Nacionālās

⁵⁴⁷ Juridiskajā praksē ir diezgan daudz gadījumu, kad šādā veidā attīstībai tiek „noskatīta” kāda dabas pamatnes teritorija pilsētā, piemēram, *Maskavas ielas detālplānojuma lieta* Satversmes tiesā.

⁵⁴⁸ Leino, H. Public participation in territorial planning: Implementing the new Act on Land Use and Building in the city of Tampere. Pieejams: <http://www.tkk.fi/Units/civil/EM/Publications> [aplūkots 2006.gada 30.augustā].

bibliotēkas iesniegtos kartogrāfiskos materiālus, tās secinājumi varēja sabiedrības bažas kļiedēt, jo izrādījās, ka no 1706.gada kartē iezīmētais ūdens objekts „Elles Dijk” atrodas citā vietā.⁵⁴⁹ Būtiski, ka informācijas vākšanai un diskusijai ar sabiedrību par šo jautājumu vajadzēja notikt plānošanas procesā, konsultāciju procesa rezultātā, uzlabojot attīstības risinājumu, un kļiedējot sabiedrības bažas, bet nevis tiesā.

Pāvilostas teritorijas plānojuma lietā Satversmes tiesa ir atzinusi, ka konsultācijas ar iestādēm par pašvaldības izstrādāto attīstības risinājumu būtībā ir formālas un neveicina integrēta lēmuma pieņemšanu: Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija „[n]orāda uz apstrīdēto teritoriju plānotās (atļautās) izmantošanas konkrētu nosacījumu neatbilstību Aizsargjoslu likumam, jo krasta kāpu aizsargjoslā jaunizveidojama zemesgabala platība paredzēta uz pusi mazāka, nekā prasa likums, tomēr tai pašā laikā, nemotivējot savu viedokli, atzīst, ka kopumā teritorijas plānojums izstrādāts, ievērojot normatīvo aktu prasības. [...] Savukārt Dabas aizsardzības pārvalde norāda uz to, ka Sakas pagasta teritorijas plānojumā plānotā (atļautā) Zaļkalna meža teritorijas izmantošana ir pretrunā ar dabas lieguma "Pāvilostas pelēkā kāpa" aizsardzības mērķiem. Tomēr no lietas materiāliem neizriet, ka šī institūcija būtu mērķtiecīgi rīkojusies, lai šādu situāciju novērstu. [...] to, vai pašvaldība šajos dokumentos ietvertos priekšlikumus un iebildumus vispār ir izvērtējusi un cik argumentēti tos noraidījusi, neviena institūcija faktiski neizvērtē. Tās formāli atsaucas cita uz citas kompetenci un pašvaldības tiesībām galīgo lēmumu pieņemt pašai.”⁵⁵⁰

Viens no būtiskiem uz ilgtspējīgu attīstību vērsta telpiskās plānošanas priekšnoteikumiem ir plānošanas metodes maiņa: racionālās plānošanas vietā ir jānāk komunikatīvajai plānošanai. Tajā plānošanas procesa regulējums paredz struktūru, kādā notiek plānotāja (arī lēmuma pieņēmēja) un sabiedrības komunikācija visā plānojuma izstrādes gaitā. Līdz ar to sabiedrība plānošanas procesā tiek iesaistīta tieši un tai ir dota patiesa iespēja ietekmēt politisko gribu. Komunikatīvajā plānošanā sabiedrības līdzdalība ir viens no plānošanas procesa mērķiem, tā ir interaktīva un vērsta uz vienošanās panākšanu par to, kādai jābūt videi, kurā sabiedrība grib dzīvot.⁵⁵¹ Tāpēc plašas sabiedrības un tās grupu iesaistīšana ir būtiska plānošanas procesa sastāvdaļa. Turklāt šis plānošanas modelis īpaši aizsargā skartās un iespējami skartās personas. Tā kā plānošanas procesā jāpanāk vienošanās, sarunas notiek tik ilgi, līdz tiek atrasts visiem pieņemams risinājums. Vienlaikus nav nepieciešams, lai vienprātība tiktu panākta visās detaļās.

⁵⁴⁹ Satversmes tiesas 2008.gada 24.septembra sprieduma lietā Nr.2008-03-03 14.3.-14.6. un 14.9.-14.10.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 30.septembris, nr.151.

⁵⁵⁰ Satversmes tiesas 2011.gada 12.maija sprieduma lietā Nr. 2010-56-03 20.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2011.gada 13.maijs, nr.74.

Speciālajā literatūrā norādīts uz trim vienošanās līmeņiem: vienošanās par to, ka plānošana ir sadarbības un mācīšanās (jaunu zināšanu apguves) process. Otrkārt, tas ir process, kurā notiek sava veida darījuma slēgšana – kur iesaistītās personas vienojas par to, ko tās iegūs un kādos jautājumos tām būs jāpiekāpjas (ieskaitot kompensācijas). Visbeidzot, tas ir arī process, kurā notiek pārliecināšana un gribas (viedokļa) maiņa.⁵⁵²

Komunikatīvā plānošana nebalstās vienīgi teorētiskos pieņēmumos, tā jau darbojas praksē. Piemēram, Brazīlijā apmēram 50 pilsētās pastāv reglamentēta procedūra sadarbībai starp pašvaldību un pilsonisko sabiedrību pilsētas budžeta plānošanā („Orçamento Participativo” modelis).⁵⁵³

Lai atvieglotu tiešo komunikāciju ar sabiedrību, pilsētas ir sadalītas rajonos, un katrā rajonā darbojas ievērojams skaits nevalstisko organizāciju, kuras ir tiesīgas veidot komitejas un noskaidrot sava rajona neatliekamās budžeta vajadzības, iesniegt savus priekšlikumus visu nevalstisko organizāciju pārstāvniecībai, kura savukārt šo budžeta variantu apspriež ar pilsētas domi.

Šāda pieeja vietējās varas sadarbībai ar sabiedrību atbilst Vietējā darba kārtībā 21.gadsimtam (*Local Agenda 21*) nostiprinātajai idejai par vides demokrātiju un ilgtspējību.⁵⁵⁴ Burgess (Burgess) un Harisons (Harrison), balstoties uz gūto pieredzi, apgalvo, ka pārrunu rezultātā iegūtais (saskaņotais) plānošanas risinājums ir vairāk atbilstošs ilgtspējīgai attīstībai nekā ekspertu jau iepriekš sagatavotie risinājumu projekti, jo pirmajā gadījumā par zemes izmantošanu ir ņemtas vērā vietējās zināšanas, savukārt otrajā gadījumā diskusiju iespējas ir ierobežotas ar ekspertu sagatavoto risinājumu.⁵⁵⁵

Pārrunu demokrātijas un vides pārvaldības mijiedarbībā jēgpilna sabiedrības līdzdalība ne tikai samazina valsts (centrālās varas) regulatīvo funkciju, tā var novērst arī valsts pārvaldes iestāžu kļūdas.⁵⁵⁶

Tā kā racionālā plānošanas metode nevar nodrošināt Orhūsas konvencijai atbilstošu sabiedrības līdzdalību un sabiedrība ir jāiesaista, lai tā līdzdarbotos ilgtspējīga attīstības risinājuma atrašanā,⁵⁵⁷

⁵⁵¹ Leino, H. Public participation in territorial planning: Implementing the new Act on Land Use and Building in the city of Tampere. Pieejams: <http://www.tkk.fi/Units/civil/EM/Publications> [aplūkots 2006.gada 30.augustā].

⁵⁵² Ibid.

⁵⁵³ Rompczyk, E. Gribam ilgtspējīgu attīstību, 51.-53.lpp. Pieejams: www.vidm.gov.lv/files/text/Book_gribamia.pdf [aplūkots 2012.gada 30.decembrī].

⁵⁵⁴ Darba kārtība 21.gadsimtam (*Agenda 21*) ir ANO Riodežaneiro konferencē pieņemts rekomendatīvs starptautisko tiesību dokuments. Savukārt Vietējā darba kārtības 21.gadsimtam attiecas uz ilgtspējīgas attīstības veicināšanu vietējo pašvaldību līmenī. Prasība pēc ilgtspējīgas attīstības iestrādāta ES dažādu nozaru politikā. ES Piektajā vides rīcības programmā *Ceļā uz ilgtspējību* ir uzsvērtā pašvaldību īpašā loma ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā, izmantojot savas ar likumu noteiktās funkcijas, sevišķi ūdens, atkritumu, gaisa, dabas aizsardzības un sabiedrības informēšanas un līdzdalības jomās.

⁵⁵⁵ Citēts pēc: Holder, J. Environmental Assessment. New York: Oxford University Press, 2004, p.196.

⁵⁵⁶ Ibid.

⁵⁵⁷ Lee, M. Public participation, Procedure, and Democratic Deficit in EC Environmental Law. *Yearbook of European Environmental Law*, Vol. 3, p.206.

jaunajā Teritorijas attīstības plānošanas likumā jāietver norma, kas paredz pāreju uz komunikatīvo plānošanu. Tas citastarp nozīmē arī nepieciešamību precizēt likuma mērķi. Izejot no pieņēmuma, ka efektīva plānošanas sistēma ir tāda, kas vērsta uz ilgtspējību: kas ietver ne tikai labvēlīgas dzīves vides veidošanu, bet arī vienošanos ar iedzīvotājiem par to, ko konkrētajā gadījumā nozīmē labvēlīga dzīves vide.

3. Personas tiesības vērsties tiesā kā tiesību uz vidi procesuāls elements

Lai likumā deklarētās personas subjektīvās tiesības būtu “dzīvas”, personai ir jāpiemīt arī tiesībām vērsties tiesā, t.i., *locus standi*, lai nepieciešamības gadījumā ar likumu piešķirtās tiesības varētu aizsargāt. Piekļuve tiesai ir viena no nozīmīgākajām tiesību aizsardzības mehānisma sastāvdaļām. Šajā nodaļā tiesību uz labvēlīgu vidi kontekstā tiks analizēti *locus standi* priekšnoteikumi un kritēriji konstitucionālajā un administratīvajā procesā

3.1. Personas tiesības vērsties Satversmes tiesā

Mūsdienīgas tiesību sistēmas atzīst, ka privātpersona tiesā var vērsties ne tikai pret citu privātpersonu, bet arī pret valsti, un citastarp apstrīdēt valsts izdotu tiesību normu, kas jau pēc definīcijas ir ar vispārēju raksturu. Satversmes 92.pants noteic, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Atbilstoši tam valsts garantē personai pamattiesības uz taisnīgu tiesu vienīgi personas pašas tiesību vai likumisko interešu aizskāruma gadījumā, kā arī vienīgi savu tiesību un likumisko interešu aizsardzībai. Latvija pieder tām valstīm, kurās *locus standi* noteikumi ir visai stingri. Salīdzinājumā ar vairāku citu valstu konstitūcijām, Satversme *expressis verbis* neparedz, ka persona varētu vērsties tiesā, lai aizsargātu ne vien savas, bet arī citu personu vai sabiedrības intereses.⁵⁵⁸

Noteikumus, pēc kuriem persona savu tiesību aizsardzībai var vērsties tiesā, ietver procesuākie likumi. Tiesības iesniegt konstitucionālo sūdzību Satversmes tiesā noteic Satversmes tiesas likums. Pēc tā personai ir tiesības vērsties Satversmes tiesā pamattiesību aizskāruma gadījumā, kad persona uzskata, ka tai Satversmē noteiktās pamattiesības aizskar tiesību norma, kas neatbilst augstāka juridiska

⁵⁵⁸ Sal sk. Dienvidāfrikas Republikas Konstitūcijas 38.pantu (*angl - “Anyone listed in this section has the right to approach a competent court, alleging that a right in the bill of rights has been infringed or threatened, and the court may grant appropriate relief, including a declaration of rights. The persons who may approach a court are: anyone acting in their own interest; anyone acting on behalf of another person who cannot act in their own name; anyone acting as a member of, or in the interest of, a group of persons; anyone acting in the public interest; and an association acting in the interests of its members.”*). Pieejams: www.info.gov.za/documents/constitution/1996/a108-96.pdf [aplūkots 2012.gada 2.augustā].

spēka tiesību normai.⁵⁵⁹ Tādējādi, izšķirot jautājumu par *locus standi*, tiesai jānoskaidro atbildes uz diviem jautājumiem: (1) vai prasījums ir pamatots ar tiesībām, kuras var aizsargāt tiesā (t.i., vai šādas subjektīvās tiesības vispār pastāv); (2) vai persona, kura vēršas tiesā, ir tāda persona, kura tiesai var prasīt minēto subjektīvo tiesību aizsardzību.

A. Locus standi kritēriji

Redzams, ka Satversmes tiesas likumā *locus standi* priekšnoteikums – „savu pamattiesību aizskārums gadījumā” – būtībā ietver divus *locus standi* kritērijus, kuru noskaidrošanai ir jāatbild uz jautājumu: vai ir tādas pamattiesības, kuru aizsardzība tiesā tiek prasīta un vai persona, kura vēršas tiesā (pieteikuma iesniedzēja), ir tiesīga prasīt šo tiesību aizsardzību. Pirmajā gadījumā tiesai jāpārbauda, vai tiek prasīta Latvijas Republikas Satversmē garantētās pamattiesības aizsardzība. Otrajā gadījumā jānoskaidro, vai attiecīgās pamattiesības piemīt pieteikuma iesniedzējam.

Personas pamattiesības ar tiesību normu var tikt aizskartas trīs gadījumos: pirmkārt, kad likums pats par sevi aizskar personas pamattiesības; otrkārt, Satversmei iespējami neatbilstošās tiesību normas piemērošanas gadījumā; treškārt, personas ticama pietuvinātība tiesību normas piemērošanai. Proti, konstitucionālo sūdzību var iesniegt arī tāda persona, kurai apstrīdētā tiesību norma vēl nav piemērota, bet kura atrodas aizskārumam ļoti pietuvinātos apstākļos (ir pārliecība, ka tiesību norma tiks piemērota). “Jēdziens “aizskar” ietverts likumā ar mērķi norobežot konstitucionālo sūdzību no sūdzības vispārības labā. Tas prasa, lai pastāvētu pamatota iespējamība, ka apstrīdētā norma aizskar pieteikuma iesniedzēju.”⁵⁶⁰

Kā norāda bijusī Satversmes tiesas tiesnese Ilma Čepāne: “Kopš brīža, kad Satversmes tiesas likums pieļāva personām vērsties tiesā ar konstitucionālo sūdzību, tiesnešu vidū, lemjot par lietas ierosināšanu, samērā bieži ir bijuši dažādi viedokļi par sūdzības iesniedzēja pamattiesību aizskārums esamību vai neesamību.”⁵⁶¹ Šķiet, ka vairums konstitucionālo tiesību speciālistu ir vienisprātis, ka nedz Latvijas tiesību zinātnē, nedz arī Satversmes tiesas praksē līdz šim vēl nav izstrādāti viennozīmīgi kritēriji, lai konstatētu, ka pastāv pamattiesību aizskārums.⁵⁶²

⁵⁵⁹ Satversmes tiesas likuma 17.panta pirmās daļas 11.punkts un 19.² panta pirmā daļa. LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. 14.jūnijs, nr.103.

⁵⁶⁰ Satversmes tiesas 2002.gada 22.februāra sprieduma lietā Nr.2001-06-03 2.4.punkts. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2001. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 102.lpp.

⁵⁶¹ Čepāne, I. Sabiedrības tiesību aizsardzības efektivitāte teritorijas plānošanas lietās. *Jurista Vārds*, 2009. 20.janvāris, nr.3.

⁵⁶² Turpat; Satversmes tiesas tiesnešu Kaspara Baloža un Viktora Skudras atsevišķās domas lietā Nr.2007-11-03 ‘Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006.-2018.gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvostas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam’ 3.5.punkts. *Jurista Vārds*, 2008. 29.jūlijs nr.28.

Pēc *locus standi* noteikumiem nepieciešams, lai persona uzskatītu, ka viņas tiesības, ko garantē Latvijas Republikas Satversme, ir aizskartas. Turklāt Satversmes tiesas likuma 19.² panta sestā daļa no iesniedzēja prasa šādu uzskatu pamatot.⁵⁶³ Tātad, izvērtējot *locus standi* esamību, Satversmes tiesas kolēģijai nav jākonstatē pamattiesību aizskārums esamība, bet gan tas, vai pieteikumā ietverts pietiekams attiecīgā “uzskata” juridiskais pamatojums. Līdz ar to *locus standi* kritērijs nav tiesību aizskārums (kā pierādīts fakts), bet gan argumentēts personas viedoklis par tiesību aizskārums esamību.

Saskaņā ar otru *locus standi* kritēriju personai ir tiesības prasīt tiesas aizstāvību vienīgi savu tiesību aizsardzībai.⁵⁶⁴ Līdzīga nostādne ir arī tiesību zinātnē.⁵⁶⁵ Pārbaudot pieteikuma iesniedzēja *locus standi*, Satversmes tiesas kolēģijai jāvar konstatēt, ka pieteikumu ieniegusi tieši tā persona, kuras pamattiesības, iespējams, ir aizskartas. Tāpēc personai konstitucionālajā sūdzībā ir jāpamato, ka tieši pati persona cieš no tiesību aizskārums.

Minētais *locus standi* noteikums tiek interpretēts tā, ka persona var vērsties Satversmes tiesā vienīgi tādos gadījumos, kad pastāv tieša saikne starp šīs personas tiesību aizskārums un apstrīdēto tiesību normu. Konstitucionālā sūdzība atbildīs Satversmes tiesas likuma 19.² panta prasībām vienīgi tad, ja persona būs ievērojusi abus minētos kritērijus. Pretējā gadījumā personas pieteikums visai viegli kļūst par *actio popularis*, ko Satversmes tiesas likums nepieļauj, jo šāds pieteikums līdzinātos abstarktajai kontrolei, kuras ierosināšana ir publisko tiesību subjektu ziņā.⁵⁶⁶

Izejot no šādas atziņas, Satversmes tiesas līdzšinējā prakse „vides” lietās, kurās pieteikuma ieniedzēji, apstrīdot teritorijas plānojumus, norādījuši uz Satversmes 115.panta pārkāpumu, izpelnījusies kritiku. Minētā kritika ir saistīta galvenokārt ar to, ka Satversmes tiesā ir ierosinātas lietas, nepārlicinoties vai neizvērtējot to, vai persona, kas iesniegusi pieteikumu, ir personīgi skarta.⁵⁶⁷ Visvairāk kritizēts tas, ka Satversmes tiesā tiek ierosinātas lietas pēc vides biedrību pieteikumiem. Šāda kritika galvenokārt balstās pieņēmumā, ka vides biedrība var pārstāvēt vai nu tikai savu biedru intereses, vai arī visas sabiedrības intereses. Tāpēc vides biedrību nevar uzskatīt par personīgi skartu Satversmes tiesas likuma izpratnē.

⁵⁶³ Satversmes tiesas 2002.gada 22.februāra sprieduma lietā Nr.2001-06-03 2.2.punkts. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2001. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 100.lpp.

⁵⁶⁴ Satversmes tiesas likuma 17.panta pirmās daļas 11.punkts un 19.2 pants. LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. 14.jūnijs, nr.103.

⁵⁶⁵ Rodiņa A. Konstitucionālā sūdzība: teorija un prakse Latvijā. Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā 20.-21.gs.mijā. Rīga: LU, 2006, 490.-491.lpp.

⁵⁶⁶ Turpat.

⁵⁶⁷ Satversmes tiesas tiesnešu Kaspara Baloža un Viktora Skudras atsevišķās domas lietā Nr.2007-11-03 ‘Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006.-2018.gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvdostas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam’. *Jurista Vārds*, 2008. 29.jūlijs nr.28.

Ciktāl šāda kritika attiecas uz Satversmes 115.pantu, tā ir nepamatota vairāku apsvērumu dēļ. Pirmkārt, Satversmes tiesa nekad nav atzinusi, ka „vides” lietās privātpersonai Satversmes tiesas procesā ir tiesības iesniegt *actio popularis*. Gluži pretēji, Satversmes tiesa ir norādījusi, ka persona, arī vides biedrība (privāto tiesību juridiskā persona), pamatojoties uz Satversmes 115. pantu, ir tiesīga vērsties tiesā sakarā ar tādu publisko tiesību subjekta darbību (bezdarbību), kas aizskar tās tiesības un likumīgās intereses. Šādas subjektīvās publiskās tiesības personai kā sabiedrības loceklim izriet no vides tiesību specifikas.⁵⁶⁸ Līdz ar to var secināt, ka Satversmes tiesas ieskatā vides biedrības ir pamattiesību uz labvēlīgu vidi subjekts: tām piemīt tiesības uz labvēlīgu vidi, un šīs tiesības var tikt aizskartas. Savukārt tas, ka biedrība ir personīgi skarta, izriet no biedrības statūtiem (definēts darbības mērķis – vides aizsardzība) un no biedrības praktiskās darbības vides aizsardzības veicināšanā. Piemēram, kad Satversmes tiesā vērsās Jūrmalas aizsardzības biedrība, lūdzot izvērtēt detālplānojuma atbilstību Satversmes 115.pantam, tiesas kolēģija atzina:

“Saskaņā ar Pieteikuma iesniedzējas statūtiem, kas ir reģistrēti Biedrību un nodibinājumu reģistrā, viens no tās mērķiem ir veicināt Latvijas dabas un kultūras mantojuma saglabāšanu un vides aizsardzību, jo īpaši Jūrmalas pilsētā. Pieteikumam pievienotie dokumenti liecina, ka Pieteikuma iesniedzēja pirms pieteikuma iesniegšanas Satversmes tiesā ir piedalījusies ar [apstrīdēto teritorijas plānojumu] saistīto tiesisko jautājumu risināšanā. Līdz ar to Pieteikuma iesniedzējai, kuras darbības mērķos ietilpst vides aizsardzības veicināšana Jūrmalas pilsētā, varēja rasties Satversmes 115.pantā noteikto tiesību aizskārums.”⁵⁶⁹

Par *actio popularis* ir pamats runāt vienīgi tad, ja persona abstrakti interesējas par likumības ievērošanu valstī.⁵⁷⁰ Turpretī prasījums, ar ko minētajā piemērā biedrība vērsās tiesā, nebūt nav hipotētisks, ar pieteikuma iesniedzēju nesaistīts jautājums. Vides biedrības darbības mērķis ir vides aizsardzība un darbības, kas saistītas ar šā mērķa sasniegšanu, atrodas biedrības individuālo interešu laukā.

Šai biedrībai nebūt nav interese par abstraktas likumības uzturēšanu valstī, kas šo personu tieši neskar. Nav pareizi uzskatīt, ka vides lietās vides biedrībām nav savas intereses un to pieteikumi tiesai ir *actio popularis*, jo tiesības uz labvēlīgu vidi ir individuālas tiesības, kas veicina kopīgā labuma aizsardzību.

⁵⁶⁸ Satversmes tiesas 2007.gada 21.decembra sprieduma lietā Nr. 2007-12-03 13.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 28.decembris, nr.207.

⁵⁶⁹ Satversmes tiesas kolēģijas 2008.gada 29.jūlija lēmuma par lietas ierosināšanu, pamatojoties uz Jūrmalas aizsardzības biedrības konstitucionālo sūdzību (pieteikums Nr. 58/2008) 5.punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lemums_ierosin_2008_23_03.htm [aplūkots 2009.gada 20.februārī].

⁵⁷⁰ Harbour, L., Addam, W. Representative Actions: Access to Justice? Pieejams: <http://library.findlaw.com/2003/feb/20/132560.html> [aplūkots 2008.gada 27.februārī].

Otrkārt, Satversmes tiesa ir atbildīga par to, lai ar atbilstīgu *locus standi* noteikumu interpretāciju valsts pamatlikumā garantētās cilvēka pamattiesības padarītu par jēgpilnām un reāli funkcionējošām tiesībām. Ja tiesa *locus standi* noteikumus interpretēs pārāk šauri un ierobežojoši, tie var kļūt par šķērslī taisnīguma iedibināšanai. Turpretī, ja *locus standi* noteikumi tiks interpretēti nesamērīgi plaši, tas var ievērojami apgrūtināt tiesas darbību, jo tiktu pavērta iespēja pilnīgi nepamatotu prasījumu iesniegšanai, un tiesas resursi tiktu tērēti nelietderīgi.

Raugoties plašāk, jāatzīst, ka tiesas ne vienmēr apzinās un izprot vides tiesību specifiku, tāpēc tiesu prakse „vides” lietās attiecībā uz *locus standi* ir visai dažāda. Piemēram, izteikti ierobežojoša pieeja šajā ziņā savulaik ir bijusi Eiropas Kopienu tiesai. Kopš 1963.gada, kad Eiropas Kopienu tiesa radīja slaveno *Plaumann testu*,⁵⁷¹ tiesas attieksme pret jēdzienu „individuāls aizskārums” ir tikusi plaši diskutēta un, visbiežāk, kritizēta.⁵⁷² Lai arī Satversmes tiesas likums paredz, ka personai ir tiesības iesniegt konstitucionālo sūdzību tikai par konkrētu savu tiesību aizskārumu, tas nebūt nenozīmē, ka tiesību uz labvēlīgu vidi aizskārums ir identisks tam, ko saprotam ar tradicionālo pamattiesību aizskārumu.

Treškārt, Satversmes tiesa pamatoti norādījusi, ka tiesību uz labvēlīgu vidi aizskārums interpretējams plaši.⁵⁷³ Tas pilnībā saskan ar izpratni, ka tiesības uz labvēlīgu vidi ir individuālas tiesības ar kolektīvu raksturu. Tādējādi nepieciešamību pēc plašas interpretācijas noteic vides jomas specifika. Turklāt tiesības uz labvēlīgu vidi ir vērstas uz to, lai nodrošinātu, ka vides normatīvos aktus ievēro ne vien privātpersonas, bet arī pati valsts (iestādes). Ja lēmumu par vides izmantošanu valsts pieņem attīstītāju lobija iespaidā, vienīgi sabiedrība (indivīdi un vides biedrības) caur piekļuvi tiesai var panākt, lai vides normatīvie akti pastāvētu ne tikai „uz papīra”, bet būtu „dzīvas” tiesību normas.

Mūsdienās vides izmantošana un aizsardzība kļūvusi par tiesiskā regulējuma jomu, kurā ir akūta nepieciešamība nodrošināt objektīvo likumību. Efektīva vides aizsardzība – gan atsevišķas personas, gan sabiedrības interesēs – prasa, lai personai vai personu apvienībai kā organizētai pilsoniskās sabiedrības daļai būtu iespēja šīs intereses aizsargāt.⁵⁷⁴ Kā zināms, piekļuve tiesai ir viens no

⁵⁷¹ Tiesa atzina: “Personas, kuras nav lēmuma adresāti, var prasīt to individuāla aizskāruma atzīšanu tikai, ja šis lēmums tās ietekmē noteiktu raksturīgu un tām īpašu pazīmju dēļ, vai tādu apstākļu dēļ, kuros tās tiek nošķirtas no visām citām personām, un, pateicoties šiem faktoriem, atšķir tās individuāli tieši tāpat, kā gadījumā ar adresātu.” Eiropas savienības (bij. Kpienu) tiesas 1963.gada 15.jūlija spriedums lietā: C-25/62 *Plaumann v. Commission*, ECR, p.95.

⁵⁷² Access to the European Court of Justice: A Lost Opportunity. Case Law Analysis. *Journal of Environmental Law*, Vol. 10, No 2, 1998, p.331-346.

⁵⁷³ Satversmes tiesas 2008.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2007-11-03 13.1.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12.

⁵⁷⁴ Sk. Grosz, S. Access to Environmental Justice in Public law. Grām.: *Public Interest Perspectives in Environmental Law*. Robinson D., Dunkley J. (eds.). London, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: Wiley Chancery a Division of John Wiley & Sons, 1995, p.194-207.

galvenajiem tiesību aizsardzības līdzekļiem. Tā sekmīgai īstenošanai nepieciešams, lai persona būtu attiecīgo pamattiesību subjekts, lai pieteikuma iesniedzējam būtu *locus standi* un lai tiesas piemērotie aizsardzības līdzekļi būtu efektīvi.

Satversmes 115.pants jau nodrošina konstitucionālo bāzi vides aizsardzības sekmēšanai. Tāpēc Latvijas tiesiskajā sistēmā vienīgi konservatīva (sastingusi) *locus standi* noteikumu pielietošana var būt būtiskākais šķērslis piekļuvei tiesai „vides” lietās. Jāņem vērā, ka arī Orhūsas konvencija tika pieņemta, lai citastarp liberalizētu piekļuvi tiesai.

Piekļuves tiesai liberalizācijas process ir vērojams daudzviet. Piemēram, ja Igaunijas Augstākā tiesa vēl 1999.gadā atzina, ka vides aizsardzības normas pārkāpums indivīdam nerada tiesības vērsties tiesā, tad pēc Orhūsas konvencijas ratificēšanas Igaunijas tiesu pieeja būtiski mainījās. Pamatojoties uz konstitūcijā nostiprināto vides aizsardzības pienākumu,⁵⁷⁵ Igaunijas tiesas ir atzinušas, ka Igaunijā pastāv individuālas tiesības uz tīru un veselīgu vidi un ka šīm tiesībām ir nevien procesuālā, bet arī materiālā dimensija (saistīta ar gadījumiem, kad valsts būtiski pazemina esošo vides aizsardzības līmeni vai neveic pasākumus acīmredzama vides riska novēršanai); ka indivīda tiesības vērsties tiesā ir paplašināmas - rakšanas (dabas resursu ieguves) atļauja var skart ikvienu: lai arī, pieaugot attālumam no atļautās darbības vietas, aizskāruma iespējamība samazinās, skartās un neskartās personas nav iespējams pilnībā norobežot.⁵⁷⁶

Savukārt Dienvidāfrikas Republikas tiesa ir atzinusi: ja likums valstij noteic pienākumu aizsargāt vidi, vides biedrībai, pamatojoties uz tās statūtos noteikto darbības mērķi, ir jābūt tiesībām vērsties tiesā, lai sekmētu, ka valsts savus pienākumus vides jomā ievēro. Turklāt šāda plaša *locus standi* interpretācija praksē nav novedusi pie tiesu pārpludināšanas ar lietām, kuru pamatā būtu emocionāli un hipotētiski prasījumi.⁵⁷⁷

Nepieciešamība pēc efektīvas vides aizsardzības ir apstākļi, kas mudina ne vien likumdevēju, bet arī tiesas liberalizēt (plaši tulkot) *locus standi* gan attiecībā uz tiesību aizskāruma izpratni, bet arī nosakot personu loku, kuru subjektīvās tiesības vides jomā var tikt aizskartas.

⁵⁷⁵ Igaunijas Republikas Konstitūcijas 53.pants citastarp paredz, ka ikvienam ir pienākums saglabāt (pasargāt) cilvēka un dabisko vidi. Savukārt 5.pants noteic, ka Igaunijas dabas resursi un dabas vērtības ir nacionālā bagātība, kas ir jāizmanto ilgtspējīgi; - sk. Anderson, A., Kolk, T. The Role of Basic Rights in Environmental Protection. Basic Right to Environment de lege ferenda in the Estonian Constitution. Pieejams: <http://www.juridicainternational.eu/the-role-of-basic-rights-in-environmental-protection-basic-right-to-environment-de-lege-ferenda-in-the-estonian-constitution#top> [aplūkots 2010.gada 20.jūlijā].

⁵⁷⁶ Veinla, H., Relve, K. Influence of the Aarhus Convention on Access to Justice in Environmental Matters in Estonia. European Environmental Law Review, 2005, December, p.328-329.

⁵⁷⁷ Glinski, C. Public Interest Environmental Litigation in South Africa. Pieejams: <http://www.saep.org/Volunteers/VolunteertProjects/intpro99/Glinski/Glinski%20Paper.doc> [aplūkots 2009.gada 28.februārī].

B. Tiesību uz labvēlīgu vidi subjekti

Jautājums par tiesību uz labvēlīgu vidi subjektiem apskatāms, izejot no izpratnes par tiesībām uz vidi kā jauna veida cilvēka pamattiesībām. Tradicionālo pamattiesību sistēmā individuālo tiesību atzīšana bijusi atkarīga no iespējas individualizēt attiecīgo interesi. Cilvēka dzīvības, brīvības, veselības, goda un īpašuma individualizēšana grūtības parasti nesagādā. Turpretī vidi, kas ietver dabisko dzīvības atbalsta sistēmu, kuru noteic dažādu elementu mijiedarbība, nav iespējams norobežot un piešķirt atsevišķam indivīdam vai pat personu grupai.⁵⁷⁸ Kā jau noskaidrots, ideju par individuālām pamattiesībām, kuras saistītas ar vides kvalitātes, tas ir, kopīgā labuma (*bien commun*) aizsardzību, ir grūti savienot ar klasisko izpratni par cilvēka pamattiesībām kā individuālām tiesībām. Taču atzīstot, ka aizsardzības objekts ir vide, pamattiesības iespējams izmantot arī kopīgā labuma aizsardzībai.⁵⁷⁹ Individuālas tiesības, kuras aizsargā kopīgo labumu, ir viena no tiesību uz labvēlīgu vidi īpatnībām. Ievērojot minēto īpatnību, nav nekādu šķēršļu, lai atzītu, ka par tiesību uz labvēlīgu vidi subjektu var būt indivīdi (fiziskās personas) un personu apvienības (privāto tiesību juridiskās personas - vides biedrības).

Indivīds kā tiesību uz labvēlīgu vidi subjekts. Individuālās tiesības uz labvēlīgu vidi fiziskai personai piemīt kā sabiedrības loceklim. Uz šo subjektīvo publisko tiesību īpatnību vides jomā ir norādījusi arī Satversmes tiesa.⁵⁸⁰ Pateicoties tiesību uz labvēlīgu vidi kolektīvajam aspektam, lai atzītu indivīdu par cietušo, nav nepieciešams pamatot, ka salīdzinājumā ar citām personām, viņš ar valsts lēmumu (darbību) ir īpaši aizskarts. Pietiek, ja no konkrētajiem apstākļiem var secināt, ka persona ir skarta.

Tiesību uz labvēlīgu vidi kompleksais raksturs (individuālā un kolektīvā aspekta “savijums”) paskaidro, kāpēc ir nepamatoti uzskatīt, ka personu pieteikumi Satversmes tiesai saistībā ar teritorijas plānojumu atbilstību Satversmes 115.pantam ir *actio popularis*. Lai arī aizsardzības objekts ir kopīgs labums, tomēr labums, kas tiek gūts šo tiesību aizsardzības rezultātā, ir ne vien kolektīvs, bet arī

⁵⁷⁸ Sk. Fernandes, E. Collective Interests in Brazilian Environmental law. Grām.: *Public Interest Perspectives in Environmental Law*. Robinson D., Dunkley J. (eds.). London, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: Wiley Chancery a Division of John Wiley & Sons, 1995, p.118-134.

⁵⁷⁹ Hayward, T. Constitutional Environmental Rights. New York: Oxford University Press, 2005, p.76; Shelton, D. Human Rights and Environmental Protection: Linkages in Law and Practice. Pieejams: <http://www.cedha.org.ar/docs/doc92.htm> [aplūkots 2008.gada 25.jūlijā].

⁵⁸⁰ Satversmes tiesas 2007.gada 21.decembra sprieduma lietā Nr.2007-12-03 13.punkts un 2008.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2007-11-03 10.punkts. Attiecīgi: *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 28.decembris, nr.207; *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12.

individuāls. Tāpēc to nevar uzskatīt par abstarktu kontroli.⁵⁸¹ Uz to, ka vides jomā individuālais un kolektīvais aspekts ir cieši savijies, nepārprotami norāda Orhūsas konencija, kas terminu “sabiedrība” lieto, lai apzīmētu vienu vai vairākas fiziskās vai juridiskās personas.⁵⁸²

Saskaņā ar vispārējo praksi būtiski ir tas, ka kritērijs “personīgi skarta” parasti ir pakļauts tiesas interpretācijai. Satversmes tiesas līdzšinējā prakse plānošanas lietās liecina: lai aizsargātu Satversmes 115.panta tiesības, pietiek, ja fiziska persona dzīvo tajā administratīvajā teritorijā, uz kuru lēmums (teritorijas plānojums) attiecas. Piemēram, *Ādažu novada teritorijas plānojuma* lietā⁵⁸³ konstitucionālās sūdzības iesniedzēji lūdza atzīt par neatbilstošu Satversmes 115. pantam teritorijas plānojuma daļu vienīgi attiecībā uz diviem nekustamajiem īpašumiem. Tomēr tiesas kolēģija, lemjot par lietas ierosināšanu, atzina par nepieciešamu lietu ierosināt par visu Ādažu novadā esošo Lielā Baltezers applūstošo teritoriju apbūves atbilstību Satversmes 115. pantam, jo bija redzams, ka ielānotajai Lielā Baltezers applūstošo teritoriju apbūvei piemīt izteikti komplekss raksturs un tā skar visu ezera piekrasti. Līdz ar to nevar uzskatīt, ka Satversmes tiesa būtu “izgājusi” ārpus prasījuma robežām.

Pašlaik abstrakti nav iespējams nodefinēt, ko tiesību uz labvēlīgu vidi kontekstā nozīmē „personīgi skarta” fiziska persona. Tas tiesai ir jānoteic katrā atsevišķā gadījumā. Tomēr, to darot, vienmēr jāatceras, ka tiesību uz labvēlīgu vidi primārais mērķis ir vides aizsardzība, nevis indivīda pilsonisko tiesību aizsardzība, tāpēc „peronīgi skarto” personu loks vienmēr būs plašāks nekā pilsonisko tiesību aizsardzības gadījumā.

Privāto tiesību juridiskā persona kā tiesību uz labvēlīgu vidi subjekts. Ja atziņa par indivīdu kā tiesību uz labvēlīgu vidi subjektu netiek apšaubīta, tad attiecībā uz privāto tiesību juridiskajām personām domas dalās.

Satversmes tiesa ir atzinusi: tā kā mūsdienās teritorijas plānošana ir viens no vides politikas mērķu sasniegšanas līdzekļiem un līdz ar to arī ar vidi saistīta joma, kurā Satversmes 115.pants sabiedrībai piešķir plašas tiesības⁵⁸⁴, tiesības vērsties Satversmes tiesā, apstrīdot teritorijas plānojuma vai tā daļas atbilstību Satversmes 115.pantam, ir ne vien ikvienai fiziskai personai, bet arī personu

⁵⁸¹ Rodiņa, A. Konstitucionālā sūdzība: teorija un prakse Latvijā. Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā 20.-21.gs.mijā. Rīga: LU, 2006, 490.-491.lpp.

⁵⁸² Orhūsas konvencijas 2.panta ceturtdaļa. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26.aprīlis, nr. 64.

⁵⁸³ Satversmes tiesas 2007.gada 21.decembra sprieduma lietā Nr.2007-12-03 12.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 28.decembris, nr.207.

⁵⁸⁴ Satversmes tiesas 2007.gada 8.februāra sprieduma lietā Nr.2006-09-03 11.punkts un 2008.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2007-11-03 12.2.punkts. Attiecīgi *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 13.februāris, nr.25; *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12.

apvienībai (privāto tiesību juridiskai personai).⁵⁸⁵ Vienlaikus, Satversmes tiesa uzsver, ka šajā gadījumā juridiska persona var vērsties Satversmes tiesā tikai tiesību uz labvēlīgu vidi aizskāruma gadījumā. Tādējādi nav pamatoti uzskatīt, ka plānošanas lietās Satversmes tiesa, lemjot par pieteikuma pieņemamību, nevērtē pamattiesību aizskāruma iespējamību. Prakse liecina, ka šajās lietās Satversmes tiesa visai konsekventi ievēro Satversmes tiesas likumā noteikto, ka persona konstitucionālo sūdzību var iesniegt pamattiesību aizskāruma gadījumā.⁵⁸⁶

Lai secinātu, vai juridiskās personas tiesības uz labvēlīgu vidi varētu būt aizskartas, Satversmes tiesa noteikusi trīs pārbaudes kritērijus⁵⁸⁷: juridiskās personas statūtos noteiktais darbības mērķis, juridiskās personas dibināšanas atbilstība normatīvo aktu prasībām, juridiskās personas līdzdalība normatīvā akta (pašvaldības teritorijas plānojuma) izstrādes un pieņemšanas procesā. Satversmes tiesas ieskatā juridiska persona ir atzīstama par tiesību uz labvēlīgu vidi subjektu tad, ja tā ir privāto tiesību juridiskā persona, kuras statūtos noteiktais darbības mērķis ir vides aizsardzība, ja tā ir reģistrēta Biedrību un nodibinājumu reģistrā, un tā var pierādīt, ka ir līdzdarbojusies apstrīdētā akta izstrādes un pieņemšanas procesā. Tādējādi saskaņā ar Satversmes 115.panta iztulkojumu tiesību uz labvēlīgu vidi subjekts ir ne vien fiziska persona, bet arī privāto tiesību juridiskā persona (vides biedrība), ja tā atbilst minētajiem kritērijiem.

Speciālajā literatūrā saistībā ar vides biedrību *locus standi* konstatēšanu teritorijas plānošanas kontroles jomā var sastapt pat pilnīgi pretējus viedokļus. Saskaņā ar vienu viedokli Satversmes tiesai jāņem vērā vides tiesību attīstības tendences pasaulē un Satversmes 115.panta pamattiesību aizskārums jāinterpretē plaši.⁵⁸⁸

Savukārt saskaņā ar citu viedokli privāto tiesību juridiskās personas nav uzskatāmas par tiesību uz labvēlīgu vidi subjektu, jo šo tiesību subjekts var būt vienīgi indivīds (fiziska persona). Līdz ar to šādām juridiskajām personām, pamatojoties uz Satversmes 115.pantu, vispār nav tiesību ar konstitucionālo sūdzību vērsties Satversmes tiesā.⁵⁸⁹

⁵⁸⁵ Satversmes tiesas 2008.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2007-11-03 12.2. punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12.

⁵⁸⁶ Satversmes tiesas likuma 19.² panta pirmā daļa. LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. 14.jūnijs, nr.103.

⁵⁸⁷ Satversmes tiesas 2008.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2007-11-03 13.1. un 13.2.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12.

⁵⁸⁸ Čepāne, I. Sabiedrības tiesību aizsardzības efektivitāte teritorijas plānošanas lietās. *Jurista Vārds*, 2009. 20.janvāris, nr.3.

⁵⁸⁹ Satversmes tiesas tiesnešu Kaspara Baloža un Viktora Skudras atsevišķās domas lietā Nr.2007-11-03 'Par Rīgas teritorijas plānojuma daļas 2006.-2018.gadam, kas attiecas uz Rīgas brīvostas teritoriju, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 115.pantam'. *Jurista Vārds*, 2008. 29.jūlijs nr.28.

Visupirms, balstoties uz iepriekš veiktās izpētes rezultātiem, var secināt, ka šāds viedoklis ir pilnīgi nepamatots. Ja biedrība ar savu darbību veicina vides aizsardzību, tā kļūst par subjektu pamattiesībām, kuru aizsardzības objekts ir vide. Vides biedrību īpašais statuss izriet no minēto organizāciju darbošanās vides aizsardzības interesēs. Saskaņā ar Orhūsas konvenciju apstāklis, ka biedrība darbojas vides interesēs, rada prezumpciju, ka tā ar valsts lēmumu vai darbību ir „personīgi skarta” privāto tiesību juridiskā persona.

Otrkārt, nevar piekrist, ka, lai noskaidrotu, vai biedrība veicina vides aizsardzību, tās statūtos vides aizsardzībai jābūt norādītai kā darbības mērķim.⁵⁹⁰ Šā kritērija akla ievērošana var tikt izmantota kā formāla prasība, kas tādējādi nepamatoti ierobežotu ieinteresētās sabiedrības piekļuvi tiesai. Lielākoties vides aizsardzību veicina biedrības, kas savos statūtos šo mērķi ir ierakstījušas. Tomēr var būt sastopami izņēmumi. Piemēram, Latvijā par šādu izņēmumu var uzskatīt *Sabiedrību par atklātību “Delna”*. Tās statūtos vides aizsardzība *expressis verbis* nav minēta, tomēr šīs organizācijas praktiskā darbība apliecina, ka tā ir biedrība, kura Latvijā ir viena no aktīvākajām vides aizsardzības veicinātājām. Autore uzskata, ka Satversmes tiesas kolēģijas 2006.gada 22.maija lēmums par atteikšanos ierosināt lietu pēc minētās biedrības pieteikuma, pamatojoties vienīgi uz šo kritēriju, bet neņemot vērā organizācijas praktisko darbību, ir formālas pieejas piemērs. Jāņem vērā, ka formālu prasību izvirzīšana biedrībām, kuras veicina vides aizsardzību, ir pretrunā ar Orhūsas konvencijas prasībām.⁵⁹¹ Par biedrības darbību vides interesēs var liecināt ne vien tās statūtos ierakstītais mērķis, bet arī tās praktiskā darbība, kas veicina vides aizsardzību.

Treškārt, vides biedrību *locus standi* noteikšanai nav pamatoti izvirzīt papildu kritērijus, piemēram, prasību, lai attiecīgā biedrība būtu aktīvi piedalījies normatīvā akta (teritorijas plānojuma) izstrādes un pieņemšanas procesā. Kā redzams no Satversmes tiesas sprieduma *Rīgas brīvostas lieta*⁵⁹², tiesa formulējusi šo papildu kritēriju, nolūkā ierobežot “*ad hoc*” praksi, kad biedrība tiek dibināta tikai ar konkrētu mērķi - vērsties tiesā. Piedalīšanās teritorijas plānošanas procesā ir ieinteresētās sabiedrības tiesības, nevis pienākums. Turklāt tiesai ir iespējas reaģēt uz negodprātīgu sabiedrības tiesību izmantošanu, vērtējot, vai biedrība sekmē vides aizsardzību.

Ceturtkārt, Orhūsas konvencija neizvirza valstij prasību, lai tā savā tiesību sistēmā ieviestu *actio popularis*, kad jebkuru ar vidi saistītu lēmumu, darbību vai bezdarbību var apstrīdēt ikviens. Taču, no otras puses, valsts noteiktie kritēriji un to piemērošanas prakse nedrīkst liegt efektīvu tiesas

⁵⁹⁰ Satversmes tiesas kolēģijas 2006.gada 22.maija lēmums par atteikšanos ierosināt lietu [nepublicēts].

⁵⁹¹ Orhūsas konvencijas preambulas 18.motīvs kopsakarā ar 2.panta piekto daļu un 3.panta ceturto daļu. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26.aprīlis, nr. 64.

aizsardzību.⁵⁹³ Tādējādi secināms, ka valsts var paredzēt vides biedrībām *locus standi* noteikumus, taču tiem ir jābūt saprātīgiem un jāatbilst Orhūsas konvencijas “garam”.

Konstitucionālajā procesā likumdevējs saglabājis Latvijas tiesību sistēmai raksturīgo *locus standi* noteikumu, pēc kura personai prasījuma tiesības ir vienīgi tiesību aizskāruma gadījumā. Pats par sevi šāds noteikums atbilst Orhūsas konvencijai. Satversmes 115.panta kontekstā galvenā problēma var izrādīties tiesību aizskāruma interpretācija. Kamēr Satversmes tiesa attiecībā pret visām pamattiesībām konsekventi ievēros atziņu, ka tiesības bez tiesību aizsardzības līdzekļiem nepastāv un visnotaļ pamatoti tiesību uz labvēlīgu vidi aizskārumu interpretēs plaši (ietverot ne vien esošu, bet arī potenciālu aizskārumu; par subjektu atzīstot ne vien fizisku personu, bet arī vides biedrību, turklāt neradot tai papildu barjeras, lai vērstos tiesā), tikmēr, nepārkāpjot Satversmes tiesas likumā ietverto kritēriju, būs pilnībā ievērots arī Orhūsas konvencijas burts un gars.

Līdzīgos ieskatos jautājumā par *locus standi* plašu interpretāciju ir arī EST. *Slovāku brūnā lāča lietā* tiesa atzina: lai ievērotu Orhūsas konvencijas 9. panta 3. daļas mērķi un efektīvi aizsargātu Savienības tiesības, iesniedzējtiesas pienākums ir, cik vien iespējams, interpretēt nacionālās procesuālās tiesības par *locus standi* nosacījumiem, lai tādai vides aizsardzības organizācijai kā *zospupenie* ļautu tiesā apstrīdēt lēmumu, kurš var būt pretrunā Savienības vides tiesībām.⁵⁹⁴

3.2. Personas tiesības vērsties administratīvajā tiesā

Lai apzīmētu personas tiesisko spēju vērsties tiesā, administratīvajā procesā galvenokārt tiek lietots jēdziens “subjektīvās publiskās tiesības”. Savā procesuāltiesiskajā nozīmē šis jēdziens ir *locus standi* sinonīms. Šim jēdzienam ir arī materiāltiesiskā nozīme, kurā ar “subjektīvajām publiskajām tiesībām” saprot *locus standi* priekšnoteikumu – no objektīvajām tiesībām izrietošas personas tiesības prasīt no valsts kādu darbību vai atturēšanos no tās.⁵⁹⁵

⁵⁹² Satversmes tiesas 2008.gada 17.janvāra spriedums lietā Nr.2007-11-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2008. 23.janvāris, nr.12.

⁵⁹³ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas 2006.gada 28.jūlija lēmuma lietā “Belgium ACCC/2005/11” 35., 36.punkts. Pieejams: <http://www.unece.org/env/documents> [aplūkots 2008.gada 15.martā].

⁵⁹⁴ Eiropas Savienības tiesas 2011.gada 8.marta sprieduma lietā: C-240/09 *Lasoochranárske zospupenie* [2011], ECR I-0000, para. 51; 2007.gada 13.marta sprieduma lietā C-432/05 *Unibet*, ECR, I-2271, para. 44; 2008.gada 15.aprīļa sprieduma lietā C-268/06 *Impact*, ECR, I-2483, para. 54.

⁵⁹⁵ Administratīvais process tiesā. Autoru kol. J.Briedes vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, 190.-191.lpp.

Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta ieskatā “subjektīvās publiskās tiesības” materiāltiesiskajā nozīmē ietver gan “tiesības”, gan arī “tiesiskās intereses”.⁵⁹⁶ Minētais ļauj secināt, ka privātpersonai *locus standi* ir nevien tiesību, bet arī tiesiskās intereses aizskāruma gadījumā.

“(..) APL dod personai iespēju ne tikai novērst savu subjektīvo tiesību esošu aizskārumu, bet arī pasargāt savas subjektīvās publiskās tiesības no aizskāruma, kas var rasties nākotnē. Līdz ar to likumā paredzēts plašs personas vispārējais administratīvi procesuālais *locus standi*.”⁵⁹⁷

Iesniedzot administratīvajā tiesā pieteikumu, personai pārliecinoši jāpierāda savu subjektīvo publisko tiesību esamība, taču nav nepieciešams pārliecinoši pierādīt savu tiesību aizskārumu.⁵⁹⁸ Turklāt jāņem vērā, ka starp tiesisko interešu aizsardzību privāttiesībās un publiskajās tiesībās pastāv zināmas atšķirības. Uz tām savulaik ir norādījis jau K.Dišlers: „[A]rī civiltiesā aizstāv pilsoņu intereses, bet tikai tās intereses, kuras ir no likuma skaidri atzītas un garantētas, tātad ietērptas subjektīvo tiesību formā, citiem vārdiem, civiltiesā intereses nav atdalāmas no pašām subjektīvajām tiesībām. Turpetim administratīvo tiesu lietās intereses var būt arī šķirtas no subjektīvajām tiesībām, jo sūdzības iesniegšanas pamats var būt nevien tiesību aizskaršana, bet arī interešu aizskaršana.”⁵⁹⁹

Saskaņā ar Administratīvā procesa likuma (turpmāk – APL) 31.panta otro daļu tiesības vērsties tiesā (iesniegt pieteikumu) ir tādai privātpersonai, kuras tiesības vai tiesiskās intereses ir aizskartas vai var tikt aizskartas. Līdz ar to vispārīgā gadījumā tiek prasīts esošs vai iespējams personas tiesību aizskārums. Tomēr *locus standi* sakarā administratīvais process tiesā būtiski atšķiras no Satversmes tiesas procesa, jo APL 31.panta otrā daļa personas vispārējam *locus standi* paredz iespējamus izņēmumus. Proti, tajā ietvertais formulējums “izņemot likumā noteiktos gadījumus” norāda: ja to paredz likums, tiesā var vērsties arī tāda persona, kuras tiesības vai tiesiskās intereses nav aizskartas. Speciālajā literatūrā norādīts, ka no APL 31.panta otrās daļas izrietošie izņēmumi var būt arī populārsūdzības (*actio popularis*).⁶⁰⁰ Šāds viedoklis ir pamatots, jo kopā ar APL noteikto vispārējo *locus standi* principu, likumdevējs var paredzēt arī izņēmumu no tā, piemēram, *actio popularis*.⁶⁰¹

Parasti šādi izņēmuma gadījumi tiek noteikti, akcentējot sabiedrībai sensitīvas jomas, kurās nepieciešama pastiprināta tiesiskā aizsardzība. Tajās konkrētās sabiedrības intereses aizsardzībai likumdevējs var piešķirt *locus standi* ikvienai personai.

⁵⁹⁶ Administratīvais process tiesā. Autoru kol. J.Briedes vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, 221.lpp.

⁵⁹⁷ Turpat, 229.lpp.

⁵⁹⁸ Turpat.

⁵⁹⁹ Dišlers, K.Subjektīva tiesība, legāla interese un objektīva likumība. Jurists, 1929. februāris, nr.2 (9).

⁶⁰⁰ Administratīvais process tiesā. Autoru kol. J.Briedes vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, 233.lpp.

A. Actio popularis

Vides aizsardzības likuma 9.panta trešā daļa noteic, ka sabiedrība ir tiesīga apstrīdēt un pārsūdzēt valsts iestādes vai pašvaldības administratīvo aktu vai faktisko rīcību, kas neatbilst vides normatīvo aktu prasībām, rada kaitējuma draudus vai kaitējumu videi.⁶⁰² Akcentējot šo sabiedrībai sensitīvo jomu, likumdevējs piešķīris *locus standi* ikvienai personai. Tā, ar “sabiedrību” tiek saprasta ikviena privātpersona, kā arī personu apvienības, organizācijas un grupas.⁶⁰³ Vides jomā tiesības administratīvajā tiesā iesniegt pieteikumu ir ikvienai fiziskajai personai, kā arī pilsoniskajai sabiedrībai jebkurā tās organizācijas formā.⁶⁰⁴

Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments atzinis, ka arī politiskai partijai, kas ir viens no personu apvienību veidiem, ir tiesības vērsties tiesā par vides aizsardzības jautājumiem. Personas subjektīvo tiesību aizskārumam šajās lietās nav nozīmes.⁶⁰⁵ Tādējādi, lai pastiprinātu vides tiesisko aizsardzību, līdzīgi kā vairākās citās valstīs,⁶⁰⁶ arī Latvijā pastāv populārsūdzība (*actio popularis*). Turklāt administratīvajā procesā to noteic likumdevējs, atzīst arī tiesas. Vides lietās, lai vērstos tiesā, pieteicējam nav jāpamato tiesību aizskārumus. Pieteicējam ir jāpamato, ka prasījums attiecas uz vides jomu - iestādes lēmums vai faktiskā rīcība neatbilst vides normatīvajiem aktiem, rada kaitējuma draudus vai kaitējumu videi.

Vides lietās saistībā ar *locus standi* Latvijas juridiskajā praksē var saskarties ar dažādām interpretācijām. Piemēram, kādā administratīvās tiesas lietā pašvaldība paudusi viedokli, ka, neraugoties uz likumā “Par vides aizsardzību” noteikto,

“[p]ieteicējai nav vispārējas tiesības kontrolēt pašvaldības darbības objektīvo tiesiskumu vides jomā, pieteicēja var prasīt pārbaudīt pašvaldības rīcību tikai tādā gadījumā, ja tā tieši aizskārusi pieteicējas

⁶⁰¹ Rodiņa, A. Konstitucionālā sūdzība Latvijā. *Jurista Vārds*, 2000. 12.septembris, nr.28.

⁶⁰² Vides aizsardzības likums. LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 15.novembris, nr.183. Līdzīga satura norma bija arī iepriekšējā likuma redakcijā, tas ir, tagad spēku zaudējušā likuma “Par vides aizsardzību” 13.pantā.

⁶⁰³ Turpat, 6.pants.

⁶⁰⁴ Atbilstoši APL 20.pantam, personu apvienība ir personu kopums, kam pašam par sevi nepiemīt juridiskas personas statuss, taču starp personām ir noturīga saikne noteikta mērķa sasniegšanai, kā arī ir noteikta lēmumu pieņemšanas kārtība.

⁶⁰⁵ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010.gada 31.marta lēmuma lietā SKA-325/2010 7.punkts [nepublicēts].

⁶⁰⁶ Zwart, T. Standing to raise constitutional issues in the Netherlands. Pieejams: <http://www.ejcl.org/64/art64-20.doc> (aplūkots 28.02.2008.); Public Interest Environmental Litigation in South Africa. Pieejams: <http://www.saep.org/Volunteers/VolunteertProjects/intpro99/Glinski/Glinski%20Paper.doc> [aplūkots 2009.gada 28.februārī].

subjektīvās publiskās tiesības. Pretējā gadījumā iestāžu darbība tiktu paralizēta ar populārsūdzībām un jebkuru ar vidi saistītu jautājumu izlemšana kļūtu neiespējama.”⁶⁰⁷

Visbiežāk šādus un līdzīgus apgalvojumus izteic atbildētāji (valsts iestādes vai pašvaldības) un trešās personas (attīstītāji, zemes īpašnieki). Administratīvās tiesas minēto tiesību normu interpretāciju ir pilnībā noraidījušas. Tomēr, analizējot administratīvo tiesu praksi, redzams, ka tā ir visai nekonekventa. Administratīvo tiesu nolēmumus *locus standi* kontekstā iespējams iedalīt vairākās grupās. Pirmkārt, tie ir nolēmumi, kuros tiesa nepārprotami norādījusi, ka

*“ (...) vides tiesību jomā pieļaujama populārsūdzība, proti, personai nav jāpierāda savu subjektīvo interešu aizskārums, bet jāpierāda tikai vides tiesību neievērošana ”.*⁶⁰⁸

Otrkārt, ir nolēmumi, kuros tiesa tieši nemin populārsūdzību (*actio popularis*), tomēr no sprieduma motīvu daļas konteksta ir noprotams, ka vides jomā šādas plašas tiesības vērsties tiesā ikvienam tiek atzītas:

*“Neapšaubāmi, ka būvniecība Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjoslā skar vides jomu, jo tieši šī iemesla dēļ, lai aizsargātu vidi, ir izveidota aizsargjosla un tieši šī iemesla dēļ ir noteikti būtiski ierobežojumi šo īpašumu lietošanā. Tas nozīmē, ka jebkurš šo ierobežojumu iespējams pārkāpums var ietekmēt vidi un visu to, ko cenšas aizsargāt Aizsargjoslu likums, noteicot aizsargjoslu. Līdz ar to jebkurai personai pat vienpersoniski ir tiesības interesēties par lēmumu likumību, kas pieņemti attiecībā uz šo teritoriju.”*⁶⁰⁹

Treškārt, ir tādi nolēmumi, kuros tiesa konstatē, ka lietā ir strīds, vai pieteicējam ir subjektīvās tiesības iesniegt tiesā populārsūdzību jautājumos, kas skar vides aizsardzību, un, lai noskaidrotu, vai biedrībai ir subjektīvās publiskās tiesības vērsties tiesā (*locus standi*), tiesa izvērtē biedrības statūtus un darbību.⁶¹⁰ Piemēram, kādā no 2009.gadā izspriestajām lietām⁶¹¹ Mežaparka attīstības biedrība vērsās administratīvajā tiesā ar pieteikumu par pienākuma uzlikšanu Rīgas domei piespiedu kārtā izpildīt Vides valsts inspekcijas rīkojumu. Minētā inspekcija 2003.gadā Rīgas domei bija uzdevusi sakārtot Ķīšezera krastā esošo pašvaldības zemes īpašumu: izvest tur izvietotos būvgružus un atjaunot ezera

⁶⁰⁷ Rīgas Rīgas domes pilnvarotā pārstāvja 2006.gada 5.jūnija rakstveida paskaidrojumi administratīvajā lietā Nr.A42044404 ar pieteicēju Enesu Saburovu un trešo personu SIA “N&J” [nepublicēts].

⁶⁰⁸ Administratīvās rajona tiesas 2006.gada 8.februāra spriedums lietā Nr.A42363105 par atkritumu pārstrādes ražotnes būvniecības ieceri Kokneses pagastā [nepublicēts].

⁶⁰⁹ Administratīvās rajona tiesas 2006.gada 10.jūlija spriedums lietā Nr.A42147904 par būvatļauju dzīvojamās ēkas būvniecībai Baltijas jūras krasta kāpu aizsargjoslā Sakas pagastā, kurā pieteicēja bija “Sabiedrība par atklātību – Delna” [nepublicēts].

⁶¹⁰ Administratīvās apgabaltiesas 2008.gada 16.maija lēmums lietā Nr.A42689007 saistībā ar Jūrmalas aizsardzības biedrības pārsūdzēto būvatļauju un rakšanas darbu atļauju Rīgas jūras līča krasta kāpu aizsargjoslā [nepublicēts].

⁶¹¹ Administratīvās rajona tiesas 2009.gada 5.februāra spriedums lietā Nr.A42492906 [nepublicēts].

krasta līniju. Mežaparka attīstības biedrība uzskatīja, ka Rīgas dome rīkojumu izpildījusi tikai daļēji un nekvalitatīvi. Lemjot par biedrības *locus standi*, tiesa norāda:

“(..) sākotnēji ir vērtējams jautājums par pieteicēja subjektīvajām tiesībām vērsties tiesā ar prasījumu atbildētājam izpildīt VVI rīkojumu (..)”.⁶¹²

Tālāk tiesa vērtē, vai biedrībai ir materiālās subjektīvās publiskās tiesības, kas pamatotu *locus standi*, un secina, ka materiālās subjektīvās publiskās tiesības biedrībai izriet no Orhūsas konvencijas, tostarp no tās 9.panta trešās daļas:

“(..) sabiedrības piekļuve tiesai ir nepārprotami atrunāta Orhūsas konvencijā, kas Latvijā ir tieši piemērojama.”⁶¹³

Turklāt administratīvā tiesa citē Satversmes tiesas secinājumus par kritērijiem, kādus jāievēro, lai biedrībai (privāto tiesību juridiskajai personai) būtu tiesības vērsties Satversmes tiesā un, izvērtējot Mežaparka attīstības biedrības statūtus, secina:

“Mežaparka attīstības biedrības mērķis ir veicināt Mežaparka attīstību, kas saglabātu tā esošo kultūrvēsturisko un dabas mantojumu un nodrošinātu kvalitatīvu dzīves vidi pašreizējām un nākamajām Mežaparka iedzīvotāju paaudzēm. (..) Tātad no minētā izriet, ka pieteicēja mērķis ir vērst uz vides aizsardzību konkrētā teritorijā - Mežaparkā. Līdz ar to (..) šajā lietā ir atzīstamas pieteikuma iesniedzēja tiesības vērsties tiesā ar pieteikumu (..)”.⁶¹⁴

Visbeidzot tiesa norāda, ka :

“Katrās pašvaldības institūcijas pienākums (..) ir rūpēties par labvēlīgas vides nodrošināšanu savā administratīvajā teritorijā. Minētais izriet gan no Satversmes 115.panta – sabiedrības tiesībām uz labvēlīgu vidi, kā arī likuma “Par pašvaldībām” 15.panta 2.punkta, kurā noteikts, ka pašvaldības pienākums gādāt par savas administratīvās teritorijas labiekārtošanu un sanitāro tīrību(..).”⁶¹⁵

Nevar piekrist viedoklim, ka populārsūdzību vides aizsardzības nolūkā paredz ne tikai Vides aizsardzības likums, bet arī Orhūsas konvencija.⁶¹⁶ Orhūsas konvencijas 9.panta trešā daļa ir formulēta elastīgi⁶¹⁷ – tā neprasa no valsts *actio popularis* atzīšanu. Normā ietvertā norāde uz „kritērijiem, ja tādi būtu” konvencijas prasības ļauj saskaņot ar valsts nacionālo tiesību sistēmai tradicionālo pieeju *locus standi* noteikšanā. Taču valsts ar šo norādi nedrīkst attaisnot tik striktu kritēriju noteikšanu, kas,

⁶¹² Administratīvās rajona tiesas 2009.gada 5.februāra spriedums lietā Nr.A42492906 11.punkts [nepublicēts].

⁶¹³ Turpat, 11.2.punkts.

⁶¹⁴ Turpat, 11.4.punkts.

⁶¹⁵ Administratīvās rajona tiesas 2009.gada 5.februāra sprieduma lietā Nr.A42492906 16.punkts [nepublicēts].

⁶¹⁶ Augstākās tiesas Senāta 2011.gada 12.septembra rīcības sēdes lēmuma lietā SKA-603/2011 9.punkts [nepublicēts].

⁶¹⁷ Orhūsas konvencijas 9.panta trešā daļa: „Katra Puse nodrošina, ka sabiedrības pārstāvjiem, kuri atbilst attiecīgās valsts tiesību aktos noteiktajiem kritērijiem, ja tādi būtu, ir pieejamas administratīvās un tiesas procedūras, lai apstrīdētu lēmumus un fizisku personu vai valsts iestāžu darbību vai bezdarbību, kas pārkāpj attiecīgās valsts normatīvos aktus, kas attiecas uz vidi.” – sk. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26.aptilis, nr.64.

piemēram, liegtu gandrīz visām vides biedrībām piekļuvi tiesai, lai apstrīdētu vides normatīviem aktiem neatbilstošus iestāžu lēmumus.⁶¹⁸ Pēc šīs konvencijas normas piekļuve tiesai vides lietās ir prezumpcija nevis izņēmums, un valsts noteiktie kritēriji nedrīkst padarīt neefektīvu subjektīvo vides tiesību aizsardzību.⁶¹⁹

Redzams, ka sabiedrības tiesības vērsties administratīvajā tiesā Latvijā ir plašākas nekā to prasa Orhūsas konvencija. Turklāt šīs tiesības piešķir nacionālais likums. Taču tas nav pretrunā ar konvenciju, jo tā izvirza minimālās prasības sabiedrības tiesību aizsardzībai, taču neierobežo dalībvalstu rīcības brīvību paredzēt vēl plašākas sabiedrības tiesības, tostarp arī *actio popularis*.

Atsevišķos gadījumos administratīvās tiesas ir nepamatoti sašaurinājušas sabiedrības piekļuvi tiesai, pārbaudot, vai vides biedrībai ir *locus standi*. Prasība Satversmes 8.nodaļas normas interpretēt tā, kā to darījusi Satversmes tiesa savos spriedumos⁶²⁰, uz šo situāciju nav attiecināma. Personu tiesības vērsties Satversmes tiesā regulē nevis Satversme, bet gan Satversmes tiesas likums. Līdz ar to, lemjot, vai vides biedrībai ir *locus standi*, Satversmes tiesa interpretējusi Satversmes tiesas likumu. Bet tajā, atšķirībā no administratīvā procesa, *actio popularis* nav paredzēts. Līdz ar to Satversmes tiesas judikatūru jautājumā par kritērijiem, pēc kuriem nosakāmas vides biedrību tiesības vērsties Satversmes tiesā, uz administratīvo procesu nevar attiecināt.

B. “Vides normatīvie akti”

Līdzīgi kā *locus standi* kritēriji, arī „vides joma” ir jēdziens, kas prasa interpretāciju. Līdz ar to jautājums, vai iestādes administratīvais akts (faktiskā rīcība), kuru pieteicējs apstrīd, neatbilst tieši vides normatīvajam aktam, izšķirams, veicot izvērtējumu katrā konkrētajā gadījumā.

Visbiežāk, ņemot vērā vides problēmu raksturu, ar vides jomu tiek saistīti trīs vides aizsardzības sektori: dabas resursu saglabāšana un izmantošana, vides piesārņojuma kontrole un atkritumu apsaimniekošana, attīstības plānošana (ietverot telpisko un teritorijas plānošanu).⁶²¹ Atbilstība Satversmes 115.pantam Satversmes tiesas praksē līdz šim galvenokārt ir pārbaudīta „plānošanas” lietās.

⁶¹⁸ Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas 2006.gada 28.jūlija lēmuma lietā “Belgium ACCC/2005/11” 35.punkts. Pieejams: <http://www.unece.org/env/documents> [aplūkots 2008.gada 15.martā].

⁶¹⁹ Koester, V. The Compliance Committee of Aarhus Convention: An Overview of Procedures and Jurisprudence. *Environmental Policy and Law*, 2007, 37/2 – 3, p.91.

⁶²⁰ Satversmes tiesas likuma 32.panta otrā daļa noteic: “Satversmes tiesas spriedums ir obligāts visām valsts un pašvaldību institūcijām (arī tiesām) un amatpersonām, kā arī fiziskajām un juridiskajām personām.” LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1996. 14.jūnijs, nr.103; - sk. arī: Administratīvais process tiesā. Autoru kol. J.Briedes vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, 47.-50.lpp.

⁶²¹ Glazevski, J. Environmental Rights and the New South African Constitution. Grām.: *Human Rights approaches to Environmental protection*. Boyle A., Anderson M. (eds.). Oxford: Clarendon Press, 2003, p.181-182; 185-186.

Satversmes tiesa ir pamatoti norādījusi, ka “(..) mūsdienās teritorijas plānošana ir viens no valsts vides politikas mērķu sasniegšanas līdzekļiem un līdz ar to arī ar vidi saistīta joma, kurā Satversmes 115.pants sabiedrībai piešķir plašas tiesības”⁶²². Minētais dod pamatu secinājumam, ka „vides joma” nav iztulkojama šauri, aprobežojoties tikai ar vides piesārņojumu. Gluži otrādi - tā ir interpretējama plaši, papildus jau minētajam, ietverot dabas resursu izmantošanu un saglabāšanu, kā arī ar vides izmantošanu saistītu attīstības plānošanu.

Jāņem vērā, ka Vides aizsardzības likumā jēdziens „vides normatīvie akti” aptver plašu tiesiskā regulējuma “lauku”, jo tie ir normatīvie akti, kas: (1) attiecas uz vidi; (2) vai palīdz sasniegt valsts vides politikas mērķus - saglabāt, aizsargāt un uzlabot vides kvalitāti, ilgtspējīgi izmantot dabas resursus, nodrošināt kvalitatīvu dzīves vidi.⁶²³

Eiropas Komisijas sagatavotajā direktīvas *par piekļuvi tiesai saistībā ar vides jautājumiem* projektā⁶²⁴ pēc nozīmes līdzvērtīgs termins “environmental law” tika skaidrots kā Eiropas Kopienas tiesību akti un valsts normatīvie tiesību akti, kas ir pieņemti, lai ieviestu Eiropas Kopienas tiesību aktu prasības un kuru mērķis ir aizsargāt un uzlabot vidi, ieskaitot cilvēka veselību un dabas resursu aizsardzību un racionālu izmantošanu šādās jomās: ūdens aizsardzība, aizsardzība pret troksni, augsnes aizsardzība, atmosfēras piesārņojums, telpiskā (teritorijas) plānošana, dabas saglabāšana un bioloģiskā daudzveidība, atkritumu apsaimniekošana, ķīmiskās vielas, ieskaitot biocīdus un pesticīdus, biotehnoloģijas, citas emisijas un izmetes vidē, ietekmes uz vidi novērtējums, piekļuve vides informācijai un sabiedrības līdzdalība lēmumu pieņemšanas procesos. Turklāt direktīvas projekts paredzēja, ka dalībvalsts, ievērojot savas nacionālās tiesības, šajā sarakstā var ietvert vēl arī citas jomas.

Minētais liecina, ka jēdziena “vides normatīvie akti” satura noteikšanā nedrīkst vadīties vienīgi no izpratnes par tradicionālo valsts pārvaldes sektorālo regulējumu. Piemēram, biocīdu un pesticīdu lietošana ir saistīta galvenokārt ar lauksaimniecisko darbību, bet ķīmisko vielu un produktu izmantošana ir saistāma arī ar patērētāju tiesību aizsardzību.

⁶²² Satversmes tiesas 2007.gada 8.februāra sprieduma lietā Nr.2006-09-03 11.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 13.februāris, nr.25.

⁶²³ Vides aizsardzības likuma 1.panta 23.punkts. LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 15.novembris, nr.183.

⁶²⁴ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on access to justice in environmental matters (presented by the Commission). Pieejams: <http://www.europa.eu.int/eur-lex/pri/en/lip/latest/doc/2003/com2003> [aplūkots 2005.gada 2.februārī].

C. Būvniecība un vides tiesības

Būvniecībai uz vidi ir ievērojama ietekme. Neraugoties uz to, būvniecība pati par sevi netiek uzskatīta par jomu, kas ir saistīta ar vidi. Daļēji to var pamatot tādējādi, ka būvniecības priekšnoteikums ir teritorijas plānošana: būvniecību var veikt vienīgi tad, ja tā atbilst teritorijas plānojumam. Savukārt telpiskā (teritorijas) plānošana ir vides joma. Tā noris tādā lēmumu pieņemšanas līmenī, kurā ir jāizvērtē dažādu ar vides izmantošanu saistītu paredzēto darbību ietekme uz vidi - arī tas, vai būvniecība (rūpnieciskā, transporta, vai dzīvojamā apbūve) noteiktās teritorijās vispār ir pieļaujama. Teorētiski, ja ir pieņemts teritorijas plānojums, varētu prezumēt, ka iespējamās ietekmes izvērtējums ir izdarīts un nepieciešamie piesardzības pasākumi, lai novērstu vides stāvokļa pasliktināšanos, ir veikti. Objekta būvniecību, ja tā paredzēta vietā, kur teritorijas plānojums to atļauj, vairs nebūtu nekāda pamata saistīt ar vides jomu. Tomēr aplūkotajai shēmai ir izņēmumi, tādēļ būtu nepareizi uzskatīt, ka būvniecība nekad nenonāk vides tiesību ietekmes sfērā.

Diemžēl ne vienmēr var viegli noteikt, vai būvniecības sakarā izskatāmā ir „vides lieta”, kurā iespēja vērsties tiesā ar likumu ir ievērojami paplašināta. Tā, Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments *Saburovas lietā*⁶²⁵ atzina, ka lietas, kas izriet no būvniecības tiesiskajām attiecībām *prima facie* vērtē, izejot no īpašumtiesībām. Latvijas tiesībās jēdziens “vide” ir ļoti plašs, tas skar arī būvniecību. Ja likuma “Par vides aizsardzību” procesuālo regulējumu attiecinātu uz būvniecību kā tādu, tad jebkura persona varētu apstrīdēt jebkuru būvniecību, jo *locus standi* noteikumi vairs neveiktu “sieta” funkciju.⁶²⁶ Ņemot vērā iepriekš minēto, šādu tiesas vērtējumu var uzskatīt par pamatotu.

Kritērijs, kas uz būvniecību liek primāri raudzīties caur vides tiesību prizmu, ir būvniecības ieceres iespējamais *ietekmes uz vidi būtiskums*. Latvijas tiesībās kritērijs „būtiska ietekme” atrodams divos likumos – likumā „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” un Būvniecības likumā. Katrs no likumiem paredz ne vien atšķirīgu ietekmes būtiskuma noteikšanas kārtību, bet arī atšķirīgu būtiskuma traktējumu. Līdz ar to lietās, kas izriet no būvniecības tiesiskajām attiecībām, *locus standi* nosakāms saskaņā ar vides tiesībām divos gadījumos: pirmkārt, tad ja paredzētai būvniecībai iespējama būtiska ietekme uz vidi Eiropas Savienības tiesību izpratnē⁶²⁷; otrkārt, uz vides jomu attiecas arī būvniecība, kuras iespējamās ietekmes būtiskums nerasniedz tādu līmeni, lai būtu nepieciešams veikt ietekmes uz

⁶²⁵ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 22.jūnija spriedums lietā SKA-255. Pieejams: www.at.gov.lv/files/archive/department3/2006/ska-255-2006.pdf [aplūkots 2012.gada 1.martā].

⁶²⁶ Turpat, 14.2.punkts.

⁶²⁷ Eiropas Padomes 1985.gada 27.jūnija direktīva 85/337/EEK par dažu valsts un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu (ar grozījumiem) un likums “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” (ar grozījumiem), *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 30.oktobris, nr.332/325.

vidi novērtējumu, tomēr likumdevējs šādu gadījumu *expressis verbis* ir paredzējis.⁶²⁸ Latvijas nacionālajās tiesībās šāds izņēmums paredzēts Būvniecības likuma 12.panta pirmajā daļā.⁶²⁹

Minēto apstākļu dēļ nevar piekrist *Saburovas lietā* paustajai tiesas atziņai, ka uz būvniecību vides tiesības būtu attiecināmas vienīgi tad, ja varētu nepārprotami konstatēt, ka ietekme uz vidi *šaurākā nozīmē* ir būtiska, izvērtējot seku neatgriezeniskumu un apmēru.⁶³⁰ Norāde uz *ietekmes būtiskumu* šaurākā nozīmē kopā ar būtiskuma izpratnes skaidrojumu liecina, ka tiesa *būtisku ietekmi* saistījusi ar ietekmes uz vidi novērtējuma kritērijiem (kas galvenokārt attiecas uz ražošanas un infrastruktūras objektiem), tātad interpretējusi to pārāk šauri.

Piemēram, Nīderlandē *locus standi* priekšnoteikums ir pamatota interese.⁶³¹ Skatot lietas būvniecības jomā caur īpašumtiesību prizmu, pamatotu interesi tiesas interpretē visai plaši. Par personu, kurai ir pamatota interese, var tikt atzīta tāda persona, kura dzīvo vai strādā vietas, kurā paredzēta būvniecība, apkārtnē. Kas ir saprotams ar “apkārtni”, izriet no konkrētajiem lietas apstākļiem. Tomēr atrašanās “apkārtnē” ietver sevī ko vairāk, kā tikai atrašanos “kaimiņos”. Atrašanās “apkārtnē” nav nosakāma arī ar noteiktu attālumu (piemēram, metros). Drīzāk to noteic būves paredzamās lietošanas ietekmes raksturs - jo paredzamā ietekme būs jūtāmāka, jo plašāka būs “apkārtnē”, kurā dzīvojoajiem vai strādājošajiem var tikt atzīta pietiekamas intereses esamība.

Orhūsas konvencija sekmē *locus standi* priekšnoteikumu - tiesību aizskāruma vai pamatotas intereses plašāku iztulkošanu, taču tā tiešā veidā neskar dalībvalstīs pastāvošos *actio popularis* regulējumus, jo tie jau pēc definīcijas paredz plašu piekļuvi tiesai un nevar radīt šķēršļus, kuru novēršanai Orhūsas konvencija tika pieņemta.

Salīdzinājumam var minēt Igaunijas administratīvo tiesu praksi. Igaunijas administratīvais process vides jomā *actio popularis* neparedz. Taču, pamatojoties uz Orhūsas konvenciju, tiesas ir atzinušas, ka vides lietās *locus standi* ir gan personu apvienībām, gan nodibinājumiem, gan neformālām personu grupām. Igaunijas administratīvo tiesu praksē nav atrodams piemērs, kad tiesa būtu noraidījusi kādas organizācijas pieteikumu tāpēc, ka tā nebūtu uzskatāma par vides biedrību Orhūsas konvencijas

⁶²⁸ Orhūsas konvencijas par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem 6.panta pirmā daļa. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 26.aprīlis, nr.64.

⁶²⁹ Būvniecības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. 30.augusts, nr.131.

⁶³⁰ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 22.jūnija sprieduma lietā SKA-255 15.2.punkts. Pieejams: www.at.gov.lv/files/archive/departament3/2006/ska-255-2006.pdf [aplūkots 2012.gada 1.martā].

⁶³¹ Zwart, T. Standing to raise constitutional issues in the Netherlands. Pieejams: <http://www.ejcl.org/64/art64-20.doc> [aplūkots 2008.gada 28.februārī].

izpratnē. Nosakot *locus standi* biedrībām, tiek ņemts vērā tikai viens kritērijs – vai vides aizsardzība ir statūtos definēts darbības mērķis.⁶³²

Līdz ar to autore vēlas uzsvērt, ka atšķirībā no situācijas citās valstīs, tiesiskais pamats sabiedrības plašajām tiesībām vērsties administratīvajā tiesā ir ne tik daudz Orhūsas konvenija, cik Latvijas nacionālās vides tiesības.

4.3. Stratēģiskās prasības Latvijā

Līdz ar sabiedrības subjektīvo tiesību paplašināšanos daudzu valstu juridiskajā praksē parādījusies jauna tendence. Lai atvēstinātu pilsoniskās sabiedrības vēlmi veicināt vides likumu ievērošanu, atsevišķas personas savas tiesības vērsties tiesā privāto tiesību aizsardzībai sāk izmantot ļaunprātīgi. Tiesību socioloģijā šādas prasības tiesai tiek sauktas par stratēģiskajām prasībām [*angl. - Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPP)*]. Orhūsas konvencijas ieviešanas kontekstā stratēģiskās prasības tiek uzskatītas par vienu no šķēršļiem, kas var būtiski apgrūtināt sabiedrības piekļuvi tiesai.⁶³³ Ja valsts nespēj novērst stratēģisko prasību iesniegšanas praksi tiesās, tad var izrādīties, ka Orhūsas konvenija ir ieviesta tikai “uz papīra”.

A. Stratēģisko prasību jēdziens

Par stratēģiskām prasībām tiek dēvētas civilprasības, piemēram, par goda un cieņas aizskaršanu, par radušos zaudējumu atlīdzību, ko visbiežāk tiesā ceļ komersanti, nekustamo īpašumu īpašnieki, attīstītāji, būvfirmas, kā arī valsts vai pašvaldību amatpersonas pret atsevišķiem indivīdiem un biedrībām, kas darbojas sabiedrības interesēs.⁶³⁴

Stratēģiskajās prasībās indivīds vai biedrība formāli tiek vainota prasītāja subjektīvo civilo tiesību aizskaršanā, tomēr civilprasības celšana ir tiešā sakarā ar atbildētāja aktivitātēm: aktīvu līdzdalību publiskās diskusijās, peticiju un parakstu vākšanas kampaņās, dažādās protesta akcijās, ziņošanu par prettiesiskām darbībām vai norādīšanu uz tām publiskos izteikumos u.tml. Arī tad, ja

⁶³² Veinla, H., Relve, K. Influence of the Aarhus Convention on Access to Justice in Environmental Matters in Estonia. *European Environmental Law Review*, 2005, December, p.330.

⁶³³ Gleason, J. Strategic lawsuits against public participation. Grām.: *Handbook on Access to Justice under the Aarhus Convention*. Stec S. (ed.). Szentendre: The Regional Environmental Center, 2003, p.59-60.

⁶³⁴ Stratēģisko prasību piemēri aprakstīti ASV jau pagājušā gadsimta astoņdesmito-deviņdesmito gadu mijā. Penelope Kenana (*Penelope Canan*) un Džordžs Prings (*George Pring*) veica plašu pētījumu par šo fenomenu un nosauca to par stratēģiskajām prasībām. Minētais pētījums (“SLAPPs: Getting Sued for Speaking Out”) tiek uzskatīts par vadošo darbu šajā jomā. – sk.: Beder, S. SLAPPs – Strategic Lawsuits Against Public Participation: Coming tjo Controversy Near You. Pieejams: <http://www.uow.edu.au/arts/sts/sbeder/SLAPPS.html>. [aplūkots 2006.gada 8.februārī].

prasītājam šādā lietā uzvarēt ir maz izredžu, taču tas tomēr neattur prasītājus no stratēģisku prasību celšanas. Turklāt tiesu praksē šādu prasību skaits arvien pieaug.⁶³⁵ Tas liecina, ka šādos gadījumos civilprasības celšana būtībā ir tikai līdzeklis, lai iebiedētu un apklusinātu atšķirīgu viedokļu paudējus, proti, līdzeklis, lai atturētu sabiedrību no vēlmes īstenot savas subjektīvās publiskās tiesības, tostarp, tiesības paust savus uzskatus, vērsties ar iesniegumiem valsts vai pašvaldību iestādēs, vērsties tiesā, lai aizstāvētu savas tiesības un likumiskās intereses.⁶³⁶

Civiltiesiskās atbildības draudi un pat iespējamība zaudēt mājokli, lai varētu atlīdzināt zaudējumus, tiesas izdevumi, kā arī morālais kaitējums (emocionālais diskomforts) ir tie faktori, kas pilnīgi pretēji demokrātiskas valsts pārvaldes principiem var atturēt sabiedrību no līdzdalības valsts pārvaldē. Tāpēc stratēģiskās prasības ir vērstas uz publiskajās tiesībās paredzēto lēmumu pieņemšanas demokrātisko procesu kavēšanu.

Latvijā līdz šim plašāko sabiedrisko rezonansi ieguvušais stratēģiskās prasības piemērs ir *Saburovas lieta* Rīgas apgabaltiesā. E. Saburova vērsās ar pieteikumu administratīvajā tiesā par divu pašvaldības lēmumu, kas saistīti ar iekšpagalma apbūvi, atcelšanu. Administratīvā tiesa pašvaldības izsniegto būvatļauju atzina par prettiesisku, jo būvatļaujas izsniegšanas procesā nav notikusi sabiedriskā apspriešana. Kamēr šī lieta tika skatīta visās administratīvo tiesu instancēs, zemes īpašnieks (būvatļaujas adresāts) Rīgas apgabaltiesā pret E.Saburovu cēla civilprasību par zaudējumu piedziņu. Prasības pieteikumā norādīts, ka, realizējot būvprojektu, atbildētājas tiesības vai tiesiskās intereses nekādi nevarot tikt aizskartas. Tāpēc, iesniedzot pieteikumu administratīvajā tiesā, atbildētāja rīkojusies prettiesiski un pretēji labai ticībai jeb ar ļaunu nolūku, aizskarot uzņēmuma likumīgās tiesības būvēt uz tā īpašumā esošās zemes. Sakarā ar to, ka atbildētāja ar pieteikumu vērsusies Administratīvajā rajona tiesā, būvatļauja apturēta un prasītājam nodarīti ievērojami zaudējumi.

Lai arī civilprasības celšana bija tiešā sakarā tikai ar to, ka E.Saburova bija vērsusies administratīvajā tiesā, lai būvatļaujas izsniegšanas procesā aizsargātu savas subjektīvās tiesības uz līdzdalību, lieta Rīgas apgabaltiesā pēc zemes īpašnieka prasības pieteikuma par zaudējumu piedziņu vairā 300 tūkstošu latu apmērā tomēr tika ierosināta.

Arī pēc lietas ierosināšanas sekojušie notikumi norāda uz stratēģiskai prasībai raksturīgām niansēm. Pirmkārt, neilgi pēc lietas ierosināšanas, ievērojot prasītāja lūgumu, tiesnesis pieņēma lēmumu par atbildētājas mantas un naudas apķīlāšanu. Kad Latvijas Universitātes profesore (tolaik arī Satversmes

⁶³⁵ Gleason, J. Strategic lawsuits against public participation. Grām.: *Handbook on Access to Justice under the Aarhus Convention*. Stec S. (ed.). Szentendre: The Regional Environmental Center, 2003, p.59-60.

tiesas tiesnese) publiski izteica neizpratni par notiekošo saistībā ar atbildētājas mantas apķīlāšanu, un prasītājs tādējādi uzzināja, ka profesore ir atbildētājas kaimiņiene, prasības pieteikums tika papildināts, lūdzot tiesu zaudējumus piedzīt arī no profesores sakarā ar viņas neatļautu darbību - kaimiņienes "uzkūdišanu" vērsties administratīvajā tiesā.

Tiesa pieņēma ne tikai prasības pieteikuma papildinājumus, bet arī apmierināja prasītāja lūgumu par dokumentu (iesnieguma pašvaldībai, pieteikuma administratīvajai tiesai u.c.) autora noteikšanas ekspertīzi. Iespējams, lai sabiedrībā radītu priekšstatu, ka vēršanās tiesā šādos gadījumos ir klaja nelikumība, minētie dokumenti un profesores atsevišķas zinātniskās publikācijas pēc prasītāja lūguma tika nodotas krimināltiesiskai ekspertīzei (t.i., Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldes Ekspertīžu birojam), kaut gan autorības (lingvistisko) ekspertīzi veic arī Tieslietu ministrijas Valsts tiesu ekspertīžu birojā.

Neraugoties uz to, ka lietas iztiesāšanas gaitā prasītājs tiesas sēdē savu pieteikumu atsauc, stratēģiskajai prasībai raksturīgais mērķis "atvēsināt" sabiedrības vēlmi iesaistīties lēmumu pieņemšanas procesos, īpatnējā veidā sodot tos, kuri aktīvi īstenojuši savas tiesības, un atturēt no līdzīgas vēlmes īstenot savas tiesības citus - bija jau sasniegts. E.Saburova un profesore I.Čepāne turpat divu gadu garumā tika "ierauta" tiesāšanās procesā, kuru plašsaziņas līdzekļi atspoguļoja dažādi.

Turklāt šī civilprasība bija darbojusies arī kā iebiedēšanas līdzeklis. Drīz pēc tam, kad Rīgas apgabaltiesā pret E.Saburovu tika ierosināta civillieta, presē parādījās informācija, ka kādas vides aizsardzības biedrības prezidents pieņēmis lēmumu atsaukt Administratīvajā rajona tiesā iesniegto pieteikumu, kurā tika apstrīdēts iestādes lēmums atbalstīt ieceri tirdzniecības centra rekonstrukcijas ietvaros pārsegt kādu no Vecrīgas ieliņām.⁶³⁷ Līdz ar to fakts, ka pēc šāda prasības pieteikuma lieta pret Saburovu tiesā tika ierosināta, stratēģiskās prasības ierosinātājam lieliski noderēja kā brīdinājums nākotnē iespējamajiem oponentiem.

Aprakstītais ir "klasisks" un acīmredzams stratēģiskās prasības piemērs, jo, neatkarīgi no lietas iznākuma, prasītājs allaž atradīsies daudz izdevīgākā situācijā nekā atbildētājs. Nav grūti iedomāties, kādam riskam, ierosinot šādu lietu tiesā, atbildētājs tiek pakļauts. Un te nav runa tikai par finansiāla bankrota iespējamību. Atbildētājs, kurš neko prettiesisku nav izdarījis, ir spiests tērēt ne tikai naudu, lai samaksātu par advokāta pakalpojumiem, bet arī savu laiku un enerģiju, lai pierādītu pašsaprotamas lietas, kā arī ilgstoši atrasties emocionāla stresa stāvoklī. Jo tiesāšanās process ir ilgstošāks un jo

⁶³⁶ Potter, L. Overview. Pieejams: <http://www.firstamendmentcenter.org/petition/topic.aspx?topic=slapp> [aplūkots 2006.gada 8.februārī].

⁶³⁷ Āboliņa, I. Ulme vienpersoniski atsauc prasību par Rīdzenes ielu. *Diena*, 2004. 20.augusts.

lielākus izdevumus, arī morālos un emocionālos upurus tas no atbildētāja prasa, jo sekmīgāk prasītājs īsteno savu stratēģisko (t.i., sodīšanas un iebiedēšanas) mērķi. Redzams, ka šāda veida lietu nonākšana tiesā un atrašanās tur ilgstošā procesā ir uzskatāma par bīstamu tendenci, kas neveicina valsts pārvaldības demokratizēšanu.

Stratēģisko prasību esamība liecina: kaut gan likumdevējs ievērojami paplašinājis sabiedrības tiesības līdzdarboties lēmumu pieņemšanā, kā arī piešķīris prasījuma tiesības pret valsti (pašvaldību), ja tā pārkāpj vides normatīvos aktus, valstī nav strikta mehānisma, kas personu (sabiedrību) pasargātu no iespējamības krist par stratēģiskās prasības upuri un atbildētāja statusā tikt "ierautai" civilprāvā. Tādējādi šķietami likumīgā ceļā ir iespējams izrēķināties ar personu, kas uzdrīkstējusies celt iebildumus pret paredzēto būvniecību, īpaši pret veidu, kādā lēmums par būvniecību ir pieņemts.

B. Stratēģisko prasību novēršanas līdzekļi

Stratēģisko prasību nonākšana tiesā nedod tiesisku risinājumu tai pamatproblēmai, kuras dēļ strīds ir radies. Ar šo prasību pēc būtības publiska rakstura diskusija par iestādē pieņemamā lēmuma optimālāko risinājumu tiek pārnesta no atklāta lēmuma pieņemšanas procesa iestādē uz šādai diskusijai pilnīgi nepiemērotu vietu – tiesu, kurā izskata privāttiesisku strīdu, un kur iztiesā lietu, ievērojot sacīkstes principu. Tāpēc šādos gadījumos tiesu izmanto tikai kā ieroci apšaubāma mērķa sasniegšanai, un tiesas resursi tiek tērēti nepamatoti.

Lai šādu situāciju rašanos pēc iespējas novērstu, vairāku gadu garumā tieka diskutēts, kā būtu jārikojas tiesnesim, saņemot stratēģisko prasību. Latvijas tiesu praksē un procesuālo tiesību speciālistu vidū dominēja nostādne, ka prasības (pieteikuma) nepieņemšanas pamatu uzskaitījums procesuālajos likumos ir izsmeļošs, un jaunus pamatus interpretācijas vai tiesību tālākveidošanas ceļā attīstīt nav pieļaujams.⁶³⁸ Taču tālāk domas dalījās. Vieni uzskatīja: ja strīds ir pakļauts tiesai un ja ir ievēroti arī citi formālie priekšnosacījumi, tiesnesim nav pamata atteikties pieņemt pieteikumu, kaut arī tas būtu acīmredzami nepamatots vai pat absurds. Lai situāciju mainītu, esot jāgroza Civilprocesa likums un jāpapildina prasības nepieņemšanas pamatu uzskaitījums.⁶³⁹ Savukārt oponenti uzskatīja, ka arī pie esošā normatīvā regulējuma tiesnesim lieta pēc šāda prasības pieteikuma nebija jāierosina. Šā viedokļa piekritēji apgalvoja, ka tāda prasība par zaudējumu atlīdzināšanu, kura pamatota tikai ar to, ka zaudējumi nodarīti sakarā ar vēršanos tiesā par administratīvā akta tiesiskuma pārbaudi (t.i., īstenojot

⁶³⁸ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 11.maija lēmums lietā SKA-95. *Jurista Vārds*, 2004. 14.septembris, nr.35.

⁶³⁹ Bite-Perceva, I. Cik tālu var ierobežot personas tiesības uz pieeju tiesai. *Jurista Vārds*, 2005. 1.novembris, nr.41.

subjektīvās publiskās tiesības), ir absurda, un tai patiesībā nav juridiska pamata.⁶⁴⁰ Pirms lietas ierosināšanas vērtējot tikai iesniegtā prasības pieteikuma formu, nevis saturu, tiesības uz taisnīgu tiesu var tikt izmantotas ļaunprātīgi un atsevišķu lietu izskatīšanā var pārvērsties pat par zināmu farsu.⁶⁴¹ Tagad nākas atzīt, ka šās problēmas vispareizākais risinājums ir bijis “acu priekšā”, tikai tam netika pievērsta nepieciešamā uzmanība.

Būtībā neviens nav apšaubījis, ka tiesai ir jāizskata tikai tādi strīdi, kas tai ir pakļauti. Civilprocesa likuma 23.pants noteic, ka “visi civiltiesiskie strīdi ir pakļauti tiesai, ja likumā nav noteikts citādi” un ka “jautājumu par strīda pakļautību izšķir tiesa vai tiesnesis”. No minētās likuma normas secināms, ka likumdevējs tiesnesim devis pilnvaras pārbaudīt, vai attiecīgais strīds ir civiltiesisks un tādējādi pakļauts tiesai saskaņā ar civilprocesuālo kārtību. Minētais izriet no Latvijas tiesību piederības kontinentālās Eiropas tiesību saimei, kur starp privāttiesībām un publiskajām tiesībām pastāv strikts dalījums.

Latvijas tiesību sistēmā “klasiska” stratēģiskā prasība var kļūt par pamatu civillietas ierosināšanai tiesā vienīgi tad, ja tiesnesis neapzināti vai apzināti kļūdās, un izskatīšanai civiltiesā tiek pieņemts pēc būtības publiski tiesisks strīds. E.Saburovas piemērā Rīgas apgabaltiesai pēc iepazīšanās ar prasības pieteikumu, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 132.panta pirmās daļas 1.punktu, būtu bijis jāpieņem lēmums par atteikšanos ierosināt lietu, jo strīds nav pakļauts tiesai. Lēmumā bija jānorāda iestāde, kuras kompetencē ietilpst šā strīda izskatīšana.⁶⁴² Tā kā būvatļauja ir administratīvs akts, ko izsniedz pašvaldības iestāde, un pārsūdzēšanas gadījumā būvatļaujas apturēšanu noteic likums, ir skaidri redzams, ka zemes īpašniekam zaudējumi radušies publiski tiesisko attiecību ietvaros. Līdz ar to jautājums par zaudējumu atlīdzinājumu risināms, ievērojot administratīvi procesuālo kārtību. Tādējādi ir jāņem vērā, ka stratēģisko prasību apkarošanai piemērotu līdzekļu izvēli noteic attiecīgās tiesību sistēmas īpatnības. Piemēram, anglosakšu tiesībās, kur starp publiskajām un privātajām tiesībām nepastāv tik strikts dalījums kā pie mums, ir sastopami citi risinājumi. Pirmkārt, ASV precedentu tiesībās stratēģiskas prasības gadījumā pastāv prezumpcija par atbildētāja imunitāti⁶⁴³, kas izriet no ASV Konstitūcijas Pirmajā papildinājumā ietvertās iesniegumu (petīciju) klauzulas.⁶⁴⁴

⁶⁴⁰ Vai, vērsoties administratīvajā tiesā, var nodarīt kaitējumu. *Jurista Vārds*, 2004. 31.augusts, nr.33.

⁶⁴¹ Čepāne, I. Tiesības uz taisnīgu tiesu kā personas pamattiesības. *Jurista Vārds*, 2005. 27.septembris, nr.36.

⁶⁴² Civilprocesa likuma 23.panta otrā daļa. LR Likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 3.novembris, nr.326/330.

⁶⁴³ Potter, L. Overview. Pieejams: <http://www.firstamendmentcenter.org/petition/topic.aspx?topic=slapp> [aplūkots 2006.gada 8.februārī].

⁶⁴⁴ ASV Konstitūcijas Pirmais papildinājums aizsargā vārda, preses, pulcēšanās un iesniegumu (petīciju) brīvību; - sk.: The United States Constitution. Pieejams: [www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#amdt_1_\(1791\)](http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#amdt_1_(1791)) [aplūkots 2012.gada 3.augustā].

Turklāt pastāv tieši pret stratēģiskajām prasībām vērstas likumdevēja pieņemtas procesuālās tiesību normas. Piemēram, Kalifornijā (ASV) jau kopš 1993.gada Civilprocesa kodeksā (*Code of Civil Procedure*) ir iekļauta norma,⁶⁴⁵ kas liek tiesnesim jau prāvas (lietas) sākotnējā stadijā izlemt, vai pastāv iespējamība prasību apmierināt. Ja tiesnesis atzīst, ka šāda iespējamība nepastāv, tad prasība ir noraidāma un tiesāšanās izdevumi piedzenami par labu atbildētājam.⁶⁴⁶

Stratēģiskās prasības Latvijā nav saistāmas tik daudz ar likuma robu, cik ar tiesību normu piemērotāju neprasmi norobežot publiskās un privātās tiesības.

4. Tiesības uz vidi kā jauna veida cilvēka pamattiesības

4.1. Tiesību uz labvēlīgu vidi pazīmes

Ievērojot starptautiskajās tiesībās, tostarp starptautiskajās rekomendatīvajās tiesībās, vides tiesībās un speciālajā literatūrā paustās atziņas un darba iepriekšējo nodaļu secinājumus, iespējams izdalīt šādas pazīmes, kuras raksturo patstāvīgas tiesības uz vidi un pēc kurām šīs tiesības iespējams nošķirt no citām cilvēka pamattiesībām: (1) tiesību uz vidi aizsardzīgas objekts ir vide; (2) tiesības uz vidi ir kompleksas tiesības, kuru saturu veido savstarpējā mijiedarbībā esošie materiālie un procesuālie aspekti (un tiem korespondējošie valsts pienākumi); (3) tiesību uz vidi garantēšanai nepieciešamie valsts pienākumi primāri ir saistāmi ar vides kaitējuma prevenciju (vides degradācijas nepieļaušanu); (4) tiesības uz vidi ir individuālas tiesības, ar kurām aizsargā kolektīvas intereses; (5) tiesību uz vidi īstenošanai nepieciešami speciāli tiesiskie mehānismi (funkcionē reflektīvo tiesību struktūrā).

Cilvēka pamattiesību, kuru aizsardzības objekts ir vide, primārais mērķis ir uzlabot vides aizsardzības līmeni: novēršot tālāku vides degradāciju, uzlabojot esošo vides likumu ieviešanu un funkcionēšanu, veidojot stingrāku vides aizsardzības politiku un likumus; nodrošinot efektīvu sabiedrības līdzdalību ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā; veicinot, ka lēmumi par vides izmantošanu tiktu pieņemti, iepriekš veicot atbilstīgu ietekmes uz vidi izvērtējumu un ar to pamatojot attiecīgo attīstības ierosinājumu; novēršot netaisnību vides izmantošanā⁶⁴⁷; uzlabojot vides sniegumu

⁶⁴⁵ California Code of Civil Procedure § 425.17, 425.18. Pieejams: www.leginfo.ca.gov/cgi-bin/displaycode?section=ccp&group=0001-01000&file=425.10-425.18 [aplūkots 2012.gada 3.augustā].

⁶⁴⁶ Guaeding against the chill: a survival guide for SLAPP victims. Pieejams: <http://www.thefirstamendment.org/antislappresourcecenter.html> [aplūkots 2006.gada 8.februārī].

⁶⁴⁷ Termins "vides taisnīgums" (*angl. – environmental justice*) apzīmē taisnīgu vides izmantošanā gūto labumu un apgrūtinājumu sadali; - sk. Bosselmann, K. *The Principle of Sustainability. Transforming Law and Governance*. Farnham: Ashgate, 2008, p.79-80.

uzņēmumos un iestādēs.⁶⁴⁸ Cilvēktiesību aspekta „īenešanai” vides aizsardzībā jāklūst par būtisku vides aizsardzības līdzekli, jo tas rada iespēju novērst vides degradāciju un veicināt vides uzlabošanu arī tad, kad objektīvās vides tiesības sadrumstalotības dēļ to nenodrošina.⁶⁴⁹

4.2. Tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzības objekts

Tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzības objekts ir vide. Latvijas tiesībās ir plaša vides definīcija. Vides aizsardzības likumā „vide” skaidrota kā dabas, antropogēno un sociālo faktoru kopums. Dabas faktori jeb dabas vide, kas ietver zemi (augšni, zemes dzīles), ūdeņus, atmosfēras gaisu, floru un faunu, ņemot vērā to savstarpējās saiknes un iedarbību citam uz citu ir tikai viens „vides” satura elements, jo „vide” ietver ne vien dabas vides elementus un veidu, kādā tie savstarpēji mijiedarbojas, bet arī veidu, kādā dabas vide mijiedarbojas ar cilvēku veidoto vidi – kultūras mantojumu un ainavu, kā arī sociāli ekonomiskiem faktoriem. Vides definīcijā ietverto vidi veidojošo faktoru uzskaitījums parasti nav izsmeļošs. Vides definīcija ir atvērta, un to ir iespējams tulkot un piemērot dinamiski.⁶⁵⁰

Līdzīgi kā ar jēdzienu „veselīga vide” (*angl. – healthy environment*) tiek saprasta vide, kas vienlaikus ir veselīga cilvēkam un arī pati par sevi („veselīgs mežs”, „veselīgs ezers”, „veselīga ekosistēma”),⁶⁵¹ arī termins „labvēlīga vide” ir interpretējams tā, ka vide vienlaikus ir labvēlīga cilvēkam un citām bioloģisko daudzveidību un dzīvību uzturošajām vides sistēmām.

Ievērojot zinātnisko nenoteiktību, minimālo garantējamo vides kvalitātes aizsardzības līmeni⁶⁵² noteikt nav iespējams. Tāpēc „vides kvalitātes” prasības ievērošanai ir jānotiek kardināli atšķirīgā veidā – decentralizētos lēmumu pieņemšanas procesos, lemjot par vides izmantošanu, paredzēt preventīvus

⁶⁴⁸ Boyd, D.R. The Constitutional Right to a Healthy Environment. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 2012, July – August. Pieejams: www.environmentmagazine.org/Archives/Back/issues/2012/July-August2012/constitutional-rights-full.html [aplūkots 2012.gada 2.augustā].

⁶⁴⁹ Horn, L. The Implications of the Concept of Common Concern of a Human Kind on a Human Right to a Healthy Environment. *Wacquare Journal of International and Comparative Environmental Law*, 2004, Vol. 1, p.268. http://www.law.mq.edu.au/html/MqJICEL/vol1-2_4pdf [aplūkots 2008.gada 2.jūnijā]; Unated Nations Environment Programme (UNEP) “Draft fourth Programme for the Development and Periodic Review of Environmental Law (Montevideo Programme)” IV.A.// UNEP/Env.Law/MTV4/IG/2/2, 22 October 2008. Pieejams: http://www.unep.org/law/PDF/MontevideoIV/Meeting_Report_Montevideo1.V.pdf [aplūkots 2009.gada 11.augustā].

⁶⁵⁰ Larsson, M.L. *Legal Definitions of the Environment and of Environmental Damage*. *Scandinavian Studies in Law*. Stockholm: Stockholm Institute for Scandinavian Law, 1999, Vol.38, p.172-176.

⁶⁵¹ Sk. Collins L. Are We There Yet? The Right to Environment in International and European Law. *Sustainable Development Law & Policy*, 2007, Vol. 3, p.137.

⁶⁵² Sk. Langford M. The Justiciability of Social Rights: From Practice to Theory. Grām.: *Social Rights Jurisprudence. Emerging Trends in International and Comparative Law*. Langford M. (ed.). New York: Cambridge University Press, 2008, p.23.

pasākumus, kuru mērķis ir novērst (nepieļaut) vides degradāciju vai sekmēt tās uzlabošanu. Šāda preventīva vides aizsardzība tradicionālo pamattiesību aizsardzības ietvaros nav iespējama.⁶⁵³

Vides aizsardzības likums jēdzienu „kaitējums videi”, par ko kaitējuma izraisītājam iestājas juridiskā atbildība, definē visai šauri.⁶⁵⁴ Taču vidi var degradēt ne vien to piesārņojot, bet arī dažādos citos veidos.⁶⁵⁵ Tā kā labvēlīga vide ir tāda vide, kurā ekosistēmas un citas vides sistēmas ir aizsargātas, vispārīgais pienākums nedegradēt vidi (nepasliktināt vides stāvokli) būtībā paaugstina prasības tam vides aizsardzības līmenim, kurš likumā noteikts fragmentāri.

Lai varētu īstenot tiesības uz labvēlīgu vidi, primārais valsts pienākums ir nodrošināt preventīvu (proaktīvu) vides aizsardzību, tas ir, novērst vides degradāciju. Tas citstarp nozīmē, ka tiesības uz vidi persona varēs aizsargāt arī tad, kad reāls kaitējums videi nav nodarīts, taču vides stāvokļa pasliktināšanas dēļ pastāv šāda kaitējuma risks.⁶⁵⁶ Atbilstoši piesardzības principam, persona var vērsties tiesā arī tad, ja nav pierādījumu par nākotnē sagaidāmo kaitējumu videi, pietiek, ja pastāv šāda kaitējuma risks.⁶⁵⁷

4.3. Individuālas tiesības, kas kalpo vides kā kopīga labuma aizsardzībai

Tiesības uz labvēlīgu vidi ir individuālas tiesības, ar kurām aizsargā kopīgu labumu (*bien commun*). Šo īpatnību noteic specifiskais un tradicionālajām cilvēktiesībām neraksturīgais aizsardzības objekts. No tiesību subjektu viedokļa raugoties, tiesībām uz vidi visupirms ir individuāla dimensija, jo persona tās var īstenot un aizsargāt tāpat kā citas pamattiesības. Taču būtiskā atšķirība ir tā, ka labumu no šo tiesību aizsardzības gūst nevien tā persona, kura, piemēram, ir vērsusies tiesā, bet arī kopiena

⁶⁵³ Tiesību uz dzīvību aizsardzības gadījumā valstij ir pienākums veikt pasākumus, lai novērstu dzīvības apdarudējuma risku, kas ir esošs vai sagaidāms; tiesību uz privāto dzīvi aizsardzība nenodrošina visu dabisko vides sistēmu funkcionēšanai būtisko elementu aizsardzību, turklāt šīs tiesības pieļauj ekonomiskās labklājības vārdā atkāpties no vides aizsardzības prasību ievērošanas. Tāpēc no vides aizsardzības viedokļa šāds vides aizsardzības līmenis ir nepietiekams.

⁶⁵⁴ Saskaņā ar Vides aizsardzības likuma 1.pantu kaitējums videi ir kaitējums augsnei, zemes dziļēm, ūdeņiem un īpaši aizsargājamām sugām un biotopiem: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 15.novembris, nr.183.

⁶⁵⁵ Piemēram, vides degradācija var būt saistīta ar negatīvu ietekmi uz sugu bioloģisko daudzveidību vai tādu dabas mantojumu, ko neaptver jēdziens „īpaši aizsargājamās sugas un biotopi”. Administratīvā tiesa ir atzinusi, ka zemes īpašnieka veiktie darbi, kas saistīti ar hidroloģiskā režīma maiņu un pārmaiņām dabas ainavā ir radījuši kaitējumu dabas mantojumam; – sk. Administratīvās rajona tiesas 2007.gada 11.septembra sprieduma lietā nr.A4235306 14.punkts [nepublicēts].

⁶⁵⁶ Andersson, A., Kolk, T. The role Of Basic Rights in Environmental Protection. Basic Right to Environment *de lege ferenda* in the Estonian Constitution. Pieejams: www.juridicainternational.eu/the-role-of-basic-rights-in-environmental-protection-basic-right-to-environment-de-lege-ferenda-in-the-estonian-constitution#top [aplūkots 2010.gada 31.jūlijā].

⁶⁵⁷ Ibid.

(grupa) vai sabiedrība kopumā. Tādējādi tiesības uz vidi ir īpatnējas ar to, ka tās vienlaikus ietver tiesību individuālo un kolektīvo aspektu.⁶⁵⁸

Tiesību uz vidi kolektīvo aspektu noteic šo tiesību specifiskais aizsardzības objekts. Kolektīvais aspekts izprotams tā, ka šīs tiesības vienlaikus attiecas uz visiem un ikvienu attiecīgās kopienas (grupas) locekli, jo tiesību aizsardzības objekts ir viens un tas pats – vide kā kopīgs labums. Neraugoties uz to, ka prasīt tiesību uz vidi aizsardzību persona var individuāli, no šo tiesību aizsardzības labumu gūst nevien prasītājs, bet arī visi pārējie kopienas (grupas) locekļi. Tiesību uz vidi pārkāpums vienlaikus kaitē ikvienam un visiem grupas locekļiem.⁶⁵⁹ Individuālas tiesības, kurās apvienots individuālais un kolektīvais aspekts ir tiesību uz vidi kompleksā rakstura būtiska iezīme.

4.4. Valsts pienākumi tiesību uz vidi nodrošināšanā

Lai noskaidrotu tiesību uz labvēlīgu vidi saturu, nepieciešams identificēt šīm tiesībām korespondējošos valsts pienākumus. Izejot no tēzes, ka tiesības uz labvēlīgu vidi būtībā ir tiesības uz vides aizsardzību, tām atbilst vispārīgi un objektīvi valsts pienākumi aizsargāt un uzlabot vidi.

Pirmkārt, konstitucionālos valsts pienākumus aizsargāt un uzlabot vidi iespējams strukturēt tā, ka viena daļa no tiem korespondē subjektīvajām tiesībām, bet otra daļa īstenojama kā programmatiski valsts politikas mērķi.⁶⁶⁰ Pirmajā gadījumā tiesības uz labvēlīgu vidi iespējams traktēt kā tādas tiesības, kuru īstenošana saistāma nevis ar valsts resursu pārdali, bet galvenokārt ar tiesību respektēšanu un aizsardzību. Valsts pienākums ir atturēties no tādu darbību veikšanas (atļaušanas), kas vides stāvokli degradē (pasliktina). Tiesību uz labvēlīgu vidi īstenošanai jāveido atbilstoša institucionālā sistēma, jāparedz tās darbības principi un procedūras, kurās vides aizsardzības intereses var tikt līdzsvarotas ar sociālajām un ekonomiskajām interesēm tādā veidā, kas atstāj uz vidi pēc iespējas mazāku ietekmi; valstij ir pienākums aizsargāt tiesības uz vidi, novēršot to pārkāpumus.

Otrkārt, vispārīgo valsts pienākumu „aizsargāt un uzlabot” strukturē vides aizsardzības principi. Nikolass de Sedalīrs (*Nicolas de Sadeleer*) pamatoti norāda: lai tiesībām uz vidi piešķirtu noteiktu formu, valsts konstitucionālo pienākumu aizsargāt vidi nepieciešams strukturēt. Proti, valstij vides aizsardzības pasākumi jāveic, ievērojot vides aizsardzības principus. Šie principi ir fiksēti likumā

⁶⁵⁸ Trindade, A.A.C. The Contribution of International Human Rights Law to Environmental Protection, with Special Reference to Global Environmental Change. Grām: *Environmental Change and International Law: New Changes and Development*. Brown – Weiss E. (ed.). Tokyo: United Nations University Press, 1992, p.245-312.

⁶⁵⁹ Ibid.

⁶⁶⁰ Piemērs tam ir Dienvidāfrikas Republikas konstitucionālā vides norma (Konstitūcijas 24.pants), pēc kuras interpretācijas tā ietver gan cilvēka pamattiesības, gan konkretizētus valsts politikas mērķus vides aizsardzībā.

(juridiskā ranga ziņā tie ir zemāki par konstitucionālajiem noteikumiem), tomēr ar tiem iespējams papildīt tiesību uz vidi saturu. Šādā veidā tiesības uz vidi un vides aizsardzības principi viens otru savstarpēji pastiprina vairāk ar dialektiskām savstarpējām attiecībām, nekā darbojoties izolēti. Citiem vārdiem, konstitucionālai tiesību uz vidi atzīšanai nozīme ir vienīgi tad, kad šīs tiesības ir saturiski caurstrāvētas ar principiem, kuru funkcija ir vadīt valsts institūcijas, lai tās veiktu tādas darbības, kuras ir domātas daudz efektīvākai vides aizsardzībai.⁶⁶¹

Vienu no galvenajiem vides aizsardzības principiem - piesardzības principu⁶⁶², kuru pamatoti ietver tiesību uz vidi saturā⁶⁶³, - iespējams izmantot divējādi – kā interpretācijas līdzekli un kā tiesību uz vidi materiālo sastāvdaļu.⁶⁶⁴ No piesardzības principa izriet, ka lēmuma pieņemējam (valstij) ir pienākums nodrošināt, lai ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā līdztekus ekonomiskajiem un sociālajiem apsvērumiem tiktu noskaidroti un vērtēti arī vides apsvērumi (t.i., nepieciešamība aizsargāt un saglabāt ekoloģisko sistēmu elementus). Tādējādi personai ir tiesības prasīt no valsts, lai informācija par šādu lēmumu pieņemšanu būtu pieejama, kā arī apstrīdēt tādus lēmumus, kuru pieņemšanā nav noskaidrota to ietekme uz vidi un izdarīti vides, tostarp ekoloģiski apsvērumi.⁶⁶⁵ Saistībā ar šo piesardzības principa aspektu speciālajā literatūrā tiek lietots termins „ekoloģiskais taisnīgums” (*angl. – ecological justice*). Ekoloģisko taisnīgumu raksturo divas atziņas, kurām vajadzētu būt vadlīnijām lēmuma pieņemšanas procesā, izdarot ekoloģiskos apsvērumus. Pirmkārt, ne vien cilvēks, bet arī citas dzīvības formas ir vērtība *per se*; otrkārt, visas dzīvības formas ir savstarpēji saistītas un atkarīgas no fiziskajiem (abiotiskajiem) dabas vides elementiem.⁶⁶⁶

⁶⁶¹ de Sadeleer, N. *Environmental Principles. From Political Slogans to Legal Rules*. New York: Oxford University Press, 2005, p.278.

⁶⁶² Piesardzības princips noteic, ka ir pieļaujams ierobežot vai aizliegt darbību vai pasākumu, kurš var ietekmēt vidi vai cilvēka veselību, bet kura ietekme nav pietiekami izvērtēta vai zinātniski pierādīta, ja aizliegums ir samērīgs līdzeklis, lai nodrošinātu vides vai cilvēka veselības aizsardzību; - sk. Vides aizsardzības likuma 3.panta pirmās daļas 2.punktu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 15.novembris, nr.183.

⁶⁶³ Collins, L. Are We There Yet? The Right to Environment in International and European Law. *Sustainable Development Law & Policy*, 2007, Vol. 3, p. 150-151; Veinla, H. Right to the Environment in the Context of EC Approximation and Codification of Estonian Environmental Law. *Juridica International*, 1999, IV, p.112-113.

⁶⁶⁴ Piesardzības princips kā interpretācijas līdzeklis nosaka pieeju, kādā ir jāizskata un jāpieņem ar vidi saistīts lēmums. Šādā aspektā piesardzības princips noteic „standartu”, ar kuru lēmuma pieņēmēja rīcību lēmuma pieņemšanas procesā iespējams salīdzināt. Piemēram, ja tiek lemts par atļaujas izsniegšanu tādas darbības veikšanai, kuras rezultātā radušos emisiju ietekme uz vidi un cilvēku nav izpētīta, tomēr pastāv vides vai cilvēka veselības kaitējuma risks, lēmuma pieņemējam pirms galīgā lēmuma pieņemšanas ir jāprasa, lai atļaujas pieprasītājs pamato, ka paredzamās emisijas minētos apdraudējumus neradīs. Tātad pierādīšanas pienākums par plānoto darbību drošumu gulstas uz darbības ierosinātāju. Aplūkotajā piemērā piesardzības princips kā tiesību uz vidi materiālais elements noteic: cilvēkam ir tiesības paļauties uz to, ka viņš nenonāks saskarē ar neizpētītām un potenciāli bīstamām vielām.

⁶⁶⁵ Bosselmann K. *Ecological Justice and Law*. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*, Richardson B., Wood. S. (eds.). Oxford, Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.140.

⁶⁶⁶ *Ibid*, p.137-138.

Treškārt, lai veicinātu vides aizsardzību preventīvā formā, viens no plašu atbalstu guvušiem risinājumiem ir Orhūsas konvencijas garantētās procesuālās vides tiesības. Ņemot vērā procesuālo vides tiesību mērķi tieši sekmēt vides aizsardzību, tās zināmā mērā novērš cilvēktiesībām raksturīgo antropocentrismu. Ar procesuālajām vides tiesībām var padarīt efektīvāku ar vides izmantošanu saistīto lēmumu pieņemšanas procesu, jo tās paver iespēju vides aizsardzības apsvērumus aplūkot kontekstā ar citām sabiedrības interesēm. Integrētu lēmumu pieņemšana var palīdzēt līdzsvarot dažādas intereses, tostarp ņemt vērā nepieciešamību aizsargāt vidi.⁶⁶⁷

Procesuālās vides tiesības noteic, kā materiālās tiesības uz vidi var tikt īstenotas. Nav nozīmes, cik augsts ir materiālo tiesību uz vidi juridiskais rangs „uz papīra”, bez procesuālo vides tiesību ievērošanas tiesības uz vidi nevarēs efektīvi īstenot.⁶⁶⁸ Procesuālo vides tiesību un materiālo tiesību uz vidi ciešā saikne atzīta daudzos avotos.⁶⁶⁹ Procesuālās vides tiesības ir tiesību uz vidi procesuālais aspekts.⁶⁷⁰

Ceturtkārt, tiesību uz labvēlīgu vidi saturs saistāms arī ar solidaritātes principu vairākās tā izpausmēs: (1) ar nepieciešamību vides aizsardzības nolūkā sadarboties visos lēmumu pieņemšanas līmeņos (“domā globāli, rīkojies lokāli”), ieskaitot publiskā - privātā sektora sadarbību;⁶⁷¹ (2) ar taisnīguma principa ievērošanu vides izmantošanā (*angl. – environmental justice*).⁶⁷² Lai arī tiesības uz vidi primāri ir vērstas uz vides aizsardzību, tomēr tām var būt arī sociāli – ekonomisks aspekts. Proti, vides izmantošanas rezultātā gūto labumu un apgrūtinājumu sadale var būt netaisnīga. Valstij ir pienākums lēmumu pieņemšanā ievērot vides taisnīgumu. To noteic divi kritēriji: taisnīga izturēšanās (*angl. - fair treatment*), kā arī jēgpilna iesaistīšana (*angl. - meaningful involvement*). Nevienai sabiedrības grupai – nacionālu vai sociāli ekonomisku faktoru noteiktu – nav pieļaujams nesamērīgi apgrūtināt ar negatīvām sekām, kas rodas no rūpnieciskās, komunālās vai komerciālās darbības. Savukārt otrais kritērijs nozīmē, ka ikvienam plānotās darbības potenciāli skartam iedzīvotājam ir jābūt dotai iespējai piedalīties lēmuma pieņemšanā, kad tas skar vidi un/vai viņa veselību; sabiedrības

⁶⁶⁷ Birnie, P.W., Boyle, A.E. *International Law & Environment. 2nd edition*. Oxford: Oxford University Press, 2002, p.266.

⁶⁶⁸ Soveroski, M. Environment Rights versus Environmental Wrongs: Forum over Substance? *Review of European Community & International Environmental Law*, 16 (3), 2007, p.261.

⁶⁶⁹ *Ibid*, p.269-271.

⁶⁷⁰ Sueli, G. The Right to a Healthy Environment, Human Rights and Sustainable Development. *International Environmental Agreements. Politics, law and Economics*, 2002, 2, p.173-194.

⁶⁷¹ Vides problēmas, kas pēc rakstura ir kompleksas, sekmīgi iespējams risināt uz solidāriem pamatiem. Vides aizsardzībā iesaistās visi: valsts un pašvaldības (pamatojoties uz pienākumu aizsargāt vidi), ražotāji un attīstītāji (ievērojot principu “piesārņotājs maksā”), patērētāji (balstoties uz savu izpratni, izdarot videi draudzīgāku izvēli); - sk. Veinla, H. Right to the Environment in the Context of EC Approximation and Codification of Estonian Environmental Law. *Juridica International*, 1999, IV, p.111.

viedokļi var ietekmēt iestādes lēmumu; līdzdalības procesā visu iesaistīto dalībnieku izteiktās bažas vai intereses tiek apsvērtas; lēmuma pieņemējs noskaidro potenciāli skartās personas un sekmē to iesaistīšanos lēmuma pieņemšanas procesā.⁶⁷³

4.5. Tiesību uz labvēlīgu vidi aizskārums

Līdzšinējā Satversmes tiesas praksē jau nostiprinājusies atziņa, ka pamattiesību aizskārums var būt ne vien esošs (reāls), bet arī nākotnē sagaidāms, proti, “potenciāls”, “iespējams”. Aizskārums izpaužas kā Satversmē fiksēto pamattiesību aizsargāto vērtību samazinājums vai apdraudējums.⁶⁷⁴

Ievērojot specifisko aizsardzības objektu, tiesību uz labvēlīgu vidi aizskārums nevar definēt, par pamatu ņemot tradicionālo cilvēka pamattiesību aizskārums. Tā kā tiesības uz labvēlīgu vidi ir vērstas uz vides aizsardzību preventīvā formā, šo tiesību aizskārums primāri saistāms ar to, ka valsts nav pienācīgi īstenojusi pienākumus, lai novērstu vides degradācijas (pasliktināšanās) iespējamo cēloni.

Līdz ar to tiesības uz labvēlīgu vidi var aizskart: (1) ja ar vidi saistīta lēmuma pieņemšanā nav ievērots piesardzības princips vai citi likumā noteiktie vides aizsardzības principi (tostarp piesardzības pasākumi nav veikti vai ir veikti, taču tie ir bijuši nepiemēroti vai neatbilstoši, lai novērstu vides pasliktināšanos); (2) ja plānošanas procesā līdztekus ekonomiskajiem apsvērumiem netiek noskaidroti un vērtēti arī vides apsvērumi (tostarp ekoloģiskie apsvērumi, kas ietver nepieciešamību pēc iespējas aizsargāt un saglabāt ekoloģiskās sistēmas elementus); (3) ja valsts (iestāde) ir pazeminājusi iepriekš noteikto vides aizsardzības līmeni (tostarp vides normatīvo aktu neievērošana, ņemot vērā, ka tajos ietvertais regulējums ir preventīvs līdzeklis, lai novērstu vides stāvokļa pasliktināšanos ilgtermiņā); (4) ja valsts neievēro Orhūsas konvencijā paredzētos pienākumus, lai nodrošinātu apstākļus procesuālo vides tiesību īstenošanai (tostarp sabiedrības līdzdalības tiesību pārkāpumi: sabiedrības neiesaistīšana, kad sabiedrībai ir tiesības uz līdzdalību un sabiedrības iesaistīšana veidā, kas nenodrošina jēgpilnu

⁶⁷² Sk. Cullet, P. Definition of an Environmental Rights in Human Rights Context. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 1995, 13, p.25-40. Pieejams: www.ielrc.org/content/a9502.pdf [aplūkots 2010.gada 27.jūlijā].

⁶⁷³ Šāds jēdziena skaidrojums dots ASV Publiskās pārvaldes nacionālā akadēmijas ziņojumā („Addressing community concerns: How environmental justice relates to land planning and zoning”), kas 2003.gadā sagatavots ASV Vides aizsardzības aģentūrai. Pieejams: http://www.rachel.org/files/document/Addressing_Community_Concerns_How_Environment.pdf [aplūkots 2009.gada 27.martā].

⁶⁷⁴ Čepāne, I. Sabiedrības tiesību aizsardzības efektivitāte teritorijas plānošanas lietās. *Jurista Vārds*, nr.3, 2009.gada 20.janvāris; Satversmes tiesas tiesnešu Kaspara Baloža un Viktora Skudras atsevišķo domu lietā par Rīgas brīvostas teritorijas plānojumu 3.5.punkts. *Jurista Vārds*, nr. 28 (533), 2008.gada 29.jūlijs.

līdzdalību). Minētais uzskaitījums tikai ieskicē veidus, kādos tiesību uz labvēlīgu vidi aizskārums var izpausties. Šo uzskaitījumu nevar uzskatīt par izsmeļošu.

Tiesību uz labvēlīgu vidi aizskārums ir īpatnēji ar to, ka tie lielā mērā ir saistāmi ar valsts pienākuma izpildi vides risku novērtēšanā (vai un kā tas ir veikts).

4.6. Speciāli mehānismi tiesību uz labvēlīgu vidi garantēšanai

Lai tiesības uz vidi varētu īstenot, valstij ir jārada speciāli mehānismi, kas ietver institucionālo struktūru un reglamentētas procedūras, to darbības principus, nolūkā novērst attīstību, kas rada vides degradāciju. Šādu vides aizsardzības līdzekļu vidū nozīmīgākie ir: (1) plānu un projektu ietekmes uz vidi novērtējums; (2) teritorijas attīstības plānošana.

Ietekmes uz vidi novērtējums institucionāli un procesuāli nodrošina ar vidi saistītā lēmuma pieņemšanai nepieciešamo informāciju. Attiecīgas informācijas esamība un ieguves veids (ieskaitot sabiedrības līdzdalību ietekmes novērtējuma gaitā) ir obligāts priekšnoteikums tam, lai lēmumu pieņemšanas procesā būtu iespējams izdarīt vides apsvērumus un noteikt, kādi preventīvie vides pasākumi jāveic, nolūkā novērst vai iespējami samazināt plānu un projektu iespējamo ietekmi uz vidi. Noteiktā kārtībā veicamais ietekmes novērtējums domāts tam, lai radītu apstākļus piesardzības un citu vides aizsardzības principu ievērošanai, tostarp, lai pārliecinātos, ka plānotā darbība neradīs vides degradāciju. Savukārt efektīvai telpiskās plānošanas sistēmai ir jānodrošina, lai attīstības plānu izstrādē starp attīstības un vides saglabāšanas interesēm tiktu atrasts saprātīgs līdzsvars.

5. Tiesību uz labvēlīgu vidi līdzsvarošana ar citām pamattiesībām

Tiesību uz labvēlīgu vidi izpratnei fundamentāla nozīme ir trim Satversmes tiesas atziņām, ap kurām tālāk var kristalizēties šo pamattiesību saturs: (1) tiesību uz labvēlīgu vidi primārais aizsardzības objekts ir vide; (2) juridiskā spēka ziņā tiesībām uz labvēlīgu vidi ir tāds pats rangs kā citām cilvēka pamattiesībām;⁶⁷⁵ (3) tiesības uz labvēlīgu vidi nav absolūtas, tās *a priori* neparedz pastāvošās vides nemainīgumu un pašas par sevi neliedz īstenot ekonomiskās vai sociālās intereses. Tiesības uz labvēlīgu vidi var ierobežot, tās samērojot ar līdzsvarotu saimniecisko attīstību un ekonomisko labklājību. Tomēr Satversmes 115. pants liedz šīs intereses īstenot tikmēr, kamēr nav rūpīgi izvērtēta to īstenošanas ietekme uz vidi un to nepieciešamība nav sociāli pamatota.⁶⁷⁶

⁶⁷⁵ Satversmes tiesas 2009.gada 6.jūlija sprieduma lietā Nr.2008-38-03 9.1.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 8.jūlijs, nr.106.

⁶⁷⁶ Turpat, 9.2.punkts; Satversmes tiesas 2008.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2007-11-03 13., 13.2.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.12, 2008. 23.janvāris.

5.1. Neatrisinātie jautājumi

A. Juridiskās prakses nekonsekvence

Vērtējot, kā minētās atziņas ir tālāk attīstītas, var secināt, ka Satversmes tiesas prakse ne vienmēr bijusi konsekventa. Daļa no Satversmes tiesas prakses ir vērtējama kritiski. Satversmes tiesas prakses nekonsekvence galvenokārt konstatējama gadījumos, kad sabiedrības procesuālo vides tiesību un vides aizsardzības principu pārkāpumus tiesa ir vērtējusi kā nebūtiskus lēmuma pieņemšanas procedūras pārkāpumus. Tādējādi atsevišķos spriedumos tiesa būtībā ir konceptuāli noraidījusi pašu ideju par tiesībām uz labvēlīgu vidi, kas sekmē preventīvu vides aizsardzību, un kuru uzdevums ir vides kontekstā līdzsvarot sociālās un saimnieciskās intereses.

Viens no šādas nekonsekvences piemēriem ir Satversmes tiesas spriedums *Rucavas vēja elektrostaciju lietā*.⁶⁷⁷

Vietējo iedzīvotāju grupa (galvenokārt kaimiņi) Satversmes tiesā apstrīdēja vietējās pašvaldības teritorijas plānojumu, kurā pašvaldība bija iekļāvusi vēja enerģijas ieguves zonu, konstitucionālo sūdzību citastarp pamatojot ar to, ka šādai plānotajai teritorijas izmantošanas iecerei nav veikts stratēģiskais novērtējums. Vides pārraudzības valsts birojs (kompetentā iestāde) atzina, ka vēja enerģijas ieguves zonas paredzēšana teritorijas plānojumā kvalificējama kā būtiska ietekme, tāpēc šādam plānojumam būtu veicams stratēģiskais novērtējums. Taču pašvaldība nebija ievērojusi likuma prasību un šajā jautājumā nebija konsultējusies ar biroju. Rezultātā, pretēji likumā paredzētajam, pašvaldība bija pieņēmusi teritorijas plānojumu, neveicot tam stratēģisko novērtējumu.

Pretēji judikatūrai par stratēģisko novērtējumu kā piesardzības principa realizēšanas līdzekli, šajā lietā tiesa secina, ka pienākumam veikt stratēģisko novērtējumu esot materiālais un procesuālais aspekts.

*„[N]o materiāli tiesiskā viedokļa raugoties, pašvaldība bija tiesīga pieņemt apstrīdētā teritorijas plānojuma galīgo redakciju, neveicot tai stratēģisko novērtējumu. Taču, no procesuālā viedokļa raugoties, pašvaldībai par sava lēmuma pareizību vajadzēja pārlicināties, pieprasot attiecīgu Biroja viedokli, bet to pašvaldība neizdarīja.”*⁶⁷⁸

Tiesa būtībā attaisno pašvaldību likumā „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” noteiktā pienākuma neizpildē un atzīst:

”[n]evar secināt, ka gadījumā, ja Dunikas pagasta padome būtu rīkojusies atbilstošā procesuālā kārtībā, būtu pieņemts citāds lēmums nekā tas, kas paredzēts apstrīdētajos aktos. [..] Līdz ar to minēto

⁶⁷⁷ Satversmes tiesas 2011.gada 24.februāra spriedums lietā Nr.2010-48-03. *Latvijas Vēstnesis*, 2011, 1.marts, nr.33.

*procesuālo pārkāpumu vairs nevar uzskatīt par tik būtisku šā sprieduma pieņemšanas laikā, lai Apstrīdēto teritorijas plānojumu atzītu par neatbilstošu Satversmes 105. vai 115. pantam*⁶⁷⁹

Redzams, ka šajā gadījumā tiesas ieskatā stratēģiskais novērtējums ir tikai formāla procedūra, un nav būtiski, ka, neveicot *stratēģisko novērtējumu*, netiek veikta plānošanas dokumenta ietekmes uz vidi novērtēšana, ka sabiedrībai ir liegtas tiesības uz līdzdalību agrā lēmuma pieņemšanas stadijā, kad jautājums par vēja parka izvietojumu pašvaldības teritorijā tiek izlemts konceptuāli. Ar šādu tiesību normu interpretāciju stratēģiskais novērtējums būtībā nav vajadzīgs, ja vēlāk izrādās, ka konkrētajiem projektiem nav paredzama būtiska ietekme uz vidi. Tāpēc *Rucavas vēja elektrostaciju lietā* ietvertā interpretācija nonāk pretrunā ar prevencijas loģiku un piesardzības principu, arī ar likuma burtu.⁶⁸⁰

Veicot izvērtējumu, tiesa nav ņēmusi vērā, ka stratēģiskais novērtējums citastarp ir procedūra, kuras ietvaros ne tikai tiek iegūta un analizēta informācija par vēja parku zonas ietekmi uz vidi un cilvēkiem, bet arī agrā lēmuma pieņemšanas stadijā, kad no šā risinājuma ir iespējams atteikties vai to modificēt, notiek dialogs ar sabiedrību, lai tādējādi pašvaldība attīstības plānošanā noskaidrotu sociāli akceptējamo vides risku. Ja pašvaldība teritorijas plānojumu pieņēmusi, apejot likumā noteikto procedūru, ir pārkāpts ne tikai piesardzības princips, bet sabiedrībai tiek liegtas arī tiesības uz līdzdalību. Tāpēc šādu plānošanas procedūras pārkāpumu nevar uzskatīt par nebūtisku, jo ir aizskartas iesniedzēju tiesības uz labvēlīgu vidi.

Maskavas ielas detālplānojuma lietā detālplānojuma sabiedriskajā apspriešanā apkārtnes iedzīvotāji izteica pārliecību, ka plānotās apbūves dēļ daļējai aizbēršanai paredzētais dīķis ir kultūrvēsturisks piemineklis un ka tas ir dabiskas izcelsmes ūdens objekts, kam nosakāma aizsargjosla. Līdz ar to ierosinātais apbūves risinājums, kur minētais nav ņemts vērā, esot nepieņemams.⁶⁸¹ Tā kā pašvaldības sniegtā informācija par dīķa izcelsmi bija neskaidra, bet jautājumu par tā kultūrvēsturisko nozīmi pašvaldība papildus netika pētījusi, Satversmes tiesa pati ķērās pie informācijas, kurai bija jābūt detālplānojuma izstrādes pamatā, vākšanas un analīzes. Rezultātā tika secināts:

„[...] Dome nav izskaidrojusi ieinteresētajai sabiedrībai vēsturiski ģeogrāfiskos apstākļus un nav pielikusi pietiekamas pūles, lai panāktu ar to izlīgumu, kur patiesībā varētu būt atradies senais objekts „Elles dīķis” un Kuzņecova fabrikas dārzniecības.” Tomēr „šāda skaidrojuma trūkums pats par sevi nevar likt apšaubīt apstrīdētā akta likumību, lai gan Domei šajā aspektā ir jāuzņemas atbildība savu

⁶⁷⁸ Turpat,

⁶⁷⁹ Turpat.

⁶⁸⁰ Likuma “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” 4.panta trešās daļas 1.punkts: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, nr.332/225, 1998. 30.oktobris.

⁶⁸¹ Satversmes tiesas 2008.gada 23.septembra spriedums lietā Nr.2008-03-03. *Latvijas Vēstnesis*, nr.151, 2008. 30.septembris.

vēlētāju priekšā. Turklāt pat tādā gadījumā, ja būtu izprasīta un Detālpilānojumam pievienota visa vēsturiskā informācija, kas šobrīd ir Satversmes tiesas lietā, Dome tik un tā nevarētu pārlicinoši pierādīt Ūdensobjekta mākslīgo izcelsmi.”⁶⁸²

Līdzīgi tiesa rīkojusies arī jau minētajā *Rucavas vēja elektrostaciju lietā*.

Apstrīdot pašvaldības lēmumu par vēja parku izvietojuma zonu, pagasta iedzīvotāji pauda bažas, ka pašvaldība attiecīgo lēmumu pieņēmusi, tās rīcībā neesot informācijai par vēja elektrostaciju ietekmi uz vidi un cilvēku veselību. Lietā Satversmes tiesa pārbaudīja nevis to, vai pašvaldība rīkojusies saskaņā ar ietekmes uz vidi novērtējuma principiem, tas ir, ieguvusi attiecīgu informāciju un komunicējusi ar sabiedrību veidā, kas kļūdētu šajā sakarā paustās sabiedrības bažas, bet gan pati ieguva informāciju un, secinot, ka pasaulē šādi pētījumi jau ir veikti, atzina, ka visticamāk arī pašvaldībai „bija pieejama informācija par VES ietekmi uz cilvēka veselību un vidi un iespēja ņemt to vērā, plānojot VES izvietojumu tā, lai neradītu draudus cilvēku veselībai un videi.”⁶⁸³

Abos piemēros Satversmes tiesa ir atkāpusies no iedibinātās izpratnes, ka piesardzības un jēgpilnas līdzdalības principu ievērošanai lēmuma pieņemējam ir pienākums veikt konkrētas darbības, tas ir, radīt apstākļus, kuros minētie principi var īstenoties (informācijas par ietekmi ieguve, tās komunicēšana sabiedrībai, iespējami labākā vēja parka zonas izvietojuma atrašana). Aplūkojamās lietās Satversmes tiesa būtībā konstatē, ka pašvaldība attiecīgos pienākumus nav izpildījusi, tomēr šim apstāklim nekādu juridisku nozīmi nepiešķir.

B. „Saprātīga līdzsvara” noteikšanas problēma

Satversmes 115.panta piemērošanā cits būtisks jautājums ir par saprātīgu līdzsvaru starp vides aizsardzības un citām interesēm. Satversmes tiesa ir pamatoti atzinusi, ka tiesības uz labvēlīgu vidi nav „supertiesības”, kas izjauktu pārējo Satversmes garantēto pamattiesību sistēmu. Tomēr nedrīkst arī aizmirst, ka šo tiesību juridiskais rangs ir līdzvērtīgs citām cilvēka pamattiesībām. Tiesībām uz labvēlīgu vidi tāpat kā citām pamattiesībām piemīt vispārējiem tiesību principiem raksturīgā „svara dimensija”. Atzīstot, ka vides aizsardzības intereses ir tikpat nozīmīgas kā, piemēram, īpašumtiesību un privātās autonomijas aizsardzības intereses, konkrētā lietā var rasties nepieciešamība starp šiem principiem noteikt saprātīgu līdzsvaru, tos saskaņojot un attiecīgo interešu „svaru” nosakot tieši

⁶⁸² Satversmes tiesas 2008.gada 23.septembra sprieduma lietā Nr.2008-03-03 14.3.-14.12.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.151, 2008. 30.septembris.

⁶⁸³ Satversmes tiesas 2011.gada 24.februāra sprieduma lietā Nr.2010-48-03 6.4.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.33, 2011. 1.marts.

attiecīgajā situācijā, ņemot vērā konkrētos sociālos, ekonomiskos, politiskos un citus apstākļus noteiktā laika brīdī.⁶⁸⁴

Kādā veidā tiesības uz labvēlīgu vidi ietekmē citu pamattiesību robežas, tas bija būtisks jautājums *Lažas pagasta teritorijas plānojuma lietā*.⁶⁸⁵

*Līdz 2009.gada administratīvi teritoriālajai reformai Latvijā mazākā vietējā pašvaldība – Lažas pagasts ar teritorijas plānojumu noteica vairākus ierobežojumus cūku audzēšanas kompleksu paplašināšanai. Tika ierobežots maksimāli vienlaikus atļautais mājdzīvnieku skaits uz 1 ha, kā arī aizliegta esošo lopkopības fermu paplašināšana un/vai būvniecība. Pašvaldība šādus īpašuma izmantošanas ierobežojumus pamatoja ar vairākiem praktiskiem apsvērumiem – ar to, ka jau esošie cūku audzēšanas kompleksi ģeogrāfiski izvietoti tā, ka ar valdošajiem vējiem cūku šķidrmēslu smaka izplatās lielā pagasta teritorijas daļā. Tika lēsts, ka pagasta teritorijā, palielinoties šķidrmēslu koncentrācijai, pieaugs arī slodze uz gruntsūdeņiem. Pašvaldība savu lēmumu pamatoja ar pagasta iedzīvotāju tiesībām dzīvot labvēlīgā vidē un to, ka sabiedriskajā apspriedē 248 no 450 pagasta balsstiesīgajiem iedzīvotājiem bijuši pret jaunu cūku audzēšanas kompleksu izveidi.*⁶⁸⁶

Šajā lietā Satversmes tiesa vērtēja, vai pašvaldība ir atradusi saprātīgu līdzsvaru starp cūku audzēšanas kompleksa īpašnieces SIA “Nygaard International” saimnieciskajām interesēm (jeb tiesībām izmantot savu īpašumu tā, lai gūtu pēc iespējas lielāku ekonomisko labumu) un vides aizsardzības uz uzlabošanas interesēm, nodrošinot pagasta iedzīvotājiem tiesības uz labvēlīgu vidi.

Izmantojot tradicionālo pamattiesību ierobežojuma pārbaudes testu, Satversmes tiesa atzina: lai arī teritorijas plānojuma izstrādes un pieņemšanas procesā “nav iespējams konstatēt tādus pārkāpumus, kas ļautu secināt, ka apstrīdētās normas nav sagatavotas un pieņemtas pienācīgā kārtībā”,⁶⁸⁷ tomēr, ierobežojot cūku audzētāju tiesības uz īpašumu, nav izraudzīts saudzējošākais līdzeklis,⁶⁸⁸ tāpēc pašvaldībai nav izdevies nodibināt “saprātīgu līdzsvaru” starp privātajām cūku audzētāja interesēm, no vienas puses, un kolektīvajām pagasta iedzīvotāju interesēm, no otras puses, un tā ir pārkāpusi Satversmes 105.pantu.

Pirmkārt, šādu tiesību uz īpašumu ierobežojuma izvērtējumu var uzskatīt par korektu vienīgi tad, ja vides aizsardzību traktē kā likumā paredzētu leģitīmu pamattiesību ierobežošanas mērķi, nevis kā līdzīga „svara” konstitucionālu vērtību. Tā kā tiesību uz labvēlīgu vidi būtība ir novērst vides

⁶⁸⁴ Iljanova, D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 88.-91.lpp.

⁶⁸⁵ Satversmes tiesas 2008.gada 12.novembra spriedums lietā Nr.2008-05-03. *Latvijas Vēstnesis*, nr.178, 2008. 14.novembris.

⁶⁸⁶ Satversmes tiesas 2008.gada 12.novembra sprieduma lietā Nr.2008-05-03 3.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.178, 2008. 14.novembris.

⁶⁸⁷ Turpat, 9.6.punkts.

⁶⁸⁸ Turpat, 15.-16.punkts.

degradāciju (pasliktināšanos), tad ciktāl īpašuma lietošana ietekmē vides stāvokli (kopīgo labumu) īpašniekam nevar būt neierobežotas tiesības lietot savu īpašumu tā, lai gūtu pēc iespējas lielāku ekonomisko labumu. Lai saprātīgi respektētu vides aizsardzības intereses, īpašniekam ir tiesības lietot savu īpašumu vienīgi tā, lai nedegradētu (nepasliktinātu) vides stāvokli. Šī atziņa ir būtiska, lai lietā nodibinātu saprātīgu līdzsvaru.

Otrkārt, analizējamajā lietā Satversmes tiesa izdarīja kļūdainu secinājumu, ka ir jāizvērtē, vai pašvaldība ir veikusi darbības, lai noskaidrotu, kādu ietekmi uz vidi atstātu jaunu lopkopības fermu būvniecība un jau esošo fermu paplašināšana. Šādā veidā piesardzības principu, kas ir tiesību uz labvēlīgu vidi satura elements, tiesa būtībā "ielasīja" tiesību uz īpašumu saturā.⁶⁸⁹ Pašvaldība jaunu cūku kompleksu būvniecību aizliedza, nevis paredzēja. Līdz ar to, norādot, ka pašvaldība "nav veikusi nekādas darbības, lai izpētītu, kā cūku audzēšanas kompleksu paplašināšana ietekmēs gaisa un ūdens kvalitāti un vai šāda paplašināšana vispār aizskars pagasta iedzīvotāju tiesības dzīvot labvēlīgā vidē" un ka tā "savu viedokli nav argumentējusi ar konkrētiem zinātniski pamatoiem aprēķiniem vai pētījumiem", Satversmes tiesa no piesardzības principa izrietošo pierādīšanas pienākumu ir "pārnēsusi" no „vides degradētāja” uz „vides aizsargātāju”.

Treškārt, mūsdienu teritorijas attīstības plānošanas politikas prasība ir decentralizēt ar vides izmantošanu saistītu lēmumu pieņemšanu.⁶⁹⁰ Tā kā daudzu vides problēmu izcelsme parasti ir lokāla, arī to novēršanas risinājumu meklējumiem visupirms ir jābūt lokāliem.⁶⁹¹ Teritorijas plānošanā vietējā pašvaldība kā iedzīvotājiem vistuvāk stāvošā vara ir vislabāk piemērota, lai noteiktu saprātīgu līdzsvaru starp dažādām tiesiski aizsargātajām vērtībām. Līdz ar to Satversmes tiesa savā judikatūrā pamatoti ir pievērsusies galvenokārt ar vidi saistīto lēmumu (teritorijas plānojumu) pieņemšanas procesa izvērtējumam, kā arī atzinusi, ka tā nevar stāties plānošanas institūcijas vietā, lai izvēlētos labāko no iespējamiem attīstības risinājumiem.

Dabiskajai videi piemīt ne tikai materiāla vērtība, bet arī estētiska un garīga vērtība, kas noteic cilvēka dzīves kvalitāti un personas labklājības nemateriālo aspektu. Tāpēc degradēta dabiskā vide

⁶⁸⁹ Satversmes tiesas 2008.gada 12.novembra sprieduma lietā Nr.2008-05-03 3.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.178, 2008. 14.novembris.

⁶⁹⁰ Eiropas telpiskās / reģionālās attīstības plānošanas ministru konferences (CEMAT) 14.sesijas Lisabonas Rezolūcija Nr.1 "Par policentrisku attīstību – konkurētspējas un kohēzijas veicināšanai"; Rezolūciju Nr.2 "Par teritoriālo pārvaldi". http://www.ttc.lv/export/sites/default/docs/STA/tulkojumi_no_anglju_val/Rezolucijas/14_CEMAT_2006_13_Final_-_resolution_1_and_2.doc [aplūkots 2009.gada 27.maijā].

⁶⁹¹ ANO 1992.gada Riodežaneiro konferencē "Par vidi un attīstību" tika pieņemta arī darba kārtība 21.gadsimtam - "Agenda 21". <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentID=52> [aplūkots 2008.gada 10.augustā]. Pamatojoties uz to izstrādāta un pieņemta Eiropas Ilgtspējīgas attīstības pilsētu harta (Olborgas harta) un "Local Agenda 21", kuras devīze ir: "Domā globāli, rīkojies lokāli".

negatīvi ietekmē ikvienas personas (sabiedrības) labklājību.”⁶⁹² Lēmumos par vides izmantošanu bieži nākas izšķirties, kuram no „labklājības” aspektiem dot priekšroku – materiālajam vai nemateriālajam, piemēram, paplašināt ražošanu, apbūvi vai saglabāt dabisko biotopu.⁶⁹³ Tiesību uz labvēlīgu vidi ietveršana valsts garantēto pamattiesību sistēmā lēmumu saglabāt dabisko biotopu paradara par vienlīdz leģitīmu izvēli.

Ceturtkārt, izšķiršanās, kurai no konstitucionāli aizsargātām vērtībām dodama priekšroka, ir lēmuma pieņēmēja (šajā gadījumā pašvaldības) ziņā. Pašlaik vēl nav izstrādāti vienoti kritēriji, pēc kuriem noteikt, kā šādas izvēles izdarīt.⁶⁹⁴ Līdz ar to par garantu iespējami labāka lēmuma pieņemšanai kalpo lēmuma pieņemšanas process, tostarp sadarbība ar citām iestādēm un konsultācijas ar sabiedrību. Uz ilgtspējību vērsta lēmuma pieņemšanas procesa svarīgākais uzdevums ir nosakaidrot sabiedrības vērtības.⁶⁹⁵ Atbilstoši veikta sabiedrības iesaistīšana un sabiedrības vērtību noskaidrošana ļauj pašvaldībai noteikt, kāds ir sabiedriski akceptējama vides riska līmenis, tādējādi pamatojot un leģitimējot attiecīgajā teritorijā noteiktos nekustamā īpašuma izmantošanas aprobežojumus, kas noteikti, lai novērstu vides degradāciju. Demokrātiskā lēmuma pieņemšanas procesā vietējie iedzīvotāji var iesaistīties kā pilsoņi, kuri rūpējas, lai lēmumi par viņu dzīves vides izmantošanu nākotnē tiktu pieņemti atbildīgi un ievērojot vides taisnīgumu, taisnīgi sadalot sociālos ieguvumus uz zaudējumus, kas rodas no vides izmantošanas.⁶⁹⁶

Šajā lietā Satversmes tiesa secināja, ka plānojuma izstrādes procedūru pašvaldība ir ievērojusi. No lietas materiāliem redzams, ka pašvaldība pienācīgā veidā bija iesaistījusi sabiedrību, noskaidrojusi vietējo iedzīvotāju bažas un vērtības. Tas ļāva pašvaldībai noteikt sociāli akceptējamo vides riska līmeni. Ekonomiskos, sociālos un vides aspektus pašvaldība bija līdzsvarojusi tādējādi, ka tā esošo cūku audzēšanu, smaku mazināšanas un citu saimnieciskās darbības jomu aizsardzības nolūkā ierobežoja, taču neaizliedza. Šajā ziņā pašvaldības plānojums bija vērsts uz esošā vides stāvokļa

⁶⁹² Satversmes tiesas 2009.gada 6.jūlija sprieduma lietā Nr. 2008-38-03 9.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.106, 2009. 8.jūlijs.

⁶⁹³ du Bois, F. „Well-being” and „the Common Man”: A Critical Look at Public Interest Environmental Law in South Africa and India. Grām.: *Public Interest Perspectives in Environmental Law*. Robinson D., Dunkley J. (eds.). London, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: Wiley Chancery a Division of John Wiley & Sons, 1995, p.142-144.

⁶⁹⁴ Piemēram, Dienvidāfrikas Republikas Konstitūcijas 24.pants (garantē tiesības uz vidi, kuru primārais aizsardzības objekts ir cilvēka veselība un labklājība) tiek vērtēts kā antropocentrisks. Ekoloģisko ilgtspējību tas garantē tikmēr, kamēr tā būtiski neierobežo ekonomisko un sociālo attīstību. Taču jautājumā par ilgtspējīgu ūdens resursu izmantošanu atklājas problēma, kā noteikt pieļaujamo ūdens patēriņu vienam cilvēkam, kad no sociālā viedokļa 25 l ir maz, bet no ekoloģiskā viedokļa 42 l ir pārlietu daudz; - sk. Kotze, L. Phiri. The plight of poor and the perils of climate change: time to rethink environmental and socio-economic rights in South Africa? *Journal of Human Rights and Environment*, 2010, Vol.1, No 2, p.135-160.

⁶⁹⁵ Ibid, p.422; Richardson B., Razzaque, B. Public Participation In Environmental Decision-making. Grām.; *Environmental Law for Sustainability*, Richardson I., Wood S. (Eds.) Publishing Oxford and Portland, Oregon, 2006, p.172.

⁶⁹⁶ Ibid, p.173.

saglabāšanu. Jāņem vērā arī tas, ka cūku audzētājiem noteiktie ierobežojumi neliedza esošo īpašumu izmantot peļņas gūšanai. Tie tikai neļāva palielināt komercdarbības apjomus. Līdz ar to šajā gadījumā tiesību uz īpašumu “kodols” netika aizskarts.

Pašvaldības plašā rīcības brīvība savas teritorijas attīstības plānošanā, kā arī jēgpilnas sabiedrības līdzdalības procesā izdarīta politiska izšķiršanās par piemērotāko vides degradācijas novēršanas līdzekli, ir priekšnoteikumi, kuru ievērošanas gadījumā pašvaldības izraudzīto tiesību ierobežojumu tiesai ir pamats apšaubīt vienīgi tad, ja tas ir acīmredzami nepiemērots legītimā mērķa sasniegšanai.⁶⁹⁷ Analizētajā lietā, izvērtējot cūku audzētājam noteikto tiesību uz īpašumu ierobežojuma samērīgumu, tiesa būtībā nav respektējusi tiesības uz labvēlīgu vidi kā vienlīdz aizsargājamu konstitucionālu vērtību.

Veiktā analīze ļauj secināt, ka, tiesības uz labvēlīgu vidi līdzsvarojot ar citām pamattiesībām, „saprātīgs līdzsvars” ir jāmeklē ne tik daudz starp indivīda un sabiedrības interesēm (tradicionālajā izpratnē), cik starp vidi degradējošām un vidi aizsargājošām interesēm.

Satversmes tiesas judikatūra apliecina, ka tiesību uz vidi aizsardzības objekts ir vide. Tātad šādu jauna veida pamattiesību ietveršana pamattiesību sistēmā ir mainījusi (ietekmējusi) citu pamattiesību robežas. Tomēr līdz šim tiesa nav izveidojusi šādai situācijai piemērotu testu, kas palīdzētu tiesības uz labvēlīgu vidi līdzsvarot ar citām pamattiesībām. Rezultātā Satversmes tiesas izskatītajās lietās par teritorijas plānojumam vērojama nekonsekvence. Tas neveicina tiesisko noteiktību, kā arī ne vienmēr nodrošina efektīvu tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzību.

5.2. Attīstības perspektīva

A. Pamattiesību līdzsvarošana, kas nodrošina efektīvu tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzību

Iepriekš jau ir noskaidrots, ka tiesību uz labvēlīgu vidi uzdevums ir vides kontekstā līdzsvarot citu sociālo un ekonomisko interešu īstenošanu. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka tiesības uz labvēlīgu vidi var ierobežot, tās samērojot ar tādām sabiedrības interesēm kā līdzsvarota saimnieciskā attīstība un ekonomiskā labklājība. Ekonomiskās intereses bieži vien prasa pārveidot vidi, tostarp kultūrvidi un dabu. Satversmes 115.pants *a priori* neparedz pastāvošās vides nemainīgumu un pats par sevi neliedz īstenot ekonomiskās vai sociālās intereses. Tomēr Satversmes 115.pants liedz ekonomiskās vai sociālās

⁶⁹⁷ Opinion of Advocate General Jaaskinen 15 July 2010 case C-77/09 p.79; EST 2010.gada 22.decembra sprieduma lietā C-77/09 *Gowan Comercio International e Servicos LDA v. Ministero della Salute* 82-83.p., ECR 2010, I-13533.

intereses īstenot tikmēr, kamēr nav rūpīgi izvērtēta to īstenošanas ietekme uz vidi un līdz ar to uz ikvienu sabiedrības locekli, kā arī tad, ja nepieciešamība pēc attiecīgā risinājuma nav sociāli pamatota. Turklāt Vides aizsardzības likumā nostiprinātais izvērtēšanas princips paredz, ka jebkuras tādas darbības vai pasākuma sekas, kas var būtiski ietekmēt vidi vai cilvēku veselību, jāizvērtē pirms attiecīgās darbības vai pasākuma atļaušanas vai uzsākšanas. Darbība vai pasākums, kas var negatīvi ietekmēt vidi vai cilvēku veselību arī tad, ja ievērotas visas vides aizsardzības prasības, ir pieļaujams tikai tad, ja paredzamais pozitīvais rezultāts sabiedrībai kopumā pārsniedz attiecīgās darbības vai pasākuma nodarīto kaitējumu videi un sabiedrībai.⁶⁹⁸ Tādējādi, Satversmes tiesa ir pamatoti atzinusi, ka Satversmes 115. pantā ietvertās tiesības uz labvēlīgu vidi nav absolūtas.

Tā kā tiesības uz labvēlīgu vidi ir tiesības uz vides degradācijas novēršanu, šo tiesību ierobežojums nozīmē pieļāvumu noteiktos apstākļos vides degradāciju atzīt par tiesisku. Turklāt „noteiktie apstākļi” Satversmes tiesas judikatūrā līdz šim ir saistīti ar lēmuma pieņemēja pienākumu ekonomiskās vai sociālās intereses īstenot vienīgi pēc tam, kad ir rūpīgi izvērtēta to īstenošanas ietekme uz vidi. Minētais ļauj secināt, ka saimniecisku vai citu sabiedrībai nozīmīgu interešu vārdā vides stāvokli pieļaujams degradēt (pasliktināt), ja vien iepriekš veikts atbilstīgs izvērtējums. Problēma slēpjas apstākļi, ka līdz šim nedz likumdevējs, nedz arī Satversmes tiesa konstitucionālās vides normas kontekstā nav apskatījusi jautājumu par tiesību uz labvēlīgu vidi „kodolu”, proti, cik lielā mērā vides stāvokli ir pieļaujams pasliktināt, ja tas tiek darīts sabiedrībai nozīmīgu interešu, tostarp citu pamattiesību aizsardzības dēļ, un vienlaikus uzskatīt, ka tiesības uz labvēlīgu vidi pēc būtības nav atņemtas.

Tikai procesuālie tiesību uz labvēlīgu vidi aspekti, kā arī piesardzības princips ar no tā izrietošo pierādīšanas pienākuma pārnesei uz vides degradētāju plašā nozīmē, nevar garantēt efektīvu vides aizsardzības sistēmu. Piemēram, jau minētajā *Jūrmala III*⁶⁹⁹ lietā paliek neatbildēts jautājums, vai tad, ja pašvaldība tiesas formulētos kritērijus (rūpīgs ietekmes izvērtējums un sociālās nepieciešamības pamatojums) būtu izpildījusi, visu pilsētas mežu transformēšana par apbūvējamām teritorijām atbilstu Satversmes 115.pantam. Līdz ar to jāatzīst, ka līdzšinējā Satversmes tiesas praksē Satversmes 115.panta potenciāls ir izmantots tikai daļēji. Neskaidrībai par tiesību uz labvēlīgu vidi kodolu ir tālejošas sekas, jo tā apgrūrina saprātīga līdzsvara atrašanu starp tiesībām uz labvēlīgu vidi un citām pamattiesībām.

⁶⁹⁸ Vides aizsardzības likuma 3.panta pirmās daļas 4.punkts: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, nr.183, 2006. 15.novembris.

⁶⁹⁹ Satversmes tiesas 2009.gada 6.jūlija sprieduma lietā Nr.2008-38-03 9.2.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.12, 2009. 8.jūlijs.

Lai nodrošinātu tiesību uz labvēlīgu vidi statusam atbilstošu aizsardzību, nepieciešams atzīt, ka vides degradācija ir tiesiska (attaisnojama) tad, ja tā ir nepieciešama sabiedrībai nozīmīgu interešu, tostarp citu pamattiesību aizsardzībai un nav citu vidi mazāk degradējošu alternatīvu. Pierādīšanas pienākums ir vides „degradētājam”. Šādā gadījumā labuma guvējam vides pasliktinājums (negatīvā ietekme uz vidi) ir jākompensē ar vismaz līdzvērtīgiem pasākumiem, lai negatīvo ietekmi uz vidi iespējami samazinātu.

B. Tiesību uz labvēlīgu vidi un pienākuma „pret” vidi komplimentaritāte

Efektīvas vides aizsardzības sistēmas izveidē sarežģījumus rada tas, ka ikvienas personas labklājība (materiālajā nozīmē) ir atkarīga no vides “patērēšanas”, turklāt ikvienas personas labklājība (plašākā nozīmē) ir vērtība, ko tradicionāli aizsargā cilvēktiesības. Savukārt vides aizsardzības pasākumi (noteiktie saimnieciskās darbības ierobežojumi), kas var ietekmēt dabas resursu īpašnieku, lietotāju vai attīstītāju (sabiedrības) materiālo labklājību, parasti ir noteikti ar likumu. Vides normatīvo aktu skaits ir ievērojams, tomēr tiesiska problēma saglabājas, jo “vides atbildība” kā fundamentāls ikviena “vides patērētāja” pienākums līdz šim nav skaidri definēts. Līdz ar to tradicionālajā tiesiskajā sistēmā tiesības uz „vides patērēšanu” (saimnieciskās intereses) parasti bijušas daudz labāk aizsargātas nekā vide.

Pamattiesības uz īpašumu ietver īpašnieka pilnvaras lietot un patērēt vidi (dabas resursus), nereti vidi degradējošas saimnieciskās darbības formas joprojām ir likumīgas. Katra atsevišķi ņemta persona, kas aizsargāta ar īpašnieka titulu, būtisku ietekmi uz dabas vidi un ekosistēmām var arī neatstāt, tomēr ja šādu īpašnieku ir daudz, tad “netraucētas tiesības baudīt un gūt maksimāli iespējamo labumu no sava īpašuma” noved pie plaša mēroga vides degradācijas.

Vides jomā visi pienākumi, kas ir saistīti ar vides izmantošanu, ietverti vides normatīvajos aktos. Līdz ar to “vides patērētāja” pienākumiem ir zemāks juridiskais rangs nekā tiesībām uz “vides patērēšanu”. Tiesību uz labvēlīgu vidi būtība ir vidi saglabājošām interesēm nodrošināt līdzvērtīgu juridisko statusu. Tiesību uz labvēlīgu vidi īstenošanas mehānismam jābūt tādām, lai vides izmantošana neizraisītu vides degradāciju.

Lai garantētu tiesības uz labvēlīgu vidi, valstij ir jārada apstākļi, kuros ikvienam tiesību subjektam, kas, ietekmējot vides stāvokli, ir tiesīgs izmantot dabas resursus, būtu šīm tiesībām korespondējošs pienākums prettiesiski nepasliktināt vidi. Būtībā ikviena tiesības uz labvēlīgu vidi un ikviena pienākums „pret vidi” ir vienas medaļas divas puses. Tā kā cilvēks ir vienīgā apzināties spējīgā

biosfēras sastāvdaļa, cilvēka tiesībām uz labvēlīgu vidi komplimentāri jāietver arī ar vidi saistīts pienākums.

Ideja par tiesību un pienākumu komplimentaritāti nav jauna. Jau Stokholmas deklarācijas 1.princips citastarp noteica, ka šīs un nākamo paaudžu interesēs cilvēkam ir morāls pienākums aizsargāt un uzlabot vidi. Ilgtspējības kontekstā jauns akcents ir tas, ka vispārīgajam pienākumam aizsargāt vidi jābūt ne vien morāla, bet arī juridiska rakstura pienākumam. Lai garantētu ikviena tiesības uz labvēlīgu vidi, konstitucionālā pienākuma aizsargāt vidi adresātam ir jābūt ne vien valstij, bet arī ikvienai personai.

Lai biosfēra ilgtspējīgi spētu absorbēt antropogēnās darbības materiālās izpausmes, ir jāatzīst, ka ekosistēmu un citu dabas vides sistēmu nestspēja ir jauns un īpatnējs ierobežojums attīstībai. Cilvēka pamattiesību aizsardzībā ir vispārātzīts, ka gandrīz neviena no pamattiesībām nav absolūta, jo tām ir sociālās robežas. Kamēr tiesības uz labvēlīgu vidi nav atzītas par cilvēka pamattiesībām, vides aizsardzība ir viens no citu pamattiesību sociālās robežas elementiem (pamattiesību ierobežojuma leģitīms mērķis). Turpretī vienlīdz nozīmīgu pamattiesību uz labvēlīgu vidi konstituēšana nozīmē atzīt, ka citām pamattiesībām ir ne vien sociālās, bet arī ekoloģiskās (t.i., ekosistēmu un citu dabas vides sistēmu nestspējas diktētas) robežas.

Tā kā ar tiesībām uz labvēlīgu vidi pamattiesību sistēmā ienāk tāds aizsardzības objekts, kāda iepriekš nav bijis, nepieciešamība konstitucionāli aizsargāto vērtību svēršanā rēķināties arī ar ekoloģiskajām robežām prasa pārskatīt (pārinterpretēt) citām pamattiesībām noteiktās sociālās robežas. Tas citastarp nozīmē, ka tiesības uz īpašumu ietver tiesības lietot īpašumu tādā veidā, kas nepieļauj prettiesisku vides degradāciju. Savukārt valstij ir pienākums to kontrolēt un nodrošināt.

Ņemot vērā Latvijas Republikas Satversmes vienotības principu,⁷⁰⁰ ievērojot tiesību uz labvēlīgu vidi un attiecīga pienākuma komplimentaritāti un to, ka Latvijas tiesību sistēmā pamattiesībām ir nevien sociālās, bet arī ekoloģiskās robežas, kā arī nolūkā tiesību uz labvēlīgu vidi īstenošanā veicināt tiesisko noteiktību, Satversmes tekstā būtu lietderīgi ietvert vairākus lakoniskus papildinājumus.

⁷⁰⁰ Satversmes vienotības princips izriet no Satversmes tiesas judikatūrā nostiprinātās atziņas, ka Satversme ir vienots veselums, un tajā ietvertās normas tukošanas sistēmiski; – sk. Satversmes tiesas 2002.gada 22.oktobra sprieduma lietā Nr.2002-04-03 secinājumu daļas 2.punkts. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2002. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 37.lpp.; un 2006.gada 2.novembra sprieduma lietā Nr. 2006-07-01 14.punkts. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2006. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008., 115.lpp.

6. Secinājumi

Vide neietilpst tradicionālo cilvēktiesību aizsargāto vērtību sistēmā. Tāpēc tajā cilvēka materiālā labklājība parasti tiek vērtēta augstāk par vides un cilvēka nemateriālo labklājību. Tāda cilvēka pamattiesību sistēma, kura neaizsargā vidi *per se*, nevar sekmēt sabiedrības ilgtspējīgu attīstību, jo nerada priekšnoteikumus, lai attīstība notiktu, ievērojot vides apsvērumus. Tradicionālajā pamattiesību sistēmā pretruna starp sociāli ekonomiskajām un vides interesēm parasti tiks novērsta par labu pirmajām. Savukārt objektīvās vides tiesību normas lielā mērā ir fragmentētas un kazuistiskas. Tā rezultātā starp vides normām „uz papīra” un to piemērošanu praksē vērojama neatbilstība.

Par tiesībām uz vidi kā par jēgpilnām cilvēka pamattiesībām ir pamatoti runāt vienīgi tad, ja to aizsardzības objekts ir vide. Tādā gadījumā tiesības uz vidi raksturo specifiskas pazīmes, kas ļauj tās nošķirt no citām cilvēka pamattiesībām. Tādu pamattiesību, kuru aizsardzības objekts ir vide, mērķis ir uzlabot vides aizsardzības līmeni: veidot stingrāku vides aizsardzības politiku un likumus; uzlabot esošo vides likumu ieviešanu un funkcionēšanu. Cilvēktiesību aspekta „ienešana” vides aizsardzībā kļūst par būtisku vides aizsardzības līdzekli, jo rada iespēju panākt noteikto (definēto) vides aizsardzības mērķu sasniegšanu arī tad, ja objektīvās vides tiesības sadrumstalotības dēļ to nenodrošina.

Pēc Satversmes tiesas judikatūras tiesībām uz labvēlīgu vidi ir procesuāla dimensija, proti, tiesības uz labvēlīgu vidi ietver trīs procesuālus elementus – tiesības uz vides informāciju, tiesības uz līdzdalību ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā un tiesības uz tiesas pieejamību ar vidi saistītu lēmumu pārsūdzēšanā. Tiesas prakses rezultātā ir attīstījusies izpratne par tiesībām uz labvēlīgu vidi, kā par tiesībām uz efektīvu vides aizsardzības sistēmu, kas nodrošina, ka vides aizsardzības intereses tiek ņemtas vērā politikas mērķu vai tiesību aktu izstrādāšanā un pieņemšanā, kā arī tad, kad pieņemtie tiesību akti tiek piemēroti un politikas mērķi tiek īstenoti. Tiesību uz labvēlīgu vidi saturā Satversmes tiesa ir atklājusi piesardzības principu, kas paredz veikt proaktīvus (preventīvus) vides aizsardzības pasākumus. Minētais liecina, ka pēc Satversmes tiesas judikatūras tiesības uz labvēlīgu vidi nav tradicionālo cilvēka pamattiesību (piemēram, tiesību uz dzīvību) „paplašinājums”, bet gan jauna veida cilvēka pamattiesības, kuru aizsardzības objekts ir vide.

Lai gan Latvijas tiesību sistēmā sabiedrības tiesības uz līdzdalību ir konstitucionāla ranga tiesību norma, Latvijas likumdošanā un juridiskajā praksē tās ne vienmēr tiek ievērotas. Tiesību uz līdzdalību īstenošanā viens no galvenajiem šķēršļiem ir “sabiedrības līdzdalības” institūta materiālās dimensijas reducēšana. Proti, tiesības uz līdzdalību bieži tiek pielīdzinātas „parastai” lēmuma pieņemšanas procesa sastāvdaļai, kuras pārkāpums var tikt uzskatīts par nebūtisku, tādējādi nesekmējot tiesību uz labvēlīgu vidi efektīvu aizsardzību.

Par efektīvu sabiedrības līdzdalību var runāt tad, ja tā ir jēgpilna, tas ir, sabiedrībai tiek nodrošināta patiesa iespēja ietekmēt pieņemamo lēmumu saturu (t.i., valsts ir izpildījusi savus pozitīvos pienākumus sabiedrības iesaistīšanai). Valsts pozitīvais pienākums "lēmuma pieņemšanā ņemt vērā sabiedrības līdzdalības rezultātus" ir būtisks jēgpilnas sabiedrības līdzdalības priekšnoteikums. Orhūsas konvencijā nav paredzēts mehānisms, kā nodrošināt, ka sabiedrības līdzdalības rezultāti tiktu ņemti vērā. Līdz ar to šāda mehānisma izveide ir nacionālo tiesību jautājums. Viens no veidiem, kādā iespējams veicināt tiesību uz labvēlīgu vidi ievērošanu, ir pāreja uz tādām sabiedrības līdzdalības metodēm lēmumu pieņemšanas procesos, kas sabiedrībai dod patiesu iespēju ietekmēt lēmumu.

Pieklūve tiesai ir viena no nozīmīgākajām tiesību aizsardzības mehānisma sastāvdaļām. Latvijas tiesību sistēmā vides aizsardzības interesēs sabiedrība var vērsties tiesā konstitucionālās un administratīvās jurisdikcijas ietvaros. Satversmes tiesā ar konstitucionālo sūdzību persona var vērsties savu pamattiesību aizskārums gadījumā. Lai fizisku personu atzītu par cietušo, pietiek, ja no konkrētajiem apstākļiem var secināt, ka persona ir skarta. Tā kā tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzības objekts ir vide, skarto personu loks vienmēr būs plašāks nekā pilsonisko tiesību aizsardzības gadījumā. Pēc Satversmes tiesas judikatūras tiesību uz labvēlīgu vidi subjekts ir arī vides biedrība, kura atbilst trim kritērijiem: tā ir privāto tiesību juridiskā persona, kuras statūtos noteiktais darbības mērķis ir vides aizsardzība, tā ir reģistrēta Biedrību un nodibinājumu reģistrā, un tā var pierādīt, ka ir līdzdarbojusies apstrīdētā akta izstrādes un pieņemšanas procesā.

Par nepamatotu uzskatāms viedoklis, ka vides lietās vides biedrībām nav savas intereses, tādēļ to pieteikumi tiesai ir *actio popularis*, bet to pieņemšana izskatīšanai neatbilst Satversmes tiesas likumam. Vides biedrības darbība vides interesēs rada prezumpciju, ka valsts pieņemtais vides lēmums skar šo privāto tiesību juridisko personu. Satversmes tiesas secinājums, ka vides biedrības ir pamattiesību uz labvēlīgu vidi subjekts, pilnībā saskan ar izpratni, ka tiesības uz labvēlīgu vidi ir individuālas tiesības ar kolektīvu raksturu. Tomēr papildu kritērija - „aktīva līdzdalība apstrīdētā akta izstrādes procesā” - izvirzīšana nav pamatota. Piedalīšanās vides lēmuma pieņemšanas procesā nav ieinteresētās sabiedrības pienākums, bet gan tiesības. Turklāt tiesai ir iespējas reaģēt uz negodprātīgu sabiedrības tiesību izmantošanu, vērtējot, vai biedrība veicina vides aizsardzību.

Līdz ar vides tiesību attīstību viens no vides aizsardzības tiesiskās regulēšanas uzdevumiem ir bijis konsekventa *locus standi* paplašināšana. Satversmes tiesa pamatoti atzinusi, ka tiesību uz labvēlīgu vidi aizskārums interpretējams plaši (ietverot ne vien esošu, bet arī potenciālu aizskārums; par subjektu atzīstot ne vien fizisku personu, bet arī vides biedrību). Turpmāk vienīgi atkāpšanās no

izpratnes par tiesībām uz vidi kā jauna veida pamattiesībām un atgriešanās pie konservatīvas *locus standi* noteikumu pielietošanas var būt būtiskākais šķērslis piekļuvei tiesai „vides” lietās.

Atšķirībā no Satversmes tiesas procesa, administratīvajā procesā vides jomā pastāv populārsūdzība (*actio popularis*). To kā izņēmumu noteic likumdevējs un atzīst arī tiesas. Latvijas juridiskajā praksē viens no šķēršļiem, kas var būtiski kavēt sabiedrības piekļuvi tiesai, ir stratēģiskās prasības (*angl. – Strategic Lawsuits Against Public Participation*). Tā kā Latvijas tiesību sistēma pieder kontinentālās Eiropas tiesību saimei, kur starp privāttiesībām un publiskajām tiesībām pastāv strikts dalījums, stratēģiskā prasība var kļūt par pamatu civillietas ierosināšanai tiesā vienīgi tad, ja tiesnesis neapzināti vai apzināti kļūdās, un izskatīšanai civiltiesā tiek pieņemts pēc būtības publiski tiesisks strīds. Tādējādi stratēģiskās prasības Latvijā nav saistāmas tik daudz ar likuma robu, cik ar tiesību normu piemērotāju neprasmi norobežot publiskās un privātās tiesības.

Ievērojot Satversmes tiesas judikatūru, starptautiskajās tiesībās, tostarp starptautiskajās rekomendatīvajās tiesībās, vides tiesībās un speciālajā literatūrā paustās atziņas, iespējams izdalīt vairākas pazīmes, kuras raksturo patstāvīgas tiesības uz vidi un ļauj tās nošķirt no citām pamattiesībām.

Pirmkārt, tiesības uz labvēlīgu vidi saturu veido savstarpējā mijiedarbībā esošie materiāli tiesiskie un procesuālie aspekti (un tiem korespondējošie valsts pienākumi). Iespējami efektīvākai tiesību uz vidi aizsardzībai vispārīgie valsts pienākumi „aizsargāt un uzlabot vidi” strukturējami tādējādi, ka viena daļa no tiem korespondē subjektīvajām tiesībām, bet otra daļa īstenojama kā programmatiski valsts politikas mērķi (ilgtspējīga attīstība). Līdz ar to tiesības uz labvēlīgu vidi iespējams traktēt kā tiesības, kuru īstenošana saistāma galvenokārt ar valsts atturēšanos no tādu darbību veikšanas (atļaušanas), kas vides stāvokli degradē (pasliktina). Tiesību uz labvēlīgu vidi garantēšanai nepieciešamie valsts pienākumi primāri ir saistāmi ar vides kaitējuma prevenciju (vides degradācijas nepieļaušanu).

Otrkārt, tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzības objekts ir vide. Ņemot vērā zinātnisko nenoteiktību, minimālo garantējamo vides kvalitātes līmeni vispārīgi noteikt nav iespējams. Tāpēc „labvēlīga vide” ir nodrošināma kardināli atšķirīgā veidā – decentralizētos lēmumu pieņemšanas procesos paredzot preventīvus pasākumus, kuru mērķis ir novērst (nepieļaut) vides degradāciju vai sekmēt tās uzlabošanu. Lai īstenotu tiesības uz labvēlīgu vidi, valsts pienākums ir nodrošināt preventīvu (proaktīvu) vides aizsardzību, tas ir, novērst vides degradāciju. Tas citstarp nozīmē, ka tiesības uz vidi persona varēs aizsargāt arī tad, kad reāls kaitējums videi nav nodarīts, taču vides stāvokļa pasliktināšanas dēļ pastāv šāda kaitējuma risks. Atbilstoši piesardzības principam, persona var

vērsties tiesā arī tad, ja nav pierādījumu par nākotnē sagaidāmo kaitējumu videi, pietiek, ja pastāv šāda kaitējuma risks.

Treškārt, tiesības uz labvēlīgu vidi nav iespējams efektīvi īstenot bez procesuālo vides tiesību ievērošanas. Procesuālās vides tiesības ir veidotas uz politisko cilvēktiesību bāzes un pēc sava rakstura tās ir aktīvās tiesības. Tas nozīmē, ka šo tiesību īstenošanai ir nepieciešamas valsts noteiktas procedūras; valstij ir jāpilda noteikti pozitīvi pienākumi, lai tādējādi tā radītu apstākļus, kuros personas savas procesuālās tiesības var īstenot; valsts šīs tiesības pārkāpj, ja nepilda konkrētos pozitīvos pienākumus. Orhūsas konvencija noteic konkrētus pozitīvos pienākumus valstij, lai sabiedrība varētu īstenot savas procesuālās vides tiesības.

Ceturtkārt, valsts vispārīgo pienākumu „aizsargāt un uzlabot vidi” strukturē (un detalizē) ne tikai pienākums garantēt procesuālās vides tiesības, bet arī piesardzības princips. Vides lēmumu pieņemšanā piesardzības principa izpausme ir „rūpīgs izvērtējums”. Tas ietver lēmuma pieņēmēja pienākumu izdarīt vides (ekoloģiskos) apsvērumus, galīgo lēmumu pieņemt tikai pēc tam, kad ir noteiktā kārtībā iegūta un izvērtēta tā ietekme uz vidi.

Piektkārt, tiesības uz labvēlīgu vidi ir individuālas tiesības, ar kurām aizsargā kopīgu labumu (*bien commun*). Šo īpatnību noteic specifiskais un tradicionālajām cilvēktiesībām neraksturīgais aizsardzības objekts. No tiesību subjektu viedokļa raugoties, tiesībām uz labvēlīgu vidi visupirms ir individuāla dimensija, jo persona tās var īstenot un aizsargāt tāpat kā citas pamattiesības. Taču būtiskā atšķirība ir tā, ka labumu no šo tiesību aizsardzības gūst nevien tā persona, kura ir vērsusies tiesā, bet arī kopiena (grupa) vai sabiedrība kopumā. Tādējādi tiesības uz labvēlīgu vidi ir īpatnējas ar to, ka tās vienlaikus ietver tiesību individuālo un kolektīvo aspektu.

Piektkārt, tiesību uz labvēlīgu vidi īstenošanai nepieciešami speciāli tiesiskie mehānismi. Tie ietver institucionālo struktūru un reglamentētas procedūras ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā, piemēram, plānu un projektu ietekmes uz vidi novērtējums, attīstības, tostarp telpiskās attīstības plānošana.

Analizējot jautājumu par tiesību uz labvēlīgu vidi līdzsvarošanu ar citām pamattiesībām, redzams, ka pēc Satversmes tiesas judikatūras tiesības uz labvēlīgu vidi nav absolūtas, tās *a priori* neparedz pastāvošās vides nemainīgumu un pašas par sevi neliedz īstenot ekonomiskās vai sociālās intereses. Tiesības uz labvēlīgu vidi var ierobežot, tās samērojot ar līdzsvarotu saimniecisko attīstību un ekonomisko labklājību. Tomēr Satversmes 115. pants liedz šīs intereses īstenot tikmēr, kamēr nav rūpīgi izvērtēta to īstenošanas ietekme uz vidi un to nepieciešamība nav sociāli pamatota.

Pirmkārt, vērtējot, kā minētās atziņas ir tālāk attīstītas, var secināt, ka Satversmes tiesas prakse ne vienmēr bijusi konsekventa. Daļa no Satversmes tiesas prakses ir vērtējama kritiski. Satversmes tiesas prakses nekonsekvence galvenokārt konstatējama gadījumos, kad sabiedrības procesuālo vides tiesību un piesardzības principa pārkāpumus tiesa ir vērtējusi kā nebūtiskus lēmuma pieņemšanas procedūras pārkāpumus.

Otrkārt, Satversmes 115.panta piemērošanā cits būtisks jautājums ir par „saprātīgu līdzsvaru”. Tiesībām uz labvēlīgu vidi tāpat kā citām pamattiesībām piemīt vispārējiem tiesību principiem raksturīgā „svara dimensija”. Veiktā analīze ļauj secināt, ka, tiesības uz labvēlīgu vidi līdzsvarojot ar citām pamattiesībām, „saprātīgs līdzsvars” ir jāmeklē ne tik daudz starp indivīda un sabiedrības interesēm (tradicionālajā izpratnē), cik starp vidi degradējošām un vidi aizsargājošām interesēm. Tomēr līdz šim tiesa nav izveidojusi šādai situācijai piemērotu testu, kas palīdzētu tiesības uz labvēlīgu vidi līdzsvarot ar citām pamattiesībām. Rezultātā Satversmes tiesas izskatītajās lietās par teritorijas plānojumiem vērojama nekonsekvence. Tas neveicina tiesisko noteiktību, kā arī ne vienmēr nodrošina efektīvu tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzību.

Treškārt, tiesības uz labvēlīgu vidi nav absolūtas. Tā kā tiesības uz labvēlīgu vidi ir tiesības uz vides degradācijas novēršanu, šo tiesību ierobežojums nozīmē pieļāvumu noteiktos apstākļos vides degradāciju atzīt par tiesisku. Problēma slēpjas apstākļī, ka līdz šim nedz likumdevējs, nedz arī Satversmes tiesa konstitucionālās vides normas kontekstā nav apskatījusi jautājumu par tiesību uz labvēlīgu vidi „kodolu”, proti, cik lielā mērā vides stāvokli ir pieļaujams pasliktināt, ja tas tiek darīts sabiedrībai nozīmīgu interešu, tostarp citu pamattiesību aizsardzības dēļ, un vienlaikus uzskatīt, ka tiesības uz labvēlīgu vidi pēc būtības nav atņemtas. Neskaidrībai par tiesību uz labvēlīgu vidi „kodolu” ir tālejošas sekas, jo tā apgrūtina saprātīga līdzsvara atrašanu starp tiesībām uz labvēlīgu vidi un citām pamattiesībām.

Ceturtkārt, efektīvas vides aizsardzības sistēmas izveidē sarežģījumus rada tas, ka tradicionālajā tiesiskajā sistēmā tiesības uz „vides patērēšanu” (saimnieciskās intereses) parasti bijušas daudz labāk aizsargātas nekā vide. Pamattiesības uz īpašumu ietver īpašnieka pilnvaras lietot un patērēt vidi (dabas resursus), nereti vidi degradējošas saimnieciskās darbības formas joprojām ir likumīgas. Lai garantētu tiesības uz labvēlīgu vidi, valstij ir jārada apstākļi, kuros ikvienam tiesību subjektam, kas, ietekmējot vides stāvokli, ir tiesīgs izmantot dabas resursus, būtu šīm tiesībām korespondējošs pienākums prettiesiski nedegradēt (nepasliktināt) vidi.

Vienlīdz nozīmīgu pamattiesību uz labvēlīgu vidi konstituēšana nozīmē atzīt, ka citām pamattiesībām ir ne vien sociālās, bet arī ekoloģiskās (t.i., ekosistēmu un citu dabas vides sistēmu

nestspējas diktētas) robežas. Tā kā ar tiesībām uz labvēlīgu vidi pamattiesību sistēmā ienāk tāds aizsardzības objekts, kāda iepriekš nav bijis, nepieciešamība konstitucionāli aizsargāto vērtību svēršanā rēķināties arī ar ekoloģiskajām robežām prasa pārskatīt (pārinterpretēt) citām pamattiesībām noteiktās sociālās robežas. Tas citastarp nozīmē, ka tiesības uz īpašumu ietver tiesības lietot īpašumu tādā veidā, kas nepieļauj prettiesisku vides degradāciju. Savukārt valstij ir pienākums to kontrolēt un nodrošināt.

Kopsavilkums

1. Tiesības uz labvēlīgu vidi ir jauna veida cilvēka pamattiesības

1.1. Tradicionālais pamattiesību aizsardzības mehānisms un antropocentriskā pieeja līdz šim īstenotajai vides aizsardzībai ir iemesls, kāpēc vide kopumā joprojām tiek degradēta. Tas liecina, ka esošie vides aizsardzības pasākumi (jeb veids, kādā valstis īsteno savu konstitucionālo pienākumu aizsargāt vidi) ir nepietiekami, lai šo situāciju mainītu. Līdz ar to cilvēka pamattiesību kataloga papildināšanu attaisno vienīgi tādas tiesības uz vidi, kuru aizsardzības objekts ir vide *per se*.

1.2. Tiesības uz labvēlīgu vidi nevar uzskatīt par „sintēzes” tiesībām, jo tām ir pazīmes, pēc kurām šīs tiesības iespējams nošķirt no citām pamattiesībām. Tāpat nav pamatoti tiesības uz labvēlīgu vidi uzskatīt par „ietvara” tiesībām, kuru mērķis ir nodrošināt citu tiesību īstenošanu. Tiesības uz vidi pārsniedz starp cilvēktiesību paaudzēm identificētās atšķirības un vienlaikus ietver visu cilvēktiesību paaudžu atsevišķus elementus. Šā iemesla dēļ par tiesībām uz labvēlīgu vidi var runāt kā par jauna veida cilvēka pamattiesībām.

1.3. Jautājums par tiesību uz labvēlīgu vidi saturu jāaplūko nevis caur „materiālo tiesību” prizmu, bet gan caur „refleksīvo tiesību” (t.i., caur mūsdienu objektīvajām vides tiesībām raksturīgās tiesiskās regulēšanas) prizmu. Tas nozīmē, ka tiesības uz labvēlīgu vidi neprasa noteikt un sasniegt kādu vispārēju vides kvalitātes līmeni (kas vides faktoru daudzveidības, dinamikas un zinātniskās nenoteiktības dēļ nav iespējams). Tiesības uz labvēlīgu vidi prasa decentralizētā veidā (vides lēmumu pieņemšanas procesos, ievērojot konkrētos vides fizikālos un sociāli ekonomiskos apstākļus) nepieļaut vides degradāciju.

1.4. Ievērojot starptautiskajās tiesībās, tostarp starptautiskajās rekomendatīvajās tiesībās, vides tiesībās un speciālajā literatūrā paustās atziņas, iespējams izdalīt šādas pazīmes, kuras raksturo patstāvīgas tiesības uz labvēlīgu vidi: (1) primārais tiesību aizsardzības objekts ir vide; (2) tiesības uz vidi ir kompleksas tiesības, kuru saturu veido savstarpējā mijiedarbībā esošie materiāli tiesiskie un procesuālie aspekti (un tiem korespondējošie valsts pienākumi); (3) tiesībām uz labvēlīgu vidi korespondējošais valsts vispārīgais pienākums ir nepieļaut vides degradāciju; (4) tiesības uz vidi ir individuālas tiesības, ar kurām aizsargā kolektīvas intereses (šo īpatnību noteic specifiskais un tradicionālajām cilvēktiesībām neraksturīgais aizsardzības objekts); (5) tiesību uz vidi efektīvai īstenošanai nepieciešami speciāli tiesiskie mehānismi.

1.5. Satversmes 115.panta līdzšinējā interpretācijas prakse liecina, ka Satversmes tiesa ideju par tiesībām uz labvēlīgu vidi kā jauna veida pamattiesībām konceptuāli (galvenajos vilcienos) ir atbalstījusi. Līdz ar to iespējamie turpmākie centieni tiesības uz labvēlīgu vidi aplūkot kā tradicionālo

pamattiesību „paplašinājumu” (pilsonisko vai sociālo tiesību vides aspektu) liecinātu par atkāpšanos no Satversmes tiesas judikatūras un par konceptuāli atšķirīgu tiesību uz labvēlīgu vidi traktējumu, kas kopumā nozīmētu konstitucionālās vides normas juridiskā spēka (nozīmības) vājināšanu.

2. Tests, ko Satversmes tiesa ir izveidojusi, lai pārbaudītu apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 115.pantam, ir nepilnīgs. Iespējams, tas ir viens no iemesliem, kāpēc atsevišķās lietās tiesas prakse nav konsekventa

Lai noteiktu, vai ar vidi saistītais lēmums (piemēram, teritorijas plānojums) pārkāpj tiesības uz labvēlīgu vidi, Satversmes tiesa ir izveidojusi testu, ar kuru tiek pārbaudīts, vai šā lēmuma pieņemšanā ir ievērota noteiktā procedūra. Konstatējot, ka ir pieļauts būtisks procesuāls pārkāpums, Satversmes tiesa atzīst, ka ar apstrīdēto aktu tiesības uz labvēlīgu vidi ir pārkāptas. Lai arī šāds tests konceptuāli atbilst prevencijas loģikai (vides degradācijas iespējamības novēršanai), tas tomēr ir nepilnīgs, jo kritēriju „būtisks procesuāls pārkāpums” iespējams izmantot, lai pārbaudītu arī citu pamattiesību ievērošanu (piemēram, praksē tas ir darīts, pārbaudot, vai tiesību uz īpašumu ierobežojums ir noteikts ar likumu).

Tiesību uz labvēlīgu vidi kontekstā pārbaudes testa trūkums ir tā tekstuālais formulējums, kas neatklāj pārbaudes būtību. Tā kā procesuālās vides tiesības un vides aizsardzības principi ir būtiski vides lēmumu atribūti, kuru uzdevums ir preventīvi novērst iespējamo vides degradāciju, tiesību uz labvēlīgu vidi aizskārumu rada nevis atkāpes no paredzētās lēmuma pieņemšanas kārtības *per se*, bet gan tas, ka šī atkāpe ir bijusi tāda, ka ar to ir pārkāptas sabiedrības tiesības uz līdzdalību (t.i., lēmuma pieņēmējs nav izpildījis likumā noteiktos pienākumus, lai sabiedrībai radītu iespēju piedalīties lēmuma pieņemšanā) vai pārkāpts piesardzības princips (nav veikts vai nepienācīgi veikts teritorijas plānojuma stratēģiskais novērtējums). Tāpēc arī piesardzības principa vai sabiedrības līdzdalības tiesību pārkāpumu nevar uzskatīt par nebūtisku lēmuma pieņemšanas procedūras pārkāpumu, kā tas atsevišķos gadījumos ir noticis Satversmes tiesas praksē, kad tests ir izmantots neatbilstoši tā jēgai.

3. Līdz ar tiesību uz labvēlīgu vidi nostiprinājumu Satversmē vides aizsardzība vairs nav tikai likumā noteikts leģitīms mērķis citām pamattiesībām (visbiežāk tiesībām uz īpašumu) noteiktā ierobežojuma attaisnošanai. Ierobežojuma samērīguma izvērtēšanā vides aizsardzībai piešķirams tāds pats svars kā citām ar tradicionālajām pamattiesībām aizsargātām konstitucionālajām vērtībām

3.1. Tiesības uz labvēlīgu vidi nav „supertiesības”, kas izjauktu pārējo Satversmes garantēto pamattiesību sistēmu. Tomēr tiesībām uz labvēlīgu vidi, tāpat kā citām pamattiesībām, piemīt vispārējiem tiesību principiem raksturīgā „svara dimensija”. Līdz ar to videi kā konstitucionālai vērtībai ir jāparādās arī pamattiesību ierobežojuma samērīguma testā. „Saprātīgs līdzsvars” tiesai ir jāmeklē ne tik daudz starp indivīda un sabiedrības interesēm (tradicionālajā izpratnē), cik starp vidi degradējošām un vidi aizsargājošām interesēm.

3.2. Tā kā tiesību uz labvēlīgu vidi jēga ir novērst vides degradāciju, tad ciktāl īpašuma lietošana ietekmē vides stāvokli (kopīgo labumu), īpašniekam nevar būt absolūtas tiesības lietot savu īpašumu tā, lai gūtu pēc iespējas lielāku ekonomisko labumu. Lai saprātīgi respektētu vides aizsardzības intereses, īpašniekam ir tiesības lietot savu īpašumu tā, lai nepieļautu prettiesisku vides degradāciju.

3.3. Cilvēktiesību dogmatika neatzīst, ka pamattiesību saturā būtu arī pienākumi. Šajā ziņā vides joma ir specifiska. Vide nodrošina ne vien cilvēka materiālo, bet arī nemateriālo labklājību - dabisko vidi degradējošas darbības aizliegums un arī tās atļaušana dažādos aspektos skar un samazina ikvienas personas labklājību. Līdz ar to ikviena tiesības uz labvēlīgu vidi un ikviena pienākumi vides jomā ir medaļas divas puses. Ja netiek atzīts, ka ikvienam vides “patērētājam” ir ar šo procesu saistīti juridiski pienākumi, ikviena tiesības uz labvēlīgu vidi efektīvi īstenot nav iespējams. Līdz ar to nepieciešams paredzēt, ka juridisks pienākums nepieļaut vides degradāciju ir ne vien valstij, bet arī ikvienai personai. Tas citastarp nozīmētu, ka īpašniekam sava īpašuma izmantošanā ir pienākums atturēties no vides izmantošanas (patērēšanas) tādā veidā, kas izraisa (var izraisīt) prettiesisku vides degradāciju. Savukārt valstij ir pienākums to kontrolēt un nodrošināt.

4. Līdz šim nav izveidots tāds tiesību uz labvēlīgu vidi un citu pamattiesību līdzsvarošanas mehānisms, kas spētu nodrošināt efektīvu tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzību.

4.1. Satversmes tiesas izveidoto līdzsvarošanas mehānismu veido šādas atziņas: (1) tiesības uz labvēlīgu vidi nav absolūtas, tās *a priori* neparedz pastāvošās vides nemainīgumu un pašas par sevi neliedz īstenot ekonomiskās vai sociālās intereses; (2) tiesības uz labvēlīgu vidi var ierobežot, tās samērojot ar līdzsvarotu saimniecisko attīstību un ekonomisko labklājību, tomēr Satversmes 115. pants liedz šīs intereses īstenot tikmēr, kamēr nav rūpīgi izvērtēta to īstenošanas ietekme uz vidi.

Problēma slēpjas apstākļi, ka izvērtēšana, lai cik rūpīga tā arī būtu, pati par sevi negarantē, ka vides degradācija tiks novērsta. Turklāt vides likumi pieļauj vides degradāciju, ja tā notiek sabiedrībai

nozīmīgu saimniecisku vai citu interešu vārdā. Līdzsvarošana ar šādiem nosacījumiem nenodrošina efektīvu tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzību.

4.2. Kā pamattiesību līdzsvarošanas mehānisms, kas nodrošinātu efektīvu tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzību, tiek piedāvāts šāds risinājums:

Lai nodrošinātu tiesību uz labvēlīgu vidi statusam atbilstošu aizsardzību, nepieciešams atzīt, ka vides degradācija ir tiesiska (attaisnojama) tad, ja tā ir nepieciešama sabiedrībai nozīmīgu interešu, tostarp citu pamattiesību aizsardzībai un nav citu vidi mazāk degradējošu alternatīvu. Pierādīšanas pienākums ir vides „degradētājam”. Šādā gadījumā labuma guvējam vides pasliktinājums (negatīvā ietekme uz vidi) ir jākompensē ar vismaz līdzvērtīgiem pasākumiem, lai negatīvo ietekmi uz vidi iespējami samazinātu.

4.3. Izmantojot papildināto pamattiesību līdzsvarošanas testu, izvērtējums varētu būt šāds. Pirmkārt, kad pašvaldība teritorijas plānojumā paredz tādu attīstības risinājumu, kas var degradēt vidi, tai ir pienākums veikt rūpīgu plānojuma ietekmes uz vidi izvērtējumu un pamatot šāda attīstības risinājuma sociālo nepieciešamību, proti to, ka attiecīgais risinājums ir nepieciešams sabiedrībai nozīmīgu interešu, tostarp citu pamattiesību aizsardzībai un nav citu vidi mazāk degradējošu alternatīvu, kā arī jāparedz kompensējoši pasākumi, lai negatīvo ietekmi uz vidi iespējami samazinātu. Konstatējot, ka pašvaldība nav izpildījusi kādu no šiem pienākumiem, ir atzīstams, ka starp vidi saudzējošām un vidi degradējošām interesēm nav nodibināts saprātīgs līdzsvars, un tiesības uz labvēlīgu vidi ir pārkāptas.

Otrkārt, kad pašvaldība teritorijas plānojumā paredz tādu attīstības risinājumu, kas, nolūkā novērt vides degradāciju, paredz tiesību uz uz īpašumu ierobežojumu, šāds ierobežojums ir atzīstams par samērīgu, ja attīstības risinājums nav acīmredzami nepiemērots vides degradācijas novēršanai (leģitīms mērķis), ar ierobežojumu nav atņemts tiesību uz īpašumu „kodols”.

5. Ņemot vērā Latvijas Republikas Satversmes vienotības principu, ievērojot tiesību uz labvēlīgu vidi un attiecīga pienākuma komplimentaritāti un to, ka Latvijas tiesību sistēmā pamattiesībām ir nevien sociālās, bet arī ekoloģiskās robežas, kā arī nolūkā tiesību uz labvēlīgu vidi īstenošanā veicināt tiesisko noteiktību, Satversmes tekstā būtu lietderīgi ietvert vairākus lakoniskus papildinājumus

5.1. Satversmes 115.pantā:

„Valsts aizsargā ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, sniedzot ziņas par vides stāvokli un rūpējoties par tās saglabāšanu un uzlabošanu. *Nepieļaut vides prettiesisku degradāciju ir valsts un ikvienas personas pienākums.*”

5.2. Satversmes 116.pantā:

„Personas tiesības, kas noteiktas Satversmes deviņdesmit sestajā, deviņdesmit septītajā, deviņdesmit astotajā, simtajā, simt otrajā, simt trešajā, simt sestajā un simt astotajā pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Uz šajā pantā minēto nosacījumu pamata var ierobežot arī reliģiskās pārliecības paušanu. *Personas tiesību īstenošana nedrīkst apdraudēt ekosistēmu un citu dabas vides sistēmu ilgtspējību.*”

5.3. Satversmes 105.pantā:

„Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. *Īpašuma izmantošana nedrīkst radīt prettiesisku vides degradāciju.* Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību.”

6. Atbilstoši Satversmes tiesas judikatūrai, sabiedrības tiesības uz līdzdalību vides lēmumu pieņemšanā ir pamattiesību uz labvēlīgu vidi procesuālais aspekts. Orhūsas konvencija uzliek par pienākumu valstij nodrošināt efektīvu (jēgpilnu) sabiedrības līdzdalību. Latvijas juridiskā prakse liecina, ka šī prasība joprojām bieži netiek ievērota (t.i., konsultācijas ar sabiedrību ir formālas). Viens no iemesliem ir tas, ka liberāli demokrātiskajā līdzdalības modelī nav paredzēts mehānisms, kādā nodrošināt, ka sabiedrības izteiktie viedokļi tiek izvērtēti un ņemti vērā

6.1. Orhūsas konvencijā paredzētais valsts pienākums ar vidi saistīta “lēmuma pieņemšanā ņemt vērā sabiedrības līdzdalības rezultātus” ir būtisks jēgpilnas sabiedrības līdzdalības priekšnoteikums. “Vērā ņemšanas” prasība nozīmē, ka valstij (pašvaldībai) jāspēj pamatot, ka tā sabiedrības paustās bažas vai viedokļus ir nopietni apsvērusi un tie ir ietekmējuši plānošanas lēmumu. Orhūsas konvencijā nav paredzēts mehānisms, kā nodrošināt, ka sabiedrības līdzdalības rezultāti tiktu ņemti vērā. Līdz ar to šāda mehānisma izveide ir nacionālo tiesību jautājums.

6.2. Teritorijas attīstības plānošanā (īpaši vietējo pašvaldību līmenī) joprojām dominē racionālās plānošanas metode, kad sabiedriskajai apspriešanai tiek nodota jau izstrādāta plānošanas dokumenta redakcija. Tas sabiedrībā neraisa pārliecību, ka tā varēs ietekmēt plānošanas lēmumu. Lai aplūkotajā aspektā sabiedrībai radītu patiesu iespēju ietekmēt lēmumu, Latvijā būtu jāpāriet uz komunikatīvās

plānošanas metodi (kā normatīvu prasību), kad plānotāja un ieinteresētās sabiedrības komunikācija notiek visa plānošanas procesa gaitā. Tādējādi sabiedrība plānošanas procesā tiktu iesaistīta tieši un tai būtu dota patiesa iespēja ietekmēt plānošanas lēmumu. Tam nolūkam, kā arī lai saskaņotu plānošanas tiesisko regulējumu ar Satversmē ierosinātajiem grozījumiem, Teritorijas attīstības plānošanas likumā iekļaujami šādi papildinājumi:

6.2.1. Teritorijas attīstības plānošanas likuma 2.pants:

„Šā likuma mērķis ir panākt, ka teritorijas attīstība tiek plānota tā, lai varētu paaugstināt dzīves vides kvalitāti, efektīvi un racionāli izmantot teritoriju un citus resursus, kā arī mērķtiecīgi un līdzsvaroti attīstīt ekonomiku, *neapdraudot ekosistēmu un citu dabas vides sistēmu ilgtspējību.*”

6.2.2. Teritorijas attīstības plānošanas likuma 4.panta trešā daļa:

„Lai nodrošinātu teritorijas plānojuma sabiedrisko apspriešanu, attiecīgā institūcija konsultējas ar sabiedrību pirms lēmumu pieņemšanas. Institūcija savā mājaslapā internetā publicē informāciju par teritorijas plānojuma un tā grozījumu izstrādes uzsākšanu, sabiedriskās apspriešanas kārtību, vietu un termiņiem, par to, kur un kad var iepazīties ar attiecīgās teritorijas plānojumu un tā grozījumiem un kā iesniedzami rakstveida priekšlikumi un atsauksmes. *Teritorijas plānojumu izstrādā, plānošanas procesā interaktīvi iesaistot personas(to grupas) un institūcijas, kuras teritorijas plānojums var skart. Par plānojuma izstrādi atbildīgā institūcija publicē (izplata) ar plānošanu saistīto informāciju tā, lai skartajām vai iespējami skartajām personām būtu nodrošināta iespēja sekot līdzi un ietekmēt plānošanas procesu.*”

7. Par nepamatotu uzskatāms viedoklis, ka vides lietās (t.i., lietas, kurās konstitucionālās sūdzības iesniedzēji apstrīdējuši, piemēram, teritorijas plānojuma atbilstību Satversmes 115.pantam) vides biedrībām nav savas intereses, tādēļ to pieteikumi tiesai ir *actio popularis*, bet to pieņemšana izskatīšanai neatbilst Satversmes tiesas likumam. Pamatojums tam, kāpēc personu pieteikumi (konstitucionālās sūdzības) par teritorijas plānojumu atbilstību Satversmes 115.pantam nav *actio popularis*, ir viena no tiesību uz labvēlīgu vidi pazīmēm - to individuālā un kolektīvā aspekta “savijums”

Piekluve tiesai ir viena no nozīmīgākajām tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzības mehānisma sastāvdaļām. Persona var vērsties Satversmes tiesā ar konstitucionālo sūdzību savu pamattiesību aizskāruma gadījumā. Kritika galvenokārt balstās kļūdainā pieņēmumā, ka vides biedrību nevar uzskatīt par personīgi skartu (*locus standi kritērijs*) Satversmes tiesas likuma izpratnē, jo tiesā tā var pārstāvēt vienīgi savu biedru intereses vai arī visas sabiedrības intereses. Šajā gadījumā netiek ņemts

vērā, ka tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzības objekts ir vide. Biedrības darbība vides interesēs rada prezumpciju, ka tā ar valsts lēmumu vai darbību ir „personīgi skarta” privāto tiesību juridiskā persona. Līdz ar to Satversmes tiesas secinājums, ka vides biedrībām piemīt tiesības uz labvēlīgu vidi, pilnībā saskan ar izpratni, ka tiesības uz labvēlīgu vidi ir individuālas tiesības ar kolektīvu raksturu.

Savukārt, lai šādā gadījumā atzītu, ka fiziska persona cieš no pamattiesību aizskārums, tai nav nepieciešams pamatot, ka, salīdzinājumā ar citām personām, viņu attiecīgais valsts lēmums (norma) skar īpaši. To, vai persona ir skarta, noteic tiesa. Satversmes tiesas līdzšinējā prakse vides lietās ir pamatota un tā liecina, ka, lai aizsargātu Satversmes 115.panta tiesības, pietiek, ja fiziska persona ir saistīta ar administratīvo teritoriju (dzīvo, strādā, pastāvīgi uzturas) tajā administratīvajā teritorijā, uz kuru lēmums (teritorijas plānojums) attiecas.

8. Latvijas tiesību sistēmā sabiedrības tiesības vides jautājumos vērsties administratīvajā tiesā ir plašākas nekā to prasa Orhūsas konvencija. Tāpēc *actio popularis* tiesiskais pamats ir nevis Orhūsas konvencija, bet Vides aizsardzības likums

8.1. Līdz ar vides tiesību attīstību viens no vides aizsardzības tiesiskās regulēšanas uzdevumiem ir bijis konsekventa *locus standi* paplašināšana. Satversmes 115.pants jau nodrošina konstitucionālo bāzi vides aizsardzības sekmēšanai. Satversmes tiesa pamatoti norādījusi, ka tiesību uz labvēlīgu vidi aizskārums interpretējams plaši (ietverot ne vien esošu, bet arī potenciālu aizskārums; par subjektu atzīstot ne vien fizisku personu, bet arī vides biedrību, turklāt neradot tai papildu barjeras, lai vērstos tiesā). Turpmāk vienīgi atkāpšanās no izpratnes par tiesībām uz vidi kā jauna veida pamattiesībām un atgriešanās pie konservatīvas *locus standi* noteikumu pielietošanas var būt būtiskākais šķērslis piekļuvei tiesai „vides” lietās. Jāņem vērā, ka arī Orhūsas konvencija tika pieņemta, lai citastarp liberalizētu piekļuvei tiesai. Arī Eiropas Savienības tiesas jaunākā judikatūra liecina, ka šī tiesa ir līdzīgos ieskatos jautājumā par *locus standi* plašu interpretāciju.

8.2. Atšķirībā no Satversmes tiesas procesa, administratīvajā procesā vides jomā pastāv *actio popularis* (populārsūdzība). To kā izņēmumu noteic likumdevējs un atzīst arī tiesas. Vides lietās piekļuvei tiesai noteic nevis personas tiesību aizskārums, bet gan tas, vai personas prasījums attiecas uz vides jomu, proti, pieteicējam tikai jāpierāda, ka iestādes lēmums vai faktiskā rīcība neatbilst vides normatīvajiem aktiem, rada kaitējuma draudus vai kaitējumu videi.

8.3. Nevar piekrist viedoklim, ka *actio popularis* vides aizsardzības nolūkā paredz ne tikai Vides aizsardzības likums, bet arī Orhūsas konvencija. Administratīvajām tiesām būtu jāņem vērā, ka Orhūsas konvencijas 9.panta trešā daļa neprasa no valsts *actio popularis* atzīšanu. Normā ietvertā

norāde uz „kritērijiem, ja tādi būtu” konvencijas prasības ļauj saskaņot ar valsts nacionālo tiesību sistēmai tradicionālo pieeju *locus standi* noteikšanā. Latvijā sabiedrības tiesības vides jautājumos vērsties administratīvajā tiesā ir plašākas nekā to prasa Orhūsas konvencija. *Actio popularis* paredz nacionālais likums. Taču tas nav pretrunā ar konvenciju, jo tā izvirza minimālās prasības sabiedrības tiesību aizsardzībai, taču neierobežo dalībvalstu rīcības brīvību paredzēt vēl plašākas sabiedrības tiesības, tostarp arī *actio popularis*.

ANOTĀCIJA

Ideju par cilvēka tiesībām uz vidi parasti saista ar cerībām, ka šo tiesību īstenošana destruktīvo attieksmi pret vidi varētu aizstāt ar „zaļāku un tīrāku” sabiedrību. Latvijā tiesības uz labvēlīgu vidi ir vienas no cilvēka pamattiesībām.

Darba mērķis ir izpētīt tiesību uz labvēlīgu vidi būtību un analizēt šo tiesību aizsardzības praksi Latvijā, lai veidotu labāku izpratni par cilvēka tiesību uz vidi institūtu. Darbu veido divi pētniecības virzieni. Pirmais ir cilvēka tiesību uz vidi būtības konceptuālo un teorētisko aspektu analīze, bet otrais – tiesu prakses pētniecība.

Darba saturiskā struktūra veidota, pirmkārt, lai tiesības uz vidi būtu iespējams apskatīt no trim perspektīvām - tiesības uz vidi kā patstāvīgas materiālās tiesības, tiesības uz vidi kā procesuālās vides tiesības, tiesības uz vidi kā pilsonisko tiesību atvasinājums; otrkārt, lai novērtētu minēto perspektīvu piemērotību un atbilstību tiesību uz vidi būtībai un tai vietai, kāda Latvijas tiesību sistēmā ir ierādīta cilvēka tiesībām uz labvēlīgu vidi.

Darba pirmajā nodaļā ir apskatītas materiālās tiesības uz vidi, atklājot šo tiesību vietu cilvēktiesību sistēmā, atzīšanas pakāpi un juridiskā nostiprinājuma rangu starptautiskajās, pārnacionālajās un valstu, tostarp Latvijas nacionālajās tiesībās. Lai veidotu izpratni par tiesību uz vidi būtību, analizētas materiālo tiesību uz vidi galvenās satura interpretācijas, kā arī identificēti galvenie šķēršļi materiālo tiesību uz vidi atzīšanai.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija nodrošina efektīvu cilvēktiesību aizsardzības mehānismu galvenokārt pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Tā kā cilvēka labklājību un dzīves kvalitāti lielā mērā noteic tieši politiskā iekārta, vides jautājumus nav iespējams strikti nodalīt no pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. Darba otrajā nodaļā, balstoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, veikta izpēte, lai noskaidrotu, cik lielā mērā cilvēks, aizsargājot savas starptautiski un nacionāli garantētās pilsoniskās tiesības, var panākt, ka valsts ievēro pieņemtos vides likumus.

Darba trešajā nodaļā jautājums par cilvēka tiesībām uz vidi aplūkots caur sabiedrības procesuālo vides tiesību (tiesības zināt, tiesības piedalīties) prizmu. Vienlaikus sabiedrības procesuālās vides tiesības ir viens no ilgtspējīgas attīstības koncepcijas elementiem, kas sažobē ar citiem šīs koncepcijas elementiem (integrācijas principu, vides aizsardzības principiem) strukturē vides lēmumu pieņemšanu. Šajā nodaļā ir pētīts, kā ilgtspējīgas attīstības koncepcija un no tās izrietošie principi ir ietekmējuši izpratni par cilvēka tiesībām uz vidi.

Darba ceturtajā nodaļā veikta izpēte par to, kā pašlaik Latvijā tiek nodrošināta tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzība. Šajā nodaļā, balstoties uz Satversmes tiesas un administratīvo tiesu praksi, analizēti tiesību uz labvēlīgu vidi procesuālie aspekti. Veikta detalizēta izpēte par sabiedrības līdzdalības tiesību institūta un personas tiesību vērsties tiesā institūta būtību, kā arī atklāts, kādā veidā šie tiesību institūti ir pielāgoti vides aizsardzības mērķu sasniegšanai. Šajā nodaļā ir identificētas tiesību uz labvēlīgu vidi pazīmes, kas ļauj šīs tiesības nošķirt no citām pamattiesībām, sniegts vērtējums par šo tiesību saturu un subjektiem, par tiesību uz labvēlīgu vidi līdzsvarošanu ar citām pamattiesībām, kā arī izteikti priekšlikumi par to, kādā veidā minētā līdzsvarošana būtu pilnveidojama, lai tiesību uz labvēlīgu vidi aizsardzību padarītu efektīvāku.

ABSTRACT

The concept of environmental rights usually is related with expectation that by guaranteeing these rights, a destructive attitude towards the environment could be replaced by a greener and cleaner society. In Latvia, the right to a benevolent environment is a fundamental human right.

The aim of this thesis is to study the meaning of the right to a benevolent environment and to analyse the protection of this right in Latvia in order to broaden the understanding of an individual's environmental rights. The thesis contains two types of research, namely, the analysis of conceptual and theoretical aspects of an individual's environmental rights and the study of court decisions.

The structure of the thesis is devised to consider environmental rights from three perspectives – environmental rights as autonomous substantive rights, environmental rights as procedural environmental rights, and environmental rights as derivative civil rights. The author also assesses the appropriateness and relevance of the above perspectives to the essence of environmental rights and the role of an individual's right to a benevolent environment as reflected in Latvia's legal system.

The first chapter of the thesis considers substantive environmental rights by viewing the role of these rights in the system of human rights, the extent to which they are recognised and the level on which they are legally embodied in international, supranational and national legislation, including national legislation in Latvia. In order to explain the essence of environmental rights, the general interpretation of substantive environmental rights is analysed, and the main obstacles for recognising substantive environmental rights are identified.

The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms provides an effective mechanism for protecting human rights, particularly civil and political rights. As people's welfare and standard of living to a great extent depend on the political system, environmental issues cannot be separated from civil and political rights. On the basis of case law of the European Court of Human Rights, the second chapter of the thesis analyses the extent to which individuals, by defending their internationally and nationally recognised civil rights, can ensure that the state abides by laws pertaining to the environment.

The third chapter views an individual's environmental rights from the perspective of public procedural environmental rights (right to know and right to participate). Concurrently, public procedural environmental rights are among the elements contained in the concept of sustainable development which, in interaction with other elements (principle of integration, principles of environmental protection), determine the structure of decision making in the sphere of environment.

This chapter also analyses the impact of the concept of sustainable development and its principles on the understanding of an individual's environmental rights.

The fourth chapter of the thesis analyses how the right to a benevolent environment is protected in Latvia. On the basis of cases heard by the Constitutional Court and administrative courts, this chapter analyses procedural aspects of the right to a benevolent environment. A detailed study is conducted of the right to public participation and an individual's right to refer to a court, and it is determined how these rights are adapted to environmental protection goals. This chapter identifies the characteristics of the right to a benevolent environment that differentiate this right from other fundamental rights; this chapter also evaluates the content and subjects of these rights, the balance between the right to a benevolent environment and other fundamental rights; it also presents recommendations on how this balance can be improved in order to ensure more effective protection of the right to a benevolent environment.

Zusammenfassung

Die Idee über das Recht des Menschen auf eine Umwelt wird üblich mit den Hoffnungen verbunden, dass die Ausübung dieses Rechts destruktive Einstellung zur Umwelt mit einer „grüneren und reineren“ Gesellschaft ersetzen könnte. In Lettland ist das Recht auf eine menschenfreundliche Umwelt eines der Grundrechte des Menschen.

Diese Arbeit befolgt das Ziel, das Wesentliche des Rechts auf eine menschenfreundliche Umwelt zu erforschen und die Praktik des Schutzes dieses Rechts in Lettland zu analysieren, damit ein besseres Verständnis über das Institut des Recht des Menschen auf eine Umwelt gewonnen werden kann. Die Arbeit bilden zwei Forschungsrichtungen. Die erste beinhaltet die Analyse von konzeptuellen und theoretischen Aspekten des Wesentlichen des Rechts auf eine menschenfreundliche Umwelt, die andere - die Forschung der gerichtlichen Praxis.

Die inhaltliche Struktur der Arbeit ist so gestaltet, dass, erstens, das Recht auf eine Umwelt aus drei Perspektiven - das Recht auf eine Umwelt als eigenständiges materielles Recht, das Recht auf eine Umwelt als prozessuales Umweltrecht, das Recht auf eine Umwelt als Herleitung bürgerlicher Rechten - betrachtet werden kann; zweitens, die Geeignetheit und Entsprechung genannter Perspektiven dem Wesentlichen des Rechts auf eine Umwelt sowie der Position, die dem Recht des Menschen auf eine menschenfreundliche Umwelt im lettischen Gerichtssystem zugewiesen worden ist, ausgewertet werden kann.

Im Abschnitt 1 der Arbeit wird materielles Recht auf eine Umwelt betrachtet, wobei die Position dieses Rechts im System der Menschenrechte, die Stufe seiner Anerkennung und der Rang der juristischen Bekräftigung in internationalen, grenzüberschreitenden und staatlichen, darunter in lettischen nationalen Rechten ermittelt wird. Um das Verständnis über das Wesentliche des Rechts auf eine Umwelt zu bilden, wurden inhaltliche Hauptinterpretationen des materiellen Rechts auf eine Umwelt analysiert sowie die Haupthindernisse für die Anerkennung des materiellen Rechts auf eine Umwelt festgestellt.

Europäische Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten gewährleistet einen effizienten Mechanismus zum Schutz der Menschenrechte, hauptsächlich für bürgerliche und politische Rechte. Da die Wohlfahrt und Lebensqualität eines Menschen maßgeblich gerade durch politisches System bestimmt wird, ist es unmöglich, die Umweltfragen von den bürgerlichen und politischen Rechten strikt abzusondern. Im Abschnitt 2 der Arbeit - anhand der Judikatur des

Europäischen Menschenrechtsgerichts - wird die Forschung betrieben, um zu klären, wieweit eine Person beim Schutz ihrer international und national gesicherten bürgerlichen Rechte imstande ist, die Einhaltung erlassener Umweltgesetze seitens des Staates zu erzielen.

Im Abschnitt 3 der Arbeit wird die Frage des Rechts des Menschen auf eine Umwelt durch das Prisma des öffentlichen prozessualen Umweltrechts (Recht zum Wissen, Recht zur Teilnahme) betrachtet. Gleichzeitig ist das öffentliche prozessuale Umweltrecht eines der Elemente der Konzeption einer Langzeit-lebensfähigen Entwicklung, das in der Verzahnung mit anderen Elementen dieser Konzeption (Integrationsprinzip, Umweltschutzprinzipien) das Treffen der Umweltentscheidungen strukturiert. In diesem Abschnitt wird geforscht, wie die Konzeption der Langzeit-lebensfähigen Entwicklung und die sich aus dieser Entwicklung ergebenden Prinzipien das Verständnis über das Recht des Menschen auf eine Umwelt beeinflusst haben.

Im Abschnitt 4 der Arbeit wird die Forschung darüber betrieben, wie der Schutz des Rechts auf eine menschenfreundliche Umwelt zurzeit in Lettland gewährleistet wird. In diesem Abschnitt - anhand der Praxis des Verfassungsgerichts (*Satversmes tiesa*) und der Verwaltungsgerichte - werden prozessuale Aspekte des Rechts auf eine menschenfreundliche Umwelt analysiert. Eine ausführliche Forschung über das Wesentliche des Instituts des Rechts der öffentlicher Beteiligung sowie des Instituts des persönlichen Rechts, sich ans Gericht zu wenden, wurde betrieben, gleichzeitig wurde festgestellt, auf welche Art und Weise diese Institute für die Erreichung der Ziele der Umweltschutz angepasst sind. In diesem Abschnitt sind die Merkmale des Rechts auf eine menschenfreundliche Umwelt identifiziert, welche die Absonderung dieses Rechts von anderen Grundrechten zulassen, außerdem wird die Auswertung der Inhalte und Subjekte dieses Rechts und der Ausgleichung vom Recht auf eine menschenfreundliche Umwelt und anderen Grundrechten gegeben sowie Vorschläge darüber gemacht, auf welche Art und Weise diese Ausgleichung weiterzuentwickeln wäre, damit der Schutz des Rechts auf eine menschenfreundliche Umwelt effizienter gestaltet werden kann.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS, NORMATĪVO AKTU UN JURIDISKĀS PRAKSES SARAKSTS

Literatūra

1. Abbot, C. Environmental Command Regulation. Grām.: Environmental Law for Sustainability. Richardson I., Wood S. (Eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, pp.61-96. ISBN: 1841135445
2. Abramavičius, A. Konstitucionālie vides aizsardzības aspekti Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas jurisprudencē. Grām.: Konstitucionālie vides aizsardzības aspekti konstitucionālās tiesas jurisprudencē un citas konstitucionālās jurisprudences problēmas. Viļņa: Lietuvas Republikas Konstitucionālā tiesa, 2009, 108.-116.lpp. ISBN 978-9955-688-09-9
3. Access to the European Court of Justice: A Lost Opportunity. Case Law Analysis. *Journal of Environmental Law*, Vol.10, No 2, 1998, pp. 331-346.
4. Addressing community concerns: How environmental justice relates to land planning and zoning. Pieejams:
http://www.rachel.org/files/document/Addressing_Community_Concerns_How_Environment.pdf [aplūkots 2009.gada 27.martā].
5. Administratīvais process tiesā. Autoru kolektīvs J.Briedes vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008, ISBN 9984731988.
6. Administratīvais process: likums, prakse, komentāri. Rakstu krājums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2005. ISBN 9984731650.
7. Afilalo, A. How Far Francovich Effective judicial Protection and Associational Standing to Litigate Diffuse Interests in The European Union. Pieejams:
<http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/98/98-1--Part.html> [aplūkots 2006.gada 21.martā].
8. Alston, P. A Third Generation Of Solidarity Rights: Progressive Development or Obfuscation of International Law. *Netherlands International Law Review*, Vol. 29, 1982, pp. 307-322.
9. Alston, P. International Governance in the Normative Areas. Grām.: International Human Rights in Context Law, Politics. Morals. 2nd edition. New York: Oxford University Press, 2000, ISBN 9780198298489, p. 317
10. Anderson, M. Public Interest Perspectives on the Bhopal Case: Tort, Crime or Violation of Human Rights. Grām.: Public Interest Perspectives In Environmental law. Robinson D., Dunkley J. (eds.). London, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: Wiley Chancery a Division of John Wiley & Sons, 1995, pp.154-171. ISBN: 9780471951735
11. Andersson, A., Kolk, T. The role Of Basic Rights in Environmental Protection. Basic Right to Environment *de lege ferenda* in the Estonian Constitution. Pieejams:
www.juridicainternational.eu/the-role-of-basic-rights-in-environmental-protection-basic-right-to-environment-de-lege-ferenda-in-the-estonian-constitution#top [aplūkots 2010.gada 31.jūlijā].
12. Aperāne, K. Subjektīvās publiskās tiesības. Grām.: Administratīvais process: likums, prakse, komentāri. Rakstu krājums. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2005, 51.-65.lpp. ISBN 9984731650
13. Arajärvi, P. The Finnish Perspective on the Last-Resort Support for Subsistence. Grām.: Constitutional Law. Constitutions, Wahlgren P. (ed.). Stockholm: Stocholm Institute for Scandinavian Law, 2007, pp.18-39. ISBN 978-91-85142-65-1

14. Atapattu, S. Sustainable Development and Right to Health. Pieejams: http://www.cisd.org/conference_report/proceedings-english/session14 [aplūkots 2006.gada 21.augustā].
15. Beatley, T. Ethical Land Use. Principles of Policy and Planning. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1994, p.78.-79. ISBN-10: 0801846994
16. Beder, S. SLAPPs – Strategic Lawsuits Against Public Participation: Coming to Controversy Near You. Pieejams: <http://www.uow.edu.au/arts/sts/sbeder/SLAPPS.html>. [aplūkots 2006.gada 8.februārī].
17. Beetham, D. What future for economic and social rights? Grām.: International Human Rights in Context Law, Politics. Morals. 2nd edition. New York:: Oxford University Press, 2000, p. 255-256. ISBN 9780198298489
18. Bielefeldt, H. Philosophical and Historical Foundations of Human Rights. International Protection of Human Rights. A Textbook. Krause C., Scheinin M. (eds.). Turku: Abo Akademi University Institute for Human Rights, 2009, p.8-9. ISBN 9789521222856
19. Birnie, P. W., Boyle, A.E. International Law & Environment. 2nd edition. Oxford: Clarendon Press, 1995, ISBN 0-19-876282-8
20. Bite-Perceva, I. Cik tālu var ierobežot personas tiesības uz pieeju tiesai. *Jurista Vārds*, 2005. 1.novembris, nr.41.
21. Bonine, J. The public's right to enforce environmental law. Grām.: Handbook on Access to Justice under the Aarhus Convention. Stec S. (ed.). Szentendre: The Regional Environmental Center, 2003, p.32-35. ISBN: 963 9424 28 5
22. Bosselmann, K. Ecological Justice and Law. Grām.: Environmental law for Sustainability. Richardson B.J., Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.129-137. ISBN 9781841135441
23. Bosselmann, K. The Principle of Sustainability. Transforming Law and Governance. Farnham: ASHGATE, 2009, ISBN 978-0-7546-7355-2.
24. Boyd, D.R. The Constitutional Right to a Healthy Environment. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 2012, July – August. Pieejams: www.environmentmagazine.org/Archives/Back/issues/2012/July-August2012/constitutional-rights-full.html [aplūkots 2012.gada 2.augustā].
25. Boyle, A. Human Rights and the Environment: A Reassessment. UNEP, First Preparatory Meeting of the World Congress on Justice, Governance and Law for Environmental Sustainability, 12-13 October 2011, Kuala – Lumpur, Malaysia. Pieejams: www.unep.org/environmentalgovernance/portals/8/documents/Events/HumanRightsEnvironmentRev.pdf [aplūkots 2012.gada 26.jūlijā].
26. Boyle, A. Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment. *Fordham Environmental Law Review*, Vol. XVIII, 2007, pp.471-511.
27. Broude, T. Elements of the Principle of Integration in WTO Jurisprudence: Another Look at the Shrimp Cases. Annex II to the second report of the ILA Committee on the International Law on Sustainable Development, Toronto Conference, 2006.
28. Brown Weiss, E. The Emerging Structure of International Environmental Law. Grām.: The Global Environment. Institutions, Law and Policy, Vig N.J., Axelrod R.S. (eds.). London: Earthscan, 1999, p.102-105. ISBN 9781853836459.
29. Chapman, A. A New Approach to Monitoring the International Covenant on Economic, Social and Economic Rights. Grām.: International Human Rights in Context Law, Politics. Morals. 2nd edition. New York: Oxford University Press, 2000, ISBN 9780198298489

30. Churchill, R. Environmental Rights In Existing Human Rights Treaties. Grām.: Human Rights Approaches to Environmental Protection. Boyle A., Anderson M. (eds.). New York: Oxford University Press, 2003, pp.89-108. ISBN 0-19-826789-4
31. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. I Ziemeles redakcijā. Rīga: Izglītības soļi, 2000, ISBN 88.-93.lpp. 9984-9436-0-7
32. Clapham, A. Human Rights Obligations of Non – State Actors. New York: Oxford University Press, 2006, ISBN-13:978-0-19-829815-1.
33. Collins, L. Are We There Yet? The Right to Environment in International and European Law. *Sustainable Development Law & Policy*, 2007, Vol.3, Issue 2, pp.121-153. Pieejams: http://www.mcgill.ca/jsdlp/sites/mcgill.ca/jsdlp/files/3_2_1_collins.pdf, [aplūkots 2010. gada 8.augustā].
34. Collins, L. Environmental Rights for the Future? Intergenerational Equity in the EU. *RECIEL*, 16 (3), 2007, p.321-331. ISSN 0962-8797
35. Constitutional Law. Constitutions. Wahlgren P. (ed.). Stockholm: Stocholm Institute for Scandinavian Law, 2007, ISBN 978-91-85142-65-1.
36. Coppel, J. The Human Rights Act 1998. Enforcing The European Convention in the Domestic Courts. London: John Wiley & Sons, 1999, ISBN 13: 9780471982500.
37. Crossen, T., Niessen, V. NGO Standing in the European Court of Justice – Does the Aarhus Regulation Open the Door? *RECIEL* 16(3) 2007, p.332. ISSN 0962-8797
38. Cullet, P. Definition of an Environmental Right in a Human Rights Context. *Netherlands Quaterly of Human Rights*, 13, 1995, p.25-40. Pieejams: <http://www.ielrc.org/content/a9502.pdf> [aplūkots 2010.gada 15.jūlijā].
39. Cultural Rights. Grām.: International Human Rights in Context Law, Politics. Morals. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2000, p.314; ISBN-10: 0198298498
40. Čepāne, I. Konstitucionālās sūdzības īpatnības vides aizsardzības lietās. Grām.: Aktuālās cilvēktiesību aizsardzības problēmas. Konstitucionālā sūdzība. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 131.-140.lpp. ISBN 978-9984-790-80-0
41. Čepāne, I. Sabiedrības tiesību aizsardzības efektivitāte teritorijas plānošanas lietās. Grām.: Aktuālās cilvēktiesību aizsardzības problēmas. Konstitucionālā sūdzība. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 70.-93.lpp. ISBN 978-9984-790-80-0
42. Čepāne, I. Tiesības uz taisnīgu tiesu kā personas pamattiesības. *Jurista Vārds*, 2005. 27.septembris, nr.36.
43. Čepāne, I., Matijesku, Ž. Latvijas Normatīvo aktu atbilstība Orhūsas konvencijai. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 2002., 4./5./6. numurs, 43.lpp.
44. de Kremadess, H. Cilvēktiesību kataloga iekļaušana Latvijas Republikas Satversmē. *Juristu Žurnāls nr.5 / Cilvēktiesību Žurnāls*, 1997, nr.6, 7.lpp. ISSN 1407-0901
45. de Sadeleer, N. Environmental principles. From Political Slogans to Legal Rules. New York: Oxford University Press, 2005, ISBN 9780199280926.
46. de Sadeleer, N., Roller, G., Dross, M. Access to Justice in Environmental Matters. Final Report ENV.A.3/ETU/2002/0030.
47. Dejeant – Pons, M., Pallemarts, M. Humane rights and the environment. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2002..ISBN 92-871-4777-9
48. DeMerieux, M. Deriving Environmental Rights from the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol.21, No 3, 2001, pp.521-561. ISSN 0143-6503,
49. Demmke, C. Trends in European Environmental Regulation: Issues of Tmplementation and Enforcement. *The Yearbook of European Environmental Law*, Vol.3, 2003, pp.329-354. ISBN-100199254621

50. Depledge, M. H., Carlarne, C.P. Environmental Rights and Wrongs. *Environmental Science & Technology A-Page Magazine*, 2008, Vol 42, Issue 4, pp. 990-994.
51. Dišlers, K. Subjektīva tiesība, legāla interese un objektīva likumība. *Jurists*, 1929. februāris, nr.2 (9).
52. Douglas – Scott, S. Environmental Rights In The European Union – Participatory Democracy Or Democratic deficit? Grām.: *Human Rights Approaches to Environmental Law*. Boyle A., Anderson M. (eds.). New York: Oxford University Press, 2003, pp.109-128. ISBN 0-19-826789-4
53. Dovers S., Connor R. Institutional and Policy Change for Sustainability. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*. Richardson I., Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006. ISBN: 1841135445
54. Drizek, J.S. Paradigms and Discourses. Grām.: *The Oxford Handbook of International Environmental law*. Bodansky D., Brunnee J., Hey E. (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, pp.45-62. ISBN 978-0-19-955215-3
55. du Bois, F. „Well-being” and „the Common Man”: A Critical Look at Public Interest Environmental Law in South Africa and India. Grām.: *Public Interest Perspectives in Environmental Law*. Robinson D., Dunkley J. (eds.). London, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: Wiley Chancery a Division of John Wiley & Sons, 1995, p.142-144. ISBN 9780471951735
56. du Bois, F. Social Justice and the Judicial Enforcement of Environmental Rights and duties. Grām.- *Human Rights Approaches to Environmental Law*, Boyle A., Anderson M. (eds.). New York: Oxford University Press, 2003, p.168. ISBN 0-19-826789-4
57. Ebbesson, J. Public Participation. Grām.: *The Oxford Handbook of International Environmental law*. Bodansky D., Brunnee J., Hey E. (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, pp. 682.-702. ISBN 978-0-19-955215-3
58. Eide, A. Starptautiskās cilvēktiesības: prasības prēt nacionālajām tiesībām un to piemērošanu. *Juristu Žurnāls nr.5 / Cilvēktiesību Žurnāls*, 1997, nr.6, 20.-21.lpp. ISSN 1024-6169
59. *Environmental Change and Environmental Law: New Challenges and Dimensions*. Brown Weiss E. (ed.). Tokyo: United Nations University Press, 1992.
60. *Environmental Law for Sustainability*. Richardson I., Wood S. (Eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006. ISBN: 1841135445
61. ES Atjaunotā Ilgtspējīgas attīstības stratēģija, ko Eiropadome pieņēma 2006.gada 15.-16.jūnijā. Pieejams: [http://ec.europa.eu/sustainable/doc \[aplūkots2008.gada 28.februārī\]](http://ec.europa.eu/sustainable/doc [aplūkots2008.gada 28.februārī]).
62. Fabre, C. *Constitutional Social Rights*. Grām.: *International Human Rights in Context Law, Politics. Morals*. 2nd edition, Oxford: Oxford University Press, 2000, p.278-279. ISBN-10: 0198298498
63. Ksentini, F.Z. *Human Rights and the Environment, Annex III Developments in national legislation and practices*, UN Economic and Social Council Commission oh Human Rights Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, 46th session, 1994, E/CN.4/Sub.2/1994/9/Corr.1. Pieejams: [http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G94/132/05/PDF/G9413205.pdf?OpenElement \[aplūkots 2010.gada 25.jūlijā\]](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G94/132/05/PDF/G9413205.pdf?OpenElement [aplūkots 2010.gada 25.jūlijā]).
64. Fisher, E. *Risk and Environmental Law: A Biginners Guide*. Grām.: *Environmental Law for Sustainability*. Richardson I., Wood S. (Eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, pp.97-125. ISBN 9781841135441
65. Fisk, D. *Environmental Science and Environmental Law*. *Journal of Environmental Law*, 1998, Vol.10, No 1, p.3-5.

66. Fitzmaurice M. The European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms and the Human Rights to a Clean Environment: The English Perspective. Grām.: Law of the Sea, Environmental Law and Settlement of Disputes. Nadiaye F.M., Wolfrum R. (eds.), Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 2007, pp.53.-96.
67. Gatawis, S., Broks, E., Bule, Z. Eiropas tiesības. Rīga: EuroFaculty, 2002, 81.-83.lpp. ISBN 9984-725-50-2
68. Glazewski, J. Environmental Rights and the New South African Constitution. Grām.: Human Rights Approaches to Environmental Law. Boyle A., Anderson M. (eds.). New York: Oxford University Press, 2003, p.187. ISBN 0-19-826789-4
69. Gleason, J. Strategic lawsuits against public participation. Grām.: Handbook on Access to Justice under the Aarhus Convention. Stec S. (ed.). Szentendre: The Regional Environmental Center, 2003, p.59-60. ISBN: 963 9424 28 5
70. Glinski, C. Public Interest Environmental Litigation in South Africa. Pieejams: <http://www.saep.org/Volunteers/VolunteertProjects/intpro99/Glinski/Glinski%20Paper.doc> [aplūkots 2009.gada 28.februārī].
71. Grosz, S. Access to Environmental Justice in Public law. Grām.: Public Interest Perspectives in Environmental Law. Robinson D., Dunkley J. (eds.). London, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: Wiley Chancery a Division of John Wiley & Sons, 1995, p.194-207. ISBN 9780471951735
72. Handl, G. Human Rights and Protection of the Environment: A Midly “Revisionist” View. Pieejams: www.bibliojuridica.org/libros/4/1985/14.pdf [aplūkots 2012.gada 26.jūlijā].
73. Hayward, T. Constitutional Environmental Rights. New York: Oxford University Press, 2005, p 81. ISBN10: 0199278679
74. Holder, J. Environmental Assessment. New York: Oxford University Press, 2004, p.184-185. ISBN 019826772X
75. Horn, L. The Implications of the Concept of Common Concern of a Human Kind on a Human Right to a Healthy Environment. WqJiCE, 2004, Vol.1, pp.233-269. Pieejams: http://www.law.mq.edu.au/html/MqJICEL/vol11-2_4pdf [aplūkots 2008.gada 2.jūnijā].
76. Human Rights Approaches to Environmental Law. Boyle A., Anderson M. (eds.). New York: Oxford University Press, 2003, ISBN 0-19-826789-4.
77. Ijabs, I. Morāle un atklātība: pieejas demokrātijas normatīvā pamatojuma problēmai. Latvijas Universitātes raksti 713.sējums, Filosofija, LU, 2007, 156.lpp. ISBN 978-9984-802-68-X
78. Iljanova, D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. Rīga: *Ratio iuris*, 2005, 88.-91.lpp. ISBN 9984-19-855-3
79. International Law & The Environment. Birnie P., Boyle A. (eds.). Oxford: Clarendon Press, 1995, ISBN 0-19-876282-8.
80. International Law & The Environment. Trird Edition. Birnie P., Boyle A., Redgwell C. (eds.). New York: Oxford University Press, 2009, ISBN 978-0-19-87-6422-9.
81. Jensen, H.B. Sustainable Development: Paradigm Shift or just Another Field of Law? Pieejams: <http://cadmus.iue.it/dspace/bitstream/1814/4083/WPLAWN0.20061ELWG.pdf> [aplūkots 2008.gada 10.jūnijā].
82. Jonikāns, V., Aperāne, K. Sabiedrisko organizāciju tiesības vērsties administratīvajā tiesā Administratīvā procesa likuma 29.panta interpretācijas aspektā. *Likums un Tiesības*, 2006., Nr.2, 59.-60.lpp. ISSN 1407-4974
83. Karpen, U. Efectuating the Constitution: Constitution Law in View of Economic and Social Progress. Grām.: Interpretation and Direct Application of the Constitution. Vilnius: The Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2002, p.68-70.
84. Kēnigs, M. Cilvēktiesības. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010. ISBN 978-9984-790-68-8.

85. Kiss, A. An Introductory Note on a Human Right to Environment. Grām.: Environmental Change and International Law: New Challenges and dimensions, ed. Brown – Weiss E. Tokyo: United Nations University Press, 1992, p.199-201. Pieejams: <http://www.unu.edu/unupress/unupbooks/uu25ee/uu25ee01.htm> [aplūkots 2005.gada 2.jūnijā].
86. Klepfers, M. Vides aizsardzība konstitucionālajās tiesībās: Vācijas Pamatlikuma 20.a pants. *Likums un Tiesības*, 5.sējums, nr.11(51), 2003, 322.-328.lpp. ISSN 1407-4974
87. Koester, V. The Compliance Committee of Aarhus Convention: An Overview of Procedures and Jurisprudence. *Environmental Policy and Law*, 2007, 37/2 – 3, p.91.
88. Kotze, L. Phiri, the plight of poor and the perils of climate change: time to rethink environmental and socio-economic rights in South Africa? *Journal of Human Rights and Environment*, 2010, Vol. 1, No2, pp.135-160. ISSN:17597188
89. Krämer, L. EC Environmental Law. Fourth Edition. London: Sweet & Maxwell, 2000, p.2.
90. Langford, M. The Justiciability of Social Rights: From Practice to Theory. Grām.: Social Rights Jurisprudence. Emerging Trends in International and Comparative Law, M. Langford (ed.). New York: Cambridge University Press, 2008, p.30. ISBN 978-0-521-67805-6
91. Lambrechts, C. Public Participation in Environmental Decisions. Grām.: European Environmental Law A comparative perspective. Gerd Winter (ed.). UK: Dartmouth Publishing Company Limited, 1996, p. 95-96. ISBN 13: 9781855215603
92. Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija. Daba kā nākotnes kapitāls. Dabas vērtību un pakalpojumu ilgtspējīga apsaimniekošana 6.-7.punkts. Pieejams: www.latvija2030.lv/upload/Latvija2030.saeima.doc [aplūkots 2010.gada 26.jūlijā].
93. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, ISBN 978-9984-840-19-2
94. Lavrysen, L. Access to justice to Belgian ordinary and administrative courts. Latvian Constitutional and Administrative courts judges capacity building seminar, March 27-28, 2008, Sigulda, Latvia.
95. Lavrysen, L. Presentation of Aarhus – Related Cases of the Belgian Constitutional Court. *Environmental Law Network International Review*, No2, 2007, p.5-8.
96. Lee, M. Public participation, Procedure, and Democratic Deficit in EC Environmental Law. *Yearbook of European Environmental Law*, Vol.3, p.206 ISBN-10: 0199254621
97. Leigh, I. The New Local Government. Grām.: The Changing Constitution. Fifth Edition. Jowell J., Oliver D. (eds.). New York: Oxford University Press, 2004. pp.304-321. ISBN: 0-19-926439-2
98. Leino, H. Public participation in territorial planning: Implementing the new Act on Land Use and Building in the city of Tampere. Pieejams: <http://www.tkk.fi/Units/civil/EM/Publications> [aplūkots 2006.gada 30.augustā].
99. Levits E. Piezīmes par Satversmes 8.nodaļi – Cilvēka pamattiesības. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1999, nr.9-12, 17.-18.lpp.
100. Levits, E. Tiesību normu interpretācija un Satversmes 1.panta demokrātijas jēdziens. *Cilvēktiesību Žurnāls*, 1997, nr.4, 68.lpp. ISSN 1407-0901
101. Lowe, V. Sustainable Development and Unsustainable Arguments. Grām.: International Law and Sustainable Development, Past Achievements and Future Challenges. Boyle A., Freestone D. (eds.). Oxford: Oxford University Press, 1999, p.30. ISBN-10: 0198298072
102. Manual on Human Rights and the Environment. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2012. ISBN 978-92-871-7318-8
103. May, J.R. Constituting Fundamental Environmental Rights Worldwide. *Pace Environmental Law Review*, 2006, Vol. 23, p.123.-136.

104. Māstrihtas vadlīnijas par ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību pārkāpumiem (Maastricht Guidelines on Violations of Economic, Social and Cultural Rights, Maastricht, January 22-24, 1997). Pieejams: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/Maastrichtguidelines.html> [aplūkots 2010.gada 20.janvārī].
105. Merills, J. Environmental Rights. Grām.: The Oxford Handbook of International Environmental law. Bodansky D., Brunnee J., Hey E. (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, pp.664.-680. ISBN 978-0-19-955215-3
106. Millenium Ecosystem Assessment (2005). Pieejams: www.millenniumassessment.org [aplūkots 2010.gada 21.oktobrī].
107. Morgera, E. An Update on the Aarhus Convention and its Continued Global Relevance. RECIEL 14 (2) 2005, p.139. ISSN 0962 8797
108. Morison.J. Models of Democracy: From Representation to Participation? Grām.: The Changing Constitution. 5th edition. Jowell J., Dawn O. (eds.). New York: Oxford University Press, 2004, p.154.-155. ISBN: 0199264392
109. Oda, H. The constitutional right to a favourable environment and the new on the protecting of the environment: problems of environmental review. Grām.: Human rights in Rusland and Eastern Europe. The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 2002, p. 201. ISBN 90-411-1951-5
110. Ougergouz, F. The African Charter on Humans and Peoples' Rights. A Comprehensive Agenda for Human Dignity and Sustainable Democracy in Africa. Hague: Kluwer Law International, 2003, p.290. ISBN 9041120610
111. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development (“Brundtland Report”). Pieejams: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N87/184/67/MG/N871867.pdf?OpenElement>?
112. Pimbert M., Wakeford T. Overview – deliberative democracy and citizen empowerment. Pieejams: <http://pubs.iied.org/GM305.pdf> [aplūkots 2011.gada 17.jūnijā].
113. Public Interest Perspectives In Environmental law. Robinson D., Dunkley J. (eds.). London, New York, Brisbane, Toronto, Singapore: Wiley Chancery a Division of John Wiley & Sons, 1995. ISBN 9780471951735
114. Pūraite, A. Origins of Environmental Regulation. Grām.: Jurisprudence. Vilnius: Mykolas Romeris University, 2012, 19(2), ISSN 1392-6195, pp.658.-674.
115. Radermacher, L. The European Comissions White Paper on European Governance: The Uneasy Relationship Between Public Participation and Democracy. German Law Journal Vol.3 No1, 2002, p.5. Pieejams: <http://www.germanlawjournal.com/print.php?id=125> [aplūkots 08.02.2005.gada 8.februārī].
116. Razzaque, J. Human Rights and the Environment: the national experience in South Asia and Africa. Joint UNEP-OHCHR expert seminar on Human Rights and the Environment, 14-16 January 2002 – Background paper. Pieejams: <http://www.unhchr.ch/environment/bp4.html> [aplūkots 2006.gada 20.jūnijā].
117. Reid, K. A Practicioners Guide to the European Convention on Human Rights, 2nd Edition, London: Sweet&Maxwell, 2004, p.284., 459–460.
118. Richardson, B., Razzaque, J. Public Participation In Environmental Decision-making. Grām.: Environmental Law for Sustainability, Richardson I., Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, ISBN 9781841135441, p.129-137.
119. Rifkins, Dž. Jaunās ekonomikas laikmets. Rīga: Jumava, 2004., 168.-172.lpp. ISBN 9984-05-712-7.
120. Rodiņa, A. Konstitucionālā sūdzība Latvijā. *Jurista Vārds*, 2000. 12.septembris, nr.28.

121. Rodiņa, A. Konstitucionālā sūdzība: teorija un prakse Latvijā. Tiesību harmonizācija Baltijas jūras reģionā 20.-21.gs.mijā. Rīga: LU, 2006, 490.-491.lpp.
122. Rompczyk, E. Gribam ilgtspējīgu attīstību. Rīga: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2007, 10-11.lpp. ISBN 978-9984-9948-0-2
123. Rytter, J.E. Constitutional Interpretation – Between Legalism and Law-Making. Grām.: Constitutional Law. Constitutions, Wahlgren P. (ed.). Stockholm: Stocholm Institute for Scandinavian Law, 2007, ISBN 978-91-85142-65-1, pp.256-272.
124. Sand, P. The Evolution of International Environmental Law. Grām.: The Oxford Handbook of International Environmental law. Bodansky D., Brunnee J., Hey E. (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, pp.31.-43. ISBN 978-0-19-955215-3
125. Sands, P. Environmental Protection in the Twenty-first Century: Sustainable Development and International Law. Grām.: The Global Environment. Institutions, Law and Policy Vig N.J., Axelrod R.S. (eds.). London: Earthscan, 1999, pp. 116-137. ISBN 9781853836459
126. Satversmes tiesas tiesnešu Kaspara Baloža un Viktora Skudras atsevišķo domu lietā par Rīgas brīvostas teritorijas plānojumu. *Jurista Vārds*, Nr. 28 (533), 2008.gada 29.jūlijs,
127. Satversmes tiesas tiesneses Kristīnes Krūmas atsevišķās domas lietā Nr.2008-03-03. Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2008. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 121.-123.lpp.
128. Scheinin, M. Characteristics of human rights norms. International Protection of Human Rights: A Textbook. Krause C.,Scheinin M. (eds.). Turku: Abo Akademi University Institute for Human Rights, 2009, p.19. ISBN 978-952-12-2285-6
129. Separate opinion of Vice-president Weeramantry. Pieejams: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7383.pdf> [aplūkots 2010.gada 31.jūlijā].
130. Shelton, D. Human Rights and Environmental Protection: Linkages in Law and Practice. Pieejams: <http://www.cedha.org.ar/docs/doc92.htm> [aplūkots 2008.gada 25.jūlijā].
131. Shelton, D. Human Rights, Health and Environmental Protection: Linkages in Law and Practice. A Background Paper for the WHO (2002). Pieejams: <http://www.cedha.org.ar/docs/doc92htm> [aplūkots 2008.gada 11.aprīlī].
132. Shelton, D. Normative Hierarchy in International Law. American Journal of International Law, 2006, pp.291-323. Pieejams: www.asil.org/ilpost/president/ajil0604/centennialesseysaj/0604.pdf
133. Soveroski, M. Environment Rights versus Environmental Wrongs: Forum over Substance? *RECIEL*, 16 (3) 2007, p.261. ISSN 09628797
134. Steele, J. Participation and Deliberation in Environmental Law: Exploring a Problem – solving Approach. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol.21, No3, 2001, pp.415-442.
135. Steiner, H., Alston, P. International Human Rights in Context Law, Politics. *Morals*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2000, p.180-184. ISBN-10: 0198298498
136. Stec, S., Eckstein, G.E. Of Solemn Oaths and Obligations: The Environmental Impact of the ICJ's Decision in the *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project*. *Yearbook of International Environmental Law*, Volume 8, 1997, Oxford: Clarendon Press, 1998, p.49.
137. Stenmarks, M. Vides ētika un ilgtspējīga attīstība. Ilgtspējīgas attīstības pamati: ētika, likumdošana, kultūra un fizikālie ierobežojumi Ridena L. redakcijā. – Rīga: LU, [b.g.], 10.-12.lpp.
138. Strautmanis, J. Ekoloģisko tiesību pamati. Dabas vides tiesiskā aizsardzība. Rīga: Zvaigzne ABC, 1997, ISBN 9984-04-637-0.

139. Sueli, G. The Right to a Healthy Environment, Human Rights and Sustainable Development. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, 2002, 2, p.173-194. ISSN 1573-1553
140. Sunstein, C. *Against Positive Rights*. Grām.: *International Human Rights in Context Law, Politics, Morals*. 2nd edition, Oxford: Oxford University Press, 2000, p.280-281. ISBN-10: 0198298498
141. Teubner, G. Substantive and Reflexive Elements in Modern Law. *Law and Society Review*. Vol. 17, p.253.-254. Pieejams: <http://ssrn.com/abstract=896509> [aplūkots 2012.gada 3.augustā].
142. *The Aarhus Convention: An Implementation Guide*. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe, 2000. ISBN 92-1-116745-0
143. *The Changing Constitution*. Fifth Edition. Jowell J., Oliver D. (eds.). New York: Oxford University Press, 2004. ISBN: 0-19-926439-2.
144. *The Global Environment. Institutions, Law and Policy*, Vig N.J., Axelrod R.S. (eds.). London: Earthscan, 1999, ISBN 9781853836459.
145. *The Oxford Handbook of International Environmental Law*. Bodansky D., Brunnee J., Hey E. (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, ISBN 978-0-19-955215-3.
146. Trindade, A.A.C. *The Contribution of International Human Rights Law to Environmental Protection, with Special Reference to Global Environmental Change*. Grām.: *Environmental Change and International Law: New Changes and Development*. Brown – Weiss E. (ed.). Tokyo: United Nations University Press, 1992, p.245-312.
147. Turner, S. J. *A Substantive Environmental Right: An Examination of the Legal Obligations of Decision-Makers towards the Environment*. Netherlands: Kluwer Law International BV, 2009. ISBN-10: 9041128158
148. Vasak, K. A Thirty Year Struggle: The Sustained Efforts to give force of Law to the Universal Declaration of Human Rights. *UNESCO Courier*, 1977, 29-32.
149. Veinla, H. Right to the Environment in the Context of EC Approximation and Codification of Estonian Environmental Law. *Juridica International*, 1999, IV, p.112-113 ISSN:1406-5509
150. Veinla, H., Relve, K. Influence of the Aarhus Convention on Access to Justice in Environmental Matters in Estonia. *European Environmental Law Review*, 2005, December, p.330. ISSN:0966-1646
151. *Vides zinātne. Kļaviņa M. redakcijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, ISBN 9984-825-09-4
152. Vildbergs H., Meseršmits K., Niedre L. *Pilsonis tiesiskā valstī*. Rīga: EuroFaculty, 2004, ISBN 9984-725-94-4.
153. Wiener, J. Precaution. Grām.: *The Oxford Handbook of International Environmental Law*. Bodansky D., Brunnee J., Hey E. (eds.). New York: Oxford University Press, 2007, pp.598.-612. ISBN 978-0-19-955215-3
154. Yli-Pelkonen, V., Kohl, J. The role of local ecological knowledge in sustainable urban planning: perspectives from Finland. Pieejams: <http://ejournal.nbio.org/archives/volliss1/0410-007.yli-pelkonen.html> [aplūkots 2005.gada 12.septembrī].
155. Zaļoksnis, J., Kļaviņš, M., Brikše, I., Meiere, S. *Vides vadība*. Rīga: LU Akadēmiskais Apgāds, 2011, ISBN 9978-9984-45-340-8.
156. Zemes harta. Pieejams: www.earthcharter.org [aplūkots 2010.gada 6.jūnijā].
157. Zommers, B. Individuālo tiesību aizsardzība ar Konstitucionālās tiesas palīdzību. Grām.: *Konstitucionālās tiesas loma valsts konstitūcijā nostiprināto vērtību aizsardzībā*. Rīga: Tiesu namu aģentūra. 2007, ISBN 978-9984-790-33-6.

158. Zwart, T. Standing to raise constitutional issues in the Netherlands. Pieejams: <http://www.ejcl.org/64/art64-20.doc> [aplūkots 2008.gada 28.februārī].
159. Конституционное право. Второе издание под ред. В.В.Лазарева. Москва. Юристъ. 2004. стр.154.

Normatīvie akti

1. Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām (1966). *Cilvēktiesību Žurnāls*, nr.3, 1996.
2. Starptautiskais pakts par sociālajām, ekonomiskajām un kultūras tiesībām (1966). Pieejams: www.humanrights.lv/doc/vispaar/escpakc.htm [aplūkots 2010.gada 25.jūnijā].
3. Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. *Cilvēktiesību Žurnāls*, nr.3,1996.
4. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. *Cilvēktiesību Žurnāls*, nr.9-12,1999.
5. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejams: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/56D2c838-7133-4010-8d00-99be58570b95/0/LVA_CONV.pdf [aplūkots 2010.gada 5.augustā].
6. Additional Protocol to the American Convention on Human Rights. Pieejams: <http://www.oas.org/juridico/english/sigs/a-52html> [aplūkots 2010.gada 31.07.jūlijā].
7. Āfrikas Cilvēka un tautu tiesību hartas 24.pants. Pieejams: <http://www.hrcr.org/docs/Banjul/afhr.html> [aplūkots 2010.gada 31.jūlijā].
8. ANO 1992.gada Konvencijas par bioloģisko daudzveidību. *Latvijas Vēstnesis*, nr.137, 1995. 8.septembris.
9. Orhūsas konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem (1998.). *Latvijas Vēstnesis*, nr. 64, 2002. 26.aprīlis. [Latvijā spēkā no 2002.gada 12.septembra].
10. Marakešas vienošanās par Pasaules tirdzniecības organizācijas izveidošanu preambulu (1994). Pieejams: http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto_e.htm [aplūkots 2010.gada 2.augustā].
11. Committee on Economic, social and cultural rights, General comment No.3 (1990); UN Doc. E/1991/23.
12. Committee on Economic, social and cultural rights, General comment No.9 (1998); UN Doc. E/1999/22.
13. Johannesburg Declaration on Sustainable Development. Johannesburg, 4 September 2002, UN DocA/Conf.199/20 (2002).
14. Johannesburg Plan of Implementation. Johannesburg, 4 September 2002, UN DocA/Conf.199/20 (2002).
15. United Nations Millenium Declaration. Ga Res. 55/2, UN GAOR, 55th session, 8th plenary meeting, UN Doc.A/Res/55/2, (2000).
16. ANO Pasaules Cilvēktiesību konferences Vīnes deklarācija (1995.). *Cilvēktiesību Žurnāls*, nr.5, 1997.
17. Declaration of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio De Janeiro, 14June, 1992, UN Doc. A/CONF.151/5/Rev.
18. Agenda 21: Programme of action for Sustainable Development (Agenda 21)(Rio de Janeiro, 14 June 1992; UN Doc.A/Conf151/26(1992). Pieejams: <http://www.unep.org/Documents.Multilingual?Default.asp?documentID=52> [aplūkots 2008.gada 10.augustā].

19. World Commission on Environment and development (1987), Our Common Future, „Brundtland Report”. Annex I Environmental Protection and Sustainable Development Legal Principles and Recommendations (1986), UN Doc ., Pieejams: <http://daccess-dds-hy.un.org/doc/UNDOC/GEN/N87/184/67/IMG/N8718467.pdf> [aplūkots 2010.gada 2.augustā]
20. World Charter for Nature 1982. GA Res.37/7, UN DocGAOR, 37th session, 48th plenary meeting, UN Doc.A/37/7 (1983). Pieejams: www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm [aplūkots 2012.gada 26.jūlijā].
21. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 16 June 1972, UN Doc A/CONF/48/14/REV.
22. Maastricht Guidelines on Violation of Economic, Social and Cultural Rights, Maastricht, January 22-26, 1997. Pieejams: www.lumn.edu/humanrts/instree/Maastrichtguidelines_.htm [aplūkots 2010.gada 29.janvārī].
23. Final Report of the World Summit for Social Development, Copenhagen, 19 April 1995; UN Doc.A/CONF, 166/9. Pieejams: <http://daccess-dds-hy.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/116/51/PDF/N9511651.pdf?OpenElement> (Aplūkots 02.08.2010.).
24. Final Report of the UN Special Rapporteur F.Z.Ksentini. Human Rights and the Environment, Annex III Developments in national legislation and practices, UN Economic and Social Council Commission on Human Rights Sub-Commission on
25. Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, 46th session, 17 August 1994, E/CN.4/Sub.2/1994/9/Corr.1. Pieejams: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G94/132/05/PDF/G9413205.pdf?OpenElement> [aplūkots 2010.gada 25.jūlijā].
26. ILA New Delhi Declaration on Principles of International Law relating to Sustainable Development – ILA resolution 3/2002, annex UN Doc A/57/329; *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, Vol 2, No2, June 2002, pp.209-216.
27. UNESCO Draft Declaration of Principles on Human Rights and the Environment, UNESCO 30th Sess., Doc 30/C/INF.11, 1999.
28. Eiropas telpiskās / reģionālās attīstības plānošanas ministru konferences (CEMAT) 14.sesijas Lisabonas Rezolūcija Nr.1 “Par policentrisku attīstību – konkurētspējas un kohēzijas veicināšanai”; Rezolūcija Nr.2 “Par teritoriālo pārvaldi”. Pieejams: http://www.ttc.lv/export/sites/default/docs/STA/tulkojumi_no_anglju_val/Rezolucijas/14_CEMAT_2006_13_Final_-_resolution_1_and_2.doc [aplūkots 2009.gada 27.maijā].
29. European Conference of Ministers Responsible for Spatial/Regional Planning (CEMAT). CEMAT Glossary of Key Expressions used in Spatial Development Policies in Europe, 14 CEMAT (2006) 6, Strasbourg, 18 July 2007, p.23.
30. CEMAT Vadlīnijas Eiropas kontinenta ilgtspējīgai telpiskajai attīstībai, pieņemtas 2000.gada 7.-8.septembrī CEMAT 12.sesijā Hanoverē. Pieejams: http://www.rapl.gov.lv/files/text/Vad_principi2000.doc [aplūkots 2009.gada 27.maijā]
31. Council of Europe Parliamentary Assembly, Committee on the Environment, Agriculture and Local and Regional Affairs, Rapporteur Cristina Agudo, Spain, at p.18. Pieejams: <http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/Doc03/EDOC9791.htm> [aplūkots 2005.gada 16.jūnijā].
32. Dublin Declaration “On the Environmental Imperative”. Council of Europe, 1990. Pieejams: http://www.europarl.europa.eu/summits/dublin/default_un.htm# [aplūkots 2010.gada 31.jūlijā].
33. Līgums par Eiropas Savienības darbību. Konsolidētā versija. *Oficiālais Vēstnesis* C 115, 2008.gada 9.maijs.
34. Eiropas Savienības Pamattiesību harta. *Oficiālais Vēstnesis* C 303, 2007. 14.decembris.

35. Līguma par Eiropas Savienību konsolidētā versija: *Oficiālais Vēstnesis* C 115, 2008. 9.maijs.
36. Eiropas Parlamenta un Padomes 2008.gada 15.janvāra direktīvas 2008/1/EK par piesārņojuma integrētu novēršanu un kontroli. *Oficiālais Vēstnesis*, L 24, 2008. 29.janvāris
37. Eiropas Parlamenta un Padomes 2003.gada 26.maija Direktīvu 2003/35/EK ar ko paredz sabiedrības līdzdalību ar vidi saistītu plānu un programmu izstrādē un attiecībā uz sabiedrības līdzdalību un iespēju griezties tiesu iestādēs groza Padomes direktīvas 85/337/EEK un 96/61/EK. *Oficiālais Vēstnesis*, L 165, 2003. 25.jūnijs.
38. Eiropas Parlamenta un Padomes 2003.gada 28.janvāra Direktīvu 2003/4/EK par vides informācijas pieejamību sabiedrībai un Padomes Direktīvas 90/13/EEK atcelšanu. *Oficiālais Vēstnesis*, L 041, 2003.14.februāris.
39. Eiropas Parlamenta un Padomes 2001.gada 27.jūnija Direktīvu 2001/42/EK par noteiktu plānu un programmu ietekmes uz vidi novērtējumu. *Oficiālais Vēstnesis*, L 197, 2001. 21.jūlijs.
40. Padomes 1985.gada 27.jūnija direktīvu 85/337/EEK par dažu sabiedrisku un privātu projektu ietekmes uz vidi novērtējumu. *Oficiālais Vēstnesis* L 175, 1985. 5.jūlijs.
41. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, nr.43, 1993. 1.jūlijs.
42. Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, nr.308/312, 1998. 23.oktobris,
43. Teritorijas attīstības plānošanas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, nr.173, 2011. 2.novembris.
44. Attīstības plānošanas sistēmas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, nr.80, 2008. 23.maijs.
45. Par Lisabonas līgumu, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, nr.82, 2008.28.maijs.
46. Vides aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. 15.novembris, nr.183.
47. Biedrību un nodibinājumu likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, nr.161, 2003. 14.novembris.
48. Valsts pārvaldes iekārtas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 21.jūnijs, nr.94.
49. Par piesārņojumu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, nr.51, 2001. 29.marts
50. Civilprocesa likuma: LR Likums. *Latvijas Vēstnesis*, nr.326/330, 1998. 3.novembris.
51. Par ietekmes uz vidi novērtējumu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis* nr.322/325, 1998.30.oktobris
52. Satversmes tiesas likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, nr.103, 1996.14.jūnijs.
53. Būvniecības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, nr.131, 1995. 30.augusts.
54. Par vides aizsardzību: LR likums. *Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, nr.33, 1991. 29.augusts (zaudējis spēku).
55. Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi: LR likums. *Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, nr.4, 1992. 30.janvāris (zaudējis spēku).
56. Paredzētās būves publiskās apspriešanas kārtība: Ministru kabineta 2007.gada 22.maija noteikumi Nr. 331. *Latvijas Vēstnesis*, nr.84, 2007. 22.maijs.
57. Amerikas Savienoto Valstu Konstitūcija. Pieejams: [www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#amdt_1\(1791\)](http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#amdt_1(1791)) [aplūkots 2012.gada 3.augustā].
58. Beļģijas Konstitūcijas 23.pants. Pieejams: <http://home.scarlet.be/dirkvanhuele/compcins/ConstitutionBelgium/ConstitutionBelgium.htm> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].
59. Dienvidāfrikas Republikas Konstitūcija. Pieejams: www.info.gov.za/documents/constitution/1996/a108-96.pdf [aplūkots 2012.gada 2.augustā].
60. Igaunijas Konstitūcijas 53.pants. Pieejams: <http://www.legaltext.ee/text/en/x0000k1.htm> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

61. Lietuvas Konstitūcijas 53.panta trešā daļa. Pieejams:
<http://www.litlex.lt/Litlex/eng/Frames/Laws/Documents/CONSTITU.HTM> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].
62. Nīderlandes Konstitūcijas 21.pants. Pieejams: http://www.servat.unibe.ch/icl/nl00000_.html [aplūkots 2010.gada 2.augustā].
63. Norvēģijas Konstitūcijas 110. b panta pirmā daļa. Pieejams: <http://www.stortinget.no/en/in-English/About-the-Storting/The-Constitution/The-Constitution> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].
64. Portugāles Konstitūcijas 66.pants. Pieejams:
http://app.parlamento.pt/site_antigo/ingles/cons_leg/constitution_VII_revisao_definitive.pdf [aplūkots 2010.gada 2.augustā].
65. Slovākijas Konstitūcijas 44.pants. Pieejams: http://www.slovakia.org/sk_constitution.htm [aplūkots 2010.gada 2.augustā].
66. Slovēnijas Konstitūcijas 72.pants. Pieejams:
http://www.dz_rs.si/index.php?id=351&docid=25&showdoc=1 [aplūkots 2010.gada 2.augustā].
67. Somijas Konstitūcijas 20.pants. Pieejams:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en/19990731.pdf> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].
68. Šveices Konfederācijas Konstitucionālais akts 73.,74.pants. Pieejams:
<http://www.admin.ch/ch/e/rs/101/index.html> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].
69. Turcijas Konstitūcijas 56.pants. Pieejams:
http://www.hri.org/docs/turkey/part_ii_3.html#article_56 [aplūkots 2012.gada 27.decembrī].
70. Ungārijas Konstitūcijas 18.pants. Pieejams: <http://www.lectlaw.com/files/int05.htm> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].
71. Vācijas Pamatlikuma 20.a pants. Pieejams: <http://www.iuscomp.org/statutes/gg.htm#20a> [aplūkots 02.08.2010.gada 2.augustā].
72. California Code of Civil Procedure § 425.17, 425.18. Pieejams: www.leginfo.ca.gov/cgi-bin/displaycode?section=ccp&group=0001-01000&file=425.10-425.18 [aplūkots 2012.gada 3.augustā].
73. Igaunijas likums “Par ilgtspējīgu attīstību” (Act on Sustainable Development). Pieejams:
<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?m=022> [aplūkots 2010.gada 2.augustā].

Juridiskā prakse

1. ICJ Judgement of 25 September 1997, Case concerning Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia).
2. Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas 2008.gada 4.aprīļa lēmuma lietā “Lithuania ACCC/2006/16” 71.punkts. Pieejams: www.unece.org/env/documents [aplūkots 2008.gada 15.martā].
3. Orhūsas konvencija Atbilstības komitejas 2007.gada 31.jūlija lēmuma lietā “Albania ACCC/C/2005/12” 65.punkts. Pieejams: www.unece.org/env/documents [aplūkots 2008.gada 15.martā].
4. Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas 2006.gada 28.jūlija lēmuma lietā “Belgium ACCC/2005/11” 35., 36.punkts. Pieejams: <http://www.unece.org/env/documents> [aplūkots 2008.gada 15.martā].
5. Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas 2006.gada 10.maija lēmuma lietā „Armenia ACCC/C/2004/8” 28.-33.punkts. Pieejams: <http://www.unece.org/env/documents> [aplūkots 2008.gada 15.martā].

6. Orhūsas konvencijas Atbilstības komitejas 2005.gada 14.marta lēmuma lietā “Kazakhstan ACCC/C/2004/2” 24.punkts.Pieejams: Pieejams: [http:// www.unece.org/env/documents](http://www.unece.org/env/documents) [aplūkots 2008.gada 15.martā].

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi

1. ECT 2010.gada 29.marta spriedums *Depalle v. France*, (34044/02);
2. ECT 2010.gada 29.marta spriedums lietā *Brosset-Triboulet and Others v. France*, (34078/02).
3. ECT 2009.gada 8.janvāra spriedums lietā *Mangouras v. Spain*. ECT portāls (HUDOC). Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/viewhbkm.asp?sessionId=5901067&skin=hudoc-e> [aplūkots 2010.gada 9.augustā].
4. ECT 2009.gada 27.janvāra spriedumu lietā *Tartar v.Romania*. ECT portālā (HUDOC). Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=292135908&skin=hudoc-en&action=request> (Aplūkots 02.03.2010.).
5. ECT 2008.gada 20.marta spriedumu lietā *Budayeva and Others v. Russia*. ECT portālā (HUDOC). Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Budayeva%20%7C%20RUSSIA&sessionId=58488093&skin=hudoc-en> [aplūkots 2010.gada 8.augustā].
6. ECT 2007.gada 27.novembra spriedums lietā *Hamer v. Belgium* (21861/03) 78.punkts
7. ECT 2005.gada 12.jūlija spriedumu lietā *Okay and Others v. Turkey*. ECT portālā (HUDOC). Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Okay%20%7C%20TURKEY&sessionId=58488093&skin=hudoc-en> [aplūkots 2010.gada 8.augustā].
8. ECT 2005.gada 9.jūnija spriedumu lietā *Fadeyeva v. Russia*. ECT portālā (HUDOC). Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Fadeyeva%20%7C%20RUSSIA&sessionId=58488093&skin=hudoc-en>. [aplūkots 2010.gada 8.augustā].
9. ECT 2004.gada 30.novembra spriedumu lietā *Öneryldiz v. Turkey*. ECT portālā (HUDOC). Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=One ryldiz%20%7C%20TURKEY&sessionId=29213590&skin=hudoc-en> [aplūkots 2010.gada 8.augustā].
10. ECT 2004.gada 16.novembra spriedums lietā *Moreno Gómez v. Spain*, (4143/02).
11. ECT 2004.gada 10.novembra spriedumu lietā *Taskin v. Turkey*. ECT portālā (HUDOC). Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Taskin%20%7C%20TURKEY&sessionId=58487898&skin=hudoc-en> [aplūkots 2010.gada 8.augustā].
12. ECT 2004.gada 27.maija spriedums lietā *Vides aizsardzības klubs v. Latvia*, (57829/00).
13. ECT 2003.gada 8.jūlija spriedums lietā *Hatton and Others v.the UK*, (36022/97).
14. ECT 2003.gada 22.maija spriedumu lietā *Kyrtatos v.Greece*. ECT portālā (HUDOC). Pieejams: ECT <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Kyrtatos%20%7C%20GREECE&sessionId=58487898&skin=hudoc-en> [aplūkots 2010.gada 2.martā].
15. ECT 2001.gada 2.oktobra spriedumu lietā *Hatton and Others v. UK*. ECT portālā (HUDOC). Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Hat>

- on%20%7C%20%22THE%20UNITED%20KINGDOM%22&sessionid=58488852&skin=hudoc-en[aplūkots 2010.gada 8.augustā].
16. ECT 2001.gada 18.janvāra spriedumsa lietā *Chapman v. The UK* (27238/95) 114.punkts.
 17. ECT 1998.gada 9.jūnija sprieduma lietā *McGinley and Egan v. the UK* (21825/93, 23414/94), 27punkts.
 18. ECT 1998.gada 19.februāra spriedumu lietā *Guerra and others v. Italy*. ECT portāls (HUDOC). Pieejams:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=guerra%20%7C%20ITALY&sessionid=292102168&skin=hudoc-en> (Aplūkots 02.09.2009.).
 19. ECT 1997.gada 26.augusta spriedumu lietā *Balmer-Schafroth and others v.Switzerland*. ECT portāls HUDOC. Pieejams:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Balmer-Schafroth%20%7C%20SWITZERLAND&sessionid=58488417&skin=hudoc-en> [aplūkots 2010.gada 2.martā].
 20. ECT 1994.gada 9.decembra spriedumu lietā *Lopez – Ostra v. Spain*. ECT portālā (HUDOC). Pieejams:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Lopez%20%7C%20SPAIN&sessionid=292102168&skin=hudoc-en> [aplūkots 2009.gada 2.septembrī].
 21. ECT 1993.gada 25.novembra spriedumu lietā *Zander v. Sweeden*. ECT portāls (HUDOC). Pieejams:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Zander%20%7C%20SWEDEN&sessionid=58488417&skin=hudoc-en> [aplūkots 2010.gada 2.martā].
 22. ECT 1991.gada 29.novembra sprieduma lietā *Pine Valley Development v.Ireland*, (12742/87), 57.punkts
 23. ECT 1991.gada 18.februāra sprieduma lietā *Fredin v. Sweeden* 51.punkts. ECT portāls (HUDOC). Pieejams:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Fredin%20%7C%20SWEDEN&sessionid=58488738&skin=hudoc-en> [aplūkots 2010.gada 2.martā].
 24. ECT 1990.gada 21.februāra spriedumu lietā *Powell and Raynor v.UK*. ECT portālā (HUDOC). Pieejams:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Powell%20%7C%20UNITED%20%7C%20KINGDOM&sessionid=292102168&skin=hudoc-en> [aplūkots 2009.gada 2.septembrī].
 25. 1983.gada 3.oktobra lēmumu par sūdzības pieņemamību “*G.and E. v. Norway*”, appl. no. 9278/81, 9415/81. ECT portāls (HUDOC). Pieejams:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionid=29214952&skin=hudoc-en&action=request> [aplūkots 2009.gada 2.septembrī].

Eiropas Savienības (bij.Kopienų) tiesas spriedumi

1. EST 2011.gada 8.marta sprieduma lietā: C-240/09 *Lasoochranárske zoskupenie*, 51.p, ECR I-0000
2. EST 2010.gada 22.decembra sprieduma lietā C-77/09 *Gowan Comercio International e Servicos LDA v. Ministero della Salute*,82-83.p., ECR 2010, I-13533.
3. EST 2010.gada 22.decembra sprieduma lietā C-77/09 *Govan Comercio*, 82-83.punkts, ECR I-0000.
4. EST 2008.gada 25.jūlija spriedums lietā: C-237/07, *Janecek*, ECR I-6221.

5. EST 2008.gada 15.aprīļa sprieduma lietā C-268/06 *Impact*, 54.punkts, ECR, I-2483.
6. EST 2007.gada 13.marta sprieduma lietā C-432/05 *Unibet*, 44.punkts, ECR, I-2271.
7. EST 1998.gada 14.jūlija sprieduma lietā C -341/95, *Safety Hi – Tech* 46. ,47.punkts, ECR I-4355.
8. EST 1998.gada 2.aprīļa spriedums lietā C-321/95 *Greenpeace and Others v. Commission*, ECR I-1651.
9. EST 1963.gada 15.jūlija spriedums lietā: C-25/62 *Plaumann v. Commission*, ECR, p.95.
10. Pirmās Instance tiesas sprieduma lietā T-585/93 *Greenpeace and Others v. Commission* 60.punkts, ECR II-2205.

Latvijas tiesu nolēmumi

1. Satversmes tiesas 2011.gada 12.maija sprieduma lietā nr.2010-56-03 17.2.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.74, 2011.13.maijs.
2. Satversmes tiesas 2011.gada 3.maija sprieduma lietā Nr.2010-54-03 12.2.1.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.70, 2011. 6.maijs.
3. Satversmes tiesas 2011.gada 24.februāra spriedums lietā Nr.2010-48-03. *Latvijas Vēstnesis*, nr.33, 2011. 1.marts.
4. Satversmes tiesas 2009.gada 6.jūlija sprieduma lietā Nr.2008-38-03 9.1.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.106, 2009. 8.jūlijs.
5. Satversmes tiesas 2008.gada 24.septembra sprieduma lietā Nr.2008-03-03. *Latvijas Vēstnesis*, nr.151, 2008. 30.septembris,.
6. Satversmes tiesas 2008.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2007-11-03. *Latvijas Vēstnesis*, nr.12, 2008. 23.janvāris.
7. Satversmes tiesas 2008.gada 12.novembra spriedumu lietā Nr.2008-05-03. *Latvijas Vēstnesis* nr.178, 2008. 14.novembris.
8. Satversmes tiesas 2007.gada 21.decembra sprieduma lietā Nr. 2007-12-03 13.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.207, 2007. 28.decembris.
9. Satversmes tiesas 2007.gada 8.februāra sprieduma lietā Nr.2006-09-03 11.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.25, 2007. 13.februāris.
10. Satversmes tiesas 2006.gada 11.decembra sprieduma lietā Nr.2006-10-03 14.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.201, 2006. 19.decembris.
11. Satversmes tiesas 2006.gada 23.novembra sprieduma lietā Nr.2006-03-0106 8.2.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.192, 2006. 1.decembris,
12. Satversmes tiesas 2006.gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 16. punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.183, 2006. 15.novembris.
13. Satversmes tiesas 2005.gada 13.maija sprieduma lietā Nr.2004-18-0106 secinājumu daļas 5.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.77, 2005. 17.maijs,.
14. Satversmes tiesas 2005.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2004-10-01 7.1.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.9, 2005. 18.janvāris,
15. Satversmes tiesas 2004. gada 9. marta sprieduma lietā Nr. 2003-16-05 secinājumu daļas 5.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.38, 2004. 10.marts,
16. Satversmes tiesas 2003.gada 14.februāra sprieduma lietā Nr. 2002-14-04 3.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.26, 2003. 18.februāris,.
17. Satversmes tiesas 2002.gada 22.oktobra sprieduma lietā Nr.2002–04–03 secinājumu daļas 1.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.154, 2002. 24.oktobris.
18. Satversmes tiesas 2002.gada 17.janvāra sprieduma lietā Nr.2001-08-01 secinājumu daļas 3.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.10, 2002. 18.janvāris.
19. Satversmes tiesas 2001.gada 26.jūnija sprieduma lietā Nr. 2001-02-0106 secinājumu daļas 4. punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.99,2001. 27.jūnijs.

20. Satversmes tiesas 2001.gada 13.marta sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 secinājumu daļa. *Latvijas Vēstnesis*, nr.41, 2001. 14.marts,
21. Satversmes tiesas 2001.gada 26.jūnija sprieduma lietā Nr. 2001-02-0106 secinājumu daļas 4.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.99, 2001. 27.jūnijs.
22. Satversmes tiesas 2000.gada 30.augusta sprieduma lietā Nr. 2000-03-01 secinājumu daļas 5.punkts. *Latvijas Vēstnesis*, nr.307/309, 2000. 1.septembris.
23. Satversmes tiesas kolēģijas 2008.gada 29.jūlija lēmums par lietas ierosināšanu (pieteikums Nr. 58/2008). Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/lemums_ierosin_2008_23_03.htm [aplūkots 2009.gada 20.februārī].
24. Satversmes tiesas kolēģijas 2007.gada 25.maija lēmums par lietas ierosināšanu pēc pieteikuma Nr.43/2007. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/ierosinasana_2007_11_osta.htm [aplūkots 2009.gada 20.februārī].
25. Satversmes tiesas kolēģijas 2006.gada 22.maija lēmums par atteikšanos ierosināt lietu [nepublicēts].
26. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006.gada 22.jūnija spriedums lietā SKA-255. Pieejams: www.at.gov.lv/files/archive/department3/2006/ska-255-2006.pdf [aplūkots 2012.gada 1.martā].
27. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010.gada 23.decembra lēmums Nr.SKA-1064-10.
28. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010.gada 31.marta lēmuma lietā SKA-325/2010 7.punkts [nepublicēts].
29. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2005.gada 17.augusta lēmums lietā Nr.SKA-394. *Jurista Vārds*, nr.47, 2005. 13.decembri.s
30. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2004.gada 11.maija lēmums lietā SKA-95. *Jurista Vārds*, 2004. 14.septembris, nr.35.
31. Augstākās tiesas Senāta 2011.gada 12.septembra rīcības sēdes lēmuma lietā SKA-603/2011 9.punkts [nepublicēts].
32. Administratīvās apgabaltiesas 2006.gada 2.februāra sprieduma lietā Nr. A42044404 AA 44-06/7 27.p. [nepublicēts].
33. Administratīvās apgabaltiesas 2006.gada 30.janvāra sprieduma lietā Nr. A42057804 AA26-06/4 14.2.p. [nepublicēts].
34. Administratīvās apgabaltiesas 2008.gada 16.maija lēmums lietā Nr.A42689007 [nepublicēts].
35. Administratīvās apgabaltiesas 2008.gada 22.aprīļa lēmuma lietā Nr. A42308005 AA43-0334-08/7 14.p. [nepublicēts].
36. Administratīvās apgabaltiesas 2007.gada 7.maija lēmuma lietā Nr. A42396407 AA43-2032-07/4 3.p. [nepublicēts].
37. Administratīvās rajona tiesas 2010.gada 27.maija spriedums lietā Nr.A42991709; A04940-10/36 [nepublicēts].
38. Administratīvās rajona tiesas 2009.gada 5.februāra sprieduma lietā Nr.A42492906 [nepublicēts].
39. Administratīvās rajona tiesas 2007.gada 11.septembra sprieduma lietā nr.A4235306 14.punkts. [nepublicēts].
40. Administratīvās rajona tiesas 2006.gada 10.jūlija spriedums lietā Nr.A42147904 [nepublicēts].
41. Administratīvās rajona tiesas 2006.gada 8.februāra spriedums lietā Nr.A42363105 [nepublicēts].
42. Administratīvās rajona tiesas 2004.gada 6.augusta spriedums lietā Nr.A42057804 (578-04/4) [nepublicēts].

Citu valstu tiesu nolēmumi

1. Dienvidāfrikas Republikas Konstitucionālās tiesas 2007.gada 7.jūnija spriedums lietā Fuel Retailers Association of Southern Africa v Director General Environmental Management, Department of Agriculture, Conservation and Environment Mpumalanga Province [2007].
2. Beļģijas Konstitucionālās tiesas spriedums lietā 137/2006
3. Constitutional Court of Hungary. 1994. Judgement 28, V. 20AB, p.1919.
4. Dienvidāfrikas Republikas Augstākās tiesas spriedums lietā *BP Southern Africa (Pty) Ltd v MEC for Agriculture, Conservation and Land Affairs* [2004] 5 Sa 124 WLD.
5. Dienvidāfrikas Republikas Augstākās tiesas spriedums lietā *Director: Mineral Development, Gauteng Region and SASOL Mining (Pty) Ltd v Save the Vaal Environment and Others* [1999] 2 SA 709 SCA.

Citi prakses materiāli

1. GATT interpretācija: XX panta preambula
http://www.wto.org/english/res_e/analytic_index/gatt1994_07_e.htm#article20c2 (Aplūkots 01.04.2008.)
2. Ģenētālvokāta Īva Bota secinājumi EST lietā C-474/10, sniegti 2011.gada 14.jūlijā. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:LV:HTML> [aplūkots 2011.gada 28.jūlijā].
3. Opinion of Advokate General Jaaskinen 15 July 2010 case C-77/09 Gowan Comercio International e Servicos LDA v. Ministero della Salute, para 79.
4. International Law Association International (ILA). International Law on Sustainable Development, Toronto Conference (2006). Pieejams: <http://www.ila-hg.org/pdf/International%20Law%20on%20Sustainable%20Development/> (Aplūkots 12.03.2008).
5. International Law Association International (ILA). Law on Sustainable Development. Berlin Conference (2004). First Report. Pieejams: [http://www.ila_hq.org/pdf/International%20Law%20on%20Sustainable%20Development/First20Report\)202004.pds](http://www.ila_hq.org/pdf/International%20Law%20on%20Sustainable%20Development/First20Report)202004.pds) [aplūkots 2008.gada 12.martā].
6. Council of Europe Background document prepared by the Directorate General of Human Rights – DG I, The Protection of the Environment in a Human Rights Context. Strasbourg, 4 October 2004. Pieejams: www.coe.int/t/e/human_rghts/cddh/3._committees/04.%20development%20of%20... [aplūkots 2008.gada 6.jūnijā]
7. Rīgas Rīgas domes pilnvarotā pārstāvja 2006.gada 5.jūnija rakstveida paskaidrojumi administratīvajā lietā Nr.A42044404 ar pieteicēju Enesu Saburovu un trešo personu SIA “N&J” [nepublicēts].
8. The United Kingdom Parliament. Joint Committee on Human Rights Twenty-Ninth Report., para.199-200. Pieejams: <http://www.publications.parliament.uk/pa/jt200708/jtselect/jtrights/165/16509.htm> [aplūkots 2009.gada 30.martā].
9. Access to Justice in Environmental Matters. The Crucial Role of Legal Standing for Non-Governmental Organisations. Germany Advisory Council on the Environment (SRU) Statement, 2005. Pieejams <http://www.unece.org/env/pp/nationalpub.htm> [aplūkots 2008.gada 5.februārī].
10. United Nations Environment Programme (UNEP) “Draft fourth Programme for the Development and Periodic Review of Environmental Law (Montevideo Programme)” IV.A.// UNEP/Env.Law/MTV4/IG/2/2, 22 October 2008. Pieejams: http://www.unep.org/law/PDF/MontevideoIV/Meeting_Report_Montevideo1.V.pdf [aplūkots 2009.gada 11.augustā].

11. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on access to justice in environmental matters (presented by the Commission). Pieejams: <http://www.europa.eu.int/eur-lex/pri/en/lip/latest/doc/2003/com2003> [aplūkots 2005.gada 2.februārī].
12. Steering Committee for Human Rights, Committee of Experts for the Development of human Rights, “The Protection of the Environment in a Human Rights Context”, DH-DEV(2004)004. Pieejams: http://www.coe.int/t/e/human_rights/cddh/3._committees/04.%20development%20of%2 [aplūkots 2008.gada 6.jūnijā].